

Zwalczanie przestępczości w polskiej i litewskiej doktrynie kryminalistycznej

CZĘŚĆ 1

HISTORIA, TEORIA, DYDAKTYKA

REDAKCJA
Paweł Łabuz
Henryk Malewski

Zwalczanie przestępczości
w polskiej i litewskiej doktrynie kryminalistycznej

CZĘŚĆ 1

ZWALCZANIE PRZESTĘPCZOŚCI

w polskiej i litewskiej doktrynie kryminalistycznej

CZĘŚĆ 1
HISTORIA, TEORIA, DYDAKTYKA

pod redakcją
Pawła Łabuza i Henryka Malewskiego

Kraków 2024

© Copyright by individual authors & Księgarnia Akademicka, 2024

Autorzy

✉ Bartosz Błaszczak, ✉ Grażyna Kędzierska, ✉ Vidmantas Egidijus Kurapka,
✉ Piotr Lewulis, ✉ Paweł Łabuz, ✉ Henryk Malewski, ✉ Irena Malinowska,
✉ Mariusz Michalski, ✉ Žaneta Navickienė, ✉ Renata Włodarczyk

Recenzenci

prof. dr Ryšardas Burda, UwB
dr hab. Mieczysław Goc, prof. UR

Opracowanie redakcyjne
Patrycja Kądziołka-Wojtas

Projekt okładki
Marta Jaszczyk

Rozdziały 2 i 8 z języka litewskiego na polski przetłumaczył Zbigniew Malewski

ISBN 978-83-8368-185-6 (druk)

ISBN 978-83-8368-186-3 (pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788383681863>

Publikacja dofinansowana przez Wyższą Szkołę Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu

WYŻSZA SZKOŁA
KSZTAŁCENIA
ZAWODOWEGO

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział 1. Geneza rozwoju kryminalistyki w Polsce	13
1.1. Zarys historycznych uwarunkowań formowania się kryminalistyki w Polsce	13
1.2. Kryminalistyka w Polsce w okresie międzywojennym	36
1.3. Kryminalistyka w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	50
Rozdział 2. Geneza rozwoju kryminalistyki na Litwie	61
2.1. Zarys historycznych uwarunkowań formowania się kryminalistyki na Litwie	61
2.2. Kryminalistyka na Litwie w okresie międzywojennym	66
2.3. Kryminalistyka na Litwie w okresie sowieckim	81
Rozdział 3. Współczesne paradygmaty kryminalistyki w doktrynalnych poglądach naukowców w Polsce	93
3.1. Paradygmaty techniczno-kryminalistyczne	94
3.2. Paradygmaty strategiczno-operacyjne	95
3.3. Paradygmaty kryminologiczne	98
3.4. Paradygmaty prawno-kryminalistyczne	101
3.5. Paradygmaty etyczne i deontologiczne	102
3.6. Paradygmaty interdyscyplinarne w kryminalistyce	104
3.7. Polska doktryna pojęciowo-definicyjna kryminalistyki	106
3.8. Polska kryminalistyka w zakresie jej funkcji i zasad wśród innych dyscyplin	109
Rozdział 4. Współczesne paradygmaty kryminalistyki w doktrynalnych poglądach naukowców na Litwie	115
4.1. Obiekt kryminalistyki	115
4.2. Przedmiot, zakres i definicja kryminalistyki	124
4.3. Funkcje kryminalistyki	132
4.4. System kryminalistyki	137
4.5. Pojęcie i podstawowe metody kryminalistyki	144
Rozdział 5. Teoria i metodologia we współczesnym modelu kryminalistyki w Polsce	149
5.1. Teoria śladów	150
5.2. Teoria dowodów	153

5.3. Metodologia kryminalistyki	155
5.4. Wyzwania i przyszłość metodologii kryminalistycznej	159
5.5. Teoria kryminalistyki w polskim dorobku kryminalistycznym	160
Rozdział 6. Teoria i metodologia we współczesnym modelu kryminalistyki na Litwie	163
6.1. Teoria jako samodzielny dział kryminalistyki	163
6.2. Zarys formowania się teorii kryminalistyki od wizji Hansa Grossa po współczesne interpretacje	168
6.3. Ogólna teoria kryminalistyki	171
6.4. System szczegółowych teorii kryminalistyki	173
6.5. Zarys teorii identyfikacji kryminalistycznej	177
Rozdział 7. Dydaktyka kryminalistyczna w Polsce	185
7.1. Kryminalistyka w polskim systemie nauczania szkół wyższych dla służb mundurowych	185
7.2. Uniwersyteckie kształcenie kryminalistyczne w Polsce	206
Rozdział 8. Dydaktyka kryminalistyczna na Litwie	227
8.1. Pojęcie i miejsce dydaktyki w triadzie kryminalistycznej „nauka – kształcenie – praktyka”	227
8.2. Kryminalistyka na studiach uniwersyteckich	237
8.3. Edukacja kryminalistyczna w placówkach organów ścigania	249
8.4. Specjalistyczne formy szkolenia kryminalistycznego	258
Zakończenie	265
Bibliografia	267
Spis tabel	285
Spis rycin	285
Summary	287
O autorach	291

Wprowadzenie

Na temat stosunków polsko-litewskich z perspektywy wielowiekowej historii i czasów współczesnych powstało tysiące publikacji, które rozszerzają nasze horyzonty poznawcze, przybliżają historię, kulturę, sztukę i naukę sąsiedniego kraju oraz pozwalają modelować kierunki obecnej i przyszłej współpracy w ramach współczesnej cywilizacji opartej na bogactwie różnorodności. Naszym celem jest zaprezentowanie poglądów naukowców z Polski i Litwy na pewien wycinek rzeczywistości, który jest powiązany z problematyką bezpieczeństwa publicznego w kontekście zwalczania i prewencji przestępczości w obu krajach. Jednym z najważniejszych narzędzi w tym obszarze jest kryminalistyka, która jako dyscyplina naukowa powstała na przełomie XIX i XX w., a do jej ukształtowania przyczynili się naukowcy i praktycy z szeregu krajów Europy. W pierwszej kolejności warto wymienić postaci, takie jak Alphonse Bertillon, Hans Gross, Francis Galton, Rodolphe Archibald Reiss, Edmond Locard, którzy byli pionierami nowo powstającej dyscypliny naukowej. Niestety, ale na tym etapie, w tej plejadzie twórców nowej dyscypliny naukowej nie było wybitnych przedstawicieli z Polski czy Litwy.

W czasach, kiedy formowały się naukowe podstawy kryminalistyki ani Polski, ani Litwy jako samodzielnych podmiotów geopolitycznych na mapie świata nie było, gdyż po rozbiorach dokonanych w końcu XVIII w. przez Rosję, Prusy i Austrię Rzeczpospolita Obojga Narodów utraciła swoją niepodległość i jej elity nie miały znaczącego wpływu na zachodzące zmiany cywilizacyjne, a tym bardziej polityczno-prawne. Narodowe formy triady kryminalistycznej „nauka – kształcenie – praktyka” w Polsce i na Litwie zaczęły się kształtować dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. w bardzo złożonych warunkach powojennej zawieruchy, kiedy trwały jeszcze walki o granice tych państw. Patrząc z obecnej perspektywy, widzimy, że geopolityczne zawirowania XX w.

nie tylko miały ogromny wpływ na kształtowanie się stosunków społeczno-ekonomicznych i kulturowych naszych krajów, ale także pozostawiły głębokie ślady w nauce, w tym w kryminalistyce. Problematyka zwalczania przestępczości oraz tworzenie własnego modelu kryminalistyki zarówno w Polsce, jak i na Litwie po 1918 r. były niezmiernie trudne, gdyż oba kraje były wycieńczone I wojną światową, a walki o granice trwały nadal. Ponadto struktury państwowe, w tym organy ścigania i wymiar sprawiedliwości trzeba było tworzyć od zera, a brakowało odpowiedniej bazy materialno-technicznej i wykwalifikowanych specjalistów. Warto podkreślić, że gdy w 1918 r. zaczynaliśmy tworzyć własny model kryminalistyki jako narzędzie zwalczania i prewencji przestępczości, startowaliśmy z podobnego poziomu. Jednak dalsze kroki znacząco się różniły, co było nie tylko pokłosiem poprzedniego okresu, ale też świadomym wyborem elit politycznych naszych krajów. W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości jednym z fundamentalnych celów było scalenie ziem polskich po trzech zaborcach, co dotyczyło również struktur organów ścigania, aktów prawnych etc. Geopolityczna orientacja Polski na sojusze z Francją i Wielką Brytanią miała, w większym lub mniejszym zakresie, wpływ na system organizacji organów ścigania, kształcenie jego pracowników oraz na przejmowanie określonych standardów zwalczania i prewencji przestępczości. W tym samym czasie dla Litwy wzorem miały być Niemcy, chociaż w dziedzinie prawa i administracji pośredni lub bezpośredni wpływ mieli prawnicy, z których większość ukończyła studia na uniwersytetach carskiej Rosji.

Również II wojna światowa odcisnęła tragiczne piętno na szeroko rozumianej kryminalistyce oraz na ludziach związanych z nią w Polsce i na Litwie. Podobnie jak w 1918, tak i w 1944 r. funkcje zwalczania i prewencji przestępczości w obu krajach trzeba było rozpoczynać praktycznie od zera, lecz tym razem według modelu sowieckiego. Na Litwie wprowadzono analogiczny, a wręcz identyczny system, który już funkcjonował w innych, tak zwanych republikach Związku Sowieckiego, obejmował faktycznie wszystkie dziedziny życia i miał wyjątkowo scentralizowany charakter. Należy mieć na uwadze, że chociaż Polska miała pewną ograniczoną (sterowaną) suwerenność, to jej prawo, stosunki społeczno-ekonomiczne, struktury organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości nie były zupełną kalką systemu sowieckiego.

System kryminalistyki na Litwie ma obecnie czteroczęlonową strukturę i składa się z: teorii i metodologii kryminalistyki, techniki i technologii kryminalistycznej, taktyki kryminalistycznej oraz metodyki kryminalistycznej (lub inaczej – metodyki dochodzenia szczegółowych rodzajów przestępstw). Współcześnie kryminalistykę na Litwie postrzegamy nie tylko jako dyscyplinę naukową wspierającą procesy wykrywania, zwalczania i prewencji przestępczości,

ale także jako narzędzie stosowane w procedurach cywilnych i administracyjnych dążące do ustalenia pewnych okoliczności wymagających specyficznych wiadomości i umiejętności kryminalistycznych. Poglądy polskich naukowców na system kryminalistyki są bardziej zróżnicowane. Niektórzy twierdzą, opierając się na koncepcji Hansa Grossa, że strukturę kryminalistyki tworzą dwie wzajemnie powiązane części, a mianowicie technika kryminalistyczna i taktyka kryminalistyczna. Innym bliższa jest współczesna koncepcja niemiecka, w której razem z taktyką i techniką uwzględnia się strategię kryminalistyczną. W Polsce występują też poglądy zbliżone do prezentowanych na Litwie, według których system kryminalistyki tworzą: teoria kryminalistyki, technika kryminalistyczna, taktyka kryminalistyczna i metodyka kryminalistyczna. Osobne miejsce w postrzeganiu kryminalistyki od półwiecza zajmuje koncepcja Brunona Hołysta, który prezentuje trójczłonowy system kryminalistyki, obejmujący problematykę metod przestępnych, śledczych i profilaktycznych.

Przestępczość, jako zjawisko społeczne, jest obecna w każdej kulturze i w każdym społeczeństwie, co stanowi wyzwanie zarówno dla teoretyków, jak i praktyków prawa. Współczesne społeczeństwa, niezależnie od swojej wielkości i poziomu rozwoju, nieustannie zmagają się z problemem zwalczania przestępczości. Zarówno Polska, jak i Litwa, jako kraje o bogatej historii i dynamicznie rozwijających się systemach prawnych, stawiają czoła tym wyzwaniom, adaptując i rozwijając swoje doktryny kryminalistyczne. Niniejsza monografia ma na celu przedstawienie i porównanie stanowisk obu krajów wobec problemu przestępczości, ze szczególnym uwzględnieniem ich doktryn kryminalistycznych.

Wieloaspektowe zjawisko przestępczości wymaga kompleksowego podejścia obejmującego różnorodne metody badawcze, analizy prawne oraz interdyscyplinarne ujęcia. W kontekście polskiej i litewskiej doktryny kryminalistycznej, istotne jest zrozumienie nie tylko teoretycznych podstaw, ale także praktycznych aspektów zwalczania przestępczości, które obejmują działania zapobiegawcze i prewencyjne, metody ścigania oraz systemy resocjalizacji przestępców.

W przedmiotowej monografii autorzy dążą do przedstawienia głównych nurtów i osiągnięć obu krajów, które mogą stanowić inspirację dla dalszych badań oraz praktycznych zastosowań w dziedzinie kryminalistyki. Analiza różnic oraz identyfikacja podobieństw stanowią podstawę do lepszego zrozumienia skutecznych strategii zwalczania przestępczości.

Redaktorzy tej zbiorowej monografii opracowali nietradycyjny model publikacji, w którym przez pryzmat kryminalistyki pragną nie tylko zaprezentować stan, problemy i tendencje zwalczania oraz prewencji przestępczości w Polsce i na Litwie, ale także uczynić Czytelnika aktywnym uczestnikiem tego procesu poprzez jego analizę i porównanie. Aby zrealizować ten cel, naprzemiennie

zaprezentowane zostaną opracowane przez autorów z Polski i Litwy rozdziały o analogicznych tytułach i podobnej strukturze, choć często z istotnymi różnicami w ich treści. Publikacja została podzielona na kilka części. Część pierwsza monografii, zatytułowana *Historia, teoria, dydaktyka*, zawiera osiem rozdziałów (po cztery dla każdej ze stron) poświęconych historii, teorii i metodologii oraz dydaktyce kryminalistycznej.

Autorami ze strony polskiej są dr Paweł Łabuz, dr hab. inż. prof. CB Renata Włodarczyk, dr Bartosz Błaszczak, dr Irena Malinowska, dr Mariusz Michalski, dr Grażyna Kędzierska, dr Piotr Lewulis. Autorami ze strony litewskiej są natomiast prof. dr Henryk Malewski, prof. dr Vidmantas Egidijus Kurapka oraz prof. dr Žaneta Navickienė.

Rozdział 1. *Geneza rozwoju kryminalistyki w Polsce*, opracowany przez prof. Renatę Włodarczyk, dr Irenę Malinowską i dr. Mariusza Michalskiego, przedstawia szczegółową analizę historycznego rozwoju tej dyscypliny i ukazuje kluczowe etapy oraz wpływowe postacie, które przyczyniły się do kształtowania kryminalistyki w Polsce. Sekcje tego rozdziału skupiają się na wczesnych przejawach zainteresowania wykrywaniem przestępstw w Polsce, poczynawszy od czasów średniowiecza. Opisane zostały pierwsze próby systematyzowania wiedzy oraz techniki stosowane przez ówczesne sądy i organy ścigania. Przykłady te ukazują, jak pierwotne metody ewoluowały w bardziej skomplikowane procedury. Reasumując, rozdział objaśnia, jak wieloaspektowy i dynamiczny był proces kształtowania się tej dyscypliny, oraz prezentuje bogactwo historycznych doświadczeń i współczesnych osiągnięć, które razem tworzą solidne podstawy dla dalszego rozwoju kryminalistyki w Polsce.

Rozdział 2. *Geneza rozwoju kryminalistyki na Litwie* został opracowany przez prof. Vidmantasa Egidijusa Kurapkę, który w zarysie przedstawił historyczne uwarunkowania formowania się kryminalistyki na Litwie oraz jej rozwój w okresie międzywojennym i w czasach sowieckich. Pragniemy zaznaczyć, że cezurą rozdziałów historycznych monografii jest rok 1990, który był przełomowym w historii Polski i Litwy. Szczegółowa analiza genezy zmian paradygmatów kryminalistyki, a także doktrynalnych poglądów naukowców na zwalczanie i prewencję przestępczości w naszych krajach po 1990 r. oraz reformowania prawa, struktur organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, będzie prezentowana w następnych częściach monografii.

Rozdział 3. *Współczesne paradygmaty kryminalistyki w doktrynalnych poglądach naukowców w Polsce* został opracowany przez dr. Pawła Łabuza. Stanowi dogłębną analizę najnowszych trendów, teorii i metodologii dominujących w polskiej kryminalistyce. Celem rozdziału jest ukazanie, w jaki sposób współczesne paradygmaty kształtują praktykę oraz teorię kryminalistyki w Polsce, a także

paradygmaty kształtują praktykę oraz teorię kryminalistyki w Polsce, a także jakie kierunki badań są obecnie uznawane za najbardziej obiecujące. Prezentuje kompleksowy obraz aktualnych tendencji i wyzwań w polskiej kryminalistyce. Ukazuje także, jak dynamicznie rozwijająca się nauka wpływa na praktykę zwalczania przestępczości, jednocześnie podkreślając znaczenie etycznych i prawnych aspektów wprowadzania nowych technologii.

Rozdział 4. *Współczesne paradygmaty kryminalistyki w doktrynalnych poglądach naukowców na Litwie* został opracowany przez prof. Henryka Malewskiego. Autor w tym rozdziale przedstawia poglądy naukowców z Litwy na podstawowe pojęcia kryminalistyki, które dominują we wschodnioeuropejskiej szkole tej dyscypliny. Autor analizuje koncepcje dotyczące obiektu i przedmiotu kryminalistyki oraz zachodzące zmiany w jej definicji i zakresie. Porusza też kwestie dotyczące systemu i funkcji kryminalistyki oraz przedstawia jej podstawowe metody.

Rozdział 5. *Teoria i metodologia we współczesnym modelu kryminalistyki w Polsce* został opracowany przez dr. Pawła Łabuza, który dokonuje wnikliwej analizy teoretycznych podstaw oraz metodologicznych ram, które kształtują współczesne podejście do kryminalistyki w Polsce. Celem rozdziału jest przedstawienie najważniejszych paradygmatów teoretycznych oraz zaawansowanych metod badawczych, które stanowią fundamenty praktyki kryminalistycznej. Autor prezentuje wszechstronny obraz teoretycznych i metodologicznych podstaw współczesnej kryminalistyki. Ukazuje, jak dynamiczny rozwój technologii oraz interdyscyplinarne podejście przyczyniają się do ewolucji tej dziedziny, jednocześnie podkreślając znaczenie etycznych i prawnych aspektów w kontekście nowoczesnych praktyk kryminalistycznych.

Rozdział 6. *Teoria i metodologia we współczesnym modelu kryminalistyki na Litwie* został opracowany przez prof. Henryka Malewskiego. Autor przedstawia w nim poglądy litewskich naukowców na podstawowe zagadnienia teorii i metodologii we współczesnym modelu kryminalistyki na Litwie, w którym „teoria i metodologia kryminalistyki” jest jedną z czterech podstawowych części tej dyscypliny naukowej, obok techniki kryminalistycznej, taktyki kryminalistycznej i metodyki kryminalistycznej (metodyki zwalczania określonych rodzajów przestępstw). W rozdziale analizowane są podstawowe paradygmaty teorii kryminalistyki, poczynawszy od wizji Hansa Grossa po jej współczesne interpretacje, a także jej struktura, pojęcie ogólnej teorii kryminalistyki, system szczegółowych teorii, ze szczególnym uwzględnieniem teorii identyfikacji kryminalistycznej.

Rozdział 7. *Dydaktyka kryminalistyczna w Polsce* został opracowany przez dr. Grażynę Kędzierską i dr. Piotra Lewulisa, którzy przedstawiają kompleksowy przegląd systemu edukacji i kształcenia w dziedzinie kryminalistyki w Polsce.

Rozdział omawia rozwój programów edukacyjnych, metody dydaktyczne oraz instytucje zaangażowane w kształcenie przyszłych specjalistów kryminalistyki. Bardzo trafnie ukazuje, jak istotną rolę odgrywa edukacja w rozwijaniu kompetencji przyszłych specjalistów kryminalistyki. Prezentuje zarówno historyczny kontekst, jak i współczesne praktyki edukacyjne, podkreślając znaczenie interdyscyplinarności, praktycznego doświadczenia oraz ciągłego doskonalenia programów nauczania w odpowiedzi na zmieniające się potrzeby i wyzwania współczesnej kryminalistyki.

Rozdział 8. *Dydaktyka kryminalistyczna na Litwie* został opracowany przez prof. Henryka Malewskiego, prof. Vidmantasa Egidijusa Kurapkę oraz prof. Žanetę Navickienę. Autorami pierwszych dwóch paragrafów tego rozdziału *Pojęcie i miejsce dydaktyki w triadzie kryminalistycznej „nauka – kształcenie – praktyka”* oraz *Kryminalistyka na studiach uniwersyteckich* są prof. Vidmantas Egidijus Kurapka i prof. Henryk Malewski. Pozostałe dwa paragrafy tego rozdziału *Edukacja kryminalistyczna w placówkach organów ścigania* oraz *Specjalistyczne formy kształcenia kryminalistycznego* przygotowała prof. dr Žaneta Navickienė. W tym rozdziale zostały zaprezentowane koncepcje naukowe dotyczące dydaktyki kryminalistycznej i ich praktyczna realizacja w kształceniu prawników i funkcjonariuszy organów ścigania na Litwie.

ROZDZIAŁ 1

Geneza rozwoju kryminalistyki w Polsce

1.1. Zarys historycznych uwarunkowań formowania się kryminalistyki w Polsce

Naukową kryminalistykę poprzedzał okres określany potocznie jako prekryminalistyczny, ponieważ myśl związana ze zwalczaniem przestępstw sięga odległych czasów w dziejach ludzkości. Zgodnie z Księgą Rodzaju Starego Testamentu, Kain, syn Adama i Ewy, który kierowany zazdrością pozbawił życia swojego brata Abła, nie został ukarany¹. Musiało upłynąć kilka tysięcy lat, by w krajach dobrze rozwiniętych wprowadzono uregulowany system prawny i zapoczątkowano działania mające na celu walkę z przestępczością na szerszą skalę. Dopiero wtedy, na bazie osiągnięć z różnych dziedzin, powstała i zaczęła się rozwijać naukowa kryminalistyka, będąca wynikiem stopniowego formułowania się wyspecjalizowanych badań pod kątem śladów pozostawianych przez sprawców na miejscu zdarzenia. Z teorii i praktyki wiemy, jak kryminalistyka, jako multidyscyplinarna nauka, wnikliwie badająca ślady, przechodziła różne formy przeobrażeń na przestrzeni dziejów człowieka zmagającego się z przestępczością. Początkowo próbowano ustalić, jak doszło do czynu przestępnego, poprzez obserwację i zapamiętywanie szczegółów przez osoby wytypowane ze społeczeństwa (często byłych przestępców), następnie zaczęto korzystać z prostych metod śledczych i skromnego sprzętu przystosowanego do realizacji celów wykrywczych. Mimo posiadania pomieszczeń wyposażonych w ubogą aparaturę laboratoryjną, na której żmudnie i trudno było wykonywać badania śladów, osiągnano imponujące wyniki, o czym można się przekonać, sięgając po literaturę

¹ Biblia Tysiąclecia, *Stary Testament*, Rdz 4, 1-9, Poznań 2003.

przedmiotu². Wraz z upływem czasu materiał związany z przestępstwami zaczęto analizować w specjalistycznych pracowniach laboratoryjnych wyposażonych w wysokiej jakości sprzęt. Stało się to możliwe dzięki rozwojowi nauki i myśli technicznej, których obecny poziom budzi podziw ze względu na coraz nowocześniejsze rozwiązania metodologiczne i organizacyjne oparte na systemach jakości i kompetencji technicznej. Kontrowersyjne przestępstwa były zawsze bodźcem do poszerzania zakresu analiz i stanowiły test efektywności działań wykrywczych, dlatego wiedza na temat kryminalistyki zasługuje na prześledzenie przebiegu jej rozwoju. Będzie to jednak bardzo skromny wycinek tego, co działo się na przestrzeni wieków, ponieważ wiele zasług w tym względzie wniosły głównie kraje bogate i uprzemysłowione, w których dysproporcje posiadania dóbr między ludźmi były niewyobrażalne, więc szerzyła się tam pokaźnych rozmiarów przestępczość, przybierająca różne formy. Na przełomie XVIII i XIX w. wszystkie naukowe aspekty dotyczące śledztw były częścią medycyny sądowej. Dopiero u schyłku XIX w. zintensyfikowane uprzemysłowienie spowodowało konieczność powstania nowej nauki, która rozpatrywałaby problemy niemożliwe do rozwiązania metodami dotychczas stosowanymi, lecz nieskutecznymi. Zaistniała wtedy sytuacja, w której w praktycznie wszystkich dobrze rozwiniętych państwach działały typowe policyjne służby kryminalne. Jednak rosnąca liczba funkcjonariuszy była niewspółmiernie niska w stosunku do drastycznego wzrostu liczby przestępców nieletnich, recydywistów i przestępców zawodowych. Na szeroką skalę zaczęli oni tworzyć hermetycznie zamknięte grupy przestępcze, co utrudniało penetrację ich środowiska i prowadzenie skutecznych działań przeciwko dobrze funkcjonującym organizacjom kryminalnym. Potrzeba transformacji działań mających zwalczać tę przestępczość oraz wzrastające zapotrzebowanie na dobrze zorganizowane służby śledcze doprowadziły do wyodrębnienia z medycyny sądowej kryminalistyki, która ostatecznie oddzieliła się od niej w dwudziestolecie międzywojennym. W tym czasie, co należy podkreślić, efektywność pracy policji była zróżnicowana i zależała od takich czynników, jak stan przestępczości, typ ustroju państwowego, struktura organizacyjna, liczebność, metody działania oraz prawne i naukowe uwarunkowania³. Zaczynało być jednak widoczne, że rozpoznanie osoby wyłącznie na podstawie „parady rozpoznanych” („parady zatrzymanych”), metody znakomitej na początku wieku,

² J. Thorwald, *Stulecie detektywów*, tłum. K. Bunsch, W. Kragen, Kraków 2009; idem, *Godzina detektywów*, tłum. J. Dumański et al., Kraków 2010; R. Włodarczyk, *Ślady biologiczne w przestępstwach na tle seksualnym*, Szczytno 2017, s. 35-113.

³ *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, Szczytno 2011.

teraz stało się anachronizmem⁴. Potrzebna była identyfikacja pewna, oparta nie tylko na zawodnej pamięci funkcjonariuszy, lecz także na dowodach naukowych, które ją potwierdzały. Wraz z rozwojem nauk przyrodniczo-medycznych rozpoczęto badania mające na celu wsparcie służb śledczych, dlatego koniecznością stały się solidne podstawy naukowe. Proces ten sukcesywnie postępował w kierunku wskazania nie tylko rodzaju śladu, ale także przynależności do konkretnej osoby odcisków palców i dłoni, plam krwi, włosów, nasienia, innych śladów biologicznych (roślinnych, zwierzęcych) oraz określenia w pobranym materiale zawartości różnych składników, co sprzyjało wyjaśnieniu pochodzenia próbki. Coraz większą presję na konieczność identyfikacji pobranych z miejsca zdarzenia śladów wywierała walka z ciągle wzmagającą się przestępczością. Naukowcy posiadający wiedzę z zakresu medycyny sądowej, biologii, toksykologii, antropologii, fizyki, matematyki i innych dziedzin mocno angażowali się w pracę, aby w ten sposób wesprzeć funkcjonariuszy policji. Z perspektywy czasu widać, jak w ówczesnych, trudnych warunkach podejmowano znaczny wysiłek, aby poznać własności materiału związanego ze zdarzeniem i go zidentyfikować. Rozwój wiedzy w dziewiętnastym stuleciu, stymulowany koniecznością dowodzenia coraz bardziej dolegliwych przestępstw, nie ograniczał się wyłącznie do postępu nauki teoretycznej, a osoby stojące w obronie przepisów prawa kładły nacisk na jej adaptację do praktycznego wykorzystania.

Największe zasługi w jej rozwoju zawdzięczamy Edmundowi Locardowi⁵. Naukowiec zrezygnował z objęcia stanowiska profesora medycyny sądowej na

⁴ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stęпка, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2006, s. 9-13; *Kryminalistyka...*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, Szczepiń 2011, s. 14-16.

⁵ Edmond (Edmund) Locard (1877-1966) – pionier w dziedzinie kryminalistyki (sformułował jej zasady, z których podstawową była: „każdy kontakt pozostawia ślad”) – najpierw studiował medycynę, a potem prawo na Uniwersytecie w Lyonie. Do 1910 r. był asystentem profesora kryminologii Alexandra Lacassagne’a, dzięki czemu zdobył doświadczenie również w tej dziedzinie. Tę funkcję pełnił do momentu, kiedy w końcu udało mu się przekonać Departament Policji w Lyonie, aby utworzyć pierwsze laboratorium na potrzeby procesu karnego, którym następnie przez wiele lat kierował. Locard był autorem wielu prac, które miały istotny wkład w rozwój naukowych metod kryminalistycznych. Jednak największy zasób wiedzy w rozwój nowo powstałej dziedziny wniósł, opracowując zagadnienia techniki kryminalistycznej w siedmiotomowym dziele pt. *Traité de criminalistique*. Naukowiec wypracował i wprowadził do badań porównawczych pisma metodę pomiarową oraz przyczynił się do udoskonalenia policyjnych metod techniczno-śledczych. Ponadto rozwijał działalność Międzynarodowej Akademii Kryminalistyki, której był wiceprezydentem. Od 1929 r. pełnił obowiązki redaktora naczelnego założonego przez siebie czasopisma pt. „Revue internationale de criminalistique”. Pismo jest wydawane do chwili obecnej i skutecznie przyczynia się do ciągłego podnoszenia poziomu wiedzy z każdej dziedziny wchodzącej w zakres

uniwersytecie w Lyonie, by w 1910 r. założyć w tym mieście pracownię policyjną, którą z czasem przekształcił w *Laboratoire de Police Technique* (Instytut Kryminalistyki). Stworzony i kierowany przez Locarda do 1951 r. Instytut stał się kolebką szeroko rozwiniętych badań kryminalistycznych, a ponadto, od lat 50. ubiegłego wieku, siedzibą Międzynarodowej Organizacji Policji (ang. *International Criminal Police Organization*).

Skupienie uwagi na polskim aspekcie umożliwia czytelnikowi lepsze poznanie krajowych osiągnięć w zakresie kształtowania i rozwoju kryminalistyki. Począwszy od medyków sądowych, którzy zapoczątkowali badania oraz identyfikację materiałów dowodowych wykorzystywanych w procesach wykrywczych w sprawach karnych, aż po moment, gdy dzięki ich pracy kryminalistyka zaczęła nabierać pełnoprawnego wymiaru jako nauka. Poznanie historycznych uwarunkowań powinno się jednak rozpocząć od wyjaśnienia pojęcia kryminalistyki, które zmieniało się na przestrzeni lat wraz z ewoluowaniem poglądów na temat jego zakresu i funkcjonowania jako dyscypliny praktycznej.

Za „ojca” naukowej kryminalistyki uważany jest Hans G.A. Gross⁶, który w dziele wydanym w Wiedniu pt. *Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w.* (1893) określił kryminalistykę jako zbiór spraw kryminalnych związanych z czynami przestępnymi. Od tamtej pory z osiągnięć Grossa mogły korzystać organy ścigania wielu krajów, a kryminalistyka weszła

kryminalistyki. W dowód uznania za osiągnięcia, jakich dokonał podczas kilkudziesięcioletniej kariery zawodowej, E. Locarda nazwano „Sherlockiem Holmesem z Francji”, zob. P.L. Kirk, *Dochodzenie w sprawie przestępstw. Dowody fizyczne i laboratorium policyjne*, Clifton 2008, s. 490-491.

⁶ Hans Gustav Adolf Gross (1847-1915) – austriacki sędzia śledczy, prawnik i kryminolog, założyciel Instytutu Kryminalistycznego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Grazu (1912). Za początek naukowej kryminalistyki przyjmuje się wydanie książki jego autorstwa w 1893 r. pt. *Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w.* (*Podręcznik dla sędziów śledczych, urzędników policyjnych, żandarmów itd.*; później zmieniono tytuł dzieła na *Handbuch der Kryminalistik*). W pracy autor zebrał i opracował usystematyzowaną całość wiedzy, kierując się ówczesnymi wymogami metodologii, wynikami dotychczasowych badań związanych z ujawnianiem przez organy ścigania przestępstw i identyfikacją ich sprawców, prowadzonych w ramach istniejących dyscyplin naukowych. Podręcznik miał duże znaczenie, ponieważ połączył w jeden system niezintegrowane dotychczas dyscypliny naukowe, mające zwalczać przestępczość i zapobiegać jej, np. w tym celu zaadaptował fotografię kryminalistyczną. Gross był też inicjatorem badań naukowych z zakresu kryminalistyki oraz wykładów z tej dyscypliny dla studentów prawa. W 1898 r. założył czasopismo naukowe „Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik”, które do tej pory ukazuje się w Niemczech pod nazwą „Archiv für Kriminologie”, zob. J. Widacki, *Kilka uwag o kryminalistyce jako nauce empirycznej*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 30, 1980, nr 3, s. 225; Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 11-13.

do zagadnień wiedzy poznawczej i naukowo-dowodowej, zwłaszcza po założeniu przez niego w 1912 r. Instytutu Kryminalistycznego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Grazu⁷.

W tym miejscu należy sprostować, iż to nie Hans Gross użył po raz pierwszy określenia „kryminalistyka”, lecz powtórzył je za Polakiem Feliksem Górskim. Pojęcie zostało zaczerpnięte z łaciny (łac. *criminalis* – zbrodniczy, kryminalny) i pojawiło się na stronach wydanej w języku polskim we Wrocławiu *Czarnej księgi* (1848). Górski przedstawił w tym dziele problematykę kryminalistyczną w kontekście spraw sądowych i opisał poważne przestępstwa, które zawarł w zbiór opatrzoney stwierdzeniem „wiedza o śledztwie”⁸.

Kilkadziesiąt lat później naukową kryminalistykę utożsamiano również z taktyką, co potwierdza stanowisko profesora nauk prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: UJ) – Edmunda Krzymuskiego, nazywającego ją „sztuką śledzenia przestępstw”⁹ (1885-1891). Natomiast profesor prawa karnego – Wacław Makowski, pracujący od 1917 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: UW), twierdził, że „zadaniem studium prawniczego jest nie tyle zdobycie wiadomości z prawa, ile ukształtowanie umysłu na tyle by wiedzieć, ile potrzeba i wszystko rozumieć”¹⁰.

Na tej podstawie dowodził, że edukacja prawnika nie może poprzestawać na nauce prawa karnego materialnego i formalnego, a program kształcenia musi obejmować przedmioty praktyczne, takie jak kryminalistyka, psychologia, psychopatologia kryminalna, polityka kryminalna. Pojmując kryminalistykę i nauki pokrewne w ten sposób, Wacław Makowski doprowadził do uruchomienia seminarium kryminalistycznego. Prowadził je w latach 1929-1930 wraz z profesorami medycyny sądowej, psychiatrii i psychologii sądowej: Wikto-rem Grzywo-Dąbrowskim, Stefanem Baleym, Ludwikiem Hirszfeldem. Od 1932 r. do wykładów z kryminalistyki dołączono ćwiczenia, które ilustrowano przezroczami i pokazami, a od 1934 r. wprowadzono także realizację zajęć

⁷ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2011, s. 15-18; Z. Czczot, T. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 11; A. Abramski, J. Konieczny, *Justycjariusze, hetmani, policjanci. Z dziejów służb ochrony porządku w Polsce*, Katowice 1988, s. 225.

⁸ Feliks Górski (Emanuel Glucksberg), zob. E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz...*, s. 15.

⁹ *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2018, s. 1; *Kryminalistyka...*, red. G. Kędzierska, W. Kędziński, s. 18-20.

¹⁰ E. Gruza, *Sześćdziesiąt lat minęło. Historia kryminalistyki na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 20, 2016, s. 11.

częściowo na wydziale, a częściowo w laboratorium policyjnym¹¹. W tym czasie jednym z profesorów prawa UW był Stanisław Śliwiński¹², który postrzegał kryminalistykę jako „naukę o śledzeniu przestępstw” (1938). To m.in. on jako promotor pracy doktorskiej pt. *Zabójstwo z afektu* (1939) zaszczerpił w Pawle Horoszowskim¹³ postrzeganie przestępstwa pod kątem różnych aspektów jego

¹¹ *Ibidem*, s. 11-21.

¹² Stanisław Śliwiński (1887-1959) – polski prawnik, profesor postępowania karnego. W 1909 r. ukończył studia na Uniwersytecie Lwowskim, rok później obronił na nim pracę dokorską i odbył aplikację sądową, dzięki czemu został sędzią w Kałuszu, następnie w Dąbrowie Górniczej i Częstochowie, a od 1923 do 1939 r. realizował się jako sędzia Sądu Najwyższego. Na początku lat 20. był konsultantem prawnym Ministerstwa Sprawiedliwości, a od 1925 r. – członkiem Komisji Kodyfikacyjnej i dzięki temu – jednym z autorów Kodeksu postępowania karnego (1928) oraz Kodeksu karnego (1932). Od 1922 r. wykładał na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie od 10 marca 1939 r. był profesorem zwyczajnym prawa karnego i postępowania karnego oraz objął Katedrę Prawa Karnego po Wacławie Makowskim. Był zwolennikiem kształcenia prawników z poszerzeniem ich wiedzy o kryminalistykę. W czasie okupacji wykładał na tajnym Wydziale Prawa UW, przygotował wówczas skrypt z prawa karnego. Po powstaniu warszawskim został wysiedlony, wykładał na Uniwersytecie Jagiellońskim, a w 1946 r. powrócił na UW, gdzie został kierownikiem Katedry Prawa i Postępowania Karnego (od 1950 r. Katedry Postępowania Karnego). W latach 1946-1947 i 1950-1951 był dziekanem Wydziału Prawa UW, w latach 1956-1959 kierownikiem Zakładu Prawa Karnego Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, a następnie dyrektorem Instytutu (1957-1958). Od 1947 r. był członkiem korespondentem, a od 1950 r. członkiem rzeczywistym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz od 1952 r. członkiem korespondentem PAN, a od 1958 r. członkiem rzeczywistym PAN. W jego dorobku naukowym dominują opracowania prawnicze, zob. G. Rejman, *Stanisław Śliwiński*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008, s. 135-137.

¹³ Paweł Horoszowski (1908-1986) – polski prawnik, psycholog, wykładowca akademicki, specjalizujący się w zagadnieniach z kryminalistyki i kryminologii, twórca naukowych podstaw kryminalistyki, badań poligraficznych, fotografii kryminalistycznej i psychologii sądowej w Polsce. Ukończył Państwowe Liceum w Drohobyczu i w 1928 r. rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Administracji UJ, po czym w 1930 r. przeniósł się do Warszawy i kontynuował naukę na Wydziale Prawa Administracji UW. Od 1931 r. brał udział w seminarium prawa karnego, a od 1934 r. podjął kolejne studia na Wydziale Humanistycznym UW. Uzyskał dyplom magistra prawa (1932) i nauk filozoficznych na specjalizacji psychologicznej (1937). Równoległe ze studiami filozoficznymi w latach 1933-1935 brał udział w pracach Zakładu Medycyny Sądowej jako wolontariusz i pracował w Zakładzie Psychologii UW. W latach 1939-1941 przebywał we Lwowie, gdzie pracował jako asystent prof. Wasyła Cipkowskiego w Katedrze Medycyny Sądowej i Kryminalistyki na Uniwersytecie Lwowskim. Zorganizował tam dobrze wyposażone laboratorium kryminalistyczne, współpracujące z instytucjami wymiaru sprawiedliwości. Po wojnie w 1945 r. został zatrudniony w Komendzie Głównej Milicji Obywatelskiej jako szef Sekcji Naukowo-Technicznej Ekspertyzy, gdzie udało mu się uzyskać tytuł doktora nauk prawnych, a w 1951 r. na podstawie rozprawy pt. *Problematyka psychologiczna zeznań świadków* napisanej pod kierunkiem prof. Stefana Bałeya otrzy-

występowania. Paweł Horoszowski jako późniejszy profesor prawa i kryminalistyki UW, uważany za twórcę podstaw naukowej kryminalistyki w Polsce, wyraził się o niej: „Nauka badająca sposoby i środki dokonywania przestępstw oraz opracowująca metody służące do wykrycia przestępstwa, tudzież lub ustalenia i ujęcia sprawcy czynu przestępnego”¹⁴. W powojennej Polsce ujęcia kryminalistyki oscylowały zatem nie tylko wokół taktyki, ale i techniki, dlatego Jan Sehn przedstawił ją słowami: „nauka o celowych taktycznych sposobach wykrywania i zabezpieczania śladów oraz o środkach i sposobach technicznych ich celowego wykorzystania w postępowaniu dowodowym dla ustalenia prawdy obiektywnej, zwłaszcza na odcinku walki z przestępczością”¹⁵. Włodzimierz Gutekunst określił kryminalistykę w specyficzny, a zarazem treściwy sposób: „nauka o taktyce i technice popełniania przestępstw, taktyce i technice wykrywania przestępstw oraz taktyce i technice zapobiegania przestępstwom”¹⁶. Brunon Hołyst nie tylko zawarł w pojęciu kryminalistyki sposoby działania sprawców przestępstw (*modus operandi*) i metody zapobiegania ich działaniom, ale uwzględnił też ujemne zjawiska społeczne, definiując kryminalistykę jako naukę „o metodach ustalania faktu przestępstwa, sposobu jego popełniania, wykrywania sprawców i zapobiegania przestępstwom oraz innym ujemnym zjawiskom społecznym”¹⁷. Podobne ujęcie zaprezentował Mariusz Kulicki, zaznaczając, iż kryminalistyka koncentruje się na „rozpoznawaniu środowisk kryminalnych, wykrywaniu

mał stopień doktora filozofii w zakresie psychologii na Wydziale Filozoficzno-Społecznym UW. W tym czasie nadzorował i prowadził ekspertyzy z zakresu balistyki, narzędzi włamań, śladów stóp, palców, fałszerstwa dokumentów, identyfikacji pisma ręcznego i maszynowego. Bogate doświadczenie praktyczne wykorzystywał w okresie badań naukowych prowadzonych w Katedrze Kryminalistyki UW. 30 czerwca 1954 r. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki przyznała mu tytuł profesora nadzwyczajnego i rozpoczął pracę jako wykładowca na Uniwersytecie Łódzkim, zaś od 1956 r. piastował funkcję kierownika Katedry Kryminalistyki UW. W tym czasie wyjechał na stypendium Fundacji Forda do Stanów Zjednoczonych, skąd przywiózł ze sobą, jak określił, „wariograf” (twierdził, że nazwa „poligraf” kojarzy się z poligrafia), który jako pierwszy wykorzystał w Polsce do celów wymiaru sprawiedliwości (1963). 10 stycznia 1964 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego, i kierował Katedrą Kryminalistyki UW do 1 września 1969 r., kiedy wyemigrował do USA, gdzie realizował się naukowo-dydaktycznie w Northern Illinois University w DeKalb (1969-1973). Był autorem prac, takich jak: *Kryminalistyka, Psychologia sądowa. Zagadnienia wstępne, Fotografia w służbie śledczej, Śledcze oględziny miejsca, Od zbrodni do kary*. Miał zasługi dla rozwoju taktyki kryminalistycznej, psychologii sądowej, w tym: zeznań świadków, fotografii kryminalistycznej, pisma ręcznego, wariografii, zob. E. Gruza, *op. cit.*, s. 11-21.

¹⁴ P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Warszawa 1958, s. 13.

¹⁵ J. Sehn, *Kryminalistyka a prawo procesowe*, „Nowe Prawo” 1958, nr 6, s. 30.

¹⁶ W. Gutekunst, *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Warszawa 1974, s. 25.

¹⁷ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 1996, s. 20.

przestępstw i ustalaniu osób mogących być ich sprawcami oraz o uzyskiwaniu środków dowodowych, udowadnianiu sprawstwa i zapobieganiu przestępstwom¹⁸. Z kolei Zbigniew Czczot i Tadeusz Tomaszewski określili kryminalistykę jako „naukę praktyczną opracowującą zasady sprawnego działania, stosowania środków technicznych i laboratoryjnych metod badawczych w celu zapobiegania popełnianiu przestępstw i ich wykrywania oraz służących ustaleniu faktów mających znaczenie dowodowe w postępowaniu karnym lub innym (np. cywilnym)”¹⁹, a Jan Widacki opisał ją w krótkich słowach: „tatyka uzyskiwania materiału do identyfikacji i zbiór technik identyfikacyjnych”²⁰. Rozbudowaną wersję pojęcia kryminalistyki przedstawił Tadeusz Hanausek, definiując ją jako

naukę o taktycznych zasadach i sposobach oraz technicznych metodach i środkach rozpoznawania oraz wykrywania prawnie określonych, ujemnych zjawisk społecznych, w szczególności zdarzeń przestępnych i ich sprawców, oraz udowadniania istnienia lub braku związków między tymi sprawcami a zdarzeniami, a także zapobiegania przestępstwom i innym niekorzystnym dla rozwoju społecznego prawnie relewantnym zjawiskom²¹.

Na aspekty praktyczne kryminalistyki zwróciła uwagę Ewa Gruza, która odwołała się do kompleksowej definicji kryminalistyki zaprezentowanej przez Tadeusza Hanauska, wskazując praktyczność tej „nauki opracowującej zasady: sprawnego działania, stosowania taktycznych i technicznych metod śledczych i badawczych oraz zapobiegania ujemnym zjawiskom społecznym”²². Na podstawie powyższego można wnosić, że pojęcie kryminalistyki postrzegane przez polskich naukowców skupia się na dwóch płaszczyznach:

- 1) polegającej na utożsamianiu jej z technicznymi metodami dochodzenia przestępstw, stosowaniem środków fizykochemicznych umożliwiających ujawnienie śladów i ustalenie sprawców oraz wykonywaniem ekspertyz sądowych (poza zakresem pozostają zagadnienia tatyki oraz zasady i reguły działania organów ścigania w dążeniu do wykrycia przestępstwa i jego sprawcy oraz zebrania materiału dowodowego);

¹⁸ M. Kulicki, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 1994, s. 41.

¹⁹ Z. Czczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 16.

²⁰ *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2018, s. 5.

²¹ T. Hanausek, *Zarys tatyki kryminalistycznej*, Warszawa 1994, s. 16.

²² E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz...*, s. 21.

- 2) zakładającej, że jest to nauka obejmująca cały zakres wiedzy o przestępstwie, metodach jego wykrycia i dowodzenia, czyli zarówno taktykę, jak i technikę kryminalistyczną.

Współczesne podejście do kryminalistyki zakłada zatem pojmowanie jej jako nauki kompleksowej, wykorzystującej osiągnięcia różnych dyscyplin naukowych i adaptującej je do własnych potrzeb poprzez zastosowanie bezpośrednio lub poprzez wypracowanie na ich podstawie oryginalnych metod identyfikacji²³.

Dzięki doniesieniom historycznym dowiadujemy się, że analizy pozostawianego przez człowieka materiału były prowadzone od tysięcy lat. Nie funkcjonowało wtedy pojęcie śladów, a nabrało ono znaczenia dopiero wtedy, gdy zaczęto dopatrywać się związku nieuczciwie działających ludzi, którzy przekraczali normy moralne i prawne, obowiązujące w danej społeczności, z przestępstwem.

Z czasem przekonano się, że to człowiek jako istota myśląca świadomie doprowadza do niezgodnych z prawem działań, przy czym na różnych podłożach pozostawia nieświadomie ślady, na podstawie których można ustalić jego związek z przestępstwem²⁴. Chodziło przede wszystkim o ustalenie przyczyny zabójstwa i dotarcie do sprawcy, który dopuścił się zbrodni. Już od czasów średniowiecza za pomocą pierwszych czynności sekcyjnych medyków próbowano te kwestie wyjaśniać na wiele sposobów. W rzeczywistości wielu ówczesnych lekarzy rozstrzygało wątpliwości dotyczące zejścia śmiertelnego w sposób naukowy, jednak nie ograniczali się oni wyłącznie do przeprowadzenia sekcji zwłok, ale również poszerzali badania o analizę zmian na ciele pokrzywdzonych oraz śladów na miejscu zdarzenia. Na podstawie zastosowanej przez siebie procedury i obserwacji wyciągali wnioski i ujmowali je w formie opinii, co dostarczało dowodów niezbędnych do bezspornego rozstrzygnięcia sprawy karnej w sądzie miejskim lub grodzkim. Pierwszym odnotowanym w Polsce przekazem wskazującym na pojawienie się pojęcia śladu była XIII-wieczna *Księga elbląska*, która narzucała na obrońców miasta obowiązek ścigania sprawców „zabójstw, rabunku, kradzieży aż do granicy”²⁵. Ponadto wszystkim mieszkańcom zakazano pomocy sprawcom dopuszczającym się wymienionych przestępstw pod groźbą kary zbiorowej odpowiedzialności za udzielenie im schronienia²⁶.

²³ Eidem, *Kryminalistyka – czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, Warszawa 2020, s. 24-25.

²⁴ R. Włodarczyk, *Rozwój i współczesne możliwości wykorzystania śladów biologicznych. Kryminalistyczne badania biologiczne na przykładzie przestępstw na tle seksualnym*, Lublin 2018, s. 11.

²⁵ J. Matuszewski, *Najstarszy zwód prawa polskiego*, Warszawa 1959.

²⁶ W Polsce wzmianki o trwałym znakowaniu ciał przestępców, mające charakter kar mutylacyjnych (rola klasyfikacyjno-identyfikacyjna), pojawiły się w średniowiecznych statutach

Oficjalnie o status biegłego do spraw karnych, badającego obrażenia, mogli ubiegać się medycy z terenów dzielnic ziem polskich dopiero kilka wieków później. Stosowną regulację wprowadzono dzięki działalności Bartłomieja Groickiego, który na przełomie XVI i XVII w. popularyzował prace oparte na niemieckim prawodawstwie (*Zwierciadło saskim*) *Constitutio Criminalis Carolina* z 1532 r.²⁷ Na tej podstawie zaprzysiężony medyk sądowy miał prawo oglądać urazy zadane pokrzywdzonym w sprawach o zabójstwo i wydawać na ich temat opinię. Procesem dotyczącym dzieciobójstwa i kobietą podejrzaną o dokonanie tego czynu miały się z kolei zajmować „stateczne i mądre białogłowy”, które poddawały oskarżoną szczegółowemu przesłuchaniu i oględzinom, na podstawie których „wydawały osąd”²⁸.

Czasy kreowania się nowej dziedziny, jaką okazała się kryminalistyka, poprzedzał okres formalizacji procesu identyfikacji sprawców poważnych przestępstw, który przypadł na XVII i XVIII w. Zaczęły wtedy pojawiać się „księgi złoczyńców” (*libri maleficorum, acta maleficorum*), nazywane w Polsce „księgami

Kazimierza Wielkiego, tj. wielkopolskim i małopolskim, wydanych w latach 50. i 60. XIV w. Wśród opisanych w nich kar znajdowały się np. obcięcie ucha za kradzież na dworze króla lub szlachcica, przekłucie lub obcięcie ręki, napiętnowanie. Kara okaleczająca w postaci amputacji górnej kończyny przewidziana była również za zaniżanie próby złota i srebra, z których był wykonany pieniądź, podobnie w przypadku, kiedy świadomie takimi pieniędzmi obracano. Poza drastycznymi karami dla celów identyfikacyjnych stosowano także inne metody umożliwiające rozpoznawanie przestępstw, takie jak noszenie określonych ubiorów czy określonych elementów garderoby, zob. M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *op. cit.*, s. 10; S. Płaza, *Rozwój staropolskiego prawa sądowego na tle tendencji europejskich*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa” Vol. 9, 2006, nr 2, s. 343-367; A. Gaca, *Prawo Jutlandzkie Waldemara II (Jyske Lov) z 1241 roku*, Toruń 2007, s. 213-214.

²⁷ Uchwalony pod koniec lipca 1532 r. przez Sejm Rzeszy w Ratyzbonie i ogłoszony przez Karola V niemiecki Kodeks karny, uznawany za pierwszą wielką kodyfikację prawa czasów nowożytnych, wpływający na większość kodyfikacji prawa karnego w Europie od XVI do XVIII w. *Carolina* wprowadziła do prawa karnego materialnego i procesowego szereg przełomowych unowocześnień (m.in. przyjęcie zasady publicznoprawnej w ściganiu przestępstw, określenie winy jako podstawy odpowiedzialności karnej, zniesienie systemu kar kompozycyjnych, przyjęcie zasady prawdy materialnej i zasady racjonalnych środków dowodowych w procesie karnym) przy jednoczesnym radykalnym zwiększeniu surowości kar w porównaniu z czasami średniowiecza, zob. M. Czepelak et al., *Historia prawa sądowego. Repetytorium*, Warszawa 2006.

²⁸ W latach 1558-1616 Bartłomiej Groicki wydał w języku polskim cykl pt. *Artykuły prawa magdeburskiego*. Odegrały one najważniejszą rolę w prawie miejskim, najczęściej bowiem powoływały się na nie ówczesne sądy. Przedstawiały kwestie z zakresu prawa prywatnego, karnego, wraz z przepisami policyjno-administracyjnymi, zob. J. Kasprzak et al., *Kryminalistyka*, Warszawa 2006, s. 18; P. Jurek, *Historia państwa i prawa polskiego. Źródła prawa, sądownictwo. Zarys wykładu*, Wrocław 1998, s. 28 i nast.

czarnymi” lub „smolnymi” (*acta nigra*)²⁹. W owych księgach, które prowadzono na użytek sądów miejskich i grodzkich, odnotowywano informacje dotyczące miejsca, czasu przebiegu sprawy karnej, danych personalnych sędziów, stron i innych uczestników postępowania, wypowiedzi stron, zeznań świadków, wyjaśnień oskarżonych, zapadłych wyroków sądowych itp. Przykładami takich dokumentów są *Księga złoczyńców sądu kryminalnego w Wiśniczu (1629-1665)* i *Księga kryminalna miasta Dobczyc (1699-1737)*³⁰, w których poza opisem prowadzonych spraw karnych znajdowały się informacje na temat dogmatyki prawa, praktyki sądowej, skuteczności ścigania przestępstw, kryminalizacji społeczeństwa, stanu majątkowego poszkodowanych i złoczyńców, kultury prawnej w miastach i na wsiach. Zapisom przekazanym w treści dokumentów należy przypisać istotne znaczenie historyczne, ponieważ stanowią kompendium wiedzy na temat prowadzonych wówczas spraw karnych i dowodzą, że były pierwowzorem dla przyszłych registratur kryminalistycznych.

W tym samym okresie nastąpił również zintensyfikowany rozwój badań biologicznych w Polsce, który z większym lub mniejszym natężeniem postępował w pozostałych krajach europejskich. Rozwój wiedzy medycznej w XVIII w., zwłaszcza w zakresie anatomii patologicznej, miał zasadnicze znaczenie dla medycyny sądowej wspomaganej rozwojem nauk przyrodniczo-technicznych (biologii, matematyki, chemii, fizyki), które z czasem ulegały wszechstronnej metamorfozie, aby dostosować się do wyjaśniania spraw kryminalnych. Jednak stosunkowo krótko cieszyliśmy się pozytywnymi trendami w zakresie praworządności polskiej, gdyż rozpoczął się okres wewnętrznych zatargów o władzę, najazdów i wojen, który zakończyły rozbiory. Pozbawienie suwerenności wiązało się z zahamowaniem rozwoju wewnętrznych uregulowań prawnych i spowodowało wyłączenie Polaków z wcześniejszej aktywności w tym aspekcie. Miejsce ustanowienia polskiego prawodawstwa zajęły inne priorytety. Z powodu wewnętrznej sytuacji państwowej prawdziwe przesłania nauki obejmującej zagadnienia walki z przestępczością rozwijały się bardzo powoli. Zaborcy nie byli zainteresowani obowiązywaniem na obszarze dawnej Polski zasad prawa, opartych na solidnych podstawach, ani ściganiem przestępców za ich przewinienia wobec rodaków. Ich sprzymierzeńcem był chaos oraz problemy, z jakimi borykali się

²⁹ W literaturze przedmiotu podkreśla się, że pierwszym ustawodawstwem, które regulowało zagadnienia prawno-medyczne, było wspomniane ustawodawstwo Justyniana, które ujmowało kwestie „poczytalności i stwierdzenia ciąży”, zob. J. Kasprzak et al., *op. cit.*, s. 19.

³⁰ W. Uruszczak, *Acta Maleficorum Wisniciae. Księga złoczyńców sądu kryminalnego w Wiśniczu (1629-1665)*, Kraków 2003, s. 32-294; M. Mikuła, *Księga kryminalna miasta Dobczyc (1699-1737)*, Kraków 2013, s. 3-92.

ludzie, nie zaś rozwój świadomości społecznej i przy tym chęć wyzwolenia spod zaborów. Świadomie szerzono na zewnątrz wiadomości o nastawieniu naszych przodków do rozbojów, zabójstw, kradzieży, pijaństwa, aby postrzegano naród polski jako niezdolny do samodzielnego funkcjonowania. Z pozycji władzy, najęźdźcy potrzebowali zewnętrznego „stabilizatora” potrafiącego zapanować nad niepokornymi Polakami. Z tego względu silnie hamowano rozwój intelektualny naszych przodków, tłumiono ówczesne ośrodki szkolnictwa i nauki, aby łatwiej manipulować narodem pozbawionym dostępu do wiedzy³¹.

Bazą stabilnego rozwoju państwa były nauki przyrodniczo-techniczne i częściowo prawnicze, które nie zagrażały zaborcom, a wręcz pomagały im w utrzymaniu względnego spokoju. Nauki te skupiały się na praktycznych aspektach życia, takich jak rozwój przemysłu, rolnictwa czy technologii, co było korzystne również dla administracji zaborczej. Nie stanowiły bezpośredniego zagrożenia politycznego ani ideologicznego, ponieważ nie promowały ruchów narodowowyzwoleńczych ani nie podważały władzy zaborców. Dlatego ważną rolę odegrała wcześniej rozwinięta w dużych miastach medycyna sądowa, nad którą zaborcy częściowo stracili kontrolę. Na przykład działające od połowy do schyłku XVII w. służby, które wyznaczano do utrzymania porządku, starały się na miejscu przestępstwa ujawniać materiał biologiczny i próbować z niego dowieść przyczyny zaistnienia zdarzenia. W niektórych dzielnicach ziem polskich funkcjonowali też chirurdzy i cyrulicy, których powoływano do wykonywania czynności sądowo-lekarskich, takich jak określanie rodzaju odniesionych przez osobę poszkodowaną ran. Po obejrzeniu obrażeń pokrzywdzonego przedstawiali sądowi swoje orzeczenie, ale jeśli rany znajdowały się na intymnych okolicach ciała, których nie wypadało oglądać z uwagi na przyzwoitość (*pro pudiore et honestate*), wierzono takiej osobie na słowo. Dochodziło również do przeprowadzania oględzin dowodów rzeczowych, np. odłamków wypadłych kości, zakrwawionej odzieży czy narzędzi zbrodni, takich jak rusznica, nóż, siekiera, młotek. Natomiast żaden z polskich przekazów nie traktuje o badaniu przez lekarza kobiety pokrzywdzonej w wyniku gwałtu. Jak wcześniej wspomniano, dostępne źródła podają, że przez kolejne wieki badaniami zgwałconej zajmowały się „białogłowy w porodach

³¹ W. Grzywo-Dąbrowski, *Podręcznik medycyny sądowej. Dla studentów medycyny i lekarzy*, Warszawa 1958, s. 14-17 (za: F. Hechel, *Historyczno-krytyczne badanie początku i wzrostu medycyny sądowej jako oddzielna gałąź nauki lekarskiej uważanej*, Kraków 1839); J. Widacki, *Stulecie polskich detektywów*, Kraków 1992, s. 5-15; idem, *Początek i koniec kryminalistyki*, [w:] *Abiit, non obiit. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2013, s. 1415-1431.

doświadczone” lub starsze kobiety o dobrej reputacji, które pod przysięgą składały zeznania w danej sprawie przed sądem³².

Trudna sytuacja ogółu ludności nie dotyczyła wszystkich, ponieważ byli jednostki, które mogły sobie pozwolić na naukę w innych krajach europejskich. Niektórzy wyjeżdżali poza granice dawnej Polski, gdzie zdobywali niezbędną wiedzę i wykształcenie, a po studiach wracali, co przyczyniało się do wzbogacenia kraju m.in. o medyków, prawników czy specjalistów od wiedzy przyrodniczo-technicznej. Takim prekursorem w dziedzinie propagowania nauk medycznych, nie tylko na kierunkach leczniczych, ale także na potrzeby utrzymania porządku społecznego, okazał się Ludwik Perzyna³³. Urodził się w Krakowie, dlatego początkowo praktykę lekarską prowadził na południowych terenach ziem polskich, a z czasem przeniósł się do Warszawy i innych miast w centrum kraju. Zasłynął z upowszechniania wiedzy medycznej i zasad higieny, leczenia wielu chorób oraz obserwacji zmian materii organicznej przy użyciu mikroskopu, który określił mianem „drobnowidza”. Przyczynkiem do rozpowszechnienia badań medyczno-sądowych było dołączenie przez Ludwika Perzynę dodatku pt. *Sposób urzędowych relacji z wyprowadzonych wizyi, czyli oględzin ciał ludzi, przez gwałt różnego zabójstwa z tego świata zgładzonych, lub też tylko pokaleczonych*, zawierającego opis obdukcji ciała osób żywych i oględzin zwłok, do trzech części pracy o wspólnym tytule: *Nauki cyrulickiey krótko zebraney tj. nauki dla chcących się uczyć cyrulickiey umiejętności dokładnie napisaney wszystkim oraz gospodarzom i wszelkim zgromadzeniom tak duchownym jako i świeckim nieuchronnie potrzebney a dla łatwiejszego każdego pojęcia, w pytaniach i odpowiedziach ułożoney* (1793). Publikację tę uznano za pierwszy podręcznik z medycyny sądowej w języku polskim, ponieważ zawierał wytyczne dotyczące prowadzenia sekcji zwłok, a także przykłady i uwagi do przeprowadzania oględzin osób żywych.

Kolejną postacią, która zasługuje na przywołanie w tym rozdziale, jest Franciszek Giedroyc³⁴, autor pracy pt. *Ekspertyza lekarska w dawnych sądach polskich*

³² F. Giedroyc, *Ekspertyza lekarska w dawnych sądach polskich (do końca XVIII stulecia. Przyczynek do dziejów medycyny w Polsce*, Warszawa 1896.

³³ Ludwik Perzyna (1742-1800) – zakonnik, lekarz, popularyzator wiedzy medycznej. Autor m.in. wydanych w Kaliszu dzieł: *Porządek życia, w czerstwości zdrowia, w długie prowadzący lata ze wszystkich dzieł P. Tissota w jedno zebrany* (1789), *Anatomia krótko zebrana, chcącym się uczyć lekarskiey i cyrulickiey nauki* (1789), *Przydatek o lubieżnej chorobie traktujący o chorobach wenerycznych*, *O lekarskich wiadomościach* (1793), zob. A. Schletz, *Ludwik Perzyna*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław-Warszawa-Kraków 1980, s. 97-144; W. Brzęk, *Pionierzy kryminalistyki polskiej*, „Problemy Kryminalistyki” 1982, nr 155, s. 161.

³⁴ Franciszek Giedroyc (1860-1944) – wybitny warszawski lekarz i historyk medycyny; opisał m.in. przypadek, gdy w 1733 r. kobieta z Warszawy, chcąc ukryć fakt porodu, odbyła go

(do końca XVIII stulecia): przyczynek do dziejów medycyny w Polsce, w której zaprezentował zasady obowiązujące w praktyce sądowej. Zajmował się głównie ekspertyzami lekarskimi, jakie prowadzono dla sądów polskich do końca XVIII w. Na przykład dotarł on do materiałów, na podstawie których wyjaśnił, że po raz pierwszy określenia „lekarz sądowy” użyto w języku polskim w 1209 r. Od tamtego okresu udało mu się przedstawić rozprawy sądowe z udziałem medyków i wyniki opracowanych przez nich ekspertyz. Konkluzja podsumowująca pracę wskazuje, że w ciągu minionych wieków kobiety, którym udowodniono dzieciobójstwo, były karane w wyjątkowo surowy sposób. W zależności od okoliczności zasądzona kara śmierci mogła mieć wymiar złagodzony lub zaostrzony. Pokazuje to, jak dużą wagę przykładano w Polsce do problemu pozbywania się niechcianych dzieci oraz jak wpływało to na obowiązki osób odpowiedzialnych za prowadzenie dochodzeń w sprawach przestępstw. Kolejne stwierdzenie odnosi się do ograniczonych warunków rozwoju medycyny sądowej w Polsce, gdzie większość sądów nie odczuwała potrzeby wysłuchania opinii lekarza biegłego. Procedura nie wymagała dochodzenia dowodowego, ponieważ sądowi wystarczyły oględziny zwłok lub poszkodowanego przeprowadzone przez woźnego sądowego lub „białogłową w porodach doświadczoną”. Jednak mimo niesprzyjającej sytuacji politycznej i społecznej, walk stronnictw, przemarszów obcych wojsk, panujących epidemii i rozbiorów, na przełomie XVIII i XIX w. w miastach uniwersyteckich, takich jak Kraków, Warszawa, Wilno, Lwów, na wydziałach lekarskich zaczęto wykładać medycynę sądową i prowadzić zajęcia praktyczne. Ośrodkiem, który miał ogromne zasługi w szerzeniu zarówno wiedzy medyczno-sądowej i prawniczej, jak i praktyki sądowej, był Uniwersytet Jagielloński. Sprzyjały temu warunki, ponieważ Kraków dynamicznie się rozwijał, po

w toalecie, choć jak podawał „nie pozbawiła dziecka życia, sąd skazał ją na 50 plag i wygnanie z miasta”. Po rozpatrzeniu sprawy, w uzasadnieniu wyroku podano brak okazania nowo narodzonemu dziecku „niezbędnej przy porodzie pomocy”. Innym przykładem z tego okresu, jaki Giedroyć przytoczył, było podrzucenie w 1744 r. przez kobietę o nazwisku Borylska nieślubnego dziecka. Znalazła się osoba, która odniosła niemowlę znajomej, a ta, mogąc pozbyć się niechcianego dziecka, utopiła je w Wiśle. Sąd skazał kobietę na karę śmierci przez ścięcie głowy, którą kazano wbić na pal, a pozostałą część ciała spalić na stosie. Kolejny przypadek przytoczony przez Giedroycia został opisany przez Aleksandra Łukasiewicza w kronice Poznania z 1555 r. W tym wypadku: „Elżbieta z Turwi, dziewczyna służebna, zakopana zastała pod szubienicą żywcem i przebita palem za to, że własne dziecko zabiła i do kloaki wrzuciła”. W sytuacjach, kiedy sąd nie był w stanie rozstrzygnąć sprawy, autor książki napisał, że czyniono to na podstawie zaprzysiężenia oskarżonej. Na przykład w 1671 r. w Warszawie oskarżona nazwiskiem Pakożynowianka złożyła następującą przysięgę: „Ja tego dziecięcia nie urodziłam żywego, ale je z wielkiego stłuczenia mego przypadkiem trzeciego dnia po stłuczeniu nieżywe poroniłam i nie dałam żadnej przyczyny chcący i umyślnie do zepsowania w sobie tego płodu i do zatracenia tego dziecięcia”, zob. F. Giedroyć, *op. cit.*

rozbiorach (1815–1846) uznano go za wolne miasto, a w międzyczasie powrócili tam wykształceni lekarze, chemicy, fizycy, matematycy, którzy nieśli ze sobą potencjał wiedzy przyrodniczo-technicznej. W związku z takim stanem rzeczy, już od 1786 r. na Wydziale Lekarskim UJ podjęto wykłady „o zabójstwach, jak ich dochodzić, obwinionych przekonać, niewinnych oswobodzić”, a pod koniec 1804 r. otwarto pierwszą na ziemiach polskich Katedrę Medycyny Sądowej (dalej: KMS)³⁵. Ponadto z powodzeniem zaczęto wykorzystywać możliwości analityczne materii organicznej do rozstrzygania spraw związanych z rodzimą przestępczością. Stało się to za sprawą Jerzego Knoblocha (1781–1840), który w tym czasie objął stanowisko profesora, a zarazem pierwszego kierownika drugiej pod względem czasu powołania katedry o podobnym profilu w Europie (najstarsza, funkcjonująca od 1795 r., mieści się w Paryżu). Jednak wykładowcy nie ograniczali się do nauczania na UJ, gdyż już od 1808 r. zaczęli aktywnie prowadzić wykłady na Uniwersytecie w Wilnie, a później we Lwowie, szerząc wiedzę bardzo potrzebną na kresach wschodnich. Jerzy Knobloch jako pierwszy wprowadził dla studentów wykłady zarówno z zakresu medycyny sądowej, jak i nauki określanej przez niego „policją lekarską”. Równocześnie przeprowadzał z asystentami badania z zakresu biologii i chemii, które sam opanował, studiując w kilku krajach Europy Zachodniej. Profesor, chcąc uczynić naukę jak najbardziej przydatną praktyce, korzystał z doświadczenia lekarzy wykonujących sekcje zwłok. Najpierw, podczas wykładów, wyjaśniał mechanizm przyczynowo-skutkowy skomplikowanych przestępstw, takich jak zabójstwa lub pobicia kończące się śmiercią, aby później pokazać zmiany na sekcjonowanych zwłokach³⁶. Po odejściu J. Knoblocha z katedry na jego miejsce zatrudniono Sebastiana Girtlera (1767–1833), który w latach 1809–1911 i 1815–1826 kontynuował nauczanie medycyny sądowej oraz prowadzenie związanych z nią sekcji sądowo-lekarskich, a dodatkowo wyjaśniał problematykę obejmującą zagadnienia biologiczne przydatne w sprawach karnych. Wspomagając się wiedzą zdobytą za granicą, Girtler

³⁵ P. Cichoń, *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827–1846. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2014, s. 357–381.

³⁶ Zob. nt. J. Knoblocha, S. Girtlera, F. Hechela, w: A. Śródka, *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, t. 3, Warszawa 1997, s. 292–294; M. Kusiak, *Dzieje Katedry Medycyny Sądowej*, [w:] *Sześćsetlecie medycyny krakowskiej*, t. 2: *Historia katedr*, Kraków 1964, s. 313–380; J. Widacki, *Stulecie polskich...*, s. 7–24, 37–97; L. Wachholz, *Poczet grona nauczycielskiego Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1780–1918*, [w:] *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz historii nauk przyrodniczych*, t. 14, red. A. Wrzosek, Poznań 1934, z. 1–2, s. 13 i nast.; W. Szumski, *Fryderyk Hechel jako historyk medycyny w świetle własnych pamiętników*, [w:] *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny...*, t. 9, red. A. Wrzosek, Poznań 1929, z. 1, s. 1–14.

w bardzo przystępny sposób starał się ją transponować na grunt krakowskiej uczelni. Zaslugą 16-letniej wyteżonej pracy wszechstronnie wykształconego naukowca był rozwój współpracy UJ z krakowskim wymiarem sprawiedliwości. Podobnie jak współpracownicy, starał się wiedzę naukową uczynić użyteczną w praktyce kryminalnej. Pracował nad kilkoma dziełami – w 1811 r. przetłumażył podręcznik Johanna Petera Brinckmanna pt. *Wykaz prawideł podług których przy sądowych obdukcjach medycy lub chirurgowie dokładne tak zwane visa reperta spisywać i sporządzać mogą*, a pod koniec kariery dorobek naukowy i wykłady z zakresu medycyny sądowej opracował w formie manuskryptu. Na podstawie jego treści przygotowywali się studenci kolejnych roczników. Bazowały na nim także przyszłe pokolenia praktyków, gdyż autor w przystępny sposób wyjaśniał sposoby rozwiązywania trudnych spraw sądowych dotyczących poważnych przestępstw³⁷.

W 1833 r. do Krakowa przybył znakomity teoretyk i praktyk nauk medycznych, Fryderyk Hechel, który wcześniej ukończył studia na kilku uczelniach za granicą³⁸. W czasie, kiedy podjął pracę na uczelni, doszło do połączenia katedr

³⁷ Sebastian Girtler (1767–1833), zob. A. Śródka, *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, t. 3, s. 292–294; M. Kusiak, *op. cit.*, s. 313–380; J. Widacki, *Stulecie polskich...*, s. 7–62, 96–97.

³⁸ Fryderyk Hechel (1795–1851) – po studiach z nauk przyrodniczych i medycznych na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wileńskiego, w 1824 r. wyjechał do Paryża i w Académie Royale de Médecine poznał Mathieu Josepha Bonaventurę Orfilę. W tym czasie wykonywał on eksperymenty na zwierzętach, wykorzystując różne środki toksyczne. Opublikowane przez Orfilę *Traktat o truciznach – Éléments de chimie appliquée à la médecine et aux arts* (1817) i wykłady pt. *Lection de Médecine légale* (1824) określały znaczenie analiz chemicznych w udowodnieniu przyczyny zatrucia, przy czym opracował i wprowadził on do praktyki metody analityczne, ustanawiając podstawy ocen doświadczalnych i sądowych. Prace te stały się dla Hechela podstawą do rozwijania naukowej toksykologii na KMS UJ. Dzięki współpracy z Orfilą i uzupełnianiu wiedzy teoretycznej doświadczeniem, wydatnie się zasłużył dla rozwoju toksykologii na ziemiach polskich. Efektem jego wszechstronnych zainteresowań były dzieła wydane w Krakowie w postaci rękopisów, oparte na solidnych podstawach naukowych: *Historyczno-krytyczne badanie początku i wzrostu medycyny sądowej jako oddzielna gałąź nauki lekarskiej uważanej, Zasady medycyny sądowej* (1839). Drugi rozdział publikacji poświęcił dochodzeniom na podstawie obserwacji przebiegu procesu wykrywczego i zatytułował go: *Sądowo-lekarskie śledzenia istot (substancji nieżywotnych), O koniecznej potrzebie i użyteczności policji lekarskiej* (1842), *O pijaństwie, o jego szkodliwych skutkach i środkach zapobieżenia owemu* (1844). Kolejnymi dziełami Hechela były: *Lekarsko-sądownicze śledzenia na żyjących, Sądowo-lekarskie śledzenia na nieżywych czyli trupach, Medycyna sądowa – podług najnowszych zasad i doświadczeń w tej gałęzi nauk lekarskich poczynionych ułożona dla uczniów Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim*, zob. W. Szumowski, Fryderyk Hechel jako historyk medycyny sądowej w świetle własnych pamiętników, [w:] A. Wrzosek, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny...*, t. 9, Poznań 1929, z. 1, s. 1–14; *Podręcznik medycyny sądowej. Neunte Auflage des Casper-Limanschen Handbuches*, 3 Bände, August Hirschwald, Berlin 1905; *Dzieła edycja podręcznika Casper*, red. A. Schmidt, Berlin 1905, s. 15; J. Widacki, *Stulecie*

chemii i farmacji UJ. W 1834 r. naukowiec objął stanowisko profesora KMS UJ, jednak zaangażował się w pracę każdej z wymienionych katedr i, jak się później okazało, miał duży wkład w rozwój naukowy każdej z nich. Fryderyk Hechel, mający szerokie kontakty za granicą, zdawał sobie doskonale sprawę, że nauka europejska zmierza do wyjaśnienia przestępstw w sposób naukowy, dlatego dużo czasu poświęcał empirycznym działaniom, aby później w praktyczny sposób odnieść je do identyfikacji sprawców przy użyciu poznanych metod badawczych. Zadbął więc o to, aby na gruncie krakowskim zaszczerpić oraz kontynuować nurt pomocny tamtejszemu wymiarowi sprawiedliwości. Od początku kariery naukowej Hechel nie tylko angażował się w wyjaśnianie trudnych spraw związanych z podejrzeniem przestępnego spowodowania śmierci, ale także dążył do włączania studentów w uczestnictwo w „policyjno-sanitarnych” sekcjach zwłok. Ponadto, aby osiągnąć skutek w postaci przełożenia wiedzy na praktykę zawodową, mobilizował studentów do brania udziału w obdukcjach pokrzywdzonych w wyniku pobicia lub innych czynów przestępnych. Podkreślał przy tym konieczność zdobywania wiedzy na solidnym, „żywym” materiale badawczym. Wyraźnie dostrzegł i ugruntował związek medycyny sądowej z sądownictwem, działaniami wymiaru sprawiedliwości, prawodawstwa, prawa. Umiał wnieść do nauki wszystko to, czego dowiedział się w czasie studiów i podróży do zakładów medyczno-sądowych, głównie w Niemczech i Francji, gdzie również miał – dzięki współpracy – wkład w rozwój tamtejszej medycyny sądowej.

Naukowiec słusznie postrzegał medycynę sądową jako dziedzinę opartą na wiedzy przyrodniczej oraz sztuce lekarskiej, które odnosił do możliwości coraz większego udoskonalania prawodawstwa, odbieranego wówczas w kategoriach „wymiaru sprawiedliwości”. Wielokrotnie podkreślał, że podstawą do działania były dla niego słowa wypowiedziane przez niemieckiego kolegę – Johanna L. Caspera:

To nie zarzut, lecz stwierdzenie, że medycynę sądową [...] opracowali w większości ludzie, którym duże wykształcenie naukowe, pilność i czytanie nie potrafiły zastąpić braku obserwacji, bo kończy się era medyków sądowych, którzy nigdy nie dokonali sekcji zwłok, nie przekroczyli progu więzienia, nigdy nie badali rzekomo zgwałconej kobiety³⁹.

polskich..., s. 9-24, 37-105; S. Raszeja, *Dziś i jutro tanatologii sądowo-lekarskiej*, „Archiwum Medycyny Sądowej” Vol. 57, 2007, nr 4, s. 420-426; Z. Marek, M. Bogusz, J. Pach, *Interakcja toksykologii klinicznej i sądowej – doświadczenia krakowskie*, „Przewodnik Lekarski” Vol. 41, 1984, s. 467-469.

³⁹ Johann Ludwig Casper (1796-1864) – przytoczone słowa wypowiedział w przedmowie swojego dzieła pt. *Practischen Handbuch der gerichtlichen Medizin* (1857). Naukowiec ten głów-

W okresie poprzedzającym XIX w. najczęstszą formą pozbawienia życia człowieka w „skryty” sposób było zaaplikowanie mu trucizny. Najpierw korzystali z niej wyłącznie „wielcy” tego świata (np. władcy, ich bliscy, dygnitarze, wysocy urzędnicy), a z czasem zaczęto masowo używać łatwo dostępnych: trójtlenku arsenu (arszeniku) lub strychniny. Powszechne zubożenie ludzi doprowadziło do sprzecznych z prawem działań również w Polsce. Większości ludzi nie było stać na drogie specyfiki o śmiertelnym działaniu, dlatego, chcąc użyć trucizny, nabywano wspomniane środki, tłumacząc to koniecznością zwalczenia gryzoni domowych (głównie szczurów). Zwłaszcza arszenik stał się dogodnym narzędziem do dokonywania zabójstw, gdyż Polska była krajem produkującym go w najczystszej postaci⁴⁰. Ma on postać białego proszku o niewyczuwalnym zapachu, lekko słodkawym smaku, w potrawach jest praktycznie niewyczuwalny, bez problemu daje się z nimi wymieszać i nawet w niewielkiej dawce wywołuje zabójczy skutek. Objawy zatrucia również sprzyjają trucicielom, bo szybko dają pożądaną efekt. Poza natychmiastowym uśmierceniem wytypowanej osoby, która nie wykazywała istotnych zmian w wyglądzie, diagnozy medyczne w tamtym okresie dawały gwarancję uniknięcia kary. Osoby przeprowadzające sekcję uznawały bowiem często osobę otrutą za chorą, tj. dotkniętą ostrą niewydolnością, chorobą wrzodową lub nieżytem żołądka albo silnym stanem zapalnym. Z tego względu ustalenie przyczyny zagadkowego zgonu było raczej przedmiotem naukowego dowodzenia i wykorzystania w sprawach sądowych, gdyż nie istniał sposób na wykrycie arszeniku w ciele ofiary. Jeśli okazało się, iż przyczyna śmierci została ustalona w toku prowadzonych czynności, a poszlaki ułatwiły dotarcie do domniemanego sprawcy, to z reguły stanowiło to wystarczającą podstawę do

nie zajmował się patomorfologią. W Berlinie zapoczątkował zaś rozwój kryminalistyki jako nauki praktycznej; przy czym w wielotomowym dziele zaprezentował ówczesne dokonania w zakresie wykorzystania wiedzy medyczno-sądowej do wykrywania przestępstw, a jeden z tomów poświęcił badaniom z zakresu śladów biologicznych, więcej zob. J. L. Casper, *Practischen Handbuch der gerichtlichen Medizin*, Berlin 1857.

⁴⁰ Złóża złotonośnej rudy i arsenu znajdują się okolicach Złotego Stoku, czyli po obu stronach Złotego Potoku na stokach wąwozu nazwanego Złotym Jarem, i w sąsiednim Wąwozie Kłodzkim. Dokumenty wskazują, że wybierano je metodami górniczymi od XIII w. W okresie rozkwitu górnictwa w XVI w. Złoty Stok był największym ośrodkiem wydobywania złota na Śląsku i znaczącym w Europie. Od początku XVIII w. z rud złotonośnych wydobywano drugi składnik, czyli arsen, wykorzystywany do produkcji arszeniku. Największe rozmiary produkcja arszeniku osiągnęła w XX w., gdyż już w 1910 r. produkowano go w Złotym Stoku blisko 2400 t rocznie, co stanowiło 20% produkcji światowej. Stosowane w Polsce metody metalurgii arsenu i produktów arsenopochodnych stały się wzorem, na którym oparł się rozwój tej dziedziny hutnictwa w Europie, zob. *Produkcja arszeniku*, zlotystok.pl, [on-line:] <http://www.zlotystok.pl/sciezka/pl/02zapom.htm> – 3 IV 2023.

wydania orzeczenia o ukaranie za zabójstwo. Aby sprostać potrzebom prowadzenia spraw zgonów o trudnej do ustalenia przyczynie, po śmierci Fryderyka Hechela, w 1851 r. kierownictwo nad Katedrą Chemii i Farmacji UJ powierzono Emilianowi Czyrniańskiemu⁴¹. Po studiach we Lwowie i w Paryżu prowadził badania toksykologiczne koncentrujące się na zatruciach głównie arsenikiem. Wprowadzone w tamtym okresie zmiany sprzyjały rozwojowi nauki, szczególnie w kontekście rosnącego zapotrzebowania na tego rodzaju analizy w Europie. Czyrniański, współpracując z innymi badaczami, głównie zaś z Karolem Olszewskim⁴², z bardzo dobrym skutkiem wydawał opinie chemiczne i toksykologiczne, zwłaszcza w sprawach dotyczących zatruc arsenikiem. Badania w ramach ekspertyz prowadzili przede wszystkim metodą Marsha, polegającą na osadzaniu metalicznego arsenu w postaci lustra arsenowego⁴³. Kiedy do jednego z przypadków zastosowali w 1876 r. analizę ulepszoną metodą Bloxama, Olszewski uzyskane wyniki opublikował w pracy pt. *Przyczynek do wykrycia arsenu w dochodzeniach sądowych za pomocą prądu elektrycznego* oraz rozpowszechnił za granicą. Dzięki swoim osiągnięciom K. Olszewski po śmierci Emiliana Czyrniańskiego został mianowany na kierownika Katedry Chemii UJ.

Kolejnym Polakiem, który bardzo zasłużył się dla rozwoju nauk poznawczych, pomocnych organom ścigania pod względem identyfikacji materiału biologicznego do spraw karnych, był Ludwik K. Teichmann-Stawiarski⁴⁴. Do

⁴¹ Emilian (Emil) Czyrniański (1824-1888) – powróciwszy do Krakowa z uczelni lwowskiej w 1851 r., objął stanowisko profesora nadzwyczajnego i równocześnie kierownictwo Katedry Chemii UJ. Napisał wiele publikacji poświęconych chemii nieorganicznej, chemii sądowej, truciznom i przypadkom zatruc, jakie opiniował, pełniąc obowiązki chemika sądowego.

⁴² Karol Olszewski (1846-1915) – wymieniona publikacja pt. *Przyczynek do wykrycia arsenu w dochodzeniach sądowych za pomocą prądu elektrycznego* ukazała się w tomie *Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności*, zob. J. Widacki, *Stulecie polskich...*, s. 97-109.

⁴³ J. Widacki, *Stulecie polskich...*, s. 98-105; S. Raszeja, *op. cit.*, s. 420-426; Z. Marek, M. Bogusz, J. Pach, *op. cit.*, s. 467-469.

⁴⁴ Ludwik Karol Teichmann, znany także pod nazwiskiem Teichmann-Stawiarski (1823-1895) – lekarz, anatom, anatomopatolog, hematolog, odkrywca badań w zakresie ujawniania śladów krwi. Najpierw studiował teologię ewangelicką w Dorpacie, a później medycynę w Heidelbergu i w Getyndze, gdzie obronił doktorat i został docentem anatomii. Będąc studentem, opracował i wydał pracę na temat reakcji krystalizacji krwi w czasopiśmie „Pfeufers und Hunles Zeitschrift für rationelle Medicin” (1853). Po odbyciu studiów przyjechał do Krakowa, gdzie powołano go na profesora Katedry Anatomii Wydziału Lekarskiego UJ. Prowadzone i opisane przez niego badania, które dotyczyły naczyń limfatycznych krtani, z dołączonymi preparatami, cieszyły się dużym uznaniem środowiska lekarskiego i otrzymały nagrody na wystawach międzynarodowych w Paryżu i Wiedniu. Był autorem rozpraw, m.in. opublikowanej w „Henles Zeitschrift für Rationelle Medizin” (1856) pt. *Über das Hämatin*,

Krakowa przybył bezpośrednio po zagranicznych studiach jako światowej sławy odkrywca reakcji krystalizacji hemoglobiny. Wynaleziona i opisana przez niego „próba Teichmanna” pozwalała wykryć obecność krwi w badanym śladzie. Powstałe w jej wyniku „kryształki Teichmanna” umożliwiały prowadzącemu śledztwo odpowiedzieć na pytanie: czy ujawnione plamy mogą być plamami krwi.

L.K. Teichmann swoją metodę opublikował w 1853 r. na łamach czasopisma „Pfeuffer's und Henie's Zeitschrift für rationelle Medicin” w pracy pt. *Über die Kristallisation der organischen Bestandteile des Blutes*⁴⁵. Odkrycie to okazało się przełomowe dla praktycznych ustaleń, gdyż wcześniejsze próby wykrycia obecności krwi na miejscach zdarzeń nie przynosiły pożądaných rezultatów. Od tego momentu możliwe stało się ocenienie, czy ślad pochodzi od krwi, czy od innej kolorowej cieczy, co pozwalało na określenie, czy plamy pozostawione na miejscu

wydanej w samodzielnym tomie pt. *Das Saugadersystem* (Lipsk, 1861). Prowadzone badania anatomiczne w przedmiocie objętości komórek sercowych publikował w „Roczniku Towarzystwa Naukowego” (t. VIII, *O wartości niektórych nowszych badań chłonnic, tudzież naczyń limfatycznych krwani*, 1864; t. XIX autorstwa Huberta von Luschki pt. *Der Kehlkopf des Menschen*, Tybinga 1871), zob. J. Widacki, *Stulecie polskich...*, s. 37-42; J. Thorwald, *Stulecie...*, s. 98-99; idem, *Godzina...*, s. 47.

- ⁴⁵ Metoda polegała na tym, że zaschniętą krew należało zeskrobać z plamy, rozetrzeć na szkiełku podstawowym wraz z niewielką ilością halogenków (np. NaCl, KCl), zmieszać z kilkoma kroplami lodowatego kwasu octowego, a następnie podgrzewać nad palnikiem aż do wrzenia. Po ostudzeniu czerwony barwnik krwi, określany jako hemina, zmieniał się w chloroheminę (pochodne hematyny). W zależności od użytej soli (NaCl, KCl, NaBr, NaI), kryształki heminy mogą barwić się na brązowo, jasnobrunatno, czerwobrunatno lub prawie czarno. Przyjmują postać skryształizowanych mikrokryształków – widocznych pod mikroskopem jako romboidalne słupki lub płytki i nazwane „heminą Teichmanna” lub „kryształkami Teichmanna”. Owe kryształki nie tworzą się, gdy plamy krwi znajdują się na zardzewiałych częściach metalowych ani na materiałach, które są wystawione na działanie wysokiej temperatury, tj. powyżej 140°C. W następnych kilkudziesięciu latach próbowano określić budowę krwinek za pomocą mikroskopowego badania krwi. Dzięki temu okazało się, że człowiek łącznie ze wszystkimi ssakami (z wyjątkiem wielbłądów i łam) posiada krwinki w kształcie okrągłych bezjądrzastych płytek. Natomiast pozostałe kręgowce (ryby, płazy, gady, ptaki) wykazują w preparacie mikroskopowym krwinki w kształcie owalnym i mają w nich jądra komórkowe. Jeśli więc działania po przestępstwie wiązały się z obecnością okrągłych ciałek krwi, to było wiadomo, że ma się do czynienia z krwią ludzką lub z krwią jakiegoś innego ssaka. Aby dojść do rozróżnienia krwi człowieka i krwi pochodzącej od psa, kota, konia, bydła, świnia, owcy, królika, szczura czy innego ssaka, ujawnianych podczas procesu wykrywczego w sprawach kryminalnych, naukowcy ukierunkowali się na pomiar krwinek. Bowiem, jak się okazało, krew człowieka posiada największe czerwone ciała, jednak różnice wielkości między ssakami są drobne i nawet przy badaniu świeżej krwi odróżnienie krwinek sprawia problem. Ponadto w wypadku ludzkiej krwi zaschłej, gdy czerwone ciała poddawano sztuczemu napęcznieniu, komórki te nie uzyskiwały nigdy pierwotnych rozmiarów, co dodatkowo wiązało się utrudnioną interpretacją wyniku, zob. J. Thorwald, *Stulecie...*, s. 101-102.

przestępstwa są śladem ludzkiej krwi, czy też wynikiem innego śmiertelnego zajścia. „Próbę Teichmanna” zaczęły od razu stosować laboratoria medyczno-sądowe oraz późniejsze laboratoria i pracownie kryminalistyczne w Europie oraz na świecie. Metoda dała też początek kolejnym badaniom chemicznym nad hemoglobina.

Dzięki tym zasługom Teichmann-Stawiarski otrzymał posadę profesora anatomii UJ, gdzie zaangażował się w pracę naukową i praktykę zawodową. W latach 1861-1871 wprowadził nowoczesne metody analizy krwi pod kątem badań chemicznych oraz innych tkanek, wykorzystywane w medycynie sądowej i anatomopatologii. W tym czasie zarówno w Krakowie, jak i w innych regionach ziem polskich przedstawiciele nauk przyrodniczych, medycznych, chemicznych, farmaceutycznych i fizycznych przygotowywali się do wyłonienia nowego, niezależnego kierunku, który miał wspomagać służby śledcze w dochodzeniu przestępstw. Wiązało się to nie tylko ze wspomnianym uprzemysłowieniem i przemianami społecznymi, ale też ze wzrostem przestępczości przypadającym na przełom XIX i XX w. Dobrym rozwiązaniem, łączącym dotychczasową wiedzę i jej wykorzystanie w walce z przestępcami, okazały się trendy kształtujące podwaliny pod kryminalistykę. Niemalą rolę w poszerzaniu horyzontów wiedzy z tego zakresu odegrał farmaceuta i chemik Józef Bełza, który na początku XIX w. wykonywał badania na zlecenie warszawskich służb policyjnych. W 1844 r. opublikował wyniki swojej pracy w dziele pt. *Chemia policyjno-prawna*. Przedstawił w nim sposoby przeprowadzania analiz chemicznych w celu wykrywania fałszerstw dokumentów i monet, a także metodykę prowadzenia badań śladów biologicznych, ze szczególnym uwzględnieniem obecności krwi. Po Bełzie, w drugiej połowie XIX w., podobne badania prowadził Jan Mrozowski piastujący stanowisko asesora farmacji na Wydziale Lekarskim Guberni Warszawskiej. Później jako samodzielny naukowiec znacznie poszerzył zasób dostępnej wiedzy na temat ujawniania fałszowania dokumentów oraz rozwinął mikroskopowe badania śladów biologicznych. Zalecał stosowanie analiz optycznie krzyżujących się linii w tekście zakwestionowanego dokumentu podczas realizacji spraw dotyczących fałszerstw⁴⁶.

⁴⁶ Józef Bełza (1805-1888) – chemik, filozof, prawnik, wykształcony w kilku kierunkach, m.in. na UW ukończył studia magisterskie z filozofii, prawa i administracji. W 1827 r. został adiunktem w pracowni chemicznej UW, a po 1830 r. wykładał chemię i technologię w gimnazjum warszawskim. Był twórcą prac z szerokiego zakresu wiedzy, w tym wydał w Warszawie publikację pt. *Dodatek do chemii policyjno-prawnej* (1854). Jan Mrozowski (1834-1903) – farmaceuta, lekarz, biolog, jako jeden z pierwszych zalecał badania mikroskopowe krzyżujących się linii w tekście zakwestionowanego dokumentu. Był redaktorem czasopisma „Wiadomości Farmaceutyczne” ukazującego się w Warszawie nakładem Towarzystwa Farmaceutycznego,

Znamiennym kazusem, który w tamtym okresie znacząco wpłynął na rozwój polskiego procesu wykrywczego, było zabójstwo Agnieszki Żychowiczowej, do którego doszło w nocy z 2 na 3 października 1867 r. w Krakowie. Do szczególnej wnikliwości śledczych realizujących zadania służbowe skłaniał fakt, że o pozbawienie życia kobiety w kamienicy „Pod Rakiem” podejrzewano potomka właścicieli budynku, znanych i szanowanych prawników z tytułem hrabiowskim. Badający sprawę mieli świadomość, że nie mogą popełnić żadnego błędu i muszą zebrać z dużą precyzją wiarygodne dowody, ponieważ tylko w ten sposób mają szansę udowodnić winę zabójcy. Znaczenie tego dochodzenia okazało się na tyle doniosłe, że prawdopodobnie po raz pierwszy na ziemiach polskich doszło do rekonstrukcji przebiegu zdarzenia na podstawie *modus operandi* sprawcy, z uwzględnieniem rozkładu plam krwi, ułożenia ciała oraz zmian na zwłokach. Wstępne oględziny doprowadziły do ujawnienia włosów w dłoni denatki. Badaniami zajęli się głównie lekarz sądowy z UJ – Leon Blumenstok-Halban⁴⁷, lekarz policyjny oraz sędzia śledczy, którzy zbierali dowody na miejscu zabójstwa i w innych związanych z nim lokalizacjach. Dzięki porównaniu obrażeń na ciele ofiary z kształtem części roboczych siekiery wydali kategoryczną opinię, która wykluczała użycie tego narzędzia do dokonania zbrodni. Byli jednymi z pierwszych w Polsce, którzy podjęli się morfologicznych badań włosów ludzkich, aby ocenić ich cechy przy użyciu mikroskopu optycznego. Zainicjowanie szeregu czynności dało podstawę do stworzenia wersji śledczej. Dzięki niej oraz

zob. *Encyklopedia powszechna z ilustracjami i mapami*, t. 2, red. S. Orgelbrand, Warszawa 1898, s. 306-307.

⁴⁷ Leon Blumenstok-Halban (1838-1897) – lekarz psychiatra, medyk sądowy i prawnik UJ. W 1869 r. habilitował się na WP UJ na podstawie pracy pt. *O wpływie medycyny sądowej na rozwój pojęcia dzieciobójstwa*. W 1871 r. mianowano go na nadzwyczajnego profesora medycyny sądowej i policji lekarskiej. W latach 1881-1895 był kierownikiem KMS UJ, a w latach 1877-1892 redaktorem naczelnym „Przeglądu Lekarskiego” i członkiem honorowym Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Blumenstok-Halban pełnił liczne funkcje na UJ. Jako pierwszy na ziemiach polskich wprowadził wykłady z medycyny sądowej przystosowane dla studentów prawa UJ. Zajęcia odbywały się w niekonwencjonalny dotąd sposób, tj. na sali wykładowej, w prosektorium, muzeum anatomii i w zakładzie dla psychicznie chorych. Opublikował nowatorskie rozważania na temat terminów „narzędzie”, „broń” oraz o postępowaniu podczas morfologicznych badań włosów. Blumenstok-Halban jest uważany za medyka sądowego, który najbardziej przyczynił się do współpracy z policją i miał wiele zasług w dowodzeniu przestępstw. Intensywnie współpracował też z innymi naukowcami, np. Emilianem Czarniańskim z Katedry Chemii UJ, dzięki czemu udawało się rozwiązywać sprawy, które wówczas przysparzały trudności z uwagi na kształtowanie się dopiero wiedzy o śladach i ich analizach, zob. J. Widacki, *Stulecie...*, s. 38-62, 97-105; E. Baran, *Sylwetki polskich medyków sądowych – Leon Blumenstok-Halban*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 48, 1998, nr 3-4, s. 185-189.

zebranych dowodom w sprawie udało się bez problemu udowodnić przed sądem winę podejrzanemu i skazać go za zabójstwo kobiety⁴⁸. Kompetentnie przeprowadzone i rzeczowo przedstawione przez L. Blumenstoka-Halbana przed sądem czynności procesowe przyczyniły się do objęcia przez niego katedry po L. Teichmannie-Stawiarskim.

Bardzo istotne dla kształtowania się zakresu kryminalistyki było wprowadzenie do procesu wykrywczego, mającego na celu odtworzenie przebiegu zdarzenia, tzw. „czytania ze śladów krwawych”. Co prawda w USA zadania takiego podjął się David J. Cook, jednak jego metoda nie była znana w Europie. Jej prekursorem na gruncie europejskim został Edward Piotrowski. Napisał on i opublikował nakładem „Przeglądu Lekarskiego” z 1895 r. referat pt. *Über Entstehung, Form, Richtung und Ausbreitung der Blutspuren nach Hieb- und Stichwunden des Kopfes* poświęcony analizie rozkładu i kształtu plam krwi powstałych po urazach zadanych różnymi narzędziami w głowę ofiary. W eksperymentach prowadzonych w obrębie specjalnie ustawionych parawanów Piotrowski zadawał ciosy królikom, rejestrując rozkład, długość i intensywność rozbryzgów krwi. Doświadczenia przeprowadzone na zwierzętach według ściśle określonych kryteriów dotyczących rozmiarów, masy oraz materiału narzędzi ostro- i tępokrawędzistych doprowadziły do wyodrębnienia charakterystycznych cech plam w powiązaniu z konkretnym typem i mechaniką użycia przedmiotu. Metodę badawczą, polegającą na klasyfikacji śladów krwi z podziałem na trzy podstawowe grupy, oparł na wiedzy z zakresu biologii, fizyki, matematyki i chemii, a następnie rozpowszechnił w kilku doniesieniach na łamach zagranicznych czasopism naukowych. Wnioskowanie w trakcie rekonstrukcji kolejnych etapów zdarzenia, zwłaszcza po użyciu przez sprawcę niebezpiecznego narzędzia, wynikające z analiz zaproponowanych przez Piotrowskiego, jest do dziś bardzo przydatne przy wyjaśnianiu przebiegu przestępstwa. Z tego względu wspomniana praca jest współcześnie przywoływana w podręcznikach i opracowaniach z zakresu medycyny sądowej, prawa karnego i kryminalistyki⁴⁹.

⁴⁸ „W nocy z 2 na 3 października 1867 r. została zamordowana Agnieszka Żychowiczowa. Z dłoni kobiety zabezpieczono włosy, które przyczyniły się do wyjaśnienia okoliczności sprawy”. Później kolejne sprawy realizowane przez Leona Blumenstoka-Halbana kończyły się sukcesem dzięki jego szerokiej wiedzy, pracowitości, uporowi, analitycznemu umysłowi i znajomości ludzkiej psychiki, zob. J. Widański, *Stulecie polskich...*, s. 38-62, 96-98.

⁴⁹ Edward Piotrowski (1864-1916) – lekarz w stopniu doktora medycyny UJ (1892), poszerzał wiedzę z zakresu biologii, chemii, fizyki i matematyki. W 1893 r. otrzymał asystenturę w Zakładzie Anatomii Patologicznej UJ, a w 1894 r. – asystenturę w ZMS UJ kierowanym przez prof. Leona Wachholza. W 1895 r. uzyskał możliwość pracy w Instytucie Medycyny Sądowej w Wiedniu, skąd przeniósł się na stanowisko asystenta ZMS Uniwersytetu we Lwowie.

1.2. Kryminalistyka w Polsce w okresie międzywojennym

Na początku XIX w., przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, sytuacja egzekwowania prawa, a zwłaszcza poszukiwania śladów i dowodzenia prawdy na podstawie wiedzy z kryminalistyki, przedstawiała się jako stosunkowo trudna⁵⁰. W licznych przypadkach kodeksy postępowania karnego zaborców dopuszczały możliwość wykorzystania w charakterze biegłego każdej osoby legitymującej się specjalistyczną wiedzą z danej dziedziny lub określonymi umiejętnościami (tzw. biegły *ad hoc*, niefigurujący na sądowej liście biegłych). Na przykład w wydanym we Lwowie przez komendanta miejskiego Policji Państwowej (PP) i wykładowcę kryminalistyki na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, Bronisława Łukomskiego⁵¹, podręczniku pt. *Służba śledcza i taktyka kryminalna* (1924) znaleźć można następujący zapis:

W 1896 r. powrócił do Krakowa na równorzędne stanowisko do KMS UJ, ale zrezygnował z pracy naukowej ze względu na nieprzychylnie opinie na temat jego publikacji pt. *Kryminologia kobiety* (była ona próbą stworzenia profilu psychologicznego kobiet schodzących na drogę przestępstwa). W czasie pracy naukowej, w latach 1894-1896 napisał on, poza dziełem pt. *Über Entstehung, Form, Richtung und Ausbreitung der Blutspuren nach Hieb- und Stichwunden des Kopfes*, artykuły: *O otruciu kwasem azotowym*, *O nagłej śmierci*, *O przedziurawieniach jelit po urazie* oraz poświęcony porównaniu różnych metod wykrywania krwi pt. *O nowym sposobie wykrycia krwi*. Po odejściu z uczelni zajął się prywatną praktyką, którą prowadził na południu kraju. Po wybuchu I wojny światowej prowadził tam akcje przeciwepidemiczne i zabezpieczenia sanitarnego, przy czym, niosąc pomoc chorym, zaraził się tyfusem i zmarł, zob. W. Wojtkiewicz-Rok, *Zakład Medycyny Sądowej Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1898-1946 i jego kierownicy – prof. Włodzimierz Sieradzki i prof. Bolesław Popielski*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 47, 1997, nr 3, s. 89-91, 229; P. Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. 1, Warszawa 1991, s. 627-628; *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Kraków 2016, s. 93-111; S. Raszeja, *op. cit.*, s. 420-426.

⁵⁰ W. Brzęk, *Początki kryminalistyki w Polsce*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” Vol. 30, 1985, nr 2, s. 321-336; i dem, *Pionierzy kryminalistyki polskiej*, s. 166; A. Koźmińska, *Trucizny i truciele w historii*, „Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii Sądowej i Kryminologii” Vol. 45, 1995, nr 7, s. 113-123.

⁵¹ Bronisław Łukomski – inspektor Policji Państwowej, komendant miejski policji we Lwowie, wykładowca kryminalistyki na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, wyróżniony przez komendanta głównego PP za szybkie wykrycie sprawców zamachu na przebywającego we Lwowie Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. Strzelał do niego 25 września 1921 r. Stepan Fedak powiązany z Ukraińską Organizacją Wojskową (UWO). W wyniku zamachu zranił towarzyszącego Naczelnikowi Państwa wojewodę lwowskiego Kazimierza Grabowskiego. Wyrokiem sądu lwowskiego z 18 listopada 1922 r. uznano Stepana Fedaka, syna adwokata i dyrektora Towarzystwa „Dniestr”, za winnego zamachu na życie wojewody i skazano na 6 lat pozbawienia wolności, zob. *Służba śledcza i taktyka kryminalna wraz z naj-*

Przy opisie czynu żandarm może zapytać o opinię tylko takie osoby, znajdujące się w miejscu czynu lub okolicy, które jako fachowe mogą mu dać wyjaśnienie co do pewnych okoliczności lub przedmiotów, np. kowale i ślusarze – co do włamań i użytych narzędzi, rusznikarze – co do broni, myśliwi – co się tyczy śladów (tropów), szewcy – obuwia na śladach stóp, inni rzemieślnicy – o przedmioty ich zawodu, położne (akuszerki) – o dzieciobójstwo lub spędzenie płodu, nauczyciele wiejscy – o listach wymuszających albo z groźbami⁵².

Należy przyznać, że osoby te w zdecydowanej większości przypadków nie miały nawet elementarnego przeszkolenia w zakresie kryminalistyki, nie wspominając o umiejętności sporządzania opinii na potrzeby sądowe. W związku z tym ich wiadomości „fachowe” często były podważane na salach sądowych⁵³, co wiązało się z brakiem podstaw do ukarania sprawców czynu przestępnego.

Z chwilą odzyskania przez Polskę niepodległości najważniejszym zadaniem postawionym przed powołaną na mocy ustawy z 24 lipca 1919 r. Policją Państwową, jako organu wykonawczego⁵⁴, była ochrona bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego. Zgodnie z przyjętym założeniem „zapobiegania przestępstwom i ich ujawniania” na mocy rozkazu nr 165 z 20 maja 1922 r. powołano policję śledczą podległą komendantowi głównemu Policji Państwowej. W celu wyszkolenia kompetentnej kadry do jej funkcjonowania potrzebna była rzetelna wiedza kryminalistyczna. Duży wkład w kształcenie śledczych wnieśli medycy sądowi, którzy od dwóch wieków aktywnie wspierali służby porządkowe potencjałem posiadanych wiadomości i umiejętności wykrywczych, które wcześniej wykorzystywali na zniewolonych ziemiach polskich. Wyuczonym za granicą naukowcom i ich wykształconym następcom rodzima kryminalistyka zawdzięcza wiedzę teoretyczną, strategię ścigania przestępstw, rozwój w zakresie toksykologii, metodykę prowadzenia oględzin, ujawniania i zabezpieczania w ich trakcie materiału dowodowego do dalszych badań, identyfikację śladów biologicznych, a także pierwsze usystematyzowane informacje o antropometrii kryminalnej i daktyloskopii⁵⁵. Do grona pionierów, którzy włożyli wiele trudu

ważniejszymi wiadomościami z medycyny sądowej, dla użytku policji państwowej, szkół policyjnych i sędziów śledczych: na podstawie dzieł Grossa, Wulffena, Stieberta, Nesego i inn. oraz wykładów własnych, red. B. Łukomski, Lwów 1924; G. Mazur, *Zamach na marszałka Józefa Piłsudskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Vol. 60, 2005, s. 408-414.

⁵² *Służba śledcza i taktyka kryminalna...*, red. B. Łukomski.

⁵³ W. Brzęk, *Początki kryminalistyki w Polsce*, s. 321-336.

⁵⁴ *Ustawa z dnia 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej* (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 61, poz. 363).

⁵⁵ A. Abramski, J. Konieczny, *op. cit.*, s. 223; W. Brzęk, *Pionierzy kryminalistyki polskiej*, s. 166; A. Koźmińska, *op. cit.*, s. 113-123.

w rozwój polskiej kryminalistyki na gruncie medycyny sądowej, zalicza się głównie takich naukowców jak Leon Wachholz, Jan S. Olbrycht czy Wiktor Grzywo-Dąbrowski. To oni, wcześniej i już w wyzwolonym kraju, poza pracą na uczelni, prowadzili pierwsze badania kryminalistyczne na potrzeby policji śledczej. Mieli również do dyspozycji wypracowane przez pokolenia swoich poprzedników metody wykorzystania śladów, głównie biologicznych, do identyfikacji sprawców, narzędzi – na podstawie spowodowanych przez nie zmian na ciele człowieka, metodykę badania ran postrzałowych i wnioskowania na ich podstawie. Potrafiли także wyselekcjonować i usystematyzować zdobyte informacje. Za twórcę nowoczesnej medycyny sądowej, a wraz z nią kryminalistyki, uznawany jest przede wszystkim Leon Jan Wachholz⁵⁶, któremu nauka, nie

⁵⁶ Leon Jan Wachholz (1867-1942) – lekarz medycyny sądowej, naukowiec, humanista o szerokich zainteresowaniach, profesor Wydziału Lekarskiego UJ, który kierował przez wiele lat KMS w Krakowie, autor pierwszych podręczników medycyny sądowej. Studia medyczne realizował najpierw na UJ, które ukończył uzyskaniem tytułu doktora wszech nauk lekarskich (1890). Następnie odbył studia uzupełniające z zakresu medycyny sądowej na uniwersytetach w Kopenhadze, Berlinie, Paryżu i Wiedniu (1892-1893). Po powrocie do Krakowa habilitował się na Wydziale Lekarskim UJ pracą pt. *O znaczeniu wieku na zwłokach z przebiegu kostnienia główki kości ramiennej* (1894). W 1894 r. został członkiem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika we Lwowie, a w 1901 r. członkiem zagranicznym Towarzystwa Sądowo-Lekarskiego w Nowym Jorku. Od 1913 r. był członkiem Towarzystwa Sądowo-Lekarskiego w Wiedniu oraz czynnym członkiem Akademii Nauk Lekarskich w Warszawie. W 1927 r. za osiągnięcia został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, a w 1933 r. Złotym Krzyżem Zasługi. Od 1930 r. był czynnym członkiem Polskiej Akademii Umiejętności oraz członkiem korespondencyjnym Niemieckiego Towarzystwa Medycyny Sądowej, gdzie w 1938 r. wybrano go na Wiceprezesa Międzynarodowej Akademii Medycyny Sądowej i Społecznej w Bonn. Godność członka honorowego nadało mu Towarzystwo Lekarskie Krakowskie, Lwowskie, Towarzystwo Prawnicze Krakowskie, Polskie i Międzynarodowe Towarzystwo Medycyny Sądowej i Kryminologii. W 1939 r. uzyskał dyplom członka czynnego Leopoldyńsko-Karolińskiej Akademii dla Badaczy Przyrody w Halle. L. Wachholz napisał ok. 200 prac z zakresu medycyny sądowej (już w pierwszym wydaniu jego książki w 1899 r. zamieszczono informacje dotyczące daktyloskopii i jej znaczenia w identyfikacji osób), jak również dotyczących psychopatologii sądowej i techniki sekcyjnej – przez wiele lat służyły studentom, lekarzom i prawnikom. Należał do pionierów metod eksperymentalnych, dlatego z Włodzimierzem Sieradzkim opracował metodę oznaczania hemoglobiny tlenkowo-węglowej. Prowadził badania doświadczalne nie tylko nad oznaczaniem tlenu węgla we krwi, ale i wieku na zwłokach (na podstawie procesu kostnienia główki kości ramiennej), utonięciami, przy tym jego prace wspólne ze Stefanem Horoszkiewiczem uznano za światowe osiągnięcie i wsparcie piśmiennictwa naukowego. Ze szkoły Wachholza wywodzili się profesorowie medycyny sądowej: Włodzimierz Sieradzki (1870-1941), Stefan Horoszkiewicz (1874-1945) i Jan S. Olbrycht (1886-1968). Wśród utworów Wachholza ważnych dla polskiej medycyny sądowej i kryminalistyki należy wymienić: *Wykłady medycyny sądowej* (1896), *Podręcznik medycyny sądowej* (1899), *Medycyna sądowa na podstawie ustaw obowiązujących na ziemiach polskich* (1919; kolejne wydania: 1920, 1925, 1933), *Technika sekcji*

tylko polska, ale i światowa, zawdzięcza wybitne dzieła z zakresu medycyny sądowej, psychopatologii, techniki sekcyjnej i kryminalistki. Naukowiec ten był od 1891 r. asystentem Zakładu Medycyny Sądowej UJ, kierowanego przez Leona Blumenstoka-Halbana, po którym sam przez lata (w okresie międzywojennym) kierował tą katedrą.

Leon J. Wachholz jest uważany za jednego z najwybitniejszych polskich profesorów w dziedzinie medycyny sądowej i kryminalistyki. Opracował on podstawy procedur umożliwiających korzystanie ze śladów biologicznych, metody identyfikacji narzędzi przestępstwa, badań nad ranami postrzałowymi, prowadzenia oględzin i zabezpieczania materiału do analizy śladów powstałych przy użyciu broni palnej oraz wnioskowania na ich podstawie. Ponadto w 1896 r. wspólnie z Włodzimierzem Sieradzkim zaproponowali oznaczanie hemoglobiny tlenkowo-węglowej, nazwane „próbą Wachholza-Sieradzkiego”, które zyskało wielu zwolenników i uznanie na całym świecie. Inspiracją był przypadek zaccadzenia i konieczność rozpoznania przyczyny śmierci, co opisali w artykule opublikowanym w „Przeglądzie Lekarskim” w 1897 r., a później w pierwszym wydaniu *Medycyny sądowej* (1899). Zbadanie i odniesienie się do tego problemu wynikało z ówczesnej potrzeby, gdyż wprowadzenie gazu świetlnego, który zawierał dwutlenek węgla, przyczyniło się do wysokiej liczby przypadkowych śmierci i samobójstw. To zmobilizowało medyków sądowych zajmujących się sekcjonowaniem zwłok do śledzenia zachodzących reakcji i obecności dwutlenku węgla w ich krwi. Na różne sposoby próbowano udowodnić proces wdychania przez ludzi sadzy osadzonej w krtani, tchawicy i pęcherzykach płucnych. Rozstrzygnięcie problemu miało na celu zbadanie, czy tlenek węgla powstający podczas spalania był wdychany przez osobę jeszcze żyjącą. Jeśli tak, to w wypadku spalonych żywcem musiał być obecny we krwi. Z czasem naukowcy doszli do wniosku, że między tlenkiem węgla a barwnikiem czerwonych ciałek (hemoglobina) istnieje niezwykła „wzajemna siła przyciągania” i jest ona silniejsza niż między barwnikiem krwi a niezbędnym do życia tlenem⁵⁷. W takim wypadku tlenek węgla musiał

zwłok. *Protokół sekcji i orzeczenie*, wydaną wspólnie z Ciechanowskim (1920), *Psychopatologia sądowa* (1923), *Medycyna kryminalna*, wydana wspólnie z Janem S. Olbrychtem (1924), *O zaburzeniach umysłowych u dzieci i młodzieży* (1927), zob. J. Widacki, *Stulecie polskich...*, s. 110-134, 136-148, 154-201; J. Olbrycht, *Pamięci Prof. Dr Leona Wachholza*, „Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii Sądowej i Kryminologii” Vol. 1, 1951, s. 9-12, K. Zamiatara, *Leon Wachholz – twórca nowoczesnej polskiej medycyny sądowej*, „Farmacja Polska” Vol. 66, 2010, nr 6, s. 425-428.

⁵⁷ B. Innes, *Bodies of Evidence: The Fascinating World of Forensic Science and How It Helped Solve More Than 100 True Crimes*, New York 2000, s. 50-66, 187; W. Grzywo-Dąbrowski, *op. cit.*, s. 244-249.

wypierać tlen z barwnika krwi, co prowadziło do śmierci przez wewnętrzne uduszenie, jeśli obecność trującego gazu utrzymywała się przez dłuższy czas. Ta teoria wymagała potwierdzenia poprzez wykrycie obecności tlenku węgla we krwi. Przy tym stwierdzono, że czerwone zabarwienie barwnika krwi zawierającego tlenek węgla jest intensywniejsze i trwalsze niż czerwone zabarwienie barwnika nasyconego tlenem w normalnych warunkach. Krew wysycona tlenkiem węgla i wystawiona na działanie określonych chemikaliów pozostaje czerwona, podczas gdy krew zawierająca tlen szybko zmienia kolor, a jej barwnik staje się brunatny. Na początku XX w. przystąpiono do przeprowadzania badań chemicznych krwi pod kątem utleniania hemoglobiny i zmian barwnika związanych z obecnością tlenku i dwutlenku węgla. Niebawem okazało się, że dobry efekt przynosi analiza widmowa (spektralna) związków powstałych podczas reakcji. Z tego powodu oprócz badań chemicznych przygotowywano preparaty do obserwacji karboksyhemoglobiny i karbaminohemoglobiny, które można było rozróżniać, a dzięki eksperymentalnemu potwierdzeniu skuteczności, wprowadzono je do praktyki kryminalistycznej. Zauważono jednak problem z zawartością procentową tlenku węgla, gdyż do przeprowadzania analiz spektroskopowych krew zmarłego musiała wykazywać obecność co najmniej 20% tego trującego gazu. Dopiero w 1921 r. austriackiemu naukowcowi Walthelowi Schwarzachnerowi udało się spektrofotometrycznie wykazać mniejszą procentowo zawartość dwutlenku węgla we krwi. Badania te kontynuował jego rodak Leopold Breitenacker, który w latach 1936-1937 określił minimalną ilość wykrywalnego tlenku węgla we krwi. To umożliwiło rozróżnienie jego składu procentowego i określenie z bardzo dużym prawdopodobieństwem, czy przyczyną śmierci był nieszczęśliwy wypadek, czy też zabójstwo⁵⁸.

W wymienionym wcześniej „Przeglądzie Lekarskim” oraz podręczniku *Medycyna sądowa* Wachholz zamieścił nie tylko wiedzę na temat hemoglobiny tlenkowo-węglowej, ale również z zakresu daktyloskopii, jej znaczenia w identyfikacji osób, psychopatologii sądowej i techniki sekcyjnej. Ponadto do jego zasług dla rozwoju polskiej nauki należy rozpoczęcie regularnych wykładów z medycyny sądowej i psychopatologii sądowej na Wydziale Prawa UJ, gdzie szeroko omawiał znaczenie prowadzonych badań śladów biologicznych dla śledztwa i wyjaśniania zachowania przestępców. Zalicza się go w poczet pionierów dostrzegających ścisły związek między medycyną sądową a wprowadzaną w Polsce kryminalistyką. Wspólnie z Janem S. Olbrychtem Wachholz doprowadził do kolejnego wydania podręcznika pt. *Medycyna kryminalna* (1924), w którym zaproponował przeprowadzenie trudnego wówczas rozgraniczenia zakresu

⁵⁸ W. Grzywo-Dąbrowski, *op. cit.*, s. 244-249; J. Thorwald, *Stulecie...*, s. 154-157, 218.

badan tych dyscyplin i wskazał linię graniczną tego podziału. Doskonale zdawał sobie sprawę, że rodzimą medycyną sądową zajmowali się naukowcy mający od kilkudziesięciu lat ugruntowaną, jak na owe czasy, fachową wiedzę, choć nie zawsze dysponowali odpowiednim sprzętem. W podręczniku zostały zawarte podstawowe wiadomości o śladach biologicznych, zwłaszcza dotyczące badania układów grupowych krwi czy wydzielin organizmu ludzkiego, zasady opisu cech zewnętrznych uczestników zdarzeń kryminalnych, a także wyjaśniono znaczenie *modus operandi*, mechanizm nanoszenia plam krwi oraz wartości płynące z prób dokonania na tej podstawie identyfikacji osobniczej. Wachholz wprowadził również nowatorskie metody barwienia odcinków włosów, co ułatwiło mikroskopowanie ich budowy, cech i struktury, a tym samym poszerzyło zakres informacji przydatnych w procesie wykrywczym. Nauka zawdzięcza mu prekursorskie rozwiązania nie tylko w zakresie badań nad śladami krwi i włosów, tropami traseologicznymi oraz ofiarami utonięć, ale także w oznaczaniu wieku zwłok na podstawie procesu kostnienia główki kości ramiennej. Wysoki poziom osiągnięć Wachholza zapewnił polskiej medycynie sądowej znaczącą pozycję w literaturze światowej oraz wpływ na rozwój badań kryminalistycznych⁵⁹.

Warto wspomnieć również o medyku sądowym Wiktorze Grzywo-Dąbrowskim⁶⁰, który w monografii pt. *Podręcznik medycyny sądowej dla*

⁵⁹ J. Widacki, *Stulecie polskich...*, s. 110-134, 136-148, 154-201; B. Hołyst, *op. cit.*, s. 954-958; J. A. Berent et al., *Statystyczna ocena wyników badań DNA w identyfikacji śladów biologicznych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 3, 2000, s. 29; W. Branicki, T. Kupiec, P. Wolańska-Nowak, *Badania DNA dla celów sądowych*, Kraków 2008, s. 17; J. Stojer-Polańska, *Ślady biologiczne*, [w:] *Kryminalistyka. Przewodnik*, red. D. Wilk, Toruń 2013, s. 220.

⁶⁰ Wiktor Grzywo-Dąbrowski (1885-1968) – lekarz, biegły z zakresu medycyny sądowej, naukowiec na UW, kierownik Biblioteki Głównej AM w Warszawie. W latach 1905-1911 studiował medycynę na UJ, a uzyskany dyplom w 1912 r. nostryfikował na Uniwersytecie w Kazaniu. W 1921 r. został profesorem nadzwyczajnym medycyny sądowej na UW, w 1929 r. – profesorem zwyczajnym, a 1963 r. – profesorem zwyczajnym AM w Warszawie. W latach 1932-1933 i 1938-1939 był dziekanem wydziału lekarskiego UW. Dodatkowo w latach 1938-1939 i 1949-1956 pełnił funkcję prezesa Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii. W trakcie pracy naukowej prowadził wykłady dla studentów medycyny i lekarzy, a po II wojnie światowej zarówno dla studentów medycyny, jak i dla studentów Wydziału Prawa UW. Współtworzył i redagował „Czasopismo Sądowo-Lekarskie” oraz „Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii Sądowej i Kryminologii”. Napisał około 150 prac z zakresu medycyny sądowej, kryminologii, anatomii patologicznej, psychiatrii, etyki lekarskiej, zestawień bibliograficznych, a także 5 podręczników akademickich, których wydania później były wznowiane. W 1948 r. ukazało się pierwsze wydanie książki uczonego pt. *Podręcznik medycyny sądowej dla studentów medycyny i lekarzy*, a w 1952 r. *Medycyna sądowa dla prawników*, w których autor omawiał badania sądowo-lekarskie, zagadnienia dotyczące przypadków śmierci wskutek powieszenia, utonięcia, otrucia, symulacje uszkodzeń

studentów medycyny i lekarzy (1948), poza wiedzą typową dla tej dziedziny, dodał rozdział XXIV poświęcony ustalaniu tożsamości osoby, który zawiera dokładny opis cech odpowiadających wiekowi, płci, osobniczym cechom szczególnym, uzębieniu, włosom, paznokciom, antropometrii, daktyloskopii, poroskopii i fotografii. Tematem rozdziału XXVI było natomiast badanie dowodów rzeczowych, na podstawie których, po opisie pobrania i zabezpieczenia śladów biologicznych, autor kolejno analizował krew i mechanizm jej naniesienia, nasienie oraz włosy, wyjaśniając sposób postępowania z nimi i możliwości badawcze, a także opisując cechy tkankowe i zmiany na powierzchni. W tamtym czasie wspomniany podręcznik oraz *Medycyna sądowa dla prawników* stanowiły podstawę do wykonawstwa ekspertyz kryminalistycznych, głównie biologicznych i daktyloskopijnych).

Duże znaczenie dla polskiej i światowej praktyki medyczno-sądowej oraz kryminalistyki miał też polski naukowiec Ludwik Hirszfelf⁶¹. W latach 1907-1911, pracując wraz z Emilem von Dungernem w Instytucie Badania Raka w Heidelbergu, prowadził analizy, które pozwoliły na sformułowanie prawa dziedziczenia krwi zgodnie z prawem Mendla i zróżnicowanie grup krwi na powszechnie do tej pory obowiązujące: A, AB, B, 0. W tamtym czasie ich odkrycie było niezmiernie przydatne, ponieważ umożliwiło ustalenie, czy jest to

ciała, różnice między uszkodzeniami zadanymi za życia i po śmierci, zob. W. Grzywo-Dąbrowski, *op. cit.*, s. 560-581, 634-659; W. Brzęk, *Pionierzy kryminalistyki polskiej*, s. 138. Grzywo-Dąbrowski

- ⁶¹ Ludwik Hirszfelf (1884-1954) – lekarz, epidemiolog, bakteriolog, biegły sądowy, mikrobiolog, twórca polskiej szkoły immunologicznej i seroantropologii. Studiował medycynę w Würzburgu i Berlinie. Uzyskał stopień doktora za pracę na temat aglutynacji, a habilitację za pracę nad związkiem zjawisk odpornościowych i krzepliwości krwi. Był asystentem w Instytucie Badań Raka w Heidelbergu i w Zakładzie Higieny Uniwersytetu w Zurychu, gdzie wraz z Emilem van Dungernem prowadził badania nad układami grupowymi krwi. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. współorganizował Państwowy Instytut Higieny w Warszawie, a następnie kierował nim (1924-1939). W 1926 r. prowadził badania z Różą Amzel i habilitował się po raz drugi na UW jako bakteriolog i immunolog. Odkrył prawa dziedziczenia grupy krwi i wprowadził oznaczenie grup krwi jako 0, A, B, AB, przyjęte na całym świecie w 1928 r. Oznaczył też czynnik Rh i odkrył przyczynę konfliktu serologicznego, dlatego w 1931 r. uzyskał stopień profesora, pracując zarówno w Wolnej Wszechnicy Polskiej, jak i na Uniwersytecie Warszawskim. Po II wojnie światowej przeniósł się do Wrocławia i podjął pracę na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Wrocławskiego. Tam poza pracą naukową wypełniał obowiązki dziekana wydziału. W 1952 r. utworzył we Wrocławiu Instytut Immunologii i Terapii Doświadczalnej PAN. Był autorem licznych prac z zakresu immunologii i serologii, wśród których należy wymienić: *Grupy krwi w zastosowaniu do biologii, medycyny i prawa* (1934) czy *Immunologia ogólna* (1948), zob. L. Hirszfelf, *Historia jednego życia*, Warszawa 2000; G. Fedorowski, *Ludwik Hirszfelf*, Warszawa 1985; J. Thorwald, *Godzina...*, s. 91-99.

krw o cechach grupowych zgodnych z cechami grupowymi ofiary, czy należy do kogoś innego. Jeśli okazało się, że nie pochodzi od osoby pokrzywdzonej, badano krew od podejrzanego, a w przypadku zbieżności grupowej traktowano ją jako dowód zbrodni⁶². Wprowadzone przez badaczy mianownictwo grup krwi zostało w 1928 r. przyjęte na całym świecie. Ponadto Hirszfeld dokonał podziału grupy A na A_1 i A_2 . Doświadczenia prowadził wspólnie z Różą Amzel, z którą opublikował kilka doniesień naukowych. Jednym ze znaczących dla rozwoju badań serologicznych tekstów był ich artykuł pt. *O sposobach i technice stwierdzania własności grupowych w plamach krwi i płynach ustroju*, który ukazał się w 1931 r. na łamach czasopisma „Medycyna Doświadczalna i Społeczna”. W publikacji przedstawili metodę zahamowania izoaglutynacji w śladach krwi, co tym bardziej powiększyło zakres możliwości identyfikacyjnych⁶³.

W dziedzinie serologii niewątpliwie dużym wkładem ze strony polskich naukowców było opublikowanie w 1897 r. przez Edmunda F. Biernackiego⁶⁴ doniesienia na temat diagnostycznego znaczenia szybkości opadania erytrocytów z osocza dla ogólnej kondycji organizmu. Badacz opracował test nazywany od jego nazwiska „odczynem Biernackiego” (OB). Z kolei do poszerzenia wiedzy na temat techniki oznaczania antygenów A i B w układzie grupowym AB0 przyczynił się polski naukowiec Bolesław Popielski⁶⁵. Na skalę światowych

⁶² J. Widacki, *Stulecie polskich detektywów*, s. 38-39.

⁶³ *Ibidem*; J. Thorwald, *Godzina...*, s. 91-99.

⁶⁴ Edmund Faustyn Biernacki (1866-1911) – lekarz, patolog, neurolog, filozof medycyny, twórca licznych dzieł z dziedziny medycyny. Odkrywca wartości diagnostycznej szybkości opadania erytrocytów (odczyn Biernackiego). Studiował medycynę na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, gdzie uzyskał dyplom lekarza *cum eximia laude* (1889) i rozpoczął pracę naukową w zakładzie farmakologii CUW. W 1888 r. Wydział Lekarski Uniwersytetu uhonorował Biernackiego złotym medalem za pracę pt. *Wpływ wprowadzonych pod skórę roztczynów solnych*, zaś w 1889 r. mianowano go ordynatorem kliniki chorób wewnętrznych, dzięki czemu w 1890 r. wyjechał w podróż naukową na stypendium im. Józefa Mianowskiego. W Heidelbergu pracował u Wilhelma Erba i Wilhelma Kühna, w Paryżu u Jeana-Martina Charcota i Georges’a Hayema. Po powrocie do Warszawy został ordynatorem w klinice diagnostycznej, a w 1902 r. przeniósł się do Lwowa i od 1908 r. rozpoczął pracę na stanowisku profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Lwowskiego, zob. W. Szumowski, *Biernacki Edmund Faustyn*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 368-370.

⁶⁵ Bolesław Popielski (1907-1997) – lekarz, medyk sądowy, związany z kryminalistyką, współpracował z organami ścigania, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego i Akademii Medycznej we Wrocławiu. W 1931 r. na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie uzyskał dyplom doktora wszech nauk lekarskich, dlatego w latach 1932-1936 podjął pracę jako asystent serologii w ZMS we Lwowie. W tym czasie przyczynił się do otwarcia pierwszej stacji krwiodawstwa w Polsce, zasłynął pracą nad grupami krwi i jej transfuzją ze zwłok. W 1936 r. zorganizował na UJK pracownię serologiczną grup krwi i pierwszą w Polsce stację

osiągnięć nauki w 1939 r. uzupełnił on dorobek publikacyjny Lattes'a i Holzera, oznaczając antygen grupowy H, typowy zwłaszcza dla grupy krwi 0. Po przeprowadzeniu analiz wykazał on możliwości pozytywnego oznaczania antygeny 0 i A₂ z użyciem heterogennej surowicy. Wyniki swoich badań przedstawił w rozprawie habilitacyjnej pt. *Identyfikacja śladów krwi ludzkiej w medycynie sądowej*, którą napisał w trakcie pobytu na stypendium zagranicznym. Doszło do tego dzięki powołaniu w 1936 r. Popielskiego na organizatora i kierownika Działu Biologicznego Instytutu Ekspertyz Sądowych w Warszawie. W 1937 r. doprowadził do powstania Funduszu Kultury Naukowej, co ułatwiło mu wyjazd i nawiązanie kontaktów z badaczami z laboratoriów w Niemczech, Francji, Austrii, na Węgrzech i we Włoszech. Okazało się, że współpraca międzynarodowa pozytywnie wpłynęła na późniejsze badania identyfikujące przynależność grupową śladów krwi, co z kolei miało znaczenie dla polskich osiągnięć w dziedzinie medyczno-sądowych analiz serologicznych⁶⁶. W tym czasie Popielski opracował

krwiodawstwa, po czym został powołany na organizatora i kierownika Działu Biologicznego Instytutu Ekspertyz Sądowych w Warszawie. W 1937 r. doprowadził do powstania Funduszu Kultury Naukowej, co ułatwiło mu wyjazd za granicę i współpracę z badaczami z laboratoriów w Niemczech, Francji, Austrii, na Węgrzech i we Włoszech. Studia zagraniczne umożliwiły naukowcowi obronę habilitację w 1939 r. z zakresu medycyny sądowej na UJK we Lwowie, po przedstawieniu rozprawy pt. *Identyfikacja śladów krwi ludzkiej w medycynie sądowej*. Po wybuchu II wojny światowej Popielski najpierw mieszkał i pracował w ZMS we Lwowie, a w latach 1943-1945 został przeniesiony do ZMS w Krakowie. Po wojnie podjął pracę we Wrocławiu, gdzie za jego przyczyną doszło do otwarcia ZMS Uniwersytetu Wrocławskiego, a w 1946 r. został tam profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem KiZMS. W 1956 r. mianoowano go na profesora zwyczajnego. W 1951 r. powołano go na korespondenta Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, a od 1981 r. był członkiem tego Towarzystwa. Popielski był autorem wielu prac i pozycji książkowych z medycyny sądowej, m.in. *Stwierdzenie przynależności grupowej śladów krwawych, pochodzących z grupy 0 i A2* (1939), *Sądowo-lekarska sekcja zwłok* (1950), *Zagadnienia lekarskie w ustawodawstwie polskim* (1952, wspólnie z Cz. Słomskim), *Orzecznictwo lekarskie i zagadnienia prawne w wenerologii* (1956), *Zagadnienia prawne w medycynie* (1956), *Zaburzenia płciowe wieku dojrzewania* (1957), *O uświadamianiu młodzieży* (1961), *Medycyna i prawo* (1963), *Orzecznictwo lekarskie* (1981), zob. L. Breitenecker, *Der Wert der quantitativen CO-Bestimmung für die Kriminalistik und Klinik der CO-Vergiftung*, „Wiener klinische Wochenschrift” Vol. 21, 1939, s. 486-489; W. Schwarzscher, *Die Anwendung der Spektrophotometrischen Blutuntersuchung in der gerichtlichen Medizin*, „Deutsche Zeitschrift für die Gesamte Gerichtliche Medizin” Vol. 2, 1923, s. 411-422; W. Gubała, *Wpływ temperatury na powstawanie endogennych związków toksycznych w aspekcie oceny przyczyny zgonu ofiar pożaru*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 47, 1997, nr 2, s. 157-162; W. Wojtkiewicz-Rok, *op. cit.*, s. 227-236, s. 89-91; B. Świątek, *Profesor Bolesław Popielski – uczony, nauczyciel, biegły sądowy*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 47, 1997, nr 2, s. 89-91.

⁶⁶ A. Śródka, *Uczeni polscy XIX-XX stulecia*, t. 5, *Suplement*, Warszawa 2002, s. 95.

też zasady oznaczania grup krwi w śladach powstałych po zmieszaniu krwi dwóch osób o różnych cechach grupowych, a także przyczynił się do uzyskania pozytywnych wyników badań serologicznych z różnych podłoży, stanowiących dowody rzeczowe. Naukowiec od początku swojej kariery zawodowej zajmował się wykonywaniem ekspertyz, dzięki czemu wprowadzał do praktyki coraz bardziej szczegółowe analizy w obrębie grup krwi. Tak duże zaangażowanie tego badacza w rozwój wiedzy z zakresu serologii spowodowało zwiększenie wykrywalności przestępstw na podstawie śladów krwi, co do tej pory ma odzwierciedlenie w praktyce sądowej⁶⁷.

W dziedzinie serologii sądowej odnotowano również na ziemiach polskich doniesienie Bertholda Muellera z Królewca, który w 1925 r. przedstawił stanowisko na temat możliwości efektywnego połączenia kilku znanych metod do wykrywania śladów spermy w plamach ujawnionych na tkaninie. Osiągnął to w ramach ekspertyzy sądowej dotyczącej przypadku zabójstwa kobiety na tle seksualnym. Podczas oględzin mieszkania ujawniono m.in. lnianą ściereczkę, na której stwierdzono plamy wyglądem przypominające zaschnięte nasienie. Reakcja krystaliczna Florence'a nie przyniosła żadnego rezultatu, dlatego materiał macerowano przez 24 godziny w płynie fizjologicznym (0,9% NaCl). Po tym czasie wysuszoną tkaninę zabarwiono techniką May-Grünwalda (za pomocą roztworu zawierającego barwnik anionowy z eozyną i kationowy barwnik – błękit metylenowy rozpuszczony w metanolu), co pozwoliło mikroskopowo ujawnić obecność plemników. Rozwiązaniem zaproponowanym przez badacza w celu udowodnienia obecności spermy po zaistnieniu przestępstwa o charakterze seksualnym było zastosowanie metody Jöstena, przy której barwę zmieniały jedynie plemniki, natomiast zanieczyszczenia i inne elementy spermy pozostawały niezabarwione. Berthold Mueller⁶⁸ utrzymywał, w przeciwieństwie do Daniela von Gasisa, który stwierdził mikroskopowo większą koncentrację plemników na obrzeżach domniemanej plamy spermy niż w jej środku i po odparowaniu roztworu sublimatu barwił to miejsce eozyną z płynem Lugola, że większość plemników, które pobrał i zbadał, pochodziła ze środka badanych plam nasienia.

⁶⁷ Mimo rozwoju badań genetycznych nadal są stosowane metody klasycznych analiz w zakresie układu AB0, głównie w sprawach dotyczących ustalenia ojcostwa. W tym wypadku niektórzy pozwani decydują się na taką formę sprawdzenia układów grupowych krwi. W Polsce tego rodzaju badania prowadzone są przez biegłych Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie i w niektórych pracowniach Katedr i Zakładów Medycyny Sądowej w kraju.

⁶⁸ Berthold Mueller (1898-1976) – medyk sądowy, prawnik z Królewca, zob. J. Steinhaus, *Histologia patologiczna. Metody badania mikroskopowego tkanek i płynów patologicznych*, Warszawa 1904, s. 29-33, K. Albrecht et al., *Der Nachweis von Spermaspuren in der forensischen Medizin*, „Kriminalistik” 2004, nr 8-9, s. 78-81.

Literatura przedmiotu podaje⁶⁹, że pierwsze ekspertyzy na potrzeby prowadzonych przez policję śledstw, dzięki staraniom Józefa Piątkiewicza z I Wydziału Organizacyjno-Administracyjnego Komendy Głównej Policji Państwowej w Warszawie, zaczęły być wydawane od momentu powstania laboratorium przy Głównej Szkole Policyjnej w Warszawie w 1926 r. Właściwy rozwój policyjnych badań kryminalistycznych w okresie międzywojennym rozpoczął się jednak w listopadzie 1931 r., kiedy stanowisko kierownika laboratorium objął Władysław Sobolewski⁷⁰. Dzięki jego staraniom do wykonywanych wcześniej ekspertyz dołączono inne badania śladów, zwłaszcza z zakresu broni palnej, oraz zaczęto szkolić policjantów i poszerzać ich wiedzę ogólnokryminalistyczną. Sobolewski, oprócz działalności naukowej i praktycznej, prowadził także lektoraty z kryminalistyki na uniwersytetach w Warszawie i Poznaniu. Jako prawnik, a równocześnie praktyk, dostrzegał konieczność szerzenia wiedzy, dlatego napisał kilkadziesiąt opracowań z zakresu kryminalistyki, które zyskały międzynarodowe uznanie i zostały wydane za granicą. Warto przywołać w tym kontekście wydane w 1936 r. w Warszawie dzieło pt. *Identyfikacja łusek i pocisków z krótkiej broni palnej do celów sądowych*, które zyskało uznanie wśród naukowców na całym świecie. Skutkiem napisania tak wartościowej publikacji było przetłumaczenie jej na kilka języków i wydanie w innych krajach poza

⁶⁹ W. Brzęk, *Pionierzy kryminalistyki polskiej*, s. 166; i d e m, *Laboratoria kryminalistyczne Policji Państwowej*, „Problemy Kryminalistyki” 1980, nr 144, s. 362-365; A. Abramski, J. Konieczny, *op. cit.*, s. 223.

⁷⁰ Władysław Sobolewski (1890-1937) – prawnik, wybitny kryminalistyk. W 1931 r. objął po Józefie Piątkiewiczu stanowisko kierownika laboratorium przy Głównej Szkole Policyjnej. Sobolewskiego uznano za najwybitniejszego kryminalistykę wywodzącego się z grona funkcjonariuszy Policji Państwowej. Studia prawnicze ukończył we Lwowie. Zgodnie z terytorialnym przydziałem, w czasie I wojny światowej walczył w armii austriackiej, gdzie dośłużył się stopnia kapitana korpusu sądowego. Zaś po uzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1919 r. wstąpił do PP. W latach 1928-1929 odbył studia kryminalistyczne w Instytucie Kryminologicznym w Wiedniu i w Instytucie Nauk Policyjnych w Lozannie. Po powrocie do kraju objął stanowisko kierownika laboratorium policyjnego, które sprawował, pełniąc równocześnie od 1934 r. funkcję zastępcy naczelnika Wydziału IV Centrali Służby Śledczej PP. Kryminalistyką zajmował się nie tylko na potrzeby policji, ale wykladał ją również na UW i UP. Napisał ponad 50 prac z zakresu kryminalistyki, które opublikował w polskich, niemieckich i francuskich czasopismach policyjnych. Do klasyki światowej w owym czasie należała jego monografia pt. *Identyfikacja łusek i pocisków z krótkiej broni palnej dla celów sądowych*, która została opublikowana na łamach „Przeglądu Policyjnego” (1936), a następnie wydana jako książka w Polsce, Niemczech i we Francji, zob. W. Brzęk, *Pionierzy kryminalistyki polskiej*, s. 166; D. Buras, *Laboratorium Kryminalistyczne Komendy Głównej Policji Państwowej w latach 1920-1939*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 267, s. 70-73; *Kryminalistyka...*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, s. 16-17.

granicami Polski. Podobny sukces odniósł zainicjowany przez niego w tym samym roku dwumiesięcznik „Przegląd Policyjny”⁷¹, który zawierał profesjonalne treści z obszaru pracy policyjnej, dzięki czemu zdobył uznanie policjantów europejskich współpracujących z polskimi organami ścigania.

Na uwagę zasługuje również fakt, że na przełomie lat 20. i 30. XX w. w ramach realizacji przedsięwzięć związanych z dochodzeniem przestępstw została nawiązana współpraca między służbami śledczymi różnych formacji oraz powołano IV Wydział Komendy Głównej Policji Państwowej w Warszawie. Powstanie Wydziału zapoczątkowało uruchomienie zbiorów zwanych „kryminalnymi”, w których gromadzono: karty daktyloskopijne, broń palną, narzędzia pobrane od przestępców dokonujących włamań, zdjęcia z miejsc zbrodni, fotografie sygnalityczne sprawców przestępstw i ich negatywy.

W ramach Referatu Rozpoznawczego Centrali Służby Śledczej zajęto się badaniami śladów krwi, włosów, kału oraz wszelkiego rodzaju materiału biologicznego dostarczanego do przeprowadzenia ekspertyz. Dawało to „sądowi możliwość zorientowania się w akcji wykonania przestępstwa przez złoczyńcę”⁷². Dzięki działaniom ukierunkowanym na pobudzenie i rozwój kryminalistyki zapamiętano nie tylko medyków sądowych, takich jak wybitny kryminalistyk Władysław Sobolewski, który prezentował swój dorobek naukowy na łamach czasopism i w formie monografii, ale także innych przedstawicieli tej dziedziny, w tym kapitana żandarmerii Jana Bednarskiego⁷³. Zasłużył się on zarówno wykonywaniem ekspertyz sądowych, jak i publikowaniem wyników prowadzonych przez siebie badań kryminalistycznych w czasopismach i książkach. Wśród wydanych przez niego prac na uwagę zasługuje opracowanie w formie skryptu pt. *Zarys najważniejszych zasad kryminalistyki* (1935). Autor część rozdziałów poświęcił badaniom śladów biologicznych oraz możliwościom ich wykrywania w celu docierania do sprawców różnych przestępstw. Jan Bednarski był pierwszym redaktorem naczelnym, a zarazem pomysłodawcą periodyku „Problemy Kryminalistyki”⁷⁴, który do tej pory jest wiodącym czasopismem w zakresie prezentowanej tematyki.

⁷¹ A. Abramski, J. Konieczny, *op. cit.*, s. 223.

⁷² G. Groeger, *Urzędy śledcze w Polsce i ich centrala w Warszawie*, „Gazeta Policji Państwowej” 1920, nr 42, s. 5.

⁷³ Jan S. Bednarski – kapitan, szkoleniowiec, adiutant Dywizjonu Żandarmerii Wojskowej Nr 2 w Lublinie (1921). Przeniesiony do Grudziądza, pracował w Centrum Wyszczolenia Żandarmerii (1930-1939). W tym też czasie zasłużył się dla rozwoju kryminalistyki w Polsce, zob. W. Jarno, *Okręg Generalny Wojska Polskiego nr III Kielce w latach 1918-1921*, Łódź 2003; J. Bednarski, *Zarys najważniejszych zasad kryminalistyki*, Grudziądz 1935, s. 20-41.

⁷⁴ J. Bednarski, *op. cit.*, s. 20-41.

W 1929 r. placówką kryminalistyczną resortu sprawiedliwości był Instytut Ekspertyz Sądowych w Warszawie, który właściwą działalność rozpoczął już w 1927 r., ale oficjalne wydawanie opinii do postępowań karnych i cywilnych w zakresie skomplikowanych badań mikrofotograficznych, fotograficznych, spektrograficznych i toksykologicznych usankcjonowało Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 listopada 1929 r. o utworzeniu Instytutu Ekspertyz Sądowych (Dz.U. Min. Spr. Nr 23, poz. 19). Natomiast zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 1 listopada 1935 r. o organizacji i zakresie działania Instytutu Ekspertyz Sądowych (Dz.U. Rzeczypospolitej Polskiej Nr 88, poz. 549) włączono do zadań IES badania fizykochemiczne, toksykologiczne i biologiczne⁷⁵. W wyniku rozszerzenia zakresu obowiązków pracownicy IES, oprócz badań *stricte* kryminalistycznych, zaczęli prowadzić również czynności badawcze, które wcześniej były domeną wyłącznie medyków sądowych. W ten sposób Instytut, przez prowadzoną działalność, stał się pomostem łączącym działania funkcjonariuszy policyjnych i innych służb, z pracą medyków z uniwersyteckich katedr oraz zakładów medycyny sądowej. Warto również wspomnieć o międzynarodowej współpracy PP z policjantami z innych państw, którą nawiązano w związku z rosnącym problemem przemieszczania się sprawców przestępstw, głównie na terenie Europy Zachodniej.

7 września 1923 r. zorganizowano w Wiedniu II Kongres Policji Kryminalnej. Uczestniczyło w nim 138 przedstawicieli z 20 krajów, m.in. z Polski, Czechosłowacji, Danii, Niemiec, Japonii, Jugosławii, Holandii, Austrii, Serbii i Węgier. W kongresie uczestniczyli delegaci niemal ze wszystkich kontynentów, jedynie Australia nie przysłała swojego reprezentanta. Zapadła wówczas decyzja o utworzeniu Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnej – Interpolu (*Internationale Kriminalpolizeiliche Kommission*, dalej: MKPK). Współpraca policyjna dotyczyła określonego zakresu działania, co wynikało z zasady

⁷⁵ W skład IES w Warszawie wchodziły wówczas: Dział I – Badań Fizyko-Chemicznych, Dział II – Badań Chemiczno-Toksykologicznych, a od 1936 r. został zorganizowany Dział III – Badań Biologicznych. W Dziale I wykonywano ekspertyzy ze wszystkich dziedzin techniki kryminalistycznej z wyjątkiem daktyloskopii. Dział II badał dowody rzeczowe pod kątem obecności trucizn, śladów krwi ludzkiej i nasienia. W Dziale III prowadzono badania: „1. na obecność śladów krwi; 2. na obecność białka ludzkiego i zwierzęcego; 3. na pochodzenie krwi; 4. na czas powstania śladów krwawych; 5. w celu stwierdzenia, czy ślady krwawe były usuwane; 6. w celu stwierdzenia sposobu powstania śladów krwawych; 7. krwi na obecność hemoglobiny tlenkowej, cyjanohemoglobiny i methemoglobiny; 8. grupowe krwi w celu wykluczenia ojcostwa; 9. na obecność śladów nasienia; 10. mikroskopowe cząstek ciała; 11. włosów; 12. śladów stóp bosych; 13. kału”, zob. W. Brzęk, *Początki kryminalistyki w Polsce*, s. 330–331.

suwerenności państw, w ramach norm prawnych obowiązujących w każdym państwie członkowskim.

Mimo że w ciągu 21 lat istnienia Policja Państwowa borykała się z szeregiem trudności, takich jak: niedofinansowanie, słabe wyszkolenie kadry, brak jednolitego umundurowania, zmechanizowania i uzbrojenia, zdobyła reputację organizacji o wysokim poziomie fachowości i sprawnym zarządzaniu, dzięki czemu była stałym i aktywnym członkiem Interpolu. Choć początki nie były łatwe, co wynikało zarówno z obiektywnych trudności technicznych, jak i sytuacji Polski w pierwszych latach niepodległości, kierownictwo formacji przywiązywało dużą wagę do współpracy z centralami policyjnymi innych państw. O charakterze współpracy decydowało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Od 1919 r. PP prowadziła wykazy przestępców międzynarodowych, a trzy lata później założono ewidencję obywateli polskich wydanych z terytoriów innych państw. Dzięki temu możliwa była wymiana informacji i doświadczeń (prowadzona przez Wydział IV KG PP, a następnie Centralę Służby Śledczej) w celu zwalczania m.in. działalności przemytniczej, handlu narkotykami, fałszerstw pieniędzy i dokumentów (w tym paszportów), handlu żywym towarem (kobietami i dziećmi) oraz wspólnego rozpracowywania ruchu komunistycznego inspirowanego przez Rosję Radziecką. Przejawem dobrze rozwijającej się współpracy z innymi policjami był aktywny udział przedstawicieli PP w organizacjach międzynarodowych. Nasi funkcjonariusze uczestniczyli w międzynarodowych kongresach policyjnych w Wiedniu (1923), Berlinie (1926), Bernie (1928) oraz w konferencjach poświęconych problematyce kryminalnej (np. w Genewie, Lozannie). Stosunki z zagranicą zacieśniły się jeszcze bardziej po 1926 r., kiedy na międzynarodowej wystawie policyjnej w Bernie polski pawilon pt. *Od Policji Państwowej do Policji* wzbudził duże zainteresowanie publiczności. Wystawę szczególnie podziwiali przedstawiciele francuskiej żandarmerii narodowej, odwiedzający ekspozycję poświęconą historii PP, powstałej po wielu latach ucisku zniewolonej przez zaborców ojczyzny⁷⁶.

⁷⁶ S. Franc, *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” Vol. 8, 2012, s. 185-205; D. Głowacz, Z. Bartosiak, *Od Policji Państwowej do Policji*, „Kwartalnik Policyjny” 2014, nr 2, s. 117-124; *225 lat policji w Polsce. Policja współczesna*, t. 1, red. P. Majer, M. Serocka, Olsztyn 2017.

1.3. Kryminalistyka w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Dzieje kryminalistyki są historią ewolucji metod i technik wykorzystywanych do wykrywania i rozwiązywania przestępstw. Od starożytnych metod identyfikacji, przez okres PRL-u, aż po współczesne zaawansowane analizy genetyczne i cyfrowe, kryminalistyka znacząco wpłynęła na rozwój wymiaru sprawiedliwości.

Jej postęp możliwy jest dzięki międzynarodowej współpracy, innowacyjnym technologiom oraz wkładowi specjalistów z wielu dziedzin. Dzięki swoim sukcesom pełni istotną funkcję w zapewnieniu sprawiedliwości.

Początki tej dziedziny zaczęto łączyć z innymi naukami, takimi jak kryminologia, medycyna sądowa czy fotografia. Kryminalistyka korzysta także z osiągnięć biologii, chemii i fizyki. W kryminalistyce skutecznych metod ścigania przestępcy i udowodnienia mu winy poszukuje się na podstawie śladów pozostawionych przez niego na miejscu przestępstwa⁷⁷. Jednym z kluczowych momentów w historii kryminalistyki było sformułowanie zasady przez Edmonda Locarda: „Każdy kontakt pozostawia ślad”. To odkrycie podkreśliło znaczenie śladów pozostawianych na miejscu zbrodni i stało się fundamentem nowoczesnych technik śledczych⁷⁸.

Zgodnie z teorią Tadeusza Hanauska⁷⁹, kryminalistyka to nauka zajmująca się metodami wykrywania przestępstw, identyfikacją sprawców oraz gromadzeniem dowodów. Obejmuje ona kilka głównych dziedzin, takich jak: taktyka kryminalistyczna, która dotyczy strategii i metod prowadzenia śledztw; technika kryminalistyczna, obejmująca techniczne środki i metody wykorzystywane do zbierania dowodów, takie jak analiza śladów, badania balistyczne, daktyloskopia (analiza odcisków palców); strategia kryminalistyczna, koncentrująca się na planowaniu i organizacji działań śledczych; metodyka kryminalistyczna, która zajmuje się opracowywaniem i doskonaleniem metod wykrywania przestępstw⁸⁰.

⁷⁷ L. Niewiadomski, H. Kruk, *Technika kryminalistyczna*, „Kwartalnik Policyjny” 2009, nr 2, s. 1.

⁷⁸ T. Hanausek, *op. cit.*

⁷⁹ Tadeusz Józef Hanausek (1931–2002) – wybitny polski prawnik i profesor kryminalistyki. Urodził się w Krakowie i tam też zmarł. Był uczniem Władysława Woltera i przez wiele lat był związany z Uniwersytetem Jagiellońskim, gdzie pełnił funkcję kierownika Katedry Kryminalistyki. Hanausek był autorem wielu ważnych publikacji z zakresu kryminalistyki, takich jak *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania* oraz *Kryminalistyka. Zarys wykładu*. Jego prace miały duży wpływ na rozwój tej dziedziny w Polsce.

⁸⁰ T. Hanausek, K. Sławik, *Wprowadzenie do kryminalistyki i kryminologii*, Bydgoszcz 1995, s. 4.

W latach 1944-1990, czyli w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, kryminalistyka była definiowana jako nauka o taktycznych zasadach i sposobach oraz technicznych metodach i środkach rozpoznawania, wykrywania i udowadniania przestępstw oraz innych negatywnych zjawisk społecznych. Kryminalistyka w tym okresie koncentrowała się na: rozpoznawaniu przestępstw i ich sprawców, wykrywaniu przestępstw poprzez zbieranie i analizowanie dowodów, udowadnianiu związku między osobami a zdarzeniami, oraz na zapobieganiu przestępstwom poprzez opracowywanie metod prewencyjnych⁸¹.

W 1944 r. struktura kryminalistyki była znacznie mniej rozwinięta niż obecnie, ale już wtedy istniały podstawowe metody i techniki śledcze. We wspomnianym okresie kryminalistyka opierała się głównie na kilku kluczowych obszarach, do których należały:

- ✎ daktyloskopia – analiza odcisków palców była jedną z najważniejszych metod identyfikacji przestępców. Policyjne zbiory już w latach 20. XX wieku w Polsce zaczęto tworzyć jako zbiory kart daktyloskopijnych⁸²;
- ✎ fotografia kryminalistyczna – fotografia była używana do dokumentowania miejsc zbrodni, dowodów i podejrzanych. Była to jedna z podstawowych technik śledczych, która pozwalała na dokładne rejestrowanie szczegółów;
- ✎ balistyka – analiza broni palnej i pocisków była kluczowa w sprawach związanych z użyciem broni. Badano ślady pozostawione na pociskach i łuskach, aby zidentyfikować broń używaną w przestępstwie;
- ✎ medycyna sądowa – lekarze sądowi odgrywali ważną rolę w badaniu ciał ofiar, określaniu przyczyn śmierci i analizie obrażeń. Była to jedna z najstarszych dziedzin kryminalistyki, która z czasem stała się bardziej zaawansowana;
- ✎ analiza dokumentów – ekspertyzy dokumentów, w tym badanie autentyczności podpisów i wykrywanie fałszerstw, były również istotnym elementem pracy śledczych.

Kryminalistyka w tamtym okresie była w dużej mierze oparta na pracy manualnej i doświadczeniu śledczych. W miarę rozwoju technologii i nauki metody te stawały się coraz bardziej zaawansowane i precyzyjne.

Rok 1945 pokazał, że kryminalistyka znajdowała się w okresie intensywnych zmian i adaptacji, szczególnie w kontekście powojennym. W Polsce, po zakończeniu II wojny światowej, kryminalistyka musiała dostosować się do nowych realiów politycznych i społecznych. Kluczowym aspektem kryminalistyki

⁸¹ T. Hanausek, *op. cit.*, s. 4.

⁸² *Historia laboratorium*, Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji, [on-line:] <https://clkp.policja.pl/clk/clkp/historia/historia/66039,Historia-laboratorium.html> – 24 VII 2024.

w 1945 r. była odbudowa struktur policyjnych i sądowych, które zostały zniszczone lub poważnie osłabione w czasie okupacji⁸³.

W okresie powojennym wprowadzano nowatorskie metody badawcze, takie jak analiza chemiczna i fizyczna dowodów, które zaczęły się rozwijać już w czasie wojny⁸⁴. Równocześnie doskonalono techniki daktyloskopii i balistyki, odgrywające kluczową rolę w procesie identyfikacji sprawców przestępstw⁸⁵. Powstawały również nowe instytucje edukacyjne i ośrodki szkoleniowe, które miały na celu kształcenie specjalistów w dziedzinie kryminalistyki⁸⁶. Po wojnie nawiązano współpracę z innymi krajami, co umożliwiło wymianę doświadczeń i wiedzy w zakresie nowoczesnych metod śledczych⁸⁷.

Analiza literatury i materiałów źródłowych wskazuje, że rozwój kryminalistyki w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ściśle wiązał się ze zmianami politycznymi, kulturalnymi i społecznymi, jakie przechodziło państwo. Warto podkreślić, że w okresie PRL-u kryminalistyka odgrywała istotną rolę w działaniach organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Jak pisze Wójcikiewicz:

Podstawą tych działań był m.in. rozkaz Komendanta Głównego Policji Państwowej nakładający na policjantów obowiązek przesyłania śladów i narzędzi do KGPP w celu przeprowadzania dalszych badań. W kolejnych rozkazach Komendant Główny rozszerzył i skonkretyzował zakres badań kryminalistycznych. W okresie międzywojennym kryminalistyka funkcjonowała jako wyodrębniony dział jedynie na szczeblu Komendy Głównej i wchodziła w skład Wydziału IV Rejestracyjno-Pościgowego. Co istotne, nie wszystkie badania wykonywane były w Laboratorium Policyjnym – część z nich realizował Referat Rozpoznawczy Centrali Służby Śledczej⁸⁸.

Należy zauważyć, że w badanym okresie śledczy napotykali wiele wyzwań, które utrudniały skuteczne prowadzenie dochodzeń. Wśród nich szczególnie należy wymienić brak zaawansowanych technologii – w tamtych czasach nie było komputerów, baz danych ani nowoczesnych narzędzi analitycznych. W rezultacie śledczy musieli polegać na ręcznych metodach pracy i własnym doświadczeniu. Kolejnym problemem były ograniczone metody identyfikacji.

⁸³ T. Hanausek, *op. cit.*, s. 10.

⁸⁴ J. Wójcikiewicz, *Sytuacja kryminalistyki (60 lat później)*, „Palestra” Vol. 66, 2021, nr 9, s. 1, [on-line:] <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-2021/artukul/sytuacja-kryminalistyki-60-lat-pozniej> – 24 VII 2024.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*.

Choć daktyloskopia była już stosowana, inne nowoczesne techniki, takie jak analiza DNA, były jeszcze nieznane, co ograniczało możliwości precyzyjnego ustalania tożsamości sprawców. Dodatkowe wyzwania stanowiły trudności w komunikacji – brak nowoczesnych środków komunikacji, takich jak telefony komórkowe czy Internet, utrudniał szybkie przekazywanie informacji między śledczymi a różnymi jednostkami policji. Wiele jednostek śledczych miało ograniczone zasoby finansowe i techniczne, co również wpływało na skuteczność prowadzonych dochodzeń. Ponadto metody śledcze nie były jeszcze w pełni znormalizowane, co prowadziło do zróżnicowanego podejścia do dochodzeń w różnych regionach i krajach. W czasie II wojny światowej, a także przez wiele lat po jej zakończeniu, wiele krajów borykało się z wyzwaniami wynikającymi z konfliktu zbrojnego, co wpływało na pracę śledczych i dostępność zasobów, gdyż ograniczało techniczne możliwości prowadzenia dochodzeń oraz utrudniało dostęp do nowoczesnego sprzętu i odpowiednich materiałów. Pomimo tych wyzwań, śledczy tamtego okresu wykazywali się dużą determinacją i kreatywnością w rozwiązywaniu problemów.

Pierwszą placówką kryminalistyczną, która powstała w powojennej Polsce, była Sekcja Naukowo-Technicznej Ekspertyzy, działająca od 1945 r. w Wydziale Służby Kryminalno-Śledczej Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej (KG MO). Zajmowała się ona jedynie badaniami daktyloskopijnymi oraz analizą dokumentów. Po kilku latach uruchomiono w niej następne działy badań, np. broni palnej i mechanoskopii. Sekcja ta została zlikwidowana w 1949 r. Fakt ten negatywnie wpłynął do lat 50. na pracę dochodzeniowo-śledczą Milicji Obywatelskiej, ponieważ badania kryminalistyczne wykonywano tylko sporadycznie, w trakcie postępowań przygotowawczych prowadzonych przez MO⁸⁹.

Lata 50. były dla kryminalistyki okresem intensywnego postępu i wprowadzania nowych technologii oraz metod badawczych. W Polsce kryminalistyka w tym czasie była w dużej mierze związana z działalnością Milicji Obywatelskiej, która odpowiadała za rozwiązywanie spraw kryminalnych⁹⁰. W latach 50. rozwijano także inne metody kryminalistyczne, takie jak daktyloskopia (badanie odcisków palców), fonoskopia (analiza dźwięków) oraz osmologia (badanie zapachów). W tym okresie powstały również pierwsze laboratoria kryminalistyczne, które umożliwiały przeprowadzanie bardziej zaawansowanych badań dowodów⁹¹.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ I. Vernau, *Kryminały w klimacie PRL-u*, Na kanapie, [on-line:] <https://nakanapie.pl/Vernau/blog/kryminały-w-klimacie-prl-u> – 24 VII 2024.

⁹¹ B. Sygit, *Z dziejów kryminalistyki. Bronisław Łukomski – niedoceniony pionier kryminalistyki polskiej*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 12, s. 201-207.

W 1954 r. w Oddziale Śledczym Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej zorganizowano Wydział Naukowo-Techniczny, który składał się z Sekcji Tere-nowej oraz Laboratorium Ekspertyz. Z kolei 15 maja 1955 r. został utworzony Zakład Kryminalistyki w Oddziale Śledczym KG MO:

Zakład ten był placówką usługową, nastawioną na wykonywanie ekspertyz przede wszystkim dla resortu spraw wewnętrznych. Dysponował nieliczną kadrą ekspertów oraz skromnym wyposażeniem technicznym. Rok utworzenia zakładu stał się również początkiem jego działalności wydawniczej. Wydawano wówczas „Biuletyn” poświęcony zagadnieniom taktyki i techniki śledczej, który następnie przyjął nazwę „Problemy Kryminalistyki”⁹². Rozpoczęto także wydawanie serii z zakresu kryminalistyki pod tytułem „Biblioteka Kryminalistyczna”. Zakład prowadził również działalność szkoleniowo-dydaktyczną, m.in. wykłady w dwuletniej Oficerskiej Szkole MO w Legionowie⁹³.

W czasach PRL-u nie ukazywało się żadne czasopismo, które w pełni koncentrowałoby się na tematyce kryminalistycznej, jednak istniało kilka czasopism związanych z kryminalistyką i tematyką policyjną. Wśród nich na uwagę zasługują „Ekspres Wieczorny”, „Kurier Polski” oraz „Życie Warszawy”, które poruszały zarówno tematy związane z codziennym życiem społecznym, jak i zagadnienia z zakresu kryminalistyki. Warto zauważyć, że w tamtych czasach prasa była jednym z głównych źródeł informacji, choć podlegała cenzurze i często miała charakter propagandowy. Niemniej jednak ówczesne gazety i czasopisma oferowały interesujące treści, napisane pięknym językiem polskim⁹⁴.

⁹² Kwartalnik „Problemy Kryminalistyki” to unikatowe w skali kraju źródło wiedzy z zakresu teoretycznych i praktycznych zagadnień kryminalistyki oraz dziedzin pokrewnych (nauk sądowych). Ukazuje się nieprzerwanie od 1955 r. i stanowi cenne źródło informacji dla biegłych, techników kryminalistyki, prawników oraz pracowników naukowych zajmujących się kryminalistyką i pokrewnymi dziedzinami nauki. W każdym wydaniu czasopisma znajdują się stałe działy tematyczne, a artykuły publikowane są w dwóch wersjach językowych – polskiej i angielskiej. Czasopismo spełnia wymogi publikacji naukowej, odpowiada potrzebom praktyki organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także znajduje się na liście czasopism punktowanych, zob. *O czasopiśmie, Kwartalnik „Problemy Kryminalistyki”*, Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji, [on-line:] <https://clkp.policja.pl/clk/problemy-kryminalistyki/o-czasopiśmie/229311,Kwartalnik-Problemy-Kryminalistyki.html> – 10 VII 2024.

⁹³ *Historia laboratorium*, Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji, [on-line:] <https://clkp.policja.pl/clk/clkp/historia/historia/66039,Historia-laboratorium.html> – 9 VII 2024.

⁹⁴ M. Jaskłowska, *Jakie były najpopularniejsze gazety w PRL? – przytaczamy tytuły, wraz z opisami*, Kroniki dziejów, [on-line:] <https://kronikidziejow.pl/porady/jakie-byly-najpopularniejsze-gazety-w-prl-przytaczamy-tytuły-wraz-z-opisami/> – 11 VII 2024.

W 1958 r. Zakład Kryminalistyki w Oddziale Śledczym Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej został przemianowany na Zakład Kryminalistyki KG MO i otrzymał rangę oddziału:

Wraz ze zmianą nazwy rozszerzono merytoryczną działalność zakładu, co zwiększyło jego samodzielność. Równolegle z przebudową placówki sukcesywnie rozbudowywano terenowe ogniwa kryminalistyczne, wyposażając je w odpowiedni sprzęt techniczny. Z czasem Zakład Kryminalistyki KG MO stał się największą w kraju placówką naukowo-badawczą z zakresu kryminalistyki i miał decydujący wpływ na rozwój tej nauki zarówno w sferze praktycznej, jak i teoretycznej⁹⁵.

Lata 60. były czasem intensywnego rozwoju kryminalistyki, charakteryzującym się wprowadzeniem nowych technologii i metod badawczych. Jednym z kluczowych momentów było utworzenie w 1929 r. Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie, który był kierowany przez profesora Jana Sehna⁹⁶. Instytut ten odegrał istotną rolę w rozwoju kryminalistyki, ponieważ wdrażał nowoczesne metody badawcze oraz kształcił wyspecjalizowanych ekspertów w tej dziedzinie⁹⁷.

Jednym z ważniejszych osiągnięć w dziedzinie polskiej kryminalistyki w okresie PRL-u było wprowadzenie badań wariograficznych, czyli testów przeprowadzanych z wykorzystaniem wykrywacza kłamstw. Pierwsze takie badania na świecie były znane i stosowane już w latach 50. w innych krajach, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych. W Polsce zaczęto je wykonywać w latach 60., po aresztowaniu amerykańskich szpiegów, którzy ujawnili, że byli sprawdzani za pomocą urządzenia zwanego *clearance*⁹⁸. Wariograf to urządzenie, które mierzy i rejestruje różne reakcje fizjologiczne organizmu, takie jak tętno, ciśnienie krwi, oddech i przewodnictwo skóry, podczas zadawania pytań. Podwyższone parametry mogą wskazywać na stres lub napięcie, które często towarzyszą kłamstwu⁹⁹. Wykrywacze kłamstw były używane głównie w śledztwach kryminalnych oraz w sprawach związanych z bezpieczeństwem narodowym i ze zmianą struktur w Milicji Obywatelskiej.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ J. Wójcikiewicz, *op. cit.*

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ M. Głusek, *Początki badań wariografem w Polsce i na świecie*, Kryminalistyka, [on-line:] <https://www.kryminalistyka.org.pl/artykuly/poczatki-badan-wariografem-na-swiecie-i-w-polsce/> – 24 VII 2024.

⁹⁹ *Ibidem*.

Kolejny etap dynamicznego rozwoju kryminalistyki w Polsce przypadł na lata 70., kiedy nastąpił postęp zarówno w technikach śledczych, jak i w metodologii badawczej. W tym okresie wprowadzono wiele nowoczesnych narzędzi i technik, które znacząco poprawiły skuteczność wykrywania przestępstw. Kluczowe aspekty kryminalistyki lat 70. obejmowały rozwój technologii, w tym wprowadzenie komputerów do analizy danych kryminalnych, oraz postęp technik daktyloskopii i balistyki, co znacznie zwiększyło możliwości śledcze¹⁰⁰. W tym okresie zaczęto stosować coraz bardziej zaawansowane metody analizy dowodów, takie jak chromatografia gazowa i spektrometria mas, które pozwalały na dokładniejsze badanie substancji chemicznych znalezionych na miejscach zbrodni¹⁰¹. Ponadto rozwój psychologii kryminalnej oraz technik profilowania przestępców stał się ważnym narzędziem w identyfikacji i ściąganiu seryjnych przestępców, co znacząco wpłynęło na efektywność działań śledczych¹⁰².

W czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej występowała przestępczość zarówno pospolita, jak i zorganizowana, a jej mechanizmy były często związane z działalnością służb bezpieczeństwa. W latach 60. i 70. wybuchły dwie istotne afery związane z współpracą Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z przestępcami: afera „Zalew” i afera „Żelazo”. Obie ukazały schemat powstawania przestępczości zorganizowanej, w której grupy przestępcze były często tolerowane lub wręcz chronione przez służby, ponieważ ich zyski częściowo trafiały do skarbu państwa. W latach 80. w PRL-u funkcjonowały organizacje przestępcze, które niejednokrotnie współpracowały z byłymi lub aktualnymi funkcjonariuszami Milicji Obywatelskiej czy Służby Bezpieczeństwa. Te gangi angażowały się w różnorodne działalności przestępcze, w tym handel samochodami oraz innymi towarami. Jednym z takich gangów jest grupa Skotarczaka, która nielegalnie sprowadziła i sprzedała około 80 zachodnich samochodów. Niektórzy przestępcy w czasach PRL-u zyskiwali status prawdziwych celebrytów. Ich działania były nagłaśniane przez media, a cała Polska śledziła ich przygody i spektakularne ucieczki. Często powstawały o nich piosenki, a na podstawie ich historii kręcono filmy. Warto zauważyć, że przestępczość w tamtych czasach była zjawiskiem złożonym, a jej mechanizmy miały różne źródła i motywacje, co

¹⁰⁰ *Kryminalistyka i kryminologia – najnowsze doniesienia*, red. M. Maciąg, K. Maciąg, Lublin 2019.

¹⁰¹ K. Buczkowski, *Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. prof. Stanisława Batawii – 30 lat działalności (1991–2021)*, „Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany” 2021, s. 67.

¹⁰² J. Wójcikiewicz, *op. cit.*

wpływało na rozwój kryminalistyki i tworzenie nowych struktur odpowiedzialnych za zwalczanie przestępczości¹⁰³.

Przełomem w kryminalistyce okazało się wprowadzenie analizy DNA w latach 80. XX w., co pozwalało na identyfikację sprawców z niezwykłą precyzją, nawet na podstawie minimalnych ilości materiału biologicznego. Przyczyniło się to do postępu w balistyce, czyli nauce o ruchu pocisków, co umożliwiło identyfikację broni użytej w przestępstwach na podstawie śladów pozostawionych na pociskach i łuskach. Techniki analizy pisma ręcznego okazały się przydatne w identyfikacji autorów dokumentów, co było szczególnie ważne w przypadkach fałszerstw i szantaży. Wykorzystanie fotografii do dokumentowania miejsc zbrodni i dowodów stało się standardem, ponieważ umożliwiało dokładne rejestrowanie i analizowanie scen przestępstw. Dodatkowo, rozwój technik takich jak chromatografia, spektroskopia i mikroskopia elektronowa pozwolił na szczegółową analizę dowodów, takich jak włókna, ślady krwi czy narkotyki. Tworzenie i rozwój baz danych, takich jak AFIS (Automated Fingerprint Identification System) i CODIS (Combined DNA Index System), umożliwiły szybkie porównywanie dowodów z danymi zgromadzonymi w systemach policyjnych na całym świecie.

W latach 80. wprowadzono także inne zaawansowane technologie, takie jak technologia skanowania laserowego 3D oraz tachimetrie elektroniczne, które umożliwiały precyzyjne odwzorowanie miejsc zbrodni¹⁰⁴. Zaczęto organizować liczne sympozja dotyczące metodologii kryminalistyki, sprzyjające wymianie wiedzy i doświadczeń między specjalistami¹⁰⁵.

W latach 90. kryminalistyka nadal dynamicznie się rozwijała, wprowadzając nowe technologie i metody badawcze, które w znaczący sposób poprawiły skuteczność śledztw.

Jednym z ważniejszych wydarzeń świadczących o rosnącej randze naukowej kryminalistyki było powołanie w 1985 r. Rady Naukowej w Milicji Obywatelskiej, która odegrała kluczową rolę w rozwoju tej dziedziny w Polsce¹⁰⁶. Do zadań Rady Naukowej należało m.in. inicjowanie i wytyczanie ogólnych kierunków prac naukowo-badawczych oraz ich doskonalenie, sprawowanie

¹⁰³ Ł. Nawrocki, *Gangsterzy z Milicji i SB, Historia do Rzeczy*, [on-line:] <https://historia.dorzeczy.pl/prl/116959/przestepczosc-zorganizowana-w-prl.html> – 11 VII 2024.

¹⁰⁴ M. Zubańska, P. Knut, *Niewykryte przestępstwa sprzed lat, nowoczesne narzędzia techniki kryminalistycznej i policyjne Zespoły ds. Przestępstw Niewykrytych, czyli crimen grave non potest esse impunibile – cz. II*, „Problemy Kryminalistyki” Vol. 299, 2018, nr 1, s. 14-24.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

naukowego nadzoru nad działalnością badawczą, ocena wyników wdrażania do praktyki kryminalistycznych metod naukowo-badawczych i ich metodologiczna weryfikacja. Istotne były również zadania koordynacyjne dotyczące programów naukowo-badawczych poszczególnych ośrodków kryminalistycznych oraz prac osób reprezentujących konkretne dziedziny nauki. Rada Naukowa sformułowała m.in. postulat utworzenia Instytutu Kryminalistyki¹⁰⁷.

W kwietniu 1989 r. na podstawie zarządzenia nr 25/89 Minister Spraw Wewnętrznych powołał Instytut Kryminalistyki MSW, który podlegał Komendantowi Głównemu Milicji Obywatelskiej. Instytut ten miał znaczący wpływ na rozwój technik kryminalistycznych i wspierał działania śledcze poprzez nowoczesne metody badawcze¹⁰⁸. Mimo oczywistego postępu, kryminalistyka jako nauka nie rozwijała się z jednakową szybkością we wszystkich aspektach – technice i taktyce ścigania przestępstw. Warto podkreślić, że w Polsce brakowało jednostki naukowo-badawczej zajmującej się w sposób kompleksowy tymi dwoma działami, dlatego tę funkcję przejął Instytut. Był on odpowiednio przygotowany pod względem kadrowym i technicznym. Zatrudnieni tam pracownicy reprezentowali różne dyscypliny naukowe. Wyposażenie techniczne, w tym aparatura produkowana przez najlepsze firmy światowe, przyczyniło się do tworzenia oryginalnych konstrukcji własnych oraz doskonalenia już istniejących rozwiązań¹⁰⁹. W placówce nastąpił rozwój technik laserowych służących do wizualizowania śladów kryminalistycznych. Metody badawcze w czynnościach daktyloskopijnych, fizykochemicznych, mechanoskopijnych czy związanych z bronią palną zostały skomputeryzowane, co znacznie zwiększyło ich efektywność. W Instytucie opracowano nowe, oryginalne metody badawcze w celu określania wieku śladów linii papilarnych, identyfikacji mowy oraz odtwarzania wyglądu człowieka na podstawie niekompletnych cech antropologicznych. Instytut Kryminalistyki, wspólnie z podległymi sobie wydziałami terenowych jednostek Milicji Obywatelskiej, wykonywał ponad 96% ogółu ekspertyz w sprawach karnych na zlecenie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Warto zaznaczyć, że każdego roku przeprowadzano również ekspertyzy i badania niezwiązane z przestępczością, które służyły rozwiązywaniu problemów istotnych dla gospodarki narodowej, techniki, historii sztuki czy służby zdrowia. Instytut prowadził ścisłą współpracę z placówkami i specjalistami reprezentującymi inne dziedziny nauki, w tym z Polską Akademią Nauk, Instytutem Ekspertyz Sądowych, Wojskową Akademią Techniczną, Instytutem Fizyki Plazmy i Laserowej Mikrosyntezy,

¹⁰⁷ *Ibidem.*

¹⁰⁸ *Ibidem.*

¹⁰⁹ *Ibidem.*

uniwersytetami, politechnikami, zakładami medycyny sądowej Akademii Medycznych oraz wieloma innymi instytucjami naukowymi zarówno w kraju, jak i za granicą.

Po zmianach, jakie nastąpiły w Polsce w 1990 r., zreorganizowano Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, co skutkowało zlikwidowaniem Milicji Obywatelskiej i powołaniem Policji. W wyniku tych reform rozwiązano Instytut Kryminalistyki MSW, a w jego miejsce utworzono Biuro Techniki Kryminalistycznej KGP oraz Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji. Obydwie te instytucje połączono w 1991 r., powołując Oddział Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Departamentu Policji Kryminalnej. Rok później przekształcono go w Centralne Laboratorium Kryminalistyczne KGP, funkcjonujące na prawach biura Komendy Głównej Policji i podległe bezpośrednio Komendantowi Głównemu Policji. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej i otwarciu granic, jednym z głównych kierunków rozwoju Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP stało się wdrażanie nowych metod badawczych wykorzystujących nowoczesną, specjalistyczną aparaturę oraz tworzenie centralnych informatycznych baz danych i kartotek kryminalistycznych. W ramach tych działań uruchomiono Automatyczny System Identyfikacji Daktyloskopijnej (AFIS), Automatyczny System Identyfikacji Broni (ASIB – ARSENAL) i System Wczesnego Ostrzegania o Nowych Narkotykach (SWO). Obecnie trwają prace nad utworzeniem Krajowej Bazy Danych DNA i oznaczeń identyfikacyjnych pojazdów VIN. W najbliższych latach przewiduje się rozbudowę już istniejących baz danych oraz tworzenie nowych, umożliwiających szybkie typowanie i identyfikację sprawców przestępstw kryminalnych, takich jak katalog wzorów obuwia, baza danych głosów przestępców i terrorystów oraz baza elektronicznych instrumentów płatniczych.

Rozwój metod i technik popełniania przestępstw wymusza dynamiczny postęp kryminalistyki. Jednak kluczowym warunkiem dalszego rozwoju tej dziedziny jest solidne wykształcenie techników kryminalistyki, którzy muszą biegle posługiwać się nowoczesnymi technikami ujawniania i zabezpieczania śladów. To właśnie oni, jako jedno z pierwszych ogniw w procesie śledczym, dostarczają materiału do dalszych badań kryminalistycznych, co ma bezpośredni wpływ na skuteczność całego postępowania.

Taką tendencję można też zaobserwować obecnie. Zgodnie z zarządzeniem Komendanta Głównego Policji nr 1426 z 2004 roku, policjant każdego pionu powinien potrafić samodzielnie przeprowadzić proste oględziny i zabezpieczyć ślady z zastosowaniem podstawowych metod techniki kryminalistycznej, czyli przy użyciu proszków i folii daktyloskopijnej, a także wykonać zdjęcia ogólne i sytuacyjne. Jest to prawidłowy kierunek, służący ekonomicznie prowadzenia

postępowań, a także podnoszeniu wiedzy funkcjonariuszy Policji. Rola technika kryminalistyki w tych wypadkach powinna ograniczać się do prowadzenia szkoleń oraz doradztwa. Wiedza i specjalistyczne wykształcenie techników kryminalistyki powinny być wykorzystywane w prowadzeniu bardziej złożonych oględzin miejsc zdarzeń, podczas których należy spodziewać się śladów trudnych i szerokiego ich spektrum, jak np. oględzin miejsc pożarów, wybuchów, wypadków komunikacyjnych oraz przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu¹¹⁰.

W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej kryminalistyka odegrała istotną rolę w zwalczaniu przestępczości, choć wiele jej aspektów budziło kontrowersje. W tamtych latach popularność zyskały powieści kryminalne, często nazywane „powieściami milicyjnymi”, które wiernie oddawały realia PRL-u, a autorzy, tacy jak Ryszard Ćwirlej czy Jacek Ostrowski, kreślili barwne postacie i charakterystyczny klimat tamtych czasów¹¹¹. W czasach PRL-u to nie policja, tylko Milicja Obywatelska zajmowała się rozwiązywaniem spraw kryminalnych. Ich działania były kontrowersyjne, ale stanowiły część ówczesnego systemu bezpieczeństwa. Kryminalistyka w PRL-u miała również istotny wpływ na świadomość społeczeństwa, ponieważ przybliżała mechanizmy śledztw i techniki wykrywania przestępstw. Choć PRL wciąż budzi kontrowersje, kryminalistyka tamtych lat pozostawiła trwały ślad nie tylko w literaturze i świadomości społecznej, ale również w praktyce śledczej, której efekty mają przełożenie na współczesne metody badawcze w rozwiązywaniu przestępstw.

Rozdział dotyczący kryminalistyki w okresie PRL-u podkreśla specyfikę działania służb w czasach, gdy władza silnie kontrolowała wymiar sprawiedliwości. Rozwój technik kryminalistycznych był ograniczony przez niedobory technologiczne i polityczne naciski, które nierzadko wypaczały proces śledczy. Mimo to wprowadzono pewne innowacje, takie jak rozwój analizy daktyloskopijnej i fotografii kryminalistycznej. Kryminalistyka w PRL-u pełniła też funkcję narzędzia propagandowego, co w połączeniu z cenzurą i manipulacją dowodami osłabiało jej wiarygodność. Okres ten był zatem zarówno czasem stagnacji, jak i okazjonalnych postępów, które stanowiły podstawę do późniejszego rozwoju dyscypliny po transformacji ustrojowej.

¹¹⁰ L. Niewiadomski, H. Kruk, *op. cit.*, s. 1.

¹¹¹ I. Vernau, *op. cit.*

ROZDZIAŁ 2

Geneza rozwoju kryminalistyki na Litwie

2.1. Zarys historycznych uwarunkowań formowania się kryminalistyki na Litwie

Kryminalistyka to dyscyplina naukowa, która kształtowała się i rozwijała od drugiej połowy XIX wieku jako narzędzie naukowe służące do wykrywania i badania przestępstw, a z czasem także zapobiegania im, stając się swoistym przewodnikiem dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Nie bez powodu dzieło Hansa Grossa¹, którego publikacja wiąże się z powstaniem kryminalistyki naukowej, nosi tytuł *Podręcznik dla sędziów śledczych, urzędników policyjnych, żandarmów itd.* W stosunkowo krótkim czasie kryminalistyka nie tylko stała się wiarygodnym źródłem metod, sposobów, zaleceń, technologii i metodyk wykrywania i dochodzenia przestępstw oraz zapobiegania im, ale także wypracowała metody i narzędzia, które są coraz częściej stosowane w procesach cywilnych, sądownictwie administracyjnym i innych dziedzinach prawa.

Znaczenie kryminalistyki wzrosło szczególnie w okresie rewolucji naukowo-technicznej i informacyjnej, kiedy opracowane przez nią metody i rekomendacje pozwalały adaptować osiągnięcia różnych dziedzin nauki do własnych celów oraz zapewniały ich wdrażanie do procedur postępowania przygotowawczego i sądowego. W ten sposób kryminalistyka stała się pomostem między naukami przyrodniczymi, technicznymi, społecznymi i prawnymi. Do istotnych źródeł kryminalistyki zalicza się zarówno pozytywne, jak i w niektórych przypadkach

¹ Г. Малевски, *Специальные знания – краеугольный постулат концепции криминалистики Ганса Гросса и их современная интерпретация*, „Криминалист первопечатный” 2012, nr 5, s. 108-121.

negatywne doświadczenia biegłych, śledczych, prokuratorów i sędziów. Tocząca się debata na temat istoty i miejsca kryminalistyki w systemie nauk w żaden sposób nie umniejsza jej praktycznego znaczenia. Szybki rozwój różnych dziedzin nauki oraz coraz szersze możliwości wykorzystania ich metod i narzędzi, zaczerpniętych i zaadaptowanych przez kryminalistykę do działalności organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, nadają szczególne znaczenie nie tylko technice kryminalistycznej, ale także jej taktyce, metodyce i teorii².

Powstanie i kształtowanie się kryminalistyki naukowej i stosowanej na Litwie w czasach międzywojennych zostało szczegółowo opisane w monograficznym opracowaniu Eugenijusa Palskysa. Pisał on, że oceniając przeszłe wydarzenia, każdy badacz nieuchronnie staje przed bardzo trudnym problemem kryteriów oceny. Najprościej jest podążać udeptaną ścieżką: porównywać przeszłe wydarzenia, zjawiska, sytuacje historyczne z obecnymi, szukać podobieństw, odpowiedników lub wręcz przeciwnie – różnic, i zaznaczać odpowiadające im paralele. Jednak taka metoda jest nieproduktywna i mało obiektywna – zawsze ma ona piętno współczesnego myślenia i odnosi się do poziomu współczesnej nauki. Kryterium oceny naukowej może być jedynie analiza konkretnego zjawiska lub wydarzenia w kontekście uwarunkowań politycznych, historycznych, ekonomicznych, kulturowych i innych tamtej epoki. Dlatego też oceniać poziom przedwojennej kryminalistyki litewskiej należy w pierwszej kolejności nie przez porównywanie jej z obecnym stanem (choć czasem jest to przydatne), ale przez analizowanie wkładu tej nauki w zwalczanie przestępczości w przedwojennej Litwie, skuteczności stosowanych przez nią metod i rekomendacji, ogólnych kierunków jej rozwoju, związków z innymi dziedzinami nauki i zjawiskami kulturowymi w ogóle, a także przez porównanie jej poziomu z kryminalistyką innych krajów w tym samym okresie historycznym³.

W związku z tym w tej części monografii nie można zrezygnować z choćby pobieżnego poruszenia ogólnej historycznej problematyki kryminalistyki, aby na jej tle właściwie zaprezentować specyfikę historii litewskiej kryminalistyki oraz pokazać jej cechy szczególne. Znajomość rozwoju kryminalistyki oraz jej „dróg i bezdroży” musi zapewnić specjalistom podstawy metodologiczne do samodzielnego, świadomego i celowego wykorzystania jej metod i narzędzi w przyszłości.

² H. Malevski, *Kriminalistikos mokslo atsiradimo ir formavimosi prielaidos bei raida*, [w:] *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*, red. P. Ancelis et al., Vilnius 2009, s. 399.

³ E. Palskys, *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940). Monografinė studija*, Vilnius 1995, s. 291.

Kryminalistyka jest nauką o wysokiej dynamice rozwoju, a potencjalne obszary, które mogą jej dostarczyć nowych metod badawczych, są nieograniczone. Jednak coraz częściej spotykamy się z problemem wyboru i selekcji, co jest związane z wysokim kosztem, złożonością czy też pracochłonnością wykorzystania różnych metod i narzędzi w zwalczaniu przestępczości. Teoria kryminalistyki ma realizować zadania metodologiczne, systematyzować i porządkować wiedzę kryminalistyczną oraz zarządzać nią. Do tego celu powinna służyć również jej metoda historyczna. Współczesne procesy wykrywania i badania czynów przestępczych oraz zapobiegania im nie są możliwe do zrealizowania bez szerokiego i efektywnego zastosowania wiadomości specjalnych, w tym kryminalistycznych. Wciąż aktualne są słowa Hansa Grossa, znanego naukowca i praktyka, który mówił o kryminalistyce jako o realiach prawa karnego. Według jego stwierdzenia, kryminalistyka gromadzi, rejestruje, analizuje i pomaga zastosować w postępowaniu przygotowawczym fakty i informacje, które są „wykorzystywane” przez szeroko rozumiane prawo karne.

Analizując retrospektywę rozwoju kryminalistyki, można stwierdzić, że rozwój tej nauki i zastosowanie jej osiągnięć w różnych krajach rozpoczęły się w odmiennych czasach. Aż do połowy XIX wieku możemy mówić jedynie o „prehistorii” kryminalistyki, choć nie oznacza to, że państwa nie walczyły z przestępczością ani że nie podejmowano prób usprawnienia śledztw czynów przestępczych. Historię rozwoju kryminalistyki można podzielić na cztery główne etapy⁴:

- ↳ Pierwszy etap trwał od połowy XIX wieku do końca I wojny światowej. W tym czasie powstały podwaliny kryminalistyki i jej struktury. Nastąpiło bardzo szybkie wprowadzanie zaleceń, metod i narzędzi wypracowanych przez kryminalistykę do procesu wykrywania i badania czynów przestępczych. Kulminacją tego etapu było opublikowanie *Podręcznika dla sędziów śledczych, urzędników policyjnych, żandarmów itd.* Hansa Grossa i przetłumaczenie go na kilkanaście języków w bardzo krótkim czasie. Kryminalistyka stała się od tego czasu nauką międzynarodową.
- ↳ Drugi etap to okres między dwiema wojnami światowymi. W tym czasie miało miejsce aktywne tworzenie kryminalistycznych instytucji eksperckich (laboratoriów lub instytutów) oraz policyjnych szkół i uczelni o wyraźnym profilu kryminalistycznym. Nastąpił intensywny rozwój badań naukowych,

⁴ Г. Малевски, *Периодизация истории становления и развития криминалистики, [w:] Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия, Материалы Всероссийской научно-практической конференции 28-29 мая 2010 г. Часть 2.*, Москва 2010, s. 247-255.

usprawniających prowadzenie dochodzeń w sprawie przestępstw. Szczególną uwagę zwracano na doskonalenie techniki kryminalistycznej, co zwiększało możliwości pozyskiwania informacji dowodowej za pomocą badania różnorodnych śladów i przedmiotów. W tym okresie zaczęły się kształtować odrębne teorie kryminalistyczne. Na tym etapie można już mówić o powstaniu odrębnych szkół kryminalistyki (germańskiej, romańskiej, anglosaskiej i rosyjskiej, a później – wschodnioeuropejskiej) oraz narodowych modeli kryminalistyki, które na nich się opierały.

- Trzeci etap przypada na drugą połowę XX wieku. W tym okresie intensywnie wdrażano osiągnięcia naukowo-techniczne do działalności instytucji eksperckich oraz tworzone szczegółowe i ogólną teorię kryminalistyki. Miało to wpływ na wzrastające znaczenie teoretycznych i metodologicznych zagadnień związanych z wykrywaniem i badaniem czynów przestępczych i zapobieganiem im. Ze względu na panującą wówczas sytuację geopolityczną odczuwalne były silne procesy izolacjonalistyczne, zarówno między poszczególnymi szkołami, jak i między narodowymi modelami kryminalistyki.
- Czwarty etap trwa od końca XX wieku do czasów obecnych. W jego trakcie widoczny jest intensywny proces wdrażania technologii informacyjnych oraz innych innowacji, zwłaszcza w dziedzinach kryminalistyki stosowanej. Podobnie jak w innych obszarach nauki, zauważalne są silne procesy konsolidacji i integracji wiedzy, jak również pewne tendencje odśrodkowe. Wymaga to spojrzenia na istotę kryminalistyki, jej przedmiot i granice z nowoczesnego punktu widzenia, a także ustalenia podziału między nią a innymi tzw. naukami sądowymi (*forensic sciences*)⁵. Konieczne jest znalezienie wspólnego mianownika między głównymi zachodnimi szkołami kryminalistyki (germańską, anglosaską, romańską) a szkołą wschodnioeuropejską⁶. W trakcie tego etapu zintensyfikowało się zainteresowanie problematyką prewencji kryminalistycznej. Można stwierdzić, że podobnie jak na początku XX wieku, pojawiła się potrzeba konsolidacji, zwłaszcza w kontekście tworzenia wspólnej europejskiej przestrzeni kryminalistycznej.

Jeśli chodzi o „prehistorię” kryminalistyki na Litwie, mówiąc w pierwszej kolejności o zwalczaniu przestępczości, należy zaznaczyć, że od XV do XIX wieku

⁵ Zob. H. Kołdecki, *Zakres i sposób uprawiania kryminalistyki w Polsce*, [w:] *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi*, red. H. Kołdecki, Poznań 2008.

⁶ H. Malevski, *Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*, t. 4, red. H. Malevski, G. Juodkaitė-Granskienė, Vilnius 2009, s. 94-116.

sytuacja generalnie nie różniła się od polskich doświadczeń, chociaż możemy wskazać pewne różnice. Na przykład w 13 rozdziale I Statutu Litewskiego z 1529 r. można znaleźć wskazówki, „jak zabezpieczyć dowody lub ślady w czyimś domu”⁷, a także informacje o quasi-ekspertyzach, które w sprawach o przestępstwa z użyciem przemocy przeprowadzali nie lekarze, ale urzędnicy państwowi (tak zwani *žygūnai*, później zastąpieni przez heroldów), którzy stwierdzali charakter obrażeń cielesnych oraz ogólny stan rannego, fakt zabójstwa i jego przyczynę. Kluczowe przepisy dotyczące ustalania okoliczności przestępstw związanych z przemocą wobec osoby pozostały niezmienione w II (1566) i III (1588) Statucie Litewskim⁸.

Po rozbiorach Rzeczypospolitej Obojga Narodów i wcieleniu ziem litewskich do Imperium Rosyjskiego, Litwa aż do końca I wojny światowej nie funkcjonowała jako samodzielny podmiot prawa międzynarodowego, nie można więc mówić o niezależnym rozwoju kryminalistyki w tym okresie. Pojawiają się jednak pojedyncze fakty związane z kryminalistyką lub dziedzinami pokrewnymi na ziemiach litewskich anektowanych przez carską Rosję. Na przykład medycyna sądowa była wykładana jako odrębny przedmiot na Uniwersytecie Wileńskim już od 1806 r. Studenci V roku medycyny uczyli się medycyny sądowej i toksykologii, przy czym wykłady prowadzono początkowo po łacinie, a po 1912 r. – w języku polskim i rosyjskim⁹. W 1904 r. otwarto w Wilnie pierwszą szkołę policyjną w carskiej Rosji¹⁰. Rejestrację daktyloskopijną stosowano na ziemiach litewskich jeszcze przed I wojną światową. W 1908 r. w Kownie utworzono wydział kryminalny rosyjskiej policji, gdzie pobierano odciski palców miejscowych przestępców. Kiedy wybuchła wojna i Rosjanie musieli się wycofać, kartoteki daktyloskopijne zostały wywiezione z Kowna. Podczas niemieckiej okupacji w czasie I wojny światowej metody daktyloskopijne były nadal stosowane na Litwie. Celem Niemców było wprowadzenie obowiązku posiadania przez wszystkich lokalnych mieszkańców dokumentów osobistych – paszportów, które oprócz fotografii zawierały odcisk palca wskazującego prawej ręki właściciela. Odciski palców pobierano również od przestępców, zarówno w celach identyfikacyjnych, jak i rejestracyjnych¹¹.

Dopiero po odzyskaniu niepodległości zaczęły kształtować się instytucje państwowe, w tym organy ścigania, które rozpoczęły wdrażanie kryminalistycznych

⁷ *Kriminalistika. Teorija ir technika*, red. V. E. Kurapka, S. Matulienė, Vilnius 2012, s. 20.

⁸ *Tėismo medicina*, red. A. Garmus, V. E. Kurapka, A. Cėpla, Vilnius 2000, s. 14.

⁹ *Ibidem*, s. 15.

¹⁰ *Lietuvių enciklopedija*, t. 23, red. J. Girnius, J. Puzinas, Boston 1961, s. 222.

¹¹ E. Palskys, *op. cit.*, s. 21.

metod, technik i zaleceń w zakresie zwalczania przestępczości. Wynika z tego, że kiedy w Europie Zachodniej rozpoczynał się drugi etap rozwoju kryminalistyki, Litwa dopiero zaczynała budować od podstaw swój aparat państwowy, w tym organy ścigania i wymiar sprawiedliwości. Rozwój kryminalistyki na Litwie charakteryzował się swoją specyfiką, która wynikała nie tylko z procesu powstawania państwa, ale także z dziedzictwa historycznego. Można go podzielić na trzy główne okresy:

- ✚ I – od odzyskania niepodległości w 1918 r. do 1940 r.;
- ✚ II – okres sowiecki trwający od 1940 do 1990 r. (z uwzględnieniem czasu okupacji niemieckiej w latach 1941-1944);
- ✚ III – trwający aktualnie, mający początek w 1990 r.¹²

2.2. Kryminalistyka na Litwie w okresie międzywojennym

Z historycznego punktu widzenia okres międzywojenny był dla Litwy dość trudny i skomplikowany. Jak powiedział ówczesny prezydent Litwy Antanas Smetona w swoim przemówieniu podczas uroczystego posiedzenia Sejmu 16 lutego 1938 roku upamiętniającego 20. rocznicę odzyskania niepodległości:

(...) Wielka Wojna się skończyła, ale burze jej skutków wciąż szalały. Tworzyła się nowa Europa z nowymi państwami, których granice były wyznaczone orężem (...) Rada dotrzymała słowa, danego w akcie niepodległościowym, przygotowała demokratyczne wybory przedstawicielskie dla kraju, zwołała Sejm Założycielski, a kiedy się on zebrał, przekazała mu władzę wiosną 1920 roku. W tym czasie Litwa była już podobna do państwa: miała własne terytorium, choć nie całe, miała armię i utworzony aparat państwowy, zorganizowane finanse i utorowaną drogę dla handlu z zagranicą¹³.

Od samego początku państwo musiało pilnie rozwiązać szereg globalnych i fundamentalnych problemów: ekonomicznych, finansowych, społecznych, instytucjonalnych, geopolitycznych, kryminologicznych itp. Działania te realizowano wszelkimi możliwymi i dostępnymi wówczas sposobami. Jednym

¹² V. E. Kurapka et al., *Kriminalistika Lietuvoje 1918–2018 metais*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. XIV tarptautinis kongresas*, Odesa 2018, s. 26.

¹³ *Prezidento kalba, pasakyta per iškilmingą posėdį seime š.m. vasario 16 d.*, „Policija” 1938, nr 5, s. 82-83.

z kluczowych instrumentów, zwłaszcza w obszarze wykrywania i zapobiegania przestępczości, była z pewnością kryminalistyka¹⁴.

Pierwsze kroki kryminalistyki litewskiej miały wyraźne ukierunkowanie praktyczne, co zaowocowało stworzeniem instytucjonalnych podstaw tej dziedziny, a szczególnie powołaniem policji litewskiej. Historyczny zarys kryminalistyki litewskiej można przedstawić za pomocą kilku obszarów, które najlepiej ukazują jej rozwój. Należą do nich: geneza struktury instytucjonalnej; kluczowe postacie, które miały wpływ na rozwój kryminalistyki; badania i publikacje stanowiące ważne źródło wiedzy.

Policja niepodległej Litwy, do 1924 r. nazywana milicją, zaczęła być organizowana na przełomie lat 1918 i 1919. W pierwszej kolejności utworzono policję prewencyjną (mundurową) oraz polityczną (bezpieczeństwa państwa). Na początku 1919 r. powołano policję kryminalną, w 1920 r. – „prywatną”¹⁵, w 1923 r. – graniczną, a w 1924 r. – kolejową i wodną. Warto zaznaczyć, że taki system policyjny przetrwał bez większych zmian do 1940 r.

Struktury policyjne powstawały i rozpoczynały działalność w bardzo trudnych warunkach: brakowało broni, doświadczonych specjalistów, środków transportu, sprzętu łączności, wyszkolonych psów tropiących, aparatów fotograficznych; nie było tajnych współpracowników policji i informatorów, rejestrów i list przestępców kryminalnych, a nawet mundurów. Pomimo licznych trudności, policja pracowała nawet w takich okolicznościach. Sytuacja poprawiała się nieco na początku lat 20. W 1921 r. zwiększono liczbę etatów w policji kryminalnej – aż do 140. W 1922 r. rozpoczęto wdrażanie systemów rejestracji i identyfikacji przestępców, w tym metod daktyloskopii. W latach 1922–1923 wprowadzono nową scentralizowaną procedurę publicznego powiadamiania o osobach poszukiwanych, opracowano i wdrożono systemy rejestracji przestępców. Większość organizacyjnych i kryminalistycznych innowacji technicznych w pracy policji

¹⁴ Należy zaznaczyć, że powstanie i postępy kryminalistyki w okresie międzywojennym na Litwie zostały systemowo i szczegółowo opisane przez jednego z najbardziej znanych naukowców litewskich – Eugenijusa Palskysa (1940–2001) jeszcze w 1995 r. w monografii *Lietuvos kriminalistikos istorijos...*, która jest niejednokrotnie przywoływana w tej publikacji.

¹⁵ Prawo tworzenia jednostek policji „prywatnej” (nie państwowej) było w gestii samorządów, instytucji, a nawet organizacji pozarządowych. Finansowanie i utrzymanie tych jednostek było obowiązkiem ich założyciela, a ich funkcjonariusze byli pod merytoryczną kontrolą państwowych komisariatów policji. Takie jednostki były włączone w struktury okręgowe Policji Państwowej. Podstawowymi zadaniami prywatnych jednostek policji były ochrona banków, urzędów i instytucji, obywateli i ich mienia oraz zbieranie podatków. Zob. *Kaip apsaugoti save ir savo turtą*, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Vilnius 2008, s. 4.

wprowadzono w latach 1925–1928. W tym okresie zamawiano z zagranicy literaturę specjalistyczną w różnych językach, a także zakupiono samochód, rowery i sprzęt techniczny, obejmujący różne urządzenia fotograficzne, optykę powiększającą, lampy kwarcowe, reflektory do oświetlenia miejsc zdarzeń i przeszukań itp. Wraz z dalszym umacnianiem się państwa i poprawą jego ogólnej kondycji, poprawiała się też sytuacja policji kryminalnej. Zaczęto rozważać nawiązanie stałych kontaktów z policją innych krajów. Służyły temu pierwsze umowy Litwy z innymi państwami dotyczące ekstradycji przestępców i wzajemnej pomocy prawnej, zawarte na początku lat 20. XX w. (np. w 1921 r. z Łotwą i Estonią, w 1924 r. z USA). Należy podkreślić, że na początku lat dwudziestych Litwa miała już nawiązane stosunki z instytucjami policyjnymi wielu krajów świata. Współpracowano z Austrią, Niemcami, Czechosłowacją, Francją, Anglią, Belgią, Holandią, Włochami, Szwajcarią, Szwecją, Wolnym Miastem Gdańskiem, Hiszpanią, Brazylią, Kanadą i innymi państwami¹⁶.

Silny impuls do rozwoju kryminalistyki litewskiej nastąpił we wrześniu 1923 r., gdy w Wiedniu utworzono Międzynarodową Komisję Policji Kryminalnej, będącą pierwowzorem dzisiejszego Interpolu. W różnych latach pracowali w nim przedstawiciele policji litewskiej – Jonas Stankaitis, Kazys Budrevičius, Aleksandras Survila, Petras Gustavas Pamataitis. Ten ostatni był w latach 30. wiceprzewodniczącym tej komisji¹⁷.

Początkowo na Litwie odczuwalny był brak literatury prawniczej, zwłaszcza kryminalistycznej. Lukę tę częściowo wypełnił ukazujący się od września 1922 r. miesięcznik „Milicijos žinios”, w którym publikowano interesujące opisy przestępstw, informacje o przestępcach oraz najnowsze naukowe metody tropienia przestępców i prowadzenia dochodzeń, w tym zagadnienia dotyczące daktyloskopii, fotografii czy antropometrii. W przedmowie pierwszego numeru redaktorzy tak pisali o celu tego czasopisma: „(...) tak, nasza milicja jest do tej pory słabo wyposażona i słabo wykształcona. Między innymi poprawie tej sytuacji ma służyć to czasopismo”¹⁸. Ukazało się jedynie dziewięć numerów tego czasopisma, z których ostatni został opublikowany w maju 1923 r. Ze względu na brak wsparcia ze strony państwa zaprzestano wydawania periodyku finansowanego z funduszy prywatnych i publicznych zbiorów. Wydawnictwo o podobnym charakterze było jednak bardzo potrzebne policji litewskiej, dlatego po rocznej przerwie, we wrześniu 1924 r., Departament Ochrony Ludności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych rozpoczął publikowanie miesięcznika,

¹⁶ V.E. Kurapka et al., *Kriminalistika Lietuvoje...*, s. 30.

¹⁷ *Kriminalistika. Teorija ir technika*, s. 191.

¹⁸ *Policija. Penkiolika metų. Vedamasis*, „Policija” 1937, nr 18, s. 345.

a od 1929 r. – ilustrowanego dwutygodnika (a właściwie magazynu) „Policija”. Czasopismo było wydawane przez cały okres istnienia niepodległej Litwy oraz na przełomie lat 1943 i 1944. Łącznie ukazało się 329 numerów.

Już od pierwszego roku swojego istnienia czasopismo „Policija” publikowało obszernie artykuły dotyczące daktyloskopii, traseologii, wykorzystywania nauk przyrodniczych w kryminalistyce, taktyki oględzin i przeszukań, śledztwa w sprawie kradzieży, poszukiwań operacyjnych i tropienia przestępców. Opisywano w nim znaczenie palmoskopii (odcisków dłoni) w badaniu przestępstw, omawiano ówczesne nowości, takie jak przekazywanie obrazów drogą radiotelegraficzną i możliwości ich wykorzystania w kryminalistyce, zamieszczano także teksty o szyfrowanych zapisach, pożarach i podpaleniach, psach policyjnych oraz innych zagadnieniach. Dla kryminalistów czasopismo „Policija” było i nadal pozostaje interesujące ze względu na obecność licznych artykułów, recenzji i informacji z różnych dziedzin tej nauki. Zwracano szczególną uwagę na dorobek kryminalistyki w innych krajach, publikując szereg przekładów prac znanych zagranicznych kryminalistów, takich jak Edmond Locard, Erich Anuschat czy Marc-Alexis Bishoff. Ogólnie rzecz biorąc, „Policija” odegrała istotną rolę w zakresie przybliżania i promowania naukowych metod badania przestępczości. Było to szczególnie ważne i potrzebne, ponieważ w tamtym czasie brakowało rodzimej literatury dotyczącej tych zagadnień, a specjalistyczne przeszkolenie kryminalistyczne funkcjonariuszy policji było wciąż niewystarczające. Warto nadmienić, że wydawnictwo to zawierało nawet specjalną rubrykę „Prawo, sądy, kryminalistyka”.

W 1925 r. został wydany podręcznik, który dziś traktowalibyśmy raczej jako podręcznik postępowania karnego (*Nusikaltimams kelti ir tirti vadovėlis*), ponieważ szczegółowo wyjaśniał, w jaki sposób należy przeprowadzać dochodzenie oraz jakie metody zastosować w badaniu przestępstwa i tropieniu jego sprawców. Dużo uwagi poświęcono w nim oględzinom, czynnościom sprawdzającym i przeszukaniom. Oprócz zagadnień proceduralnych podręcznik zawierał również liczne zalecenia taktyczno-kryminalistyczne.

W 1926 r. policja kryminalna zaczęła wydawać specjalny biuletyn „Wiadomości Kryminalne dla Policji” (później – „Wiadomości Kryminalne”). Publikowano w nim informacje o wszystkich zaginionych i poszukiwanych osobach, ważniejszych niewyjaśnionych przestępstwach, skradzionych przedmiotach i zaginionej broni palnej. Drukowano zdjęcia niebezpiecznych przestępców, ostrzegano społeczeństwo przed pojawiającymi się w obiegu sfalszowanymi litewskimi i zagranicznymi środkami płatniczymi itp. Biuletyn ten był zatem nie tylko wydawnictwem specjalistycznym, ale także miał duże znaczenie prewencyjne. W tym samym roku ukazał się również oryginalny podręcznik dla policji (*Vadovėlis policijai*). Miał on charakter kompilacyjny – zawierał całkowicie

samodzielne opracowania z zakresu prawa państwowego, prawa karnego, postępowania karnego, prawa policyjnego i dokumentowania procedur policyjnych, z odrębną numeracją stron. Największa część, licząca 194 strony, stanowiła podręcznik prawa policyjnego. Kompendium dla policji zostało przygotowane przez znanych prawników i urzędników policyjnych – wykładowców założonej 1 listopada 1922 r. Kowieńskiej Szkoły Policyjnej. Wśród autorów znaleźli się Antanas Jakobas, Povilas Budrevičius, Jurgis Bobelis, Sergejus Vorobjovas, Antanas Laugalis i Alfonsas Ramanauskas. Ponadto na początku 1926 r. pojawił się pierwszy podręcznik kryminalistyki w języku litewskim autorstwa Vsevolodasa Šebiediewa¹⁹. Książka została wydana przez Departament Ochrony Ludności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. To interesująca publikacja, która różni się od tradycyjnych podręczników kryminalistyki. Autor pisał o nauce kryminalistyki, nazywając ją kryminologią. Oprócz obszernego wstępu podręcznik V. Šebiediewa zawierał pięć części: 1. Obraz opisowy (werbalny); 2. Obraz funkcyjny (pismo ręczne, podpisy, badanie dokumentów, mowa, mimika, gestykulacja i in.); 3. Obraz psychiczny; 4. Daktyloskopia. Palmoskopia. Antropometria. Fotografia; 5. Przestępstwa i ich badanie (ogłędziny miejsca przestępstwa, przesłuchania, poszukiwanie przestępców, przeszukania i areszty). Choć podręcznik nie był pozbawiony wad, przez wiele lat stanowił podstawową lekturę dla funkcjonariuszy policji kryminalnej.

W 1935 r. Wydział Bezpieczeństwa Państwowego w Kownie rozpoczął publikowanie dwumiesięcznika poświęconego nauce i praktyce kryminalnej pt. „Poradnik Kryminalistyczny” („Kriminalistikos žinynas”). Redakcją czasopisma kierował dyrektor departamentu Augustas Povilaitis, a w jej skład wchodził wybitni prawnicy litewscy – adwokat dr Brunonas Kalvaitis, radca prawny Departamentu Bezpieczeństwa Państwowego i szef Policji Kryminalnej Petras Gustavas Pamataitis, zastępca prokuratora Trybunału Najwyższego Karolis Žalkauskas, kierownik Wydziału Prasy Departamentu Bezpieczeństwa Państwa Mykolas Žilinskas, a także profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego Jonas Vabalas-Gudaitis i kierownik Katedry Medycyny Sądowej tej uczelni dr Kazys Oželis. Celem pisma było nie tylko naukowe wyjaśnianie problematyki przestępczości, ale także praktyczne nauczanie techniki kryminalistycznej oraz metod wykrywania przestępstw i prowadzenia dochodzeń w ogóle. Jak pisała ówczesna prasa:

Jest to piękne, ciekawe i pożyteczne pismo dla policjantów, poświęcone analizie problematyki kryminalistycznej i prawnokarnej oraz praktycznemu wyjaśnianiu technik

¹⁹ V. Šebedevs, *Mokslinė policija. Nusikaltėlių pažinimo ir nusikaltimų tyrinėjimo metodai*, t. 1, Kaunas 1926.

i metod prowadzenia śledztwa. (...) Należy również zauważyć, że czasopismo zawsze zwięźle recenzuje literaturę kryminalistyczną i pokrewną w języku litewskim i językach obcych. Pomaga to czytelnikowi zorientować się, co dzieje się w tej dziedzinie gdzie indziej i pomaga mu zdecydować, które prace warto kupić²⁰.

Z „Poradnikiem Kryminalistycznym” współpracowało wielu profesorów Uniwersytetu Witolda Wielkiego, a także inni naukowcy, pedagodzy, psychologowie, prawnicy, policjanci oraz praktycy z innych instytucji prawnych. Czasopismo skupiało wokół siebie najlepsze siły naukowe i praktyczne tamtych czasów. Opublikowano w nim szereg wartościowych artykułów J. Vabalasa-Gudaitisa, Vladimira Lazersonasa (dotyczących psychologii kryminalnej), B. Kalvaitisa, Vladasa Jurgutisa (z zakresu prawa karnego, kryminologii i psychologii) oraz innych autorów. Wiele tekstów poświęconych specjalnym zagadnieniom kryminalistyki (w tym technice kryminalistycznej) napisali naczelnik Policji Kryminalnej P. Pamataitis, naczelnik Wydziału Identyfikacji Departamentu Bezpieczeństwa Państwowego Albinas Klemas, a także współpracownicy tego wydziału: Antanas Vaitkevičius, Stasys Variakojis i inni. Omawiali oni zagadnienia związane z fałszerstwami dokumentów, znaczków pocztowych, pieniędzy, analizowali kwestie dotyczące pisma odręcznego, podpisów, maszynopisów, broni palnej, kul i łusek, śladów wystrzałów, odcisków palców, śladów krwi, włosów, włókien, zamków, wiertel i ich śladów, opisywali badania śladów tłuczonego szkła, fotografię sądową, fotochemię i inne pokrewne obszary. Ich badania charakteryzowały się dużą szczegółowością i opierały się na ówczesnym dorobku naukowym oraz analizie praktyki policyjnej i śledczej. Stosowane metodyki niektórych badań kryminalistycznych pozostają aktualne do dziś²¹.

Artykuły dotyczące zagadnień z zakresu kryminalistyki, psychologii kryminalnej, medycyny sądowej i ogólnego prawa ukazywały się także:

- ↳ w latach 1922-1940 na łamach czasopisma „Teisė” Litewskiego Stowarzyszenia Prawników, redagowanego przez wybitnego znawcę procesu karnego Wydziału Prawa Uniwersytetu Litewskiego (od 1930 r. Uniwersytetu Witolda Wielkiego) i przewodniczącego Trybunału Najwyższego Antanasa Kriščiukaitisa;
- ↳ w latach 1937-1938 w gazecie prawniczej „Teisininkas” wydawanej w Jeżiorosach;
- ↳ w czasopismach „Medicina”, „Kultūra” i innych periodykach.

²⁰ „Policija” 1937, nr 2, s. 37.

²¹ V.E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, Vilnius 1998, s. 38.

Na osobną wzmiankę zasługuje wydawnictwo Wydziału Prawa Uniwersytetu Witolda Wielkiego „Dzieła Wydziału Prawa”, w którym publikowane były teksty najśłynniejszych litewskich uczonych z dziedziny prawa. Wydawane było w latach 1924–1939 w postaci 10 tomów, z których większość składała się z kilku książek (łącznie ukazały się 42 książki). „Dzieła” stanowiły główną trybunę naukową Wydziału Prawa, z której publikowano najważniejsze prace oryginalne pracowników naukowych – monografie i artykuły. Nawet po kilka swoich artykułów w „Dzieliach” opublikowali Augustinas Janulaitis i Mykolas Romer. Z przedstawionego zestawienia wynika, że już w pierwszej dekadzie istnienia i działalności policji litewskiej w zasadzie udało się rozwiązać problem braku literatury specjalistycznej i zbudować solidne podstawy do dalszego rozwoju działalności wydawniczej ukierunkowanej na publikację literatury szkoleniowej i naukowej z zakresu prawa i kryminalistyki.

Po rozwiązaniu najważniejszych praktycznych celów, ukierunkowanych na organizację szkolenia policji, zaistniały przesłanki do przejścia z kryminalistyki empirycznej na jej wyższy poziom – naukowy.

Według niektórych opinii za początek litewskiej kryminalistyki eksperckiej należy uznać rok 1927, kiedy powstała podstawowa komórka kryminalistyczna, co stanowiło znaczący impuls dla rozwoju tej dziedziny w kraju. W tym samym roku w Wydziale „B” Policji Kryminalnej utworzono stanowisko naczelnika Sekcji Rejestracji Kryminalnej, na które mianowano Antanasa Penčylę. Datę tę można uznać za początek kryminalistyki naukowej na Litwie, ponieważ wcześniej koncentrowano się głównie na praktycznych aspektach tej dziedziny²². Zgodnie ze statutem Policji Kryminalnej do obowiązków tej instytucji należały:

1. daktyloskopia
2. ustalanie tożsamości
3. badanie dokumentów
4. zarządzanie i udostępnianie informacji o osobach podejrzanych i skazanych
5. prowadzenie muzeum
6. wykonywanie różnych badań laboratoryjnych.

Była to pierwsza państwowa instytucja kryminalistyczna na Litwie. O utworzeniu laboratorium badawczego policji kryminalnej A. Klemas pisał w 1934 r. w czasopiśmie „Policija”, że placówki tego typu powstawały powoli. Nie jest możliwe podanie dokładnej daty rozpoczęcia działalności laboratorium, ponieważ pojedyncze badania prowadzono już osiem lat wcześniej, mimo braku specjalnego pomieszczenia i odpowiedniego wyposażenia. Jednak rzeczywistość wymagała stworzenia takiej jednostki, gdyż z każdym rokiem przybywało przestępstw,

²² *Kriminalistika. Teorija ir technika*, s. 194.

których nie dało się rozwiązać bez pomocy badań laboratoryjnych²³. A. Penčyla pełnił funkcję kierownika Sekcji Rejestracji Kryminalnej przez krótki czas. Już 4 listopada tego samego roku, na mocy rozporządzenia dyrektora Policji Kryminalnej Jonasa Budrisa, został przeniesiony na wyższe stanowisko urzędnicze, a nowym kierownikiem Sekcji Rejestracji Kryminalnej został P. Pamataitis.

Zarządzeniem dyrektora Policji Kryminalnej Jonasa Statkusa z 12 października 1931 r. wprowadzono zmiany w Statucie Policji Kryminalnej, które obejmowały przekształcenie obowiązków kierownika Rejestru Karnego w obowiązki szefa Biura Identyfikacji. Dwa dni później, 14 października 1931 r., na mocy rozporządzenia nr 42, zmieniono również nazwę samej jednostki.

W laboratoriach utworzonego Biura Identyfikacji przeprowadzano różnorodne badania, w tym analizę sfałszowanych dokumentów, pisma odręcznego i maszynowego, broni palnej, kul i łusek, fałszywych pieniędzy i narzędzi służących do ich produkcji, a także badania krwi, analizy chemiczne i inne ekspertyzy.

W tamtym czasie Biuro Identyfikacji składało się z następujących wydziałów:

1. Wydział przestępców – rejestrował przestępców i podejrzanych oraz przetwarzał ich akta osobowe, a także przekazywał informacje na ich temat odpowiednim instytucjom;
2. Wydział poszukiwawczy – publikował dwutygodnik „Kriminalinės policijos žinios” („Wiadomości Policji Kryminalnej”), książki *Ieškomi (Poszukiwani)* oraz wydawał listy gończe;
3. Wydział daktyloskopii – prowadził registry daktyloskopijne dziesięciopalcowe i monodaktyloskopijne, ustalał tożsamość osób na podstawie odcisków palców;
4. Wydział techniki – jego pracownicy wyjeżdżali na miejsca zdarzeń, zwłaszcza w Kownie, gdzie pomagali wykonywać czynności techniczne, kreślić szkice, plany;
5. Wydział narkotyków – gromadził dane dotyczące handlu narkotykami, kupujących, sprzedających i innych osób zaangażowanych;
6. Wydział paszportów i innych dokumentów – zbierał informacje o sfałszowanych paszportach i zaświadczeniach, badał pismo ręczne i podpisy;
7. Wydział zwalczania handlu ludźmi – gromadził i analizował dane na temat handlu kobietami;
8. Wydział pieniędzy, znaczków pocztowych i papierów wartościowych – systematyzował informacje o fałszerzach, dilerach, paserach oraz pośrednikach, a także o metodach fałszerstw i dystrybucji;

²³ A. Klemas, *Nusikaltimų aiškinimas kriminalinės policijos laboratorijoje*, „Policija” 1934, nr 21, s. 330.

9. Wydział statystyki – opracowywał dane kryminalne całej Litwy oraz sporządzał wykresy i analizy;
10. Wydział zagraniczny – prowadził korespondencję z policją zagraniczną w sprawach zatrzymania, ekstradycji i identyfikacji osób;
11. Wydział kynologiczny – odpowiadał za szkolenie psów policyjnych, z którymi jego pracownicy jeździli na miejsca zbrodni.

Do powstania Biura Identyfikacji i jego dobrego funkcjonowania, a także do ogólnego rozwoju kryminalistyki na Litwie szczególnie przyczynił się P. Pamataitis, który w latach 1927-1933 pełnił funkcję naczelnika Biura. Rozkazem Ministra Spraw Wewnętrznych nr 30 z 28 czerwca 1933 r. Pamataitis został mianowany naczelnikiem Policji Kryminalnej i pełnił tę funkcję do 1940 r. Od 1934 r. aktywnie uczestniczył w pracach Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnej, a od 1935 r. był jej wiceprezydentem. Jako jeden z najbardziej autorytatywnych specjalistów w dziedzinie uzbrojenia często był zapraszany jako biegły w sprawach sądowych. Można stwierdzić, że P. Pamataitis był najsłynniejszym litewskim kryminalistyką lat 30. XX wieku. W 1944 r. wyjechał do Niemiec, gdzie pięć lat później na Uniwersytecie w Heidelbergu obronił pracę doktorską pt. *Zastosowanie kryminalistycznych metod technicznych w postępowaniu karnym*.

W tamtych czasach badania eksperckie były wysoko cenione, a eksperci poczuwali się do dużej odpowiedzialności za poprawność swoich wniosków. Nie bez powodu aż do 1933 r. opinie biegłych sądowych były najpierw podpisywane przez szefa Wydziału II Zarządu Policji Kryminalnej.

W 1931 r. w artykule opublikowanym w gazecie „Policija” szef II Oddziału K. Budrevičius opisał metody i środki techniczne stosowane przez litewską policję kryminalną. Zaliczały się do nich lupy, różne urządzenia fotograficzne, mikroskopy, mikrokamery, spektroskopy, lampy kwarcowe czy zestawy testów chemicznych. W użyciu znajdowały się też aparaty do fotografii detektywistycznej. We wspomnianym artykule autor przedstawił zestawy narzędzi technicznych zaprojektowane na Litwie i używane przez policję. Wśród nich były kasetka daktyloskopijna oraz tzw. torba do badania zabójstw²⁴, która została wymyślona przez funkcjonariuszy policji kryminalnej i wykonana przez jeden z kowieńskich sklepów. Torba ważyła 20 kg i zawierała: aparat fotograficzny, pudełko do daktyloskopii, kompas, termometr, apteczkę, zestaw narzędzi (siekiere, wiertarkę, dłuto, kombinerki), przybory do rysowania, materiały do wykonywania odlewów, zestaw wytrychów, gumowe rękawiczki, latarkę, narzędzia miernicze czy szkła powiększające. Wszystkie te narzędzia były wykorzystywane do

²⁴ K. Budrevičius, *Keletas bruožų apie būdus ir priemones, kuriais kriminalinė policija aiškina nusikaltimus*, „Policija” 1931, nr 21, s. 414.

poszukiwania, zabezpieczania i pobierania śladów przestępczych, a w razie potrzeby do przeprowadzania niektórych testów czy badań na miejscu zdarzenia.

Drugim międzywojennym kierownikiem Biura Identyfikacji Policji Kryminalnej, przekształconego w 1933 r. w Wydział Identyfikacji, był A. Klemas (1933-1940). Wiele uwagi poświęcał usprawnianiu pracy wydziału i jego laboratorium, dążąc do szerszego stosowania metod naukowych i ogólnego rozwoju litewskiej kryminalistyki. Główne zadanie Wydziału Identyfikacji, określone w Statucie Wewnętrznym Departamentu Bezpieczeństwa Państwowego, polegało na identyfikowaniu sprawców czynów przestępczych na podstawie pozostawionych przez nich śladów, a także na gromadzeniu informacji o przestępcach i przestępstwach.

A. Klemas pisał: „Celem laboratorium Wydziału Identyfikacji Departamentu Bezpieczeństwa Państwowego jest wykonywanie ekspertyz sądowych, dochodzenie przestępstw na podstawie wiedzy naukowej oraz edukowanie organów bezpieczeństwa w zakresie technik kryminalnych”²⁵. W laboratoriach Wydziału Identyfikacji pracowali wówczas znani specjaliści, tacy jak Vaclovas Augulis, Antanas Vaitkevičius, Stasys Variakojis czy Stasys Žvirzdinas.

Z czasem, na wzór praktyki zagranicznej, z laboratoriów Wydziału Identyfikacji wyodrębniono laboratorium techniki kryminalnej (kryminalistycznej). Kierował nim od 1936 r. V. Augulis.

W prasie policyjnej A. Vaitkevičius pisał wówczas, że w tamtych czasach szczególną uwagę poświęcano technice, w tym także technice stosowanej w badaniach eksperckich. Policja również dostrzegała znaczenie tego aspektu i doskonale zdawała sobie sprawę, że ówczesnych przestępców, posługujących się najnowszymi wynalazkami techniki, można pokonać tylko wtedy, gdy nie jest się gorzej przygotowanym technicznie niż złoczyńcy. Wykorzystywano przede wszystkim różne dziedziny nauki, takie jak nauki przyrodnicze, chemia, fotochemia, fizyka, medycyna sądowa i psychotechnika. Dzięki temu możliwe było badanie śladów przestępstw, które były „niemymi świadkami” i pozwalały zidentyfikować przestępców.

W dalszej części artykułu autor opisał wybrane metody badawcze stosowane w instytucjach eksperckich. Na przykład kurz i drobne cząstki innych materiałów były odsysane z odzieży za pomocą specjalnych odkurzaczy, a zebrany materiał badano w laboratorium mikroskopowo, mikrochemicznie i mikrospektroskopowo. Na podstawie pochodzenia tych cząstek starano się ustalić, w jakich miejscach i pomieszczeniach mógł przebywać podejrzany. Badano pochodzenie krwi, śliny, nasienia, moczu, co pozwalało zidentyfikować, kto używał ubrań,

²⁵ E. Palskys, *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos...*, s. 55.

chusteczek do nosa czy innych przedmiotów pozostawionych na miejscu zbrodni. Na podstawie śladów prochu znalezionych na zwłokach określano, jakiego ładunku użyto i z jakiej odległości dokonano strzału. Broń identyfikowano poprzez badanie wystrzelonych kul i łusek przy użyciu specjalistycznego sprzętu. Dokonywano skrupulatnej analizy dokumentów: od określenia rodzaju papieru po badanie użytych materiałów i ustalenie czasu ich powstania. Do szybkiego wyśledzenia przestępców stosowano także pułapki chemiczne²⁶.

Identyfikacja daktyloskopijna została znacząco rozwinięta. W 1935 r. podczas posiedzenia Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnej w Kopenhadze Petras Pamataitis wygłosił przemówienie programowe na temat konieczności umieszczania odcisków palców w paszportach i jego opinia została poparta. Na Litwie rozważano również kwestie wprowadzania odcisków palców na różne dokumenty, takie jak чеки czy weksle. Szereg artykułów na ten temat opublikowali P. Pamataitis i A. Klemas. Klemas przygotował nawet i wydrukował serię artykułów na temat pobierania odcisków palców²⁷.

W tamtym czasie toczyły się też poważne dyskusje naukowe, jak spór między Nikodemasem Radvilą a kierownikiem laboratorium Wydziału Identyfikacji, A. Vaitkevičiusem, dotyczący grafologii i ekspertyzy kryminalistycznej pisma ręcznego. Podczas badania grafologicznego przeprowadzana jest również analiza psychotechniczna oparta na intuicji biegłego, co było nie do przyjęcia dla A. Vaitkevičiusa.

Przeprowadzono również interesujące badania dotyczące włosów. Oprócz tradycyjnych zagadnień ustalano, z której części ciała włosy pochodzą, czy zostały obcięte czy wyrwane, jak dawno temu to nastąpiło oraz jakiego rodzaju narzędziem (ostrym czy tępym) zostały obcięte.

Zdarzały się nawet nietypowe badania, takie jak analiza pajęczyn. W jednym z miasteczek znaleziono zwłoki stolarza w pokoju przylegającym do jego pracowni. Na miejscu zbrodni nie odkryto żadnych śladów, jednak podejrzewano, że przestępstwa mógł dokonać jeden z mieszkańców miasteczka. Badanie jego ubrania ujawniło fragment pokrytej kurzem pajęczyny na jego kapeluszu. Pajęczyna została starannie zabezpieczona, zapakowana i wysłana do laboratorium, gdzie stwierdzono, że została ona utkana przez pająka domowego (*Tegenaria domestica*) i zawiera przyłączone cząsteczki drewna (sosny), co wskazywało, że pochodziła ze stolarni. Po zebraniu dodatkowych dowodów podejrzenie zostało

²⁶ A. Vaitkevičius, *Nusikaltimų aiškinimo priemonės*, „Policija” 1940, nr 4, s. 67.

²⁷ A. Klemas, *Asmenų daktiloskopavimo reikalu*, „Policija” 1937, nr 3, s. 49-50; idem, *Pirštų atspaudų ėmimas*, „Policija” 1937, nr 6, s. 107; idem, *Dar apie pirštų atspaudų ėmimą*, „Policija” 1937, nr 8, s. 148.

w pełni potwierdzone, a przestępstwo wyjaśnione. W nawiązaniu do tego wydania A. Vaitkevičius opublikował w 1935 r. artykuł w „Poradniku Kryminalistycznym” pt. *Znaczenie badania pajęczyn w wyjaśnianiu przestępstw*²⁸.

Statystyki z tamtego okresu wyraźnie pokazują, że liczba ekspertyz rosła z każdym rokiem. W 1931 r. wykonano 38 ekspertyz, w 1932 – 84, w 1933 – 205, w 1934 – 695, w 1935 – 883, a w 1937 r. ich liczba sięgnęła aż 4389²⁹. W 1937 r. kartoteka daktyloskopijna zawierała 18,5 tysiąca kart daktyloskopijnych oraz 80 tysięcy indywidualnych odcisków linii papilarnych, co stanowi znaczące liczby. Od 1935 r. wszystkie badania zaczęły być płatne. Pieniądze wpłacano do skarbu państwa z konta Ministerstwa Sprawiedliwości, a sądy, w miarę możliwości, dochodziły od skazanych zwrotu kosztów badań.

Do przeprowadzenia skomplikowanych badań eksperckich niezbędni byli wysoko wykwalifikowani specjaliści. Jak pisała ówczesna prasa³⁰, większość ekspertów rozwijała swoje umiejętności samodzielnie, jednak niektórzy (głównie kryminaliści, biolodzy, fizycy) byli wysyłani przez kierownictwo Departamentu Bezpieczeństwa Państwa na staże zagraniczne. Na przykład A. Vaitkevičius, kierownik laboratorium Wydziału Identyfikacji, szkolił się w Instytucie Kryminalistyki i Medycyny Sądowej w Wiedniu. Tam zgłębiał zagadnienia związane z badaniem pisma ręcznego i maszynowego, fałszywych dokumentów, papierów wartościowych, śladów krwi i włosów oraz analizowaniem pozostałości prochu. Miał też okazję zapoznać się z pracą laboratoriów policji kryminalnej w Wiedniu, Dreźnie i Berlinie.

Pod koniec lat 30. XX w. laboratoria Wydziału Identyfikacji Litewskiej Policji Kryminalnej, zarówno pod względem możliwości, jak i wyposażenia technicznego, w niczym nie ustępowały podobnym placówkom w krajach Europy Zachodniej³¹. Przeprowadzano w nich ponad 20 rodzajów badań, do których należały: badania kul i łusek wystrzelonych z różnych typów broni palnej; badania odcisków palców, dłoni, gipsowych odlewów stóp, śladów zębów pozostawionych na nadgryzionych przedmiotach znalezionych na miejscu zdarzenia; identyfikacja tożsamości na podstawie wizerunku; badania litewskich i zagranicznych monet, banknotów i papierów wartościowych; badania krwi; badania włosów; badania nasienia; wszelkie badania biologiczne i botaniczne; badania

²⁸ A. Vaitkevičius, *Voratinklių tyrinėjimų reikšmė nusikaltimus aiškinant*, „Kriminalistikos žinybas” 1936, nr 8, s. 68-70.

²⁹ Zob. E. Palskys, *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos...*, s. 56.

³⁰ „Kriminalistikos žinybas” 1937, nr 14, s. 101.

³¹ P. Meškauskas, *Valstybės saugumo departamento veiklos antrasis dešimtmetis*, „Policija” 1938, nr 19-20, s. 361.

wszelkich rodzajów broni; badania narzędzi i pozostawionych przez nie śladów; odtwarzanie, utrwalanie i odczytywanie wszelkich podartych i spalonych dokumentów; badania narzędzi do produkcji monet i banknotów; badania litewskich i zagranicznych dokumentów osobistych, znaczków pocztowych i skarbowych oraz innych tego rodzaju znaków; badania maszynopisów; grafologiczne badania pisma; sporządzanie szkiców i planów miejsc zdarzeń; badania stłuczonego i przestrzelonego szkła; badania fotochemiczne wywabionych, przerobionych, wytartych lub zalanych atramentem fragmentów tekstu na wekslach, czekach i innych dokumentach; chemiczne i fotochemiczne badania atramentu; wszelkie badania chemiczne, analiza jakościowa i ilościowa.

W międzywojennej Litwie wiele uwagi poświęcano rozwojowi techniki kryminalistycznej. Istnieją materiały, w tym zdjęcia, wskazujące, że już w połowie lat trzydziestych Wydział Identyfikacji dysponował porównawczym mikroskopem kryminalistycznym, który umożliwiał wprowadzenie badań materiałów dowodowych na wyższy poziom naukowy³². Nie zapomniano przy tym o innych sferach kryminalistyki, takich jak taktyka dochodzeniowo-śledcza oraz metodyka badania poszczególnych rodzajów przestępstw.

Jak już wspomniano, na Litwie kładziono duży nacisk na badania naukowe oraz ekspertyzy śladów zbrodni i innych dowodów rzeczowych zebranych na miejscu zdarzenia. Celem tych ekspertyz było wsparcie policji i śledczych sądowych w badaniu przestępstw i identyfikacji sprawców, a także pomoc sądom w prawidłowym rozstrzyganiu spraw. Definicję ekspertyzy w litewskim piśmiennictwie prawniczym w 1928 r. przedstawił A. Kriščiukaitis, znany szerzej jako pisarz publikujący pod pseudonimem „Aišbė”. W swoich wykładach z zakresu procesu karnego, wydanych rotaprintem, Kriščiukaitis pisał:

Ekspertyza – to badanie niezbędnych dla sprawy materiałów, przeprowadzane przez fachowców – rzeczoznawców, specjalistów z określonych dziedzin, którzy muszą przedłożyć sądowi swoją kompetentną opinię w tej czy innej kwestii. (...) We wszystkich dziedzinach, w których sąd nie czuje się kompetentnym, prawo zezwala mu na powołanie biegłych³³.

Istota ekspertyzy była opisywana w podobny sposób także w późniejszej literaturze. Przykładem może być hasło *ekspertyza* autorstwa V. Jurgutisa, zamieszczone w *Litewskiej encyklopedii* z 1939 r., gdzie przedstawiono nie tylko jej definicję, ale również klasyfikację.

³² „Kriminalistikos žinyas” 1936, nr 12, s. 266–268.

³³ Zob. E. Palskys, *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos...*, s. 168–169.

Podstawy, zasady i tryb powoływania biegłych, ich prawa, obowiązki oraz zakres odpowiedzialności były regulowane przez Ustawę karnoprocesową. W literaturze tego okresu toczyły się dyskusje nad procesowym charakterem ekspertyzy sądowej oraz nad wartością dowodową opinii biegłych. Martynas Kavolis w 1933 r. szczegółowo opisał te zagadnienia w swoim komentarzu do Ustawy o postępowaniu karnym. W ówczesnych publikacjach można było znaleźć istotne ustalenia dotyczące teoretycznych i metodycznych kwestii opiniowania, formy opinii oraz stopnia kategoryczności wniosków biegłych. W 1937 r. pisano o tym w gazecie „Teisininkas”³⁴. Wiele cennych dla policji rekomendacji można było także znaleźć w pracach wybitnych medyków sądowych okresu międzywojennego – Vaclovasa Viršily i K. Oželisa.

Naukowa ekspertyza sądowa, pomagając ustalić prawdę w sprawach karnych, często chroniła policję i sądy przed fatalnymi w skutkach błędami. Dlatego też w literaturze przedmiotu słusznie stwierdza się, że funkcjonariusze dochodzeniowi muszą dobrze znać porządek powoływania biegłych, muszą wiedzieć, jakie instytucje przeprowadzają te ekspertyzy oraz gdzie przesłać zebrany na miejscu przestępstwa materiał w celu uzyskania „solidnej, niepodważalnej opinii eksperckiej. (...) Muszą pamiętać, że czasami wykonana ekspertyza wiąże się z losem człowieka”. Ogólnie rzecz biorąc, ekspertyza „jako naukowa metoda ustalania i oceny faktów znajduje coraz większe zastosowanie w procesie karnym i staje się bardzo ważnym narzędziem pomocniczym (...) w pracy sądu”. Te słowa dobrze opisują przeznaczenie i miejsce ekspertyzy sądowej w przedwojennej Litwie³⁵.

W ówczesnych publikacjach prawniczych i materiałach szkoleniowych najczęściej były poruszane teoretyczne i praktyczne zagadnienia dotyczące czynności dochodzeniowych, takich jak oględziny, przeszukania czy przesłuchania. W literaturze poświęconej przesłuchaniom oraz ich dokumentowaniu omawiano kwestie, które są aktualne nawet dzisiaj. Już w 1932 r. pisano o wykorzystaniu technik zapisu dźwięku i stenografii podczas przesłuchań³⁶. Obiektywnie oceniano stosowanie skojarzeń towarzyszących zjawiskom fizjologicznym oraz metod psychotechnicznych, psychoanalitycznych i innych, popularnych w zagranicznej praktyce policyjnej oraz psychologii kryminalnej, służących

³⁴ E. Palskys, *op. cit.*, s. 115.

³⁵ *Ibidem*, s. 203.

³⁶ *Ibidem*, s. 243.

diagnozowaniu kłamstwa³⁷. Już wtedy istniał silny sprzeciw wobec stosowania brutalnych, niedopuszczalnych metod przesłuchań, takich jak proponowane przez niektórych zagranicznych autorów przesłuchiwanie podejrzanych po zastosowaniu narkozy, hipnozy czy zastrzyku z tzw. serum prawdy – skopolaminą bromowodorową.

W ówczesnej prasie litewskiej toczyła się ożywiona dyskusja na temat problemu, który do dziś budzi kontrowersje. W 1935 r. czasopisma „Policija” i „Medicina” przedrukowały artykuł z francuskiego pisma dotyczący nowych sposobów i środków przesłuchiwania podejrzanych. Wśród nich wymieniono m.in. tzw. poligraf Keelera, prototyp współczesnych wykrywaczy kłamstw, uznawany za nowoczesne i skuteczne narzędzie wymuszania prawdy od przesłuchiwanego. K. Oželis i V. Lazersonas, krytycznie oceniając wykorzystanie poligrafu w pracy policji i sądów, podkreślali, że może on być jedynie narzędziem pomocniczym, ale nie można na nim polegać samodzielnie. W 1937 r. magazyn „Kultūra” wprost ostrzegał, że w rękach niedoświadczonego śledczego wariograf może stać się niebezpiecznym narzędziem.

Oczywiście ówczesni kryminaliści nie mogli zignorować problematyki oględzin miejsca zdarzenia. Warto zauważyć, że kwestie taktyki oględzin badali pracownicy Wydziału Identyfikacji, którzy nie szczędzili funkcjonariuszom porad metodycznych. Na przykład A. Klemas pisał:

Opisując miejsce zdarzenia, należy przede wszystkim pamiętać o zasadach wielkiego kryminalistyka i nauczyciela prawa karnego dr. Grossa: „niczego nie zmieniać, nie usuwać, niczego nawet nie dotykać, dopóki wszystko nie zostanie opisane w protokole, zaznaczone na szkicu miejsca zdarzenia i jeśli to możliwe, sfotografowane”. (...) Ogólną wskazówką do opisania każdego zdarzenia mogą być następujące zasady: a) opis miejsca zdarzenia; b) opis drogi przestępcy na miejsce zdarzenia; c) droga przestępcy z miejsca zdarzenia po popełnieniu przestępstwa; d) wszystkie obszary i miejsca, z których świadkowie obserwowali lub mogli widzieć zdarzenie; e) wszystko, co ma lub może nosić ślady działalności przestępczej³⁸.

Tak więc w prawniczej literaturze międzywojennej Litwy podnoszono interesujące, aktualne problemy taktyki kryminalistycznej, omawiano różnorodne czynności dochodzeniowo-śledcze, takie jak przesłuchania czy oględziny, oraz omawiano szereg zagadnień, które są aktualne także współcześnie.

³⁷ V. Lazersonas, *Melavimo psichodiagnostika*, „Kriminalistikos žinyas” 1935, nr 3, s. 66-79; J. Vabalas-Gudaitis, *Psichognostikos reikšmė kriminalistikai*, „Kriminalistikos žinyas” 1935, nr 1, s. 10-15.

³⁸ A. Klemas, *Ivykio vietos aprašymas*, „Policija” 1937, nr 1, s. 5.

Wiele uwagi poświęcano również badaniom najpowszechniejszych wówczas przestępstw – kradzieży, rabunków, oszustw, przemytu, bimbrownictwa, zabójstw, fałszerstw, podpażeń, a także wypadkom komunikacyjnym, hazardowi, prostytucji i lokalizacji domów publicznych, walce z alkoholizmem, zażywaniu narkotyków, chuligaństwu itp. Sugerowano, jak organizować i przeprowadzać czynności procesowe, na co zwrócić szczególną uwagę podczas ich realizacji oraz jak powinien się zachować funkcjonariusz policji w różnych sytuacjach. Wiele z tych zaleceń może być cennych także dla współczesnych kryminalistów, funkcjonariuszy śledczych i prokuratorów.

Podsumowując, można stwierdzić, że międzywojenna kryminalistyka litewska rozwijała się w dwóch głównych kierunkach: poprzez podnoszenie poziomu intelektualnego i zawodowego funkcjonariuszy policji i śledczych oraz przez wykorzystywanie najnowszych osiągnięć nauki i techniki w procesie wykrywania i badania przestępstw. Od prymitywnych, opartych jedynie na doświadczeniu metod, powoli, lecz konsekwentnie przechodzono do wykorzystywania nowoczesnych danych naukowych. W latach 30. litewska kryminalistyka osiągnęła już wysoki poziom. O jej profesjonalizmie świadczy skuteczne wykrycie sprawców wielu zbrodni i przestępstw oraz wysoki standard ekspertyzy sądowej. Dobrze zorganizowane były nie tylko rejestracja zdarzeń kryminalnych i przestępców, ale też inne ważne dziedziny kryminalistyki. W ówczesnej prasie litewskiej niejednokrotnie podkreślano, że pod względem organizacji i skuteczności Litwa nie ustępuje krajom Europy Zachodniej, a w niektórych aspektach nawet je przewyższa³⁹.

2.3. Kryminalistyka na Litwie w okresie sowieckim

Jak słusznie zauważył E. Palskys, rozpoczęta w 1940 r. okupacja Litwy i okres wojny nie sprzyjały rozwojowi kryminalistyki⁴⁰. Policję 30 lipca 1940 r. rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych przemianowano na milicję, a po wcieleniu Litwy do Związku Sowieckiego zreorganizowano. Nauka i praktyka kryminalistyczna rozwijały się natomiast zgodnie z modelem sowieckim. Okupacja Litwy zniweczyła wszystkie dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie techniki kryminalistycznej sprzed wojny. Nie przetrwało wyposażenie techniczne, a system kryminalistyki na Litwie został całkowicie przebudowany. Represje

³⁹ V.E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 40–41.

⁴⁰ Zob. więcej E. Palskys, *op. cit.*, s. 302.

i zwolnienia dotyczyły większej części funkcjonariuszy, a część z nich wyjechała na Zachód.

W dniach 25–26 sierpnia 1940 r. podczas posiedzenia Rady Najwyższej Litwy powołano Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych. W jego skład wchodził zarząd milicji wraz z jednostkami strukturalnymi. Jedną z nich był Wydział Specjalny, który zajmował się m.in. stosowaniem środków i metod naukowo-technicznych w walce z przestępczością. Jego funkcjonariusze uczestniczyli w oględzinach miejsc zdarzeń oraz wykonywali ekspertyzy daktyloskopijne, traseologiczne i inne. Oprócz tego Wydział Specjalny organizował i prowadził rejestry osób aresztowanych i skazanych, kartotekę daktyloskopijną przestępców oraz rejestry prowadzonych spraw karnych i agenturalnych. Ewidencjonował wszelkiego rodzaju popełnione przestępstwa, analizował przestępczość w republice i przygotowywał zarządzenia dla wydziałów milicji. Wydział Specjalny prowadził także rejestrację broni, wydawał pozwolenia na broń instytucjom i osobom fizycznym, nadzorował przemysł poligraficzny oraz proces wykonywania pieczęci.

W 1940 r. większość funkcjonariuszy policji i prawników została zwolniona lub sama zrezygnowała z pracy. Rozpoczęły się represje, aresztowania i prześladowania, co skłoniło wielu przedstawicieli środowiska prawniczego, takich jak P. Pamataitis, K. Žalkauskas, M. Žilinskas, M. Kavolis czy A. Survila, do wyjazdu za granicę. Niestety, wielu litewskich prawników i policjantów nie uniknęło okropności sowieckiej i nazistowskiej agresji. Wśród ofiar obu okupacji oraz tych, którzy zginęli w zmaganiach wojennych, byli także ci, którzy stali u podstaw litewskiej kryminalistyki i przyczyniali się do rozwoju tej dziedziny nauki⁴¹.

Pierwsi powojenni eksperci okresu sowieckiego nie mieli ani specjalnego wykształcenia, ani dużego doświadczenia. Uczestniczyli głównie w oględzinach miejsc zdarzeń, zabezpieczali ślady przestępstwa oraz inne dowody rzeczowe. Doradzali również funkcjonariuszom operacyjnym milicji w zakresie możliwości wykorzystania tych materiałów przy wykrywaniu i badaniu przestępstw, a także prowadzali wstępne analizy zebranych śladów i dowodów.

Lata 1940–1960 charakteryzowały się brakiem wykwalifikowanej kadry we wszystkich obszarach działalności kryminalistycznej. Nastąpił wówczas gwałtowny wzrost przestępczości. W okresie powojennym na Litwie działała silna partyzantka antykomunistyczna. Aby wzmocnić władzę sowiecką, w latach 1945–1953 na Litwę sprowadzono około 130 tysięcy kolonistów z innych republik sowieckich, którym zapewniono pracę i mieszkania. Rząd sowiecki nie

⁴¹ *Ibidem*, s. 302–303.

uwał Litwinom, dlatego ważne stanowiska w administracji zajmowali Rosjanie, co skutkowało wprowadzeniem języka rosyjskiego w instytucjach państwowych.

Już w czasie drugiej okupacji sowieckiej, w 1945 r., na Litwę (do Wilna) został przysłany starszy ekspert Paweł Kulagin, który ukończył kursy w Wyższej Szkole Oficerskiej, a w 1946 r. do Wilna z Woroneża przyjechał starszy ekspert Boris Kolcov. Zostali oni pracownikami utworzonego w 1946 r. pododdziału naukowo-technicznego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, a na stanowisko jego kierownika został mianowany B. Kolcov.

Początkowo działania tej komórki w walce z przestępczością były ledwie zauważalne. Pierwsi eksperci nie byli wykształceni, jednak mieli doświadczenie praktyczne. Uczestniczyli w oględzinach miejsc zdarzeń, poszukiwali i zabezpieczali ślady oraz inne dowody rzeczowe, a także informowali funkcjonariuszy operacyjnych milicji o możliwościach ich wykorzystania w wykrywaniu przestępstw. Przeprowadzali wstępne badania tych śladów, a w niektórych przypadkach wykonywali ekspertyzy kryminalistyczne. W tym celu przysłano z Moskwy pierwsze narzędzia i urządzenia techniczne: walizki do oględzin miejsc zdarzeń, mikroskop dwuokularowy MBS-1, kilka aparatów fotograficznych „Fotokor-1”, mikroskop biologiczny MBI, aparat fotograficzny formatu 13 × 18 cm, urządzenie reprodukcyjne do fotografowania dowodów rzeczowych, szkła powiększające, wielkoformatowy powiększalnik fotograficzny 13 × 18 cm oraz różne materiały fotograficzne.

Z czasem powstało prymitywne laboratorium fotograficzne, w którym rozpoczęto badanie śladów oraz dowodów rzeczowych zabezpieczonych z miejsc zdarzeń. Najwięcej przeprowadzano badań daktyloskopijnych, ale wykonywano także analizy innych śladów traseologicznych. W 1946 r. B. Kolcov wykonał pierwszą identyfikacyjną ekspertyzę balistyczną, nie dysponując mikroskopem porównawczym. Był to pierwszy sygnał, że taki mikroskop jest niezbędny. Dostreżono tę potrzebę i z czasem przysłano mikroskop porównawczy MIS-5. Dostarczono również szerokoformatowe urządzenie reprodukcyjne o wymiarach 18 × 24 cm, które przez długi czas służyło do fotografowania odcisków dłoni na przezroczystych powierzchniach⁴².

Pod koniec 1948 r. w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Litewskiej SRR utworzono samodzielną jednostkę ekspertyz kryminalistycznych, którą nazwano Wydziałem Naukowo-Technicznym. Początkowo w jego skład wchodziło pięciu funkcjonariuszy, ale z czasem zaczęto tworzyć nowe stanowiska eksperckie. Zorganizowano pracę laboratorium chemicznego, które początkowo zajmowało

⁴² V.E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 42-43.

się badaniem ówczesnych rubli, najpierw monet, a później banknotów i papierów wartościowych. Wydział posiadał także stałą wystawę sfałszowanych pieniędzy. Wyniki badań dokumentowano na specjalnych kartach informacyjnych, które wysyłało do jednostek eksperckich i operacyjnych, a także do instytucji naukowo-technicznych w innych republikach związkowych, w celu szybszego wykrycia producentów fałszywych pieniędzy oraz ujawnienia przestępstw lub łączenia spraw karnych. Prace eksperckie prowadzono także w innych miastach republiki. W 1964 r. w jednostkach milicji w Kownie i Kłajpedzie utworzono pododdziały naukowo-techniczne, a w 1965 r. podobny pododdział powstał także w Zarządzie Milicji Miasta Wilna. Do tego czasu potrzeby oddziałów milicji w Wilnie zaspokajali eksperci Wydziału Naukowo-Technicznego Zarządu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W tym samym roku utworzono stanowiska starszych ekspertów w oddziałach milicji w rejonach olickim, kowieńskim, kiejdańskim, tauroskim, telszańskim i wilkomierskim. W 1966 r. w Wydziale Naukowo-Technicznym Zarządu MSW utworzono pododdział techniki operacyjnej, który otrzymał obszerniejsze pomieszczenia służbowe, a jego praca została podzielona na sektory i laboratoria. Uzyskano dodatkowo znaczną ilość różnego rodzaju sprzętu kryminalistycznego. Należy przyznać, że Litwie udało się zdobyć dość nowoczesną, jak na tamte czasy, technikę kryminalistyczną. Należały do nich: mikroskop porównawczy MSK-1, traseograf, spektrograf, daktyloskop, urządzenie do optycznego porównywania obiektów (PON), lampy ultrafioletowe, przetworniki podczerwieni, urządzenia odtwarzające, wykrywacze metali, podnośniki magnetyczne, fotoaparaty małoobrazkowe oraz specjalnego przeznaczenia, kamery i sprzęt do wyświetlania oraz obróbki filmów, walizki operacyjne i torby dla jednostek śledczych wraz z zestawami do oględzin miejsc zdarzenia. Miejskie i rejonowe komisariaty milicji oraz wyspecjalizowane jednostki dochodzeniowo-śledcze otrzymały niezbędne narzędzia do przeprowadzania czynności procesowych. Rozpoczęto wdrażanie aparatury wideo do rejestrowania działań śledczych. W walce z przestępczością coraz częściej stosowano innowacje naukowe i techniczne, jednak funkcjonariuszom milicji często brakowało wiedzy na temat ich przeznaczenia. Pracownicy wydziału naukowo-technicznego zostali zobowiązani do przeprowadzenia szkoleń dla pracowników operacyjnych. Zorganizowano grupy eksperckie, które prowadziły wykłady na różne tematy z kryminalistyką, dobierały filmy edukacyjne oraz jeździły do rejonowych komend milicji z pokazowym sprzętem filmowym. W ten sposób propagowały naukowe metody i narzędzia techniczne do wyszukiwania śladów zbrodni, rejestrowania ich użycia oraz przygotowywania materiałów do badań kryminalistycznych. Eksperci wyświetlali także filmy edukacyjne dotyczące pracy operacyjnej. Dzięki tej inicjatywie przeprowadzono szkolenia we wszystkich

rejonach republiki, co przyniosło pozytywne rezultaty w organizacji dochodzeń i wykrywaniu przestępstw.

W 1970 r. decyzją kierownictwa MSW Związku Sowieckiego przeprowadzono reformę, w wyniku której na bazie wydziałów łączności, naukowo-technicznych i techniki operacyjnej utworzono operacyjno-techniczne wydziały w ministerstwach spraw wewnętrznych republik związkowych. Na Litwie reformę zrealizowano 8 maja 1970 r., a kierownikiem nowo utworzonej jednostki został Henrikas Vytautas Gerasimavičius, który dotychczas pełnił funkcję kierownika Wydziału Łączności. W latach 1980-1987 wydziałem kierował Juozas Gardauskas, a następnie Romualdas Matulionis od 1987 do 1993 r.

W 1970 r. powstało pierwsze w kraju laboratorium badań żywności. Zwiększało ono możliwości organów ścigania w zwalczaniu nadużyć związanych z produkcją artykułów spożywczych i ich obrotem, a także w walce z oszustwami konsumenckimi. Już wtedy w Kownie i okolicach występowały liczne przypadki podrabiania wódek, które wytwarzano z różnych rodzajów spirytusu i sprzedawano za pośrednictwem państwowej sieci handlowej. Drogie napoje alkoholowe były często fałszowane poprzez rozcieńczanie ich tańszymi substancjami. Notoryczne były również nadużycia związane z handlem kawą i innymi napojami bezalkoholowymi. Wzrost tych przestępstw doprowadził do utworzenia w 1973 r. laboratorium badania produktów żywnościowych w operacyjnym wydziale technicznym Zarządu Miejskiego Milicji w Kownie. Rozwój przestępczości sprzyjał stosowaniu nowoczesnych osiągnięć nauki i techniki. Nie wystarczały już tradycyjne analityczne metody badań dowodów rzeczowych. Coraz częściej dowodami stawały się mikroskopijne ilości materiałów, które wymagały zastosowania specjalnej techniki, nowoczesnej metodyki i zaangażowania odpowiednich specjalistów. Badania dowodów rzeczowych w walce z przestępczością wymagały ciągłego wdrażania innowacyjnych metod instrumentalnych. W związku z tym w Wydziale powstało laboratorium fizyczne, które szybko wyposażono w najnowocześniejszy sprzęt badawczy dostępny w tamtych czasach. W jego skład wchodziły między innymi urządzenia do chromatografii cienkoinwarstwowej, chromatograf gazowy oraz spektrofotometri do analizy widzialnej części widma, promieni ultrafioletowych i podczerwonych. Opracowywano także nowe metody badania dowodów rzeczowych. Przykładem może być wprowadzenie w połowie lat 80. metody odorologicznej do praktyki śledczej⁴³.

⁴³ Ю. Гардаускас, *Повышение эффективности использования достижений науки и техники в работе органов внутренних дел по борьбе с преступностью*, [w:] *Внедрение достижений науки и техники в практику борьбы с преступностью (тезисы республиканской научной конференции)*, Вильнюс 1986, s. 65.

W 1958 r. powstało i aktywnie działało Towarzystwo Naukowe Medyków Sądowych i Kryminalistów Litwy, na czele którego stał prof. Jonas Nainys, a jego sekcja kryminalistyczna, kierowana przez prof. Pijusa Pošiūnasa, miała znaczący wkład w rozwój kryminalistyki w czasach sowieckich. Działalność Towarzystwa dobrze obrazuje sprawozdanie z jego V rozszerzonego zjazdu, autorstwa prof. J. Nainysa. Autor zaznacza w nim, że w ciągu dekady od poprzedniego zjazdu odbyło się 40 zebrań towarzystwa, podczas których wygłoszono 235 naukowych i 85 informacyjnych referatów dotyczących najnowszych metod badawczych, aktualnych zagadnień w praktyce eksperckiej oraz literatury z dziedziny medycyny sądowej i kryminalistyki. Natomiast w sekcji kryminalistów odbyły się 24 spotkania, na których zaprezentowano 62 referaty. Członkowie Towarzystwa uczestniczyli również w konferencjach odbywających się za granicą (NRD, Węgry, Polska), gdzie wygłaszali swoje prace⁴⁴.

W 1952 r. przy Ministerstwie Finansów powołano Biuro Sądowych Ekspertyz Rachunkowości, a w 1958 r. przy Ministerstwie Sprawiedliwości utworzono Naukowe Laboratorium Badań Kryminalistycznych. Na początku laboratorium zatrudniało tylko czterech pracowników i zajmowało się jedynie badaniami pisma i dokumentów. Wówczas swoją działalność ekspercką rozpoczęła Onutė Dambrauskaitė. W 1958 r. w laboratorium przeprowadzono 33 ekspertyzy pisma ręcznego, w 1959 r. liczba ta wzrosła do 143. W latach 1958-1961 laboratorium kierował Aleksandras Štromas.

Na bazie tego laboratorium oraz Biura Sądowych Ekspertyz Rachunkowości w 1961 r. powstał Naukowo-Badawczy Instytut Ekspertyz Sądowych (*Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutas* – TEMTI), który szybko zyskał renomę jednego z najlepszych w Związku Sowieckim. Jego pierwszym dyrektorem był Alfonsas Čepas, który pełnił tę funkcję w latach 1961-1972. W momencie założenia Instytut obejmował cztery wydziały: badań kryminalistycznych; badań fizycznych, chemicznych i biologicznych; wypadków drogowych i rachunkowości. W 1961 r. TEMTI zatrudniał 23 pracowników. Z biegiem czasu do praktyki eksperckiej zostały wprowadzone techniki cybernetyczne, spektroskopia, chromatografia gazowa, polarografia, metalografia, fotografia rentgenowska i inne metody skutecznego badania dowodów rzeczowych. Instytut opracował kilkanaście nowych metodyk analizowania dowodów rzeczowych i jako pierwszy w ZSRS zaczął rozważać możliwości wykorzystania metod cybernetycznych

⁴⁴ Й. Найнис, Деятельность Научного общества судебных медиков и криминалистов Литовской ССР, [w:] Судебная травматология и новые методы исследования в борьбе с преступлениями против личности (тезисы докладов пятой расширенной научно-практической конференции Научного общества судебных медиков и криминалистов Литовской ССР), Каунас 1981, s. 3-5.

i komputera ENIAC do badania pisma ręcznego. W 1965 r. w TEMTI utworzono wydział kryminologiczny, zajmujący się badaniem przyczyn przestępczości oraz prawną i stosowaną problematyką przewencyjną. Początkowo zatrudniał pięciu pracowników naukowych, a w 1990 r. dwie jego sekcje liczyły 31 osób⁴⁵. W latach 1973-1991 TEMTI wykonał ogromną pracę na rzecz rozwoju kryminalistyki i ekspertyzy sądowej na Litwie. W ciągu 30 lat Instytut wydał 165 publikacji, w tym 14 zbiorów atrykułów naukowych, 20 skryptów o charakterze metodycznym, 57 pozycji z zaleceniami metodycznymi oraz 15 książek zawierających tezy konferencji naukowych. W czasach sowieckich w Instytucie przygotowano i obroniono 39 doktoratów, w tym 17 z kryminalistyki, a pozostałe z chemii, matematyki, nauk technicznych czy kryminologii. Zakres zainteresowań naukowych pracowników Instytutu był bardzo szeroki: procesowe i taktyczno-kryminalistyczne aspekty wykorzystywania wiadomości specjalnych w czynnościach dochodzeniowo-śledczych badań P. Pošiūnas; możliwości wykorzystania metod matematycznych, cybernetycznych i komputera ENIAC w badaniu pisma ręcznego analizowali Vladislovas Poškevičius, Jadvyga Ignatjeva i Grigorijus Archipovas; problematyką badań pisma ręcznego, w tym krótkich tekstów oraz kryminalistycznymi aspektami lingwistycznymi zajmowały się Anelė Žalkauskienė, Janina Masiulienė i O. Dambrauskaitė; problematykę balistyczną poruszał Jossif Dvoriński; zagadnienia traseologiczne badali Egidijus Kurapka i Bronius Augustinas; kwestiami defraudacji zajmował się Samuelis Kuklianskis; problematyką wypadków drogowych – Rimantas Genius; problematyką dochodzeń w sprawach o przestępstwa kradzieży i ich prewencję – Marcelijus Kazlauskas i Jurgis Rinkevičius; mikrowłókna badała natomiast Dalia Talalienė. Z funkcjonowaniem TEMTI nierozzerwalnie związana była działalność prawnika Jurgisa Rinkevičiausa, który tam pracował. Warto zaznaczyć, że w Instytucie działała komórka, która zajmowała się analizą kryminologiczną i pracowała w niej grupa znanych prawników, w tym wspomniani S. Kuklianskis i J. Rinkevičius. Na czele Instytutu w latach 1973-1991 stał znany prawnik Stasys Stačiokas.

Lista badań dystrykcyjnych przeprowadzonych na Litwie w tym okresie w dziedzinie klasycznej kryminalistyki, biorąc pod uwagę wielkość i możliwości republiki, jest bez wątpienia imponująca. Spośród nich na szczególną uwagę zasługują: Petras Danisevičius, *Ślady jako dowody rzeczowe w kryminalistyce* (1954); Vladislovas Poškevičius, *Wykorzystanie narzędzi matematycznych w gromadzeniu, badaniu i ocenie dowodów* (1968); Iwan Kučerov, *Podstawy teorii różnicowania i jej zastosowanie w ekspertyzie kryminalistycznej* (1970); Pijus Pošiūnas, *Zastosowanie*

⁴⁵ P. Pošiūnas, *Lietuvos teismo ekspertizės instituto veiklos apžvalga ir perspektyvos*, [w:] *Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos*, Vilnius 1996, s. 3-4.

specjalnych wiadomości buhalteryjnych w postępowaniu karnym (aspekty procesowe i kryminalistyczne) (1970); Roman Lancman, *Wykorzystanie możliwości cybernetycznych w badaniach kryminalistycznych i niektóre problemy dowodzenia karno-procesowego* (1970); Eugenijus Palskys, *Zabezpieczanie dowodów rzeczowych (problemy metodologiczne, proceduralne i kryminalistyczne)* (1971); Girsza Berlandas, *Metodologiczne i procesowe podstawy wykorzystania opinii biegłych w pracy śledczego i w sądzie* (1971); Josif Dvorianiskij, *Ekspertyza balistyczna okoliczności wystrzału z dużej odległości* (1971); Jadvyga Ignatjeva, *Teoretyczne podstawy i praktyka identyfikacji osobowości na podstawie konturowej (integralnej) charakterystyki pisma ręcznego* (1971); Onutė Dambrauskaitė, *Badanie kryminalistyczne litewskiego języka pisanego* (1972); Kęstutis Stungys, *Zastosowanie wiadomości specjalnych z dziedziny wypadków drogowych w postępowaniu przygotowawczym i rozprawach sądowych o naruszenie zasad bezpieczeństwa ruchu drogowego i eksploatacji pojazdów mechanicznych* (1973); Anda-Leda Dagytė, *Wykrywanie i zapobieganie fałszowaniu i przestępczemu wykorzystywaniu formularzy dokumentów* (1974); Bronius Augustinas, *Kryminalistyczne badanie uszkodzonych przeszkód metalowych* (1985); Igor Morozow, *Charakterystyka kryminalistyczna i jej wykorzystanie w śledztwach dotyczących zorganizowanych kradzieży mienia państwowego i publicznego w organizacjach handlowych* (1986); Vidmantas Egidijus Kurapka, *Traseologiczne badania urzędzeń ochronnych* (1988); Samuelis Kuklianskis, *Badanie zawłaszczania środków pieniężnych i ich prewencja* (praca habilitacyjna, 1988); Pijus Pošiūnas *Podstawy naukowe audytu i sądowo-ekonomicznych ekspertyz* (praca habilitacyjna, 1989).

W rozwijaniu teoretycznych i praktycznych aspektów kryminalistyki znaczące zasługi mieli również naukowcy ówczesnego Wileńskiego Państwowego Uniwersytetu im. V. Kapsukas⁴⁶. Po wznowieniu działalności uczelni w 1944 r. na Wydziale Prawa funkcjonowało dziewięć katedr, w tym Katedra Kryminalistyki, której kierownikiem został P. Pakarklis, a wkrótce zastąpił go V. Jurgutis. W 1946 r. Rada Wydziału podjęła decyzję o zmniejszeniu liczby katedr do sześciu, w wyniku czego Katedra Kryminalistyki została włączona do Katedry Prawa i Postępowania Karnego. Po wizycie Inspektoratu Szkolnictwa Wyższego ZSRS na Wydziale pozostały tylko cztery katedry. W 1977 r., w związku ze wzrostem liczebności kadry naukowej i pedagogicznej oraz podnoszeniem jej kwalifikacji, na bazie Katedry Prawa i Postępowania Karnego utworzono dwie niezależne katedry – Prawa Karnego oraz Kryminalistyki i Postępowania Karnego, której pierwszym kierownikiem został E. Palskys. Od początku lat 50. nastąpił wzrost zainteresowania pracami badawczymi w dziedzinie kryminali-

⁴⁶ V.E. Kurapka et al., *Lietuvoje 1918–2018...*, s. 37.

styki. Pierwszą dysertacją naukową z tego zakresu był doktorat P. Danisevičiusa pt. *Ślady jako dowód rzeczowy w kryminalistyce*, obroniony w 1954 r. Wraz z innymi naukowcami wydziału zajmował się badaniami z zakresu traseologii kryminalistycznej, fotografii kryminalistycznej, balistyki kryminalistycznej, rejestracji dowodów rzeczowych, kryminalistycznych badań dokumentów, taktyki określonych czynności śledczych oraz wykorzystania śladów. Badania te zaowocowały licznymi monografiami, podręcznikami i skryptami. Spod pióra Danisevičiusa wyszły publikacje takie jak: *Oględziny miejsca zdarzenia* (1962, współautor – Jurgis Blika), *Podstawowe zagadnienia traseologii* (1967), *Kryminalistyczne studium śladów* (1973), *Balistyka sądowa* (1976), *Przeszukanie i zatrzymanie rzeczy* (1982), *Eksperyment śledczy* (1987) oraz *Wizja lokalna* (1989). Ponadto P. Danisevičius był autorem popularnych publikacji na temat udziału społeczeństwa w walce z przestępczością oraz roli kryminalistyki w tej walce. Współtworzył wiele książek z zakresu kryminalistyki i postępowania karnego oraz opublikował kilkadziesiąt artykułów naukowych z zakresu traseologii sądowej.

Warto również wspomnieć o E. Palskysie, który przez 20 lat (1963–1983) wykładał kryminalistykę na Uniwersytecie Wileńskim. Był on autorem skryptu *Fotografia sądowa* (1969), monografii *Kryminalistyczne badanie dokumentów* (1978) oraz publikacji *Kryminalistyka i przestępstwa* (1978). W wielu artykułach naukowych poruszał innowacyjne i dyskusyjne problemy kryminalistyki, pisał o odorologii w kryminalistyce (1978), strategii kryminalistycznej (1981), możliwościach wykorzystania metod cybernetycznych w kryminalistyce i ekspertyzie sądowej (1982) oraz o wariografii (1983). Ponadto E. Palskys był współautorem fundamentalnej pracy naukowej *Kryminalistyka krajów socjalistycznych* (1985), opracowanej przez najśłynniejszych kryminalistyków z byłych krajów komunistycznych (ZSRS, NRD, PRL), która została wydana w kilku językach.

W czasach sowieckich więcej uwagi poświęcano teoretycznym zagadnieniom kryminalistyki, jej metodologii oraz taktyce i metodyce zwalczania przestępstw, natomiast mniej skupiano się na technice kryminalistycznej. Kryminalistykę na Litwie wykładano według modelu sowieckiego. ZSRS w wielu dziedzinach był zacofany, co przyczyniało się do stosunkowo niskiego poziomu techniki kryminalistycznej. Epoka sowiecka charakteryzowała się izolacją, więc litewscy kryminaliści mieli ograniczone możliwości w zakresie utrzymywania bezpośrednich kontaktów z ekspertami z krajów rozwiniętych; byli zmuszeni korzystać z doświadczeń i literatury sowieckiej. Rok 1985 był przełomowy dla kryminalistyki na Litwie, ponieważ ukazał się wtedy pierwszy oryginalny podręcznik pt. *Kriminalistika* napisany w języku litewskim. Został on wydany po pokonaniu licznych barier biurokratycznych, gdyż w czasach sowieckich wymagane było pisanie podręczników dla studentów w języku rosyjskim.

Mimo licznych utrudnień litewscy kryminaliści w okresie sowieckim aktywnie starali się promować nowoczesne metody badawcze, często już znane i stosowane za granicą. Naukowcy z Instytutu Ekspertyz Sądowych byli pionierami w Związku Sowieckim w wielu dziedzinach, takich jak badania włókien sztucznych czy matematyczne i cybernetyczne badania krótkich tekstów graficznych. Do oryginalnych osiągnięć Litwinów należały kompleksowe medyczno-sądowe i traseologiczne badania obrażeń ciała oraz uszkodzeń odzieży spowodowanych ostrymi narzędziami, badania mikrośladów, metodyka identyfikacji osoby na podstawie śladów stopy wewnątrz obuwia, a także metodyka identyfikacji broni gładkolufowej na podstawie śladów na śrucinach i loftkach oraz szereg innych badań⁴⁷.

Dynamiczny rozwój litewskiej kryminalistyki w tamtym okresie potwierdzają działania podejmowane przez wybitnych specjalistów w tej dziedzinie. E. Palskys w swojej rozprawie doktorskiej z 1971 r., a następnie na związkowej konferencji naukowej w 1974 r. jako jeden z pierwszych kryminalistów ZSRS opisał i uzasadnił zastosowanie w kryminalistyce zupełnie nowej metody – holografii. Wyniki wieloletnich badań w dziedzinie audytu i sądowej ekspertyzy rachunkowości P. Pošiūnas opublikował w dwóch obszernych monografiach. Z kolei S. Kukliškis wydał książkę *Badanie i prewencja zawłaszczania środków pieniężnych* (1974). Na praktykę kryminalistyczną wpływ miały wydawane przez prokuraturę Litwy biuletyny i listy informacyjne dotyczące zwalczania przestępstw. W latach 1945-1988 ukazało się 26 takich wydań. Zawierały one zalecenia dotyczące usprawnienia pracy śledczych oraz skuteczniejszego wdrażania nowych metod naukowo-technicznych do praktyki śledczej. Porównując poziom rozwoju kryminalistyki na Litwie i w innych republikach ZSRS, można stwierdzić, że był on na przyzwoitym poziomie i zyskiwał uznanie wśród ówczesnych specjalistów z tej dziedziny. Warto przywołać kilka faktów, które to potwierdzają: na Litwie działał jeden z ośmiu instytutów ekspertyzy sądowej istniejących w Związku Radzieckim; w opublikowanej w 1991 r. encyklopedycznej publikacji *Radzieccy kryminaliści* wymieniono 11 litewskich kryminalistów spośród ponad 350 naukowców. Dla porównania, z Kazachstanu wyróżniono 14, z Uzbekistanu – 10, z Gruzji – 6, z Białorusi – 5, z Łotwy – 4, z Azerbejdżanu – 3, z Armenii – 3, a z Estonii – 1⁴⁸.

⁴⁷ P. Pošiūnas, *Tėismo ekspertizės mokslinio tyrimo instituto raida ir jo perspektyvos*, [w:] *Tėismo ekspertizės aktualijos*, Vilnius 1991, s. 3-9.

⁴⁸ *Советские криминалисты. Краткий библиографический справочник*, red. Т.В. Аверьянова, Н.Н. Лысов, Нижний Новгород 1991, s. 180.

Podsumowując okres sowiecki (1940-1990), można zauważyć, że nawet w niesprzyjających warunkach (ideologizacja komunistyczna, brak możliwości współpracy z naukowcami z krajów rozwiniętych, korzystania z zagranicznej literatury naukowej i możliwości kształcenia naukowców na Litwie), myśl kryminalistyczna nie zanikła, broniono rozpraw doktorskich, wysoko wykwalifikowani specjaliści pracowali w instytucjach eksperckich, a studenci już od 1985 r. studiowali kryminalistykę według litewskiego podręcznika. Ponadto działała kryminalistyczna organizacja pozarządowa – Naukowe Towarzystwo Medyków Sądowych i Kryminalistyków (od 1958 r.). Idee litewskiej niepodległości były żywe (np. w 1989 r. w Naukowo-Badawczym Instytucie Ekspertyzy Sądowej utworzono grupę inicjatywną „Sąjūdisu”), a po przywróceniu niepodległości Litwy podjęto wysiłki, aby jak najlepiej wykorzystać możliwości rozwoju kryminalistyki, przeorientować się na zachodnią koncepcję kryminalistyki i szybko opracować system szkolenia funkcjonariuszy zgodnie ze standardami europejskimi. Jednak kilka lat po odzyskaniu niepodległości ocena doświadczeń i poziomu rozwoju kryminalistyki w zachodnich krajach stała się bardziej realistyczna i zrozumiano, że bezpośrednie mechaniczne przenoszenie wzorców zachodnich na grunt litewski nie będzie korzystne. Zaistniała wtedy potrzeba krytycznej oceny sytuacji zarówno w szkole wschodnioeuropejskiej, jak i w szkołach zachodnich kryminalistyki oraz świadomość potrzeby tworzenia swojego modelu rozwoju tej dziedziny.

Współczesne paradygmaty kryminalistyki w doktrynalnych poglądach naukowców w Polsce

Kryminalistyka, będąca interdyscyplinarną nauką, nieustannie ewoluuje w odpowiedzi na zmieniające się warunki społeczne, technologiczne oraz prawne. Polscy naukowcy aktywnie uczestniczą w tym procesie, wnosząc istotny wkład w rozwój teorii i praktyki tej dziedziny.

Przedmiotowe paradygmaty w nauce kryminalistyki odnoszą się niewątpliwie do wielu aspektów, które wymagają szerszego omówienia, obejmującego dotychczasowe osiągnięcia naukowe i praktyczne. Do zasadniczych paradygmatów zaliczają się: techniczno-kryminalistyczne, taktyczno-strategiczne, kryminologiczne, prawno-kryminalistyczne, etyczne, deontologiczne i interdyscyplinarne.

Paradygmat, zgodnie z definicją Thomasa Kuhna, to zbiór pojęć, teorii, metod i standardów, które definiują dany obszar nauki w określonym czasie. W kontekście kryminalistyki paradygmaty te obejmują standardy i praktyki akceptowane przez społeczność naukową i prawną, które determinują sposób prowadzenia śledztw, analizowania dowodów oraz prezentowania wyników w sądzie¹.

Kryminalistyka, której celem jest odkrywanie, zabezpieczanie, analiza i interpretacja dowodów przestępczych, odgrywa kluczową rolę w systemie nauk penalnych. Wraz z postępem nauk przyrodniczych, technologii, prawa oraz

¹ Szerzej zob. B. Chrząszcz, *Paradygmat według koncepcji Thomasa Samuela Kuhna. Analiza metodologiczno-prawna*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” Vol. 10, 2021, nr 1, s. 42-57.

psychologii dyscyplina ta stale się rozwija, wprowadzając innowacyjne metody i rozwiązania, które w znaczący sposób wpływają na przebieg procesów śledczych i sądowych. Dla pełnego zrozumienia kryminalistyki konieczne jest zbadanie jej paradygmatów – podstawowych ram i założeń, które kształtują jej badania i praktyki.

Kryminalistyka jest nauką typowo celowościową, która nie istnieje „sama dla siebie”, lecz działa na rzecz prawa i w ramach obowiązującego systemu prawnego. W celach dowodowych integruje osiągnięcia innych dziedzin i przystosowuje ich metody i techniki, tak aby mogły być wykorzystane w praktyce prawnej².

3.1. Paradygmaty techniczno-kryminalistyczne

Kryminalistyka charakteryzuje się interdyscyplinarnością, nie wpisując się w tradycyjny podział na nauki aprioryczne i aposterioryczne. Wykorzystuje zarówno metody logiki i matematyki, typowe dla nauk apriorycznych, które stosuje w teorii identyfikacji, opiniowania i wnioskowania śledczego, jak i narzędzia nauk aposteriorycznych, takich jak nauki przyrodnicze, techniczne i humanistyczne. W praktyce adaptuje i twórczo wykorzystuje osiągnięcia różnych dziedzin nauki³.

Paradygmat techniczno-kryminalistyczny odnosi się do różnych podejść, metod i technik stosowanych w kryminalistyce do badania, identyfikowania i analizowania dowodów w ramach procesów śledczych.

Niepodważalnie technika kryminalistyczna (gr. *technikos* – kunsztowny) obejmuje badanie środków technicznych wykorzystywanych do popełniania przestępstw, opracowywanie metod stosowanych przez organy ścigania i wymiar sprawiedliwości w toku dochodzenia, a także rozwijanie narzędzi wspierających zapobieganie przestępczości. Należy podkreślić, że taktyka i technika to dwa podstawowe obszary kryminalistyki, chociaż granica między nimi jest nieostra z uwagi na przenikanie elementów taktycznych do techniki i odwrotnie. Oba działy są obecnie uznawane za jednakowo ważne zarówno w teorii, jak i praktyce kryminalistycznej. Różnica między taktyką a techniką kryminalistyczną polega na tym, że taktyka ukierunkowana jest bezpośrednio na osobę

² J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015, s. 29.

³ J. Kasprzak, M. Kasprzak, *Forensics as a Science and Practice*, „Studia Iuridica Lublinensia” Vol. 30, 2021, nr 4, s. 316-317.

i koncentruje się na zdobywaniu i wykorzystywaniu głównie osobowych źródeł informacji, z kolei technika skupia się na uzyskiwaniu, zabezpieczaniu i analizowaniu rzeczowych źródeł informacji, czyli dowodów rzeczowych⁴.

Do technik śledczych zaliczanych do szeroko rozumianej techniki kryminalistycznej należą m.in. daktyloskopia, konchoskopia, cheiloskopia, osmologia, antropologia, biologia kryminalistyczna, biometria, traseologia, balistyka, fonoskopia, fizykochemia, gantiskopia, badania dokumentów i śladów cyfrowych grafologia oraz analiza DNA.

W ujęciu kryminalistycznego paradygmatu niektórzy autorzy⁵ postrzegają kryminalistykę jako naukę praktyczną, opracowującą zasady skutecznego działania oraz stosowania środków technicznych i laboratoryjnych metod badawczych w celu zapobiegania przestępstwom, ich wykrywania oraz ustalania faktów mających znaczenie dowodowe w postępowaniach karnych (przygotowawczych i sądowych) lub innych, np. cywilnych czy administracyjnych⁶.

Jak podkreślają eksperci kryminalistyczni wykorzystujący wszystkie dostępne metody i narzędzia techniki kryminalistycznej, kryminalistyka jest nauką stosowaną, która niewątpliwie umożliwia rozwiązywanie konkretnych rzeczywistych problemów, takich jak kwestie identyfikacyjno-dowodowe. Rozwój profesjonalizmu przestępczości oraz bieżący postęp technologiczny, którego jesteśmy świadkami, wymuszają potrzebę ciągłego doskonalenia arsenału narzędzi i środków techniki kryminalistycznej oraz metod badawczych⁷.

3.2. Paradygmaty strategiczno-operacyjne

Termin „strategia” wywodzi się z języka greckiego, gdzie odnosił się do kierowania wojskami przez naczelnego wodza – dowódcę, który musiał przewidywać sytuacje i skutecznie zarządzać posiadanymi siłami i środkami. W podobny sposób można postrzegać detektywa, śledczego oraz organy ścigania w kontekście zapobiegania i zwalczania przestępczości.

⁴ *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, Szczecin 2011, s. 20.

⁵ Por. Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 16.

⁶ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *op. cit.*, s. 28.

⁷ Szerzej zob. M. Zubańska, *Nowoczesne narzędzia techniki kryminalistycznej a niewykryte przestępstwa sprzed lat – czy sprawcy powinni się bać?*, „Przegląd Policyjny” Vol. 3, 2016, nr 123, s. 171 i in.

Współczesna kryminalistyka obejmuje szereg strategiczno-operacyjnych przedsięwzięć, które opierają się na wiedzy prognostycznej. Wiedza to przewidywa przyszłe kierunki, metody i środki działania przestępców oraz opracowuje metody zapobiegania przestępczości w perspektywie czasu. Obejmuje również metodykę kryminalistyczną, której zadaniem jest dostosowanie osiągnięć taktyki i techniki kryminalistycznej do potrzeb zwalczania określonych typów przestępstw⁸. Na podstawie swoich badań oraz wyników badań kryminologicznych i analizy przestępczości w wielu krajach Stanisław Pikulski trafnie określił, że strategia kryminalistyczna ma za zadanie prognozowanie przebiegów zjawiska przestępczości w różnych okresach, nawet w dość odległej przyszłości, opracowywanie metod zapobiegających temu zjawisku oraz organizację użycia odpowiednich zespołów sił i środków zdolnych do zwalczania przewidywanej przestępczości⁹.

Bardzo ważnymi elementami strategii kryminalistycznej są jej stałe składniki, takie jak działania operacyjno-rozpoznawcze. W przeszłości jeden z najwybitniejszych przedstawicieli nauki, Tadeusz Hanausek, podjął próbę określenia, czym jest praca operacyjna, i zbadania, jakie są jej relacje z kryminalistyką oraz z czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi¹⁰. W 1988 r. nie mógł jednak przewidzieć, że czynności operacyjno-rozpoznawcze ulegną tak progresywnemu rozwojowi, zarówno w sferze metodycznej, jak i prawnej. Ostatecznie Hanausek zakwalifikował kryminalistykę jako część systemu nauk penalnych, jednocześnie podkreślając, że jest ona związana także z innymi dziedzinami nauki. Dziś, co istotne, widoczny jest silny związek kryminalistyki z prawem dowodowym (opinia biegłego), a także z procesem wykrywczym, co obejmuje również czynności operacyjno-rozpoznawcze. Wydaje się jednak, że współcześnie czynności operacyjno-rozpoznawcze powinno się wyodrębnić i uznać za samodzielną gałąź prawa. Można teoretycznie, dogmatycznie doszukiwać się wielu związków i wzajemnych relacji czynności operacyjno-rozpoznawczych z innymi dziedzinami prawa. Jednak za najważniejsze relacje łączące te czynności z innymi dyscyplinami naukowymi należy uznać ich związek z kryminalistyką i prawem dowodowym. Należy je także umiejscowić w ramach postępowania przygotowawczego w obszarze nieprocesowym (przedprocesowym). Brunon Hołyst zaznacza, że czynności operacyjno-rozpoznawcze podlegają niejawnym, poza-

⁸ Por. E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, Warszawa 2020, s. 27.

⁹ S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997, s. 17.

¹⁰ T. Hanausek, *Kryminalistyka a praca operacyjna*, „Problemy Kryminalistyki” 1988, nr 182, s. 437-438.

procesowym działaniom służb, jednak czynności wynikające z tych działań są przeprowadzane w trybie procesowym¹¹. W zakres przedmiotowych czynności operacyjno-rozpoznawczych wchodzi szereg metod operacyjnych, w większości o charakterze niejawnym, takich jak kontrola operacyjna, legalna prowokacja policyjna, obserwacja, zasadzka itp.

Ważne jest podkreślenie znaczenia informacji, zwłaszcza informacji kryminalnych, takich jak te o znaczeniu strategicznym lub taktycznym, dotyczących sposobu działania i rozwiązań logistycznych stosowanych przez sprawców, celów organizacji przestępczych czy ich reakcji na działania podejmowane przez organy ścigania. Kryminalistyczna analiza informacji opiera się na działaniach wywiadowczych w ramach cyklu wywiadowczego, obejmującego zdobywanie, gromadzenie, analizowanie i wykorzystywanie informacji, który w kontekście kryminalistyki powinien być określany jako „wywiad kryminalny”. Zgromadzone informacje w ramach kryminalistycznego paradygmatu strategicznego są wykorzystywane przez służby policyjne do opracowywania analiz kryminalnych¹², zarówno operacyjnych¹³, jak i strategicznych¹⁴.

¹¹ P. Łabuz, J. Kudła, T. Safjański, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze polskich służb ochrony prawa w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 2020, s. 17 i in.

¹² Analiza kryminalna według definicji opracowanej przez Międzynarodową Organizację Policji Kryminalnych Interpol jest to metoda pracy wykrywczej polegająca na konsekwentnym i zorganizowanym wyszukiwaniu oraz wykazywaniu związków danych dotyczących przestępstwa/przestępczości z innymi możliwymi do wyróżnienia informacjami, które będą stanowiły podstawę do przygotowania wniosków wspomagających procesy decyzyjne. W zbliżony sposób omawiana metoda jest definiowana w kryminalistyce amerykańskiej, gdzie przez analizę kryminalną rozumie się zorganizowany, systematyczny proces badawczy ukierunkowany na dostarczenie aktualnych i użytecznych informacji o działalności przestępnej i jej trendach rozwojowych w celu wsparcia działań policyjnych obejmujących planowanie rozmieszczenia sił policyjnych oraz wsparcie pracy wykrywczej, zob. S. L. Gottlieb, S. Arenberg, S. Singh, *Crime Analysis: From First Report to Final Arrest*, Montclair 1994, s. 13.

¹³ Analiza operacyjna to metoda działania oparta na logicznym i uporządkowanym badaniu, przetwarzaniu i zestawianiu zgromadzonych informacji, która sprowadza się do poszukiwania, identyfikowania i wskazywania powiązań między danymi odnoszącymi się do zdarzenia przestępnego oraz wszelkimi innymi danymi uzyskanymi z różnych źródeł w celu wsparcia procesów wykrywczych lub dowodowego, zob. W. Ignaczak, *Wybrane zagadnienia analizy kryminalnej*, Szczepitno 2005, s. 15 i nast.

¹⁴ Według definicji Interpolu strategiczna analiza kryminalna to rodzaj analizy kryminalnej wspomagającej procesy decyzyjne, zajmująca się problemami i celami długoterminowymi, służąca ustalaniu priorytetów i strategii zwalczania przestępczości na podstawie dogłębnego badania oraz prognozy jej rozwoju. Analiza strategiczna obejmuje analizę danych niezwiązanych z konkretnym dochodzeniem czy rozpracowaniem. Z tego powodu nie obejmuje danych osobowych. Jednakże w ujęciu praktycznym postrzega się ją – obok analizy operacyjnej

Do głównych celów strategii informacyjnej zalicza się:

- ↳ identyfikację przestępców, w szczególności aktywnych sprawców, przy użyciu środków jawnych i niejawnych (tajnych);
- ↳ utrzymywanie kontroli nad przestępczością oraz podejrzanymi miejscami;
- ↳ prowadzenie śledztw z nastawieniem na szukanie relacji między przestępstwami a innymi incydentami;
- ↳ wdrażanie działań prewencyjnych, w tym zapewnianie współpracy służb policyjnych z lokalnymi organizacjami pozarządowymi, w celu zredukowania przestępczości i naruszeń ładu publicznego¹⁵.

3.3. Paradygmaty kryminologiczne

Paradygmaty kryminologiczne odnoszące się do kryminalistyki obejmują różne teoretyczne ramy i podejścia, które umożliwiają zrozumienie, analizę oraz zwalczanie przestępczości. Kryminalistyka korzysta z dorobku różnych paradygmatów kryminologicznych, aby efektywnie badać miejsca zbrodni, gromadzić dowody i identyfikować sprawców.

Kryminologię definiuje się jako naukę zajmującą się badaniem i gromadzeniem całościowej wiedzy na temat przestępstw jako szczególnej formy zachowania dewiacyjnego, przestępczości jako zjawiska społecznego, osoby sprawcy przestępstwa oraz jego ofiary, a także instytucji i mechanizmów kontrolnych, które społeczeństwa tworzą w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości. Jak słusznie zauważają kryminolodzy¹⁶, na płaszczyźnie definiowania kryminologii można dostrzec obszary, które są przedmiotem zainteresowania obu nauk penalnych. Wzajemne związki między nimi stanowią temat bieżących badań naukowych prowadzonych zarówno przez kryminologów, jak i przedstawicieli kryminalistyki¹⁷.

Wraz z rozwojem kryminologii zmieniał się sposób myślenia o fundamentalnych kwestiach, takich jak źródła przestępczości, podstawy odpowiedzialności

(taktycznej) – jako integralną część analizy kryminalnej, zob. W. Ignaczak, P. Michna, *Słownik wybranych pojęć z analizy kryminalnej*, „Policja” 2003, nr 4, s. 118.

¹⁵ R. Wielki, *Intelligence-led Policing. Informacyjna strategia działań służb policyjnych*, [w:] *Inspiracje i wspomnienia dedykowane pamięci Jerzego Koniecznego*, red. J. Widacki, Kraków 2021, s. 221-222.

¹⁶ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 19.

¹⁷ W. Dadak, *Siedem kryminalistycznych złotych pytań z perspektywy kryminologicznej, czyli o związkach między kryminalistyką i kryminologią*, [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Kraków 2016, s. 56.

karnej czy sposoby reakcji na przestępstwo. Z dzisiejszej perspektywy można spojrzeć na te przemiany w myśleniu kryminologicznym z co najmniej dwóch punktów widzenia. Pierwszy podział kryminologii dzieli ją na kryminologię teoretyczną i empiryczną. Skupia się on na wyjaśnianiu, czy rolę kryminologii oraz jej przedstawicieli jest tworzenie teorii dotyczących genezy przestępczości, czy też ich praktyczna, empiryczna weryfikacja poprzez prowadzenie badań. Drugi podział dotyczy fenomenologii, etiologii oraz prewencji przestępczości. Odnosi się do obszarów, w których prowadzone są teoretyczne rozważania i badania empiryczne. W ramach tego podziału bada się, czy dotyczą one tylko opisu zjawiska przestępczości (fenomenologia), jego wyjaśnienia (etiologia) czy również zagadnienia redukcji przestępczości (prewencja). Kryminologia zajmuje się zjawiskiem przestępczości na dwóch poziomach: teoretycznym i empirycznym. Kryminologia teoretyczna opracowuje koncepcje wyjaśniające genezę przestępczości, podczas gdy kryminologia empiryczna bada rzeczywistość społeczną, ustalając, jaka jest przestępczość w praktyce, kim są przestępcy i ofiary, co je charakteryzuje oraz jak funkcjonuje kontrola społeczna, w szczególności formalna¹⁸.

Kryminologia i kryminalistyka to dwie interdyscyplinarne dziedziny naukowe, które odgrywają strategiczną rolę w zrozumieniu i zwalczaniu przestępczości. Choć każda z nich ma swoje unikalne cechy oraz metody (tatyki i techniki), istnieje wiele wspólnych elementów, które łączą te dwie dyscypliny. Jedną z takich cech jest interdyscyplinarność, która łączy wiedzę z różnych dziedzin nauki. Kryminologia integruje teorie i metody z socjologii, psychologii, ekonomii oraz biologii, aby zrozumieć zachowania przestępcze. Natomiast kryminalistyka korzysta z osiągnięć chemii, biologii, fizyki i medycyny, aby analizować i interpretować dowody z miejsc zdarzeń przestępczych. Kolejnym aspektem jest wspólny cel obu dziedzin, czyli zwalczanie przestępczości. Kryminologia dąży do zapobiegania przestępstwom poprzez zrozumienie ich przyczyn i skutków, natomiast kryminalistyka koncentruje się na wykrywaniu i udowadnianiu popełnionych przestępstw. Wspólnie obie dziedziny przyczyniają się do tworzenia coraz bardziej efektywnych strategii prewencyjnych i systemów wymiaru sprawiedliwości.

Ważną rolę zarówno w kryminologii, jak i w kryminalistyce odgrywają technika i technologia. W kryminologii zaawansowane metody statystyczne i modele analityczne pozwalają badać dane przestępcze oraz przewidywać trendy

¹⁸ D. Wzorek, D. Woźniakowska, *Czym jest kryminologia?*, [w:] *Kryminologia. Teoria i praktyka*, red. P. Chomczyński, P. Frąckowiak, D. Woźniakowska, Warszawa 2024, s. 48 i in.

i nowe zjawiska dewiacyjne lub przestępcze. W kryminalistyce z kolei technologia jest niezbędna do analizowania dowodów, np. poprzez sekwencjonowanie DNA, analizę balistyczną czy badania śladów cyfrowych.

Najważniejszym elementem w kryminologii i kryminalistyce są stosowane metody badawcze, które często wzajemnie się przenikają. Kryminolodzy mogą wykorzystywać wyniki badań kryminalistycznych do analiz socjologicznych i psychologicznych, natomiast kryminaliści mogą korzystać z wiedzy teoretycznej kryminologów, aby lepiej zrozumieć genezę i kontekst przestępstwa, a w rezultacie skuteczniej prowadzić czynności identyfikacyjno-dowodowe w sprawach karnych¹⁹.

W praktyce kryminologia dostarcza kryminalistyce teoretycznych ram i danych, które mogą być wykorzystane do opracowywania metod prewencyjnych w ramach kryminalistycznych działań profilaktycznych. Na przykład badania nad czynnikami ryzyka popełniania przestępstw wspierają proces profilowania i wczesnego wykrywania potencjalnych sprawców. Kryminaliści i kryminolodzy często współpracują podczas prowadzenia śledztw. Kryminolodzy dostarczają kontekstu socjologicznego i psychologicznego, co wspomaga interpretację dowodów zgromadzonych przez kryminalistów. Taka współpraca jest szczególnie cenna w skomplikowanych przypadkach, gdzie zrozumienie motywów i środowiska społecznego sprawcy mają kluczowe znaczenie dla rozwiązania sprawy.

Ostatnim istotnym elementem wpisującym się w zakres paradygmatu kryminologicznego jest edukacja w dziedzinach kryminologii i kryminalistyki, która często obejmuje interdyscyplinarne programy łączące teorię z praktycznymi umiejętnościami potrzebnymi do zgłębiania analizy i struktury przestępczości, w tym motywacji warunkujących zachowania przestępcze. Studenci kryminologii uczą się podstaw kryminalistyki, a studenci kryminalistyki zdobywają wiedzę na temat teorii kryminologicznych, co pozwala na lepszą integrację tych dwóch dziedzin w praktyce zawodowej²⁰.

Kryminologia i kryminalistyka, mimo swoich odrębności, mają wiele wspólnych cech, które umożliwiają efektywną współpracę w zwalczaniu przestępczości. Interdyscyplinarność, wspólny cel, wykorzystanie technologii oraz metody badawcze stanowią podstawę ich synergii. Przyszłe badania oraz praktyka

¹⁹ Por. P. Wiktorska, *Prawo karne i kryminologia na tle metodologii badań w naukach prawnych*, „Prawo w działaniu” Vol. 53, 2023, nr 7, s. 114-126.

²⁰ Szerzej zob. M. Kuć, *Zadania kryminologii w świetle współczesnych zagrożeń społecznych*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2012, nr 1, s. 29-50.

w tych dziedzinach powinny dążyć do jeszcze bliższej integracji, co pozwoli na skuteczniejsze rozwiązywanie problemów związanych z przestępczością²¹.

3.4. Paradygmaty prawno-kryminalistyczne

Paradygmaty prawno-kryminalistyczne stanowią merytoryczny element badań nad przestępczością, jej zapobieganiem i zwalczaniem. Łączą one aspekty prawne i techniczne, umożliwiając kompleksowe podejście do problematyki przestępczości. W polskiej literaturze naukowej istnieje wiele prac, które dogłębnie analizują te paradygmaty, ich zastosowanie oraz wpływ na system prawny (legislacyjny) i praktykę kryminalistyczną.

Kryminalistykę charakteryzują bliskie związki z prawem karnym materialnym²² i procesowym²³, w których stanowi ona niezbędny czynnik do realizacji celów ustawodawstwa karnego. Z jednej strony prawo karne procesowe ogranicza praktyczne stosowanie czynności kryminalistycznych w celu ochrony i zapewnienia praw obywatelskich. Z drugiej strony, w Kodeksie postępowania karnego wymienia szereg czynności, takich jak oględziny, przeszukanie czy eksperyment, nie omawiając jednak ich praktycznej realizacji. Taktykę i technikę przeprowadzania tych czynności można rozumieć jako naczelne zadanie kryminalistyki, co wskazuje, że prawo karne procesowe określa, co wolno wykonać, natomiast kryminalistyka dostarcza odpowiedzi na pytanie, jak daną czynność wykonać. Prawo karne materialne określa ramy działania kryminalistyki przez ustalenie, jakie czyny są uznawane za przestępstwo. W niektórych obszarach kryminalistyka wykracza poza ramy wyznaczone przez prawo karne materialne, np. w dziedzinie profilaktyki, gdzie jej celem jest zapobieganie przestępczości, analiza potencjalnych zagrożeń oraz opracowywanie strategii minimalizujących ryzyko naruszeń prawa, co wykracza poza ściganie konkretnych przestępstw. Wyniki badań kryminalistycznych wzbogacają wiedzę na temat zjawisk przestępczości, szczególnie w kontekście metod działania przestępczego. Pozwala to nauce prawa karnego materialnego na formułowanie nowych koncepcji dotyczących stanów faktycznych przestępstw oraz ustalanie bardziej adekwatnych

²¹ Por. K. Krajewski, *Kryminologia, kryminalistyka, medycyna sądowa*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 51, 2001, nr 2, s. 83-92.

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2024 poz. 17, 1228).

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2024 poz. 37, 1222, 1248).

do wagi i kategorii przestępstwa sankcji karnych. Ponadto w toku czynności kryminalistycznych ustalenie okoliczności przestępstwa, motywów i pobudek oraz sposobu działania sprawcy (*modus operandi*) nie tylko wpływa na wymiar kary, lecz także stanowi ważny materiał prognostyczny dla wyboru odpowiedniego systemu wykonania kary, co pozwala na osiągnięcie zamierzonego celu kary. Na tej płaszczyźnie zachodzi związek między kryminalistyką a prawem karnym wykonawczym²⁴.

Paradygmaty prawno-kryminalistyczne prezentują różne perspektywy i narzędzia do analizy przestępczości i sposobów jej zwalczania. Klasyczny nacisk na racjonalność i karę, pozytywistyczne zrozumienie przyczyn przestępczości, socjologiczno-psychologiczne badanie wpływu struktur społecznych, interakcyjne znaczenie reakcji społecznych oraz krytyczna analiza władzy – wszystkie te podejścia przyczyniają się do bogatego i wieloaspektowego zrozumienia problematyki przestępczości.

3.5. Paradygmaty etyczne i deontologiczne

Etyka i deontologia²⁵ są kluczowymi aspektami wielu dziedzin nauki i praktyki zawodowej, w tym prawa i kryminalistyki. Paradygmaty etyczne i deontologiczne dostarczają teoretycznych podstaw i praktycznych wskazówek, które pomagają prawnikom w podejmowaniu decyzji zgodnych z moralnymi i zawodowymi standardami. Uporządkowany zespół norm etyki zawodowej określany jest mianem kodeksu deontologicznego danego zawodu. W polskiej literaturze naukowej można znaleźć liczne analizy dotyczące tych paradygmatów, ich zastosowania oraz wpływu na praktykę prawną i kryminalistyczną.

Nie ulega wątpliwości, że sędziowie, prokuratorzy, funkcjonariusze policji, biegli oraz wszyscy, którzy zajmują się działaniami kryminalistycznymi, muszą w swoich codziennych czynnościach nie tylko ściśle przestrzegać norm prawnych, ale także kierować się względami etyki zawodowej. W praktyce kryminalistycznej i procesowej, obok formalnych norm regulujących proceduralne aspekty pracy zawartych w konstytucji, ustawach oraz przepisach niższego rzędu (takich

²⁴ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *op. cit.*, s. 33-34.

²⁵ Według słownika PWN: deontologia (gr. *déon* – to, co powinno być, obowiązek, *lógos* – nauka, teoria) to dział etyki normatywnej – teoria powinności; zajmuje się głównie zagadnieniami norm etycznych oraz czynników decydujących o moralnej wartości czynów ludzkich, zob. *Deontologia*, Encyklopedia PWN, [on-line:] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/deontologia;3891845.html> – 6 VII 2024.

jak zarządzenia, regulaminy i pragmatyki służbowe), funkcjonują także etyczno-moralne zasady postępowania obowiązujące w danej zbiorowości lub społeczności. Etyka kryminalistyczna nie jest bowiem jakąś odmienną, odrębną jakością, ale częścią etyki przyjętej w danym kraju, na określonym etapie rozwoju społeczeństwa²⁶.

Bardzo istotne jest, że nauka kryminalistyki opiera się na szeregu czynności związanych z postępowaniem przygotowawczym lub sądowym. W procesie karnym etyka jest niezbędnym elementem, który pozwala zapobiec mechanicznemu stosowaniu prawa, przemieniającemu postępowanie w formalną, pozbawioną moralnego sensu, „suchą” procedurę. Etyka w kryminalistyce to zbiór zasad i standardów moralnych, które kierują działaniami specjalistów (ekspertów, biegłych) zajmujących się analizą dowodów i prowadzeniem badań związanych z przestępstwami. Te zasady mają na celu zapewnienie, że praca kryminalistów jest wykonywana z najwyższą rzetelnością, obiektywnością i uczciwością, co jest niezbędne dla utrzymania sprawiedliwości w systemie prawnym. Etyka pomaga unikać błędów, które mogą prowadzić do poważnych konsekwencji²⁷.

Rzetelność i dokładność są fundamentami etycznego postępowania w kryminalistyce. Specjaliści muszą dokładać wszelkich starań, aby ich analizy były precyzyjne i oparte na solidnych dowodach. Zasada ta jest kluczowa, ponieważ błędne lub niekompletne analizy mogą prowadzić do niesprawiedliwych wyroków i poważnych konsekwencji prawnych. Obiektywizm oznacza podejmowanie decyzji i prowadzenie analiz bez uprzedzeń i wpływów zewnętrznych. Kryminaliści muszą być bezstronni, co oznacza, że ich wnioski powinny opierać się wyłącznie na dowodach, a nie na osobistych przekonaniach czy naciskach ze strony innych osób. Ta zasada gwarantuje, że wyniki badań są wiarygodne i mogą być uznawane za rzetelne przez sądy i inne instytucje prawne. Uczciwość i integralność wiążą się z zobowiązaniem do działania zgodnie z najwyższymi standardami moralnymi. Kryminaliści muszą unikać wszelkich form oszustwa, fałszowania dowodów czy manipulacji danymi. Ich praca powinna być przejrzysta i zgodna z obowiązującymi przepisami prawa oraz standardami zawodowymi. Etyka w kryminalistyce wymaga również unikania konfliktów interesów, które mogłyby wpłynąć na obiektywizm i bezstronność badań. Kryminaliści powinni być świadomi sytuacji, które mogą prowadzić do takich konfliktów, i podejmować działania mające na celu ich unikanie. Anna Borkowska-Nowakowska wskazuje, że ignorowanie konfliktów interesów może poważnie zaszkodzić wiarygodności kryminalistyki jako dziedziny nauki. Edukacja i szkolenie w zakresie etyki są niezbędne dla

²⁶ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli o współczesnych metodach...*, s. 30.

²⁷ Szerzej zob. I. Solodov, *Etyka biegłego w procesie karnym*, Łomża 2017, s. 16.

zapewnienia, że kryminaliści są dobrze przygotowani do wykonywania swoich obowiązków zgodnie z najwyższymi standardami moralnymi. Programy edukacyjne powinny obejmować zarówno teoretyczne podstawy etyki, jak i praktyczne scenariusze, które pomogą specjalistom radzić sobie z etycznymi dylematami, z jakimi mogą się spotkać w swojej pracy. Tomasz Kozłowski w swojej pracy podkreśla, że ciągłe szkolenie i edukacja w zakresie etyki są kluczowe dla utrzymania wysokich standardów zawodowych w kryminalistyce²⁸.

3.6. Paradygmaty interdyscyplinarne w kryminalistyce

Interdyscyplinarność jest kluczowym paradygmatem współczesnej kryminalistyki. Współpraca pomiędzy różnymi dziedzinami nauki, takimi jak biologia, chemia, psychologia i informatyka, jest niezbędna do skutecznego realizowania wszystkich funkcji kryminalistyki.

Wśród różnych dziedzin naukowych można wyróżnić psychologię kryminalistyczną, która stanowi nową gałąź psychologii stosowanej. Charakteryzuje się ona ścisłymi powiązaniami z tradycyjnymi działami psychologii, a jednocześnie ma własny obszar badań. Zakres psychologii kryminalistycznej obejmuje psychologiczne aspekty kryminalistyki w kontekście ustalania faktu przestępstwa²⁹, profilowania kryminalnego, oceny wiarygodności świadków, podejrzanych i pokrzywdzonych, a także badania zachowań przestępczych. Analizy psychologiczne pozwalają na zrozumienie motywacji sprawców, co może być kluczowe dla ich identyfikacji i skutecznego ścigania.

Kolejnym przykładem dziedziny nauki związanej z kryminalistyką jest biologia, która odgrywa kluczową rolę, szczególnie w zakresie analizy DNA, badań toksykologicznych oraz identyfikacji ludzkich zwłok. Techniki i technologie biologiczne, takie jak sekwencjonowanie DNA, umożliwiają precyzyjną identyfikację sprawców i ofiar, co znacząco zwiększa skuteczność śledztw kryminalnych. Jak zauważają kryminaliści, zastosowanie nowoczesnych technik biologicznych w kryminalistyce zrewolucjonizowało sposób prowadzenia spraw i postępowań karnych³⁰.

²⁸ Szerzej zob. *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy 2*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2011; *Etyka prawnicza. Zagadnienia podstawowe*, red. S. Sykuna, Warszawa 2018.

²⁹ B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna. Diagnoza i praktyka*, Warszawa 2018, s. 23 i in.

³⁰ Por. *Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie badań biologicznych w transgranicznych postępowaniach karnych (aspekty prawne, metodologiczne i prakseologiczne)*, red. B. Janusz-Pohl, Ł. Pohl, W. Achrem, Szczecin 2022.

Chemia jest niezbędna w analizie substancji chemicznych, takich jak narkotyki, materiały wybuchowe czy ślady pochodzące z miejsc przestępstwa. Techniki chemiczne, takie jak chromatografia i spektrometria mas, umożliwiają dokładną identyfikację i kwantyfikację substancji, co jest kluczowe w wielu sprawach kryminalnych. Interdyscyplinarne podejście, które łączy chemię z kryminalistyką, pozwala na uzyskanie bardziej precyzyjnych i wiarygodnych wyników w przeprowadzonych badaniach i ekspertyzach³¹.

Fizyka znajduje zastosowanie w kryminalistyce, szczególnie w analizie trajektorii pocisków, badaniach balistycznych oraz ekspertyzie wypadków drogowych. Zrozumienie zasad fizyki jest kluczowe dla rekonstrukcji zdarzeń i ustalania okoliczności przestępstwa. Wykorzystanie metod fizycznych w kryminalistyce pozwala na dokładniejsze odtworzenie przebiegu zdarzeń i lepsze zrozumienie mechanizmów przestępczych³².

Informatyka także odgrywa coraz większą rolę w kryminalistyce, zwłaszcza w analizie dowodów cyfrowych, cyberprzestępczości oraz analizy danych. Techniki komputerowe pozwalają na odzyskiwanie i analizowanie informacji z komputerów, telefonów komórkowych i innych urządzeń elektronicznych. Interdyscyplinarne podejście, które łączy informatykę z kryminalistyką, jest kluczowe dla skutecznego ścigania przestępstw w erze cyfrowej³³.

Paradygmaty interdyscyplinarne w kryminalistyce podkreślają, że współczesna kryminalistyka czerpie z wielu dziedzin nauki, takich jak biologia, chemia, fizyka, psychologia, socjologia, a nawet informatyka. Interdyscyplinarność pozwala na bardziej kompleksowe i skuteczne podejście do rozwiązywania zagadnień kryminalnych. Dzięki współpracy różnych dziedzin możliwe jest m.in. precyzyjne analizowanie dowodów, prognozowanie zachowań przestępczych oraz opracowywanie nowych technologii wspierających proces śledczy. Niewątpliwie ukazuje także wyzwania związane z integracją wiedzy z różnych obszarów, takie jak konieczność ciągłej aktualizacji metodologii czy zrozumienia specyfiki poszczególnych dyscyplin. Interdyscyplinarność jest kluczowa dla dalszego rozwoju kryminalistyki, zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym.

³¹ Por. B. Jasiewicz, I. Kowalczyk, J. Kurek, *Chemia sądowa*, Poznań 2012.

³² Por. J. Gąsiorowski, *Nowoczesne technologie w kryminalistyce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” Vol 21, 2016, s. 73-114.

³³ Szerzej zob. P. Lewulis, *Dowody cyfrowe – teoria i praktyka kryminalistyczna w polskim postępowaniu karnym*, Warszawa 2021.

3.7. Polska doktryna pojęciowo-definicyjna kryminalistyki

Doktryna nauki kryminalistyki w Polsce, podobnie jak w innych krajach, stanowi kompleksowy system wiedzy, teorii i praktycznych metod wykorzystywanych w procesie zapobiegania wszelkim formom przestępczości i zwalczania ich. W Polsce kryminalistyka jest rozwijana przez wielu wybitnych teoretyków i praktyków, którzy wnoszą istotny wkład w rozwój tej dziedziny.

Jak trafnie wskazują Grażyna i Włodzimierz Kędzierscy³⁴, wyłonienie się kryminalistyki jako nauki miało miejsce pod koniec XIX wieku. W tym czasie zaczęły pojawiać się poglądy dotyczące przedmiotu i zakresu kryminalistyki, które nosiły znamiona definicji tej nauki. Były one jednak niedoskonałe i podlegały ewolucji. Mimo że obecnie panuje zgoda co do istoty kryminalistyki, poszukiwanie jednoznacznie sprecyzowanej i ustalonej definicji wciąż pozostaje aktualne. Polscy kryminaliści zaproponowali kilka sformułowań, których konstrukcja jest różnorodna – od bardzo ogólnych i lakonicznych do szczegółowych, czasem bardzo rozbudowanych. Przykładem definicji pierwszego typu jest stwierdzenie, że „kryminalistyka to sztuka śledzenia przestępstw”³⁵. Natomiast jako przykład syntetycznej można podać definicję P.L. Kirka: „kryminalistyka to nauka o indywidualizacji”³⁶.

Najstarsza znana definicja kryminalistyki została sformułowana przez Hansa Grossa³⁷. Według niego stanowi ona element wiedzy przyrodniczej w prawie karnym: to, co ona wie, czego dowodzi i co chce wykryć, czego uczy i co przedstawia, opiera się na ścisłych podstawach obserwacji. Przedmiotami jej badań są realia prawa karnego w najszerszym znaczeniu. Gross definiował „realia prawa karnego” jako występowanie człowieka w sprawach karnych w różnych rolach: przestępcy, świadka, biegłego, sędziego śledczego, a także popełnianie przestępstw, obejmujące ich przyczyny, przebieg i skutki. Termin „kryminalistyka” określał mianem „(...) wkraczania zgodnie ze swoją naturą tam, gdzie prawo karne niczego więcej nie może nauczyć (...)”³⁸.

W literaturze, zarówno polskiej, jak i europejskiej, nie tylko zakresy terminów „kryminologia” i „kryminalistyka” nie są precyzyjnie rozdzielone, ale dodatkowo

³⁴ *Kryminalistyka...*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, s. 19.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ W oryginale „Criminalistics is the science of individualization”, P.L. Kirk, *The Ontogeny of Criminalistics*, „Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science” Vol. 54, 1963, nr 2, s. 236.

³⁷ H. Gross, *Kriminalistische Institute*, t. I, AfK 1898, s. 108.

³⁸ D. Jagiełło, *Taktyka kryminalistyczna czynności dowodowych*, Warszawa 2019, s. 1 i in.

krzyżują się z nimi także zakresy terminów „medycyna sądowa” i „nauki sądowe”. Być może przyczyną tego zamieszania był fakt, że w końcówce XIX wieku i w pierwszych dekadach XX wieku te same osoby z powodzeniem zajmowały się równocześnie wszystkimi tymi, dziś już wyraźnie rozdzielonymi, dyscyplinami. Leon Wachholz słusznie zaliczany jest do grona wybitnych medyków sądowych oraz pionierów zarówno kryminalistyki, jak i kryminologii³⁹. W okresie międzywojennym funkcjonowało w Polsce Towarzystwo Kryminologiczne, utworzone z inicjatywy medyka sądowego, profesora Wiktora Grzywo-Dąbrowskiego. Zrzeszało ono głównie lekarzy, medyków sądowych i prawników. Zajmowało się propagowaniem medycyny sądowej, jednak z kryminologią w dzisiejszym rozumieniu nie miało nic wspólnego⁴⁰.

W kryminalistyce wyróżnia się różnorodne paradygmaty, które stanowią podstawy teoretyczne dla badań i praktycznych działań w tej dziedzinie. Obejmują one podejścia naukowe i techniczne, a także aspekty etyczne i deontologiczne. Celem tego podsumowania jest ukazanie najważniejszych paradygmatów kryminalistyki oraz ich roli w kształtowaniu zarówno teorii, jak i praktyki tej nauki.

Włodzimierz Gutekunst definiował kryminalistykę jako teorię dochodzenia przestępstw, która wyrosła z uogólnień praktyki kryminalistycznej oraz osiągnięć nauk przyrodniczych i technicznych⁴¹.

Odmienne zdanie miał Brunon Hołyst, który twierdził, że jest to nauka o metodach ustalania faktu przestępstwa, sposobu jego popełnienia, wykrywaniu sprawców i zapobieganiu przestępstwom oraz innym negatywnym zjawiskom społecznym⁴².

Mariusz Kulicki uważa, że kryminalistyka jest nauką zajmującą się rozpoznawaniem środowisk kryminalnych, wykrywaniem przestępstw i identyfikowaniem potencjalnych sprawców. Według badacza kryminalistyka obejmuje również uzyskiwanie środków dowodowych, udowadnianie sprawstwa oraz zapobieganie przestępstwom⁴³.

Zbigniew Czeczot i Tadeusz Tomaszewski twierdzą natomiast, że kryminalistyka jest nauką praktyczną, opracowującą zasady sprawnego działania, stosowanie środków technicznych i laboratoryjnych metod badawczych w celu

³⁹ Zob. L. Wachholz, *Podręcznik medycyny sądowej*, Kraków 1899.

⁴⁰ J. Widacki, *Współczesny zakres nazwy „kryminalistyka”*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” Vol. 12, 2013, nr 1, s. 40.

⁴¹ Zob. W. Gutekunst, *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Warszawa 1965.

⁴² B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 1996, s. 20.

⁴³ M. Kulicki, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009, s. 41.

zapobiegania popełnianiu przestępstw i wykrywania ich oraz ustalania faktów mających znaczenie dowodowe w postępowaniach karnych, zarówno przygotowawczych, jak i sądowych, oraz w innych rodzajach postępowań, takich jak sprawy cywilne⁴⁴.

Według Tadeusza Hanauska kryminalistyka jest nauką o taktycznych zasadach i sposobach oraz technicznych metodach i środkach rozpoznawania oraz wykrywania prawnie określonych, negatywnych zjawisk społecznych, w szczególności zdarzeń przestępnych i ich sprawców. Obejmuje ona także udowadnianie istnienia lub braku związków między sprawcami a zdarzeniami, a także zapobieganie przestępstwom i innym prawnie relewantnym zjawiskom niekorzystnym dla społeczeństwa⁴⁵.

Jan Widacki reprezentuje akademicki punkt widzenia, zgodnie z którym kryminalistyka to jeden z przedmiotów studiów prawniczych, a także przedmiot badań naukowych pracowników uniwersyteckich. Obejmuje ogólną teorię nauk o śledztwie (dochodzeniu), taktykę kryminalną oraz wszystkie działy identyfikacji, które nie weszły w skład innych, wyspecjalizowanych i rozwiniętych w odrębne działy naukowe, takich jak medycyna sądowa, toksykologia sądowa czy chemia sądowa. Z naukowego, metodologicznego punktu widzenia, kryminalistyka powinna być traktowana zbiorczo jako zespół dyscyplin wyspecjalizowanych w badaniach identyfikacyjnych na rzecz procesu karnego, zwanych naukami sądowymi. Ich częścią wspólną, w zakresie teorii, powinna być kryminalistyka teoretyczna, czyli metanauka w stosunku do wszystkich wchodzących w jej skład nauk sądowych i zarazem płaszczyzna naukowej współpracy wszystkich przedstawicieli nauk⁴⁶.

Według Stanisława Pikulskiego kryminalistyka zajmuje się ustalaniem sposobów popełniania przestępstw oraz oceną sprawności działania podmiotów zaangażowanych w ich zwalczanie. Z tego punktu widzenia kryminalistykę można określić jako prakseologię zwalczania przestępczości⁴⁷.

Ewa Gruza definiuje kryminalistykę jako praktyczną naukę opracowującą zasady efektywnego działania, stosowania taktycznych i technicznych metod śledczych i badawczych (wykorzystywanych w celu ujawniania oraz zabezpieczania faktów mających znaczenie wykrywcze i dowodowe), zapobiegania niekorzystnym zjawiskom społecznym⁴⁸.

⁴⁴ Z. Czczot, T. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 16.

⁴⁵ T. Hanausek, *Zarys taktyki kryminalistycznej*, Warszawa 1994, s. 16.

⁴⁶ Szerzej zob. J. Widacki, *op. cit.*, s. 37-47.

⁴⁷ S. Pikulski, *op. cit.*, s. 14.

⁴⁸ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 21.

Według poglądu Jerzego Kasprzaka nie można mówić o „zmierzchu” czy też końcu kryminalistyki, a jedynie o procesie transformacji jej tożsamości. Określa on kierunki tych zmian, które obejmują: upowszechnienie wiedzy kryminalistycznej wśród prawników, szerokie wdrażanie nowych technologii informatycznych wspierających działania śledcze i operacyjne (jak analiza kryminalna, wywiad kryminalny, profilowanie, zintegrowane bazy danych), dążenie do zapewnienia odpowiedniego statusu biegłym, rozwój nowych metodyk śledczych, szczególnie w zakresie przestępczości zorganizowanej, terrorystycznej i komputerowej, postęp w badaniach śladów wirtualnych oraz kontynuowanie prac nad zobiektywizowaniem opinii biegłych⁴⁹.

Ostatnim przytoczonym stanowiskiem, choć niekoniecznie wpisującym się w doktrynę paradygmatów nauki kryminalistyki, jest pogląd, że kryminalistyka stanowi interdyscyplinarną naukę, która nierozzerwalnie łączy i wzajemnie uzupełnia zakresy taktyki i techniki kryminalistycznej. Jej celem jest zapobieganie, przeciwdziałanie oraz zwalczanie różnych form przestępczości poprzez praktyczne zastosowanie zdobytej wiedzy w różnych obszarach życia społecznego. Ponadto uwzględnia ona dostosowywanie narzędzi prawnych do rozpoznawania działań kontrwykrywczych sprawców, obejmujących zarówno taktykę, jak i technikę kontrwykrywczą⁵⁰.

Osiągnięcia kryminalistyki są także wykorzystywane m.in. w procesie cywilnym i postępowaniu administracyjnym. Niektóre metody badań kryminalistycznych znajdują zastosowanie w różnych dziedzinach nauki i sztuki, przykładowo do odczytania treści dokumentów historycznych, ustalenia autorstwa dzieła itp.⁵¹

3.8. Polska kryminalistyka w zakresie jej funkcji i zasad wśród innych dyscyplin

Kryminalistyka jako nauka interdyscyplinarna odgrywa kluczową rolę w systemie nauk prawnych i sądowych. Łączy wiedzę z wielu dziedzin naukowych, takich jak biologia, chemia, fizyka, informatyka, psychologia i medycyna, aby skutecznie zwalczać przestępczość. W Polsce kryminalistyka ma swoje specyficzne zasady i funkcje, które są integralne dla jej działania i efektywności.

⁴⁹ J. Kasprzak, M. Kasprzak, *op. cit.*, s. 328-329.

⁵⁰ Szerzej zob. *Antykryminalistyka. Taktyka i technika działań kontrwykrywczych*, red. P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, Warszawa 2022.

⁵¹ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2023, s. 47.

Nie można zaprzeczyć, że kryminalistyce przypisuje się różne funkcje, które najpełniej definiuje T. Hanausek. Wyróżnia on cztery główne funkcje: rozpoznawczą, wykrywczą, dowodową i zapobiegawczą. Funkcja rozpoznawcza realizowana jest przez opracowywanie metod i środków służących do uzyskiwania możliwie największej ilości informacji o miejscach, przedmiotach, osobach oraz taktyce aktualnych i przyszłych działań kryminalistycznych. W tym celu stosuje się rozpoznawanie terenowe, środowiskowe, problemowe i osobowe. Należy pamiętać, że funkcja ta jest ściśle powiązana z podejmowaniem działań operacyjnych, a uprawnione organy muszą ściśle przestrzegać obowiązujących norm prawnych, szanować dobra osobiste jednostki oraz dostarczać merytorycznego uzasadnienia w każdej konkretnej sprawie⁵².

Współczesna kryminalistyka to interdyscyplinarna dziedzina, która wykorzystuje dorobek wielu nauk, adaptując go do swoich potrzeb, stosując bezpośrednio lub tworząc na jego bazie własne metody. Jako nauka praktyczna opracowuje zasady efektywnego stosowania technik i taktyk śledczych oraz badawczych, aby ujawniać i zabezpieczać dowody o znaczeniu wykrywczym oraz przeciwdziałać negatywnym zjawiskom społecznym. Jej funkcja wykrywczą polega na ustaleniu przebiegu zdarzenia, jego sprawców oraz mechanizmu powstania zmian czy zjawisk. Kluczową rolę w tych działaniach odgrywa zasada siedmiu złotych pytań: co? gdzie? kiedy? w jaki sposób? dlaczego? jakimi środkami? kto? Te pytania wyznaczają kierunek działań śledczych i stanowią podstawę tworzenia hipotez przez organy dochodzeniowo-śledcze⁵³.

Celem działań podejmowanych w ramach funkcji dowodowej jest zgromadzenie materiału o tejże wartości, który pozwala na formułowanie określonych wniosków procesowych. Realizacja tej funkcji odbywa się w obrębie prawa dowodowego, które jest szczegółowo regulowane przepisami procedury karnej. Proces ustalania faktów, takich jak popełnienie przestępstwa, jego okoliczności czy sposób działania sprawcy, przeprowadzają organy procesowe na podstawie dowodów dostarczonych przez kryminalistykę, zgodnie z przepisami prawa. Dlatego kluczowe jest, aby czynności o znaczeniu dowodowym opierały się na starannie opracowanej taktyce kryminalistycznej. Według T. Hanauska, udowadnianie w kryminalistyce polega na uzasadnianiu pewnej hipotezy, najczęściej dotyczącej tego, że dana osoba jest sprawcą przestępstwa. Uzasadnienie takiej hipotezy zależy od dostępnego materiału dowodowego, który może obejmować

⁵² E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz...*, s. 47 i in.

⁵³ S. Zadworna, *Rola kryminalistyki w zwalczaniu szkodnictwa leśnego*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2023, nr 1, s. 2.

fakt główny, odnoszący się do istoty sporu, oraz fakt dowodowy (poszlakę), który wskazuje na istnienie lub brak faktu głównego⁵⁴.

Ostatnia z funkcji kryminalistycznych ma wyjątkowy charakter. Nie jest ona jednym z etapów modelu poznawczego prowadzącego do wykrycia przestępstwa oraz ujawnienia i skazania jego sprawcy. Niemniej jednak szereg danych, informacji oraz dowodów uzyskanych i zweryfikowanych w ramach realizacji wyżej wymienionych funkcji pozwala na skuteczne i efektywne osiągnięcie celu profilaktycznego. Zdaniem T. Hanauska realizacja funkcji zapobiegawczej odbywa się w trzech podstawowych kierunkach związanych z czynnikiem zagrażającym, zagrożonym oraz okolicznościami kształtującymi zagrożenie. Czynniki te mają charakter bardziej konkretny niż przyczyny przestępczości czy czynniki kryminogenne, które są przedmiotem zainteresowania kryminologii oraz jej teorii etiologicznych. Ponadto interesujące jest posłużenie się pojęciem zagrożenia, które jest charakterystyczne dla współczesnych nauk o bezpieczeństwie. W powyższym aspekcie widoczne są silne powiązania pomiędzy tymi naukami. Czynnikiem zagrażającym jest zespół okoliczności stwarzających możliwość powstania zdarzenia (zwłaszcza przestępstwa), które jest przedmiotem zainteresowania kryminalistyki. S. Pikulski wskazuje, że najważniejszym elementem jest osoba potencjalnego sprawcy⁵⁵.

Kryminalistyka, podobnie jak inne nauki prawnicze, kieruje się zespołem zasad o charakterze ogólnym. Do tych zasad możemy zaliczyć: zasadę praworządności, humanitaryzmu, obiektywizmu oraz prawdy materialnej. Zasady te przewijają się przez wszystkie działy nauki prawa w Polsce. W związku z tym wyróżniamy także konkretne zasady kryminalistyczne, takie jak zasada szybkości działań, racjonalizacji wysiłku, programowania działań, dokładności, ścisłości, instrumentalizacji działań, usprawnienia walki z przestępczością⁵⁶.

Niewątpliwie kryminalistyka opiera się na wielu fundamentalnych zasadach, które zapewniają rzetelność, obiektywność i skuteczność działań związanych z wykrywaniem i kwalifikacją przestępstw.

Zgodnie z zasadą obiektywizmu, kryminalistyka powinna być bezstronna i opierać się wyłącznie na faktach. Wszystkie analizy i interpretacje dowodów muszą być przeprowadzane bez wpływu emocji, uprzedzeń czy jakichkolwiek

⁵⁴ A. Baster, *Wykorzystanie śladów linii papilarnych w realizacji funkcji wykrywczej organów ścigania*, [w:] *Studencka Konferencja Naukowa, czerwiec 2011*, red. J. Gajda, Rzeszów 2011, s. 130-140.

⁵⁵ W. Filipkowski, *System rozpoznawania i wykrywania finansowania organizacji terrorystycznych w ujęciu prawnym i kryminalistycznym*, Białystok 2021, s. 39-40.

⁵⁶ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *op. cit.*, s. 31-32.

nacisków zewnętrznych. Zasada naukowości określa, że kryminalistyka opiera się na metodach naukowych oraz badaniach empirycznych. Techniki wykorzystywane w kryminalistyce muszą być naukowo zweryfikowane i uznane przez społeczność naukową. Zasada dokładności i rzetelności w kryminalistyce odnosi się do konieczności przeprowadzania wszystkich działań związanych z zabezpieczaniem i analizą dowodów z najwyższą starannością i profesjonalizmem, aby zapewnić ich dokładność i wiarygodność. Zasada dokumentowania podkreśla, że precyzyjna dokumentacja wszystkich działań i uzyskanych wyników jest niezbędna, aby umożliwić ich późniejsze odtworzenie i ocenę. Każdy etap badania musi być szczegółowo opisany i udokumentowany. Zgodnie z zasadą poufności, kryminalistyka wymaga zachowania tajemnicy dotyczącej danych oraz wyników badań, aby chronić prywatność osób zaangażowanych w postępowanie i integralność procesu śledczego. Zasada integralności dowodów potwierdza, że wszystkie dowody muszą być zabezpieczone w sposób, który gwarantuje ich nienaruszalność. Jakiegokolwiek zmiany, zanieczyszczenia lub uszkodzenia dowodów mogą znacząco wpłynąć na ich wiarygodność i wartość dowodową. Zasada weryfikowalności zakłada, że każdy wynik badania kryminalistycznego powinien być możliwy do zweryfikowania przez niezależnych ekspertów. Weryfikowalność zwiększa zaufanie do uzyskanych wyników i minimalizuje ryzyko wystąpienia błędów.

Zasady kryminalistyki stanowią fundament, na którym opiera się cała ta dziedzina. Gwarantują, że wszystkie działania związane z wykrywaniem, zabezpieczaniem i analizą dowodów są przeprowadzane w sposób rzetelny, obiektywny i naukowy. Dzięki tym zasadom kryminalistyka może skutecznie wspierać system wymiaru sprawiedliwości, dostarczając wiarygodnych i dokładnych informacji, które są kluczowe dla rozwiązywania spraw karnych oraz innych kwestii prawnych.

Wykorzystujący osiągnięcia kryminalistyki w praktyce oraz wytyczający kierunki rozwoju tej nauki powinni pamiętać, że wszystkie te działania muszą być zgodne z zasadami procesu karnego i normami etycznymi. Odwołując się do T. Hanauska, należy podkreślić, że sformułowane zasady kryminalistyczne powinny służyć temu, aby rozwój nauki oraz konkretne poczynania oparte na jej wynikach były efektywne, celowe oraz wzajemnie spójne. Z realizacji tych zasad powinna również wynikać pełna zgodność pomiędzy założeniami i wynikami badań a działaniami praktyki kryminalistycznej. Źródłami zasad kryminalistycznych są przede wszystkim własne doświadczenia tej nauki oraz naczelne zasady prawa i postępowania karnego. Doświadczenia te, wynikające z prowadzonych badań i wdrażania nowych zdobyczy nauki do kryminalistyki, prowadzą do wypracowania określonych dyrektyw oraz metodyk

postępowania, które są istotne na przykład przy wprowadzaniu nowych technik identyfikacyjnych⁵⁷.

Współczesne paradygmaty kryminalistyki w Polsce odzwierciedlają globalne trendy w tej dziedzinie, jednocześnie uwzględniając specyfikę lokalnych uwarunkowań. Polscy naukowcy aktywnie przyczyniają się do rozwoju kryminalistyki poprzez innowacyjne badania i integrację nowoczesnych technologii z tradycyjnymi metodami. Dążenie do interdyscyplinarności oraz przestrzeganie wysokich standardów etycznych są kluczowe dla przyszłości tej nauki. Dzięki wysiłkom środowiska naukowego kryminalistyka staje się coraz bardziej precyzyjna i skuteczna w walce z przestępczością, a także wspiera inne obszary społeczne.

⁵⁷ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz...*, s. 29.

ROZDZIAŁ 4

Współczesne paradygmaty kryminalistyki w doktrynalnych poglądach naukowców na Litwie

4.1. Obiekt kryminalistyki

We wstępie do tego rozdziału należy zaznaczyć, że w doktrynie wschodnioeuropejskiej szkoły kryminalistyki¹ ważne miejsce zajmuje określenie (pojęcie) obiektu kryminalistyki, podczas gdy w polskim dyskursie naukowym ta kwestia ma raczej marginalne znaczenie i jest rozpatrywana głównie w kontekście przedmiotu kryminalistyki. Kryminalistyka skupia się na tej części rzeczywistości, na którą są skierowane jej naukowe metody badawcze. Od czasów Hansa Grossa takim obiektem pozostaje zjawisko przestępczości oraz działalność

¹ W XX w. z przyczyn geopolitycznych, historycznych i prawnych następuje polaryzacja poglądów na miejsce i znaczenie kryminalistyki, krystalizują się koncepcje czterech podstawowych szkół kryminalistyki (germańska, romańska, wschodnioeuropejska i anglosaksońska) oraz ich modele pośrednie. Zob. H. Malevski, *Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*, t. VI, red. H. Malevski, G. Juodkaitė-Granskienė, Vilnius 2009, s. 94-116; H. Malevski et al., *Die „Gesellschaft der Kriminalisten Litauens“ Brücke zwischen den kriminalistischen Schulen Ost-, Mittel- und Westeuropas*, „Kriminalistik. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis“ 2016, Heft 8-9, s. 525-531; H. Malewski, *Tendencje rozwoju kryminalistyki – utrwalanie modelu „narodowego” czy współtworzenie europejskiej przestrzeni kryminalistycznej?*, [w:] *Kryminalistyka – jedność nauki i praktyki (przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości)*, red. M. Goc, T. Tomaszewski, R. Lewandowski, Warszawa 2016, s. 165-177.

odpowiednich struktur państwowych ukierunkowana na jej zwalczanie². Warto podkreślić, że zjawisko przestępczości jest obiektem badawczym szeregu innych dyscyplin naukowych, takich jak kryminologia, prawo karne czy socjologia kryminalistyczna. Każda z nich bada przestępczość z własnej perspektywy, realizując określone cele i stosując odmienne metody badawcze. Z kolei działalność odpowiednich struktur państwowych, przede wszystkim organów ścigania, ukierunkowana na zwalczanie przestępczości jest badana nie tylko przez kryminalistykę, ale też prawo karne procesowe, psychologię kryminalistyczną i inne dyscypliny. Pozwala to stwierdzić, że mamy do czynienia z dualistycznym przedmiotem badań kryminalistyki. Niektórzy naukowcy za samodzielny obiekt badawczy kryminalistyki uznają także profilaktykę kryminalistyczną³, co notabene powoduje powstawanie pewnych napięć w dyskursie naukowym, gdyż kryminolodzy tę dziedzinę uznają za własny przedmiot badawczy.

Już w czasach starożytnych, kiedy zaczynało funkcjonować prawo, pewne formy zachowań były uznawane za sprzeczne z istniejącym porządkiem prawnym, a instytucje państwowe zwalczały takie ekscesy, doskonaliły metody ustalania sprawców i gromadziły doświadczenie w zwalczaniu przestępczości. Warto zaznaczyć, że już wtedy do ustalenia pewnych faktów byli powoływani rzeczoznawcy, w naszej współczesnej terminologii – biegli, którzy swoją wiedzą fachową wspierali wymiar sprawiedliwości. Lecz dopiero w XIX w., kiedy zaistniały określone przesłanki i warunki, zaczęła się formować nowa dyscyplina naukowa, której podstawowym celem było adaptowanie i przysposobienie osiągnięć innych nauk, szczególnie nauk przyrodniczych i technicznych, co miało na celu opracowanie efektywnych metod wykrywania, badania i prewencji przestępstw. Równocześnie rozwijała się taktyka czynności dochodzeniowo-śledczych oraz technika zabezpieczania i badania śladów. W dalszej perspektywie do zadań tej nowej dyscypliny naukowej należało opracowywanie i wdrażanie własnych

² W przedmowie do wydania 4 swojego dzieła Hans Gross w schemacie współczesnych nauk kryminalnych system kryminalistyki dzieli na dwie podstawowe części: naukę o zjawiskach przestępczych i naukę o prowadzeniu śledztwa. Zob. H. Gross, *Podręcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki*, oprac. i przekł. J. Kasprzak, Warszawa 2021, s. 46.

³ Znamienity polski naukowiec prof. Brunon Hołyst w swojej koncepcji kryminalistyki i swoich podręcznikach długi czas prezentował system kryminalistyki składający się z trzech podstawowych części: problematyki metod przestępnych, problematyki metod śledczych i problematyki metod profilaktycznych, zob. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, wyd. 2 rozsz., Warszawa 1975, ale już w wydanym w 2018 r. podręczniku tytuł części pierwszej został zmieniony na „Zagadnienia ogólne”, w której tylko w minimalnym zakresie zostały zaprezentowane kwestie planowania i przygotowania przestępstwa oraz unikania odpowiedzialności karnej, co może być powiązane z obszernymi opracowaniami z dziedziny kryminologii, wiktymologii tegoż autora. Zob. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, wyd. 13, Warszawa 2018.

metod, rekomendacji, technik i narzędzi w procesie zwalczania przestępczości. Tę dyscyplinę naukową nazwano kryminalistyką. Na poziomie teoretycznym kryminalistyka bada, analizuje i uogólnia sposoby i metody popełniania przestępstw, a także taktykę, metodykę i strategię⁴ zwalczania przestępczości. W pierwszej kolejności metody, techniki i narzędzia kryminalistyki są ukierunkowane na wspomaganie procesu wykrywczego i prowadzenie czynności dochodzeniowo-śledczych, a mianowicie na poszukiwanie, ujawnianie, badanie i wykorzystywanie różnorodnych śladów (w tym śladów pamięciowych) oraz innych obiektów w celu ustalenia prawdy materialnej o zdarzeniu i jego okolicznościach, wykrycia sprawcy przestępstwa oraz dostarczenia sądowi informacji (dowodów) niezbędnych do wydania wyroku. W ostatnich dziesięcioleciach metody i rekomendacje kryminalistyczne coraz częściej są wykorzystywane w celu zaspokojenia potrzeb procesu cywilnego i administracyjnego. Umożliwiają one ustalenie pewnych faktów, których zbadanie nie jest możliwe bez wykorzystania wiadomości specjalnych. Jednak trzeba zaznaczyć, że w historycznej retrospektywie reglamentacja wykorzystywania wiadomości specjalnych oraz innych metod i technik kryminalistycznych była systemowo podporządkowana normom prawa karnego procesowego, co stanowiło podstawę do twierdzeń, że kryminalistyka jest dyscypliną naukową obsługującą proces karny (naszym zdaniem kryminalistyka obsługuje nie proces karny, jako dziedzinę naukową, a proces zwalczania przestępczości). Szeroko pojęte dziedziny prawa cywilnego i administracyjnego nie inicjowały powstania nowej, obsługującej je dyscypliny, lecz wykorzystywały istniejące już kryminalistyczne metody i rekomendacje w swoich postępowaniach oraz w ustalaniu faktów prawnych⁵. Problematyka wiadomości specjalnych i ekspertyzy sądowej od kilku dziesięcioleci jest żywo omawianym tematem w dyskusji o ich miejscu w ramach kryminalistyki. Wielu naukowców związanych z wschodnioeuropejską szkołą kryminalistyki uważa, że zaistniały już warunki i przesłanki prowadzące do powstania nowej dyscypliny

⁴ Warto zaznaczyć, że od szeregu dziesięcioleci w niemieckich źródłach naukowych strategia kryminalistyczna jest postrzegana jako część składowa kryminalistyki. Naszym zdaniem większość obszarów problemowych strategii kryminalistycznej (w niemieckim jej rozumieniu) wpisuje się w ramy polityki kryminalistycznej.

⁵ Warto zaznaczyć, że problematyka wykorzystywania wiadomości specjalnych oraz innych metod i technik kryminalistycznych w procesie cywilnym i administracyjnym na Litwie była poruszana niejednokrotnie, w tym na poziomie przewodów doktorskich. Zob. R. Krikščiūnas, *Kriminalistikos metodų ir rekomendacijų panaudojimas civilinėje teisenoje: teoriniai ir metodiniai pagrindai*, daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, Vilnius 2002; K. Kurapka, *Specialių žinių panaudojimas administraciniame procese*, daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius 2020.

naukowej – ekspertologii sądowej⁶, o której będzie mowa w następnej części tej monografii.

Jak każda dyscyplina naukowa, również kryminalistyka w procesie swojej ewolucji dążyła do lepszego poznania swojego obiektu badawczego oraz uściślenia zakresu swoich badań⁷. Zjawisko przestępczości oraz proces jej zwalczania są obiektem badawczym wielu dyscyplin naukowych, w tym kryminalistyki. Każdy system wiedzy pretendujący do statusu teorii naukowej musi ustalić ramy i określić specyficzne cechy badanego obiektu, które nie są analizowane przez inne dyscypliny naukowe. Warto podkreślić, że jeżeli praktycznie we wszystkich szkołach kryminalistyki uznaje się zjawisko przestępczości oraz proces jej zwalczania za obiekt badawczy kryminalistyki, to w stosunku do problematyki profilaktycznej przestępczości istnieją różne podejścia. W niektórych krajach jest ona postrzegana jako część procesu zwalczania przestępczości, a w innych – jako samodzielny obiekt badawczy kryminalistyki. W dyskursie naukowym na Litwie w ostatnich kilkunastu latach następuje zmiana tego paradygmatu, a profilaktyka coraz częściej jest uznawana za odrębny obszar badań kryminalistycznych⁸.

W niemieckiej doktrynie od dłuższego czasu wiele uwagi poświęca się strategii kryminalistycznej (*Kriminalstrategie*), postrzeganej jako naukowa funkcja prognostyczna, której obiektem badawczym są działania struktur państwowych, ukierunkowane na prognozowanie ewolucji określonych procesów (dynamiki i struktury przestępczości oraz innych towarzyszących jej negatywnych zjawisk) oraz przygotowanie przez instytucje państwowe wyprzedzających działań, skierowanych na prewencję negatywnych tendencji przestępczości⁹. Należy podkreślić, że kwestie dotyczące postrzegania strategii kryminalistycznej na Litwie nie należały i nadal nie należą do priorytetowych¹⁰. W ostatnich kilku

⁶ H. Malewski, *O formowaniu się ekspertologii sądowej – nowej dyscypliny naukowej – słów kilka*, [w:] *Piękno kryminalistyki, Księga jubileuszowa Profesora Józefa Wójcikiewicza*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, R. Krawczyk, D. Wilk, Toruń 2023, s. 227-243.

⁷ H. Malevski, *Kriminalistikos mokslo atsiradimo ir formavimosi prielaidos bei raida*, [w:] *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*, red. P. Ancelis et al., Vilnius 2009, s. 399-435.

⁸ Takim przykładem mogą być badania naukowe Liny Novikovienė i obroniony przez nią doktorat, zob. L. Novikovienė, *Šiuolaikinis kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje*, daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius 2005.

⁹ Zob. W. Zirk, G. Vordermaier, *Kriminaltechnik und Spurenkunde. Lehrbuch für Ausbildung und Praxis*, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar–Dresden 1998, s. 11-12.

¹⁰ Pierwszy tekst naukowy o strategii kryminalistycznej na Litwie został opublikowany w 1981 r. Zob. Э. Палскис, *О криминалистической стратегии (к постановке вопроса)*, [w:] *Использование современных достижений науки и техники в деятельности следствен-*

dziesięcioleciach powstało tylko kilka publikacji na ten temat, o czym będzie mowa w następnej części monografii.

Jedną z form aktywności człowieka jest działalność przestępcza, którą możemy zrozumieć wyłącznie poprzez analizę wywoływanych przez nią zmian w otaczającym nas świecie i świadomości ludzi. W terminologii kryminalistycznej zmiany te nazywane są śladami i stanowią obiektywne oraz powszechne zjawisko. Analizując ślady, ich charakter i przyczyny powstania, możemy ustalić powiązania pomiędzy działaniem sprawcy a jego skutkiem. Kryminalistyka bada przestępstwo jako sprzeczną z prawem działalność człowieka, a także jako określony akt postępowania, który powoduje negatywne zmiany oraz pozostawia ślady zarówno w środowisku materialnym, jak i w ludzkiej świadomości. Współczesny zakres środowiska materialnego obejmuje także tzw. przestrzeń wirtualną. Obiektem badawczym kryminalistyki jest zazwyczaj funkcjonalna strona nielegalnej działalności człowieka, czyli technologia działalności przestępczej, którą można określić jako sumę (system) wzajemnie powiązanych działań, ukierunkowanych na osiągnięcie określonego celu przestępczego. Do obiektów badawczych kryminalistyki zaliczają się także inne działania, które mogą posiadać pewne cechy przestępcze, mimo że same w sobie nie są przestępstwami. Kryminalistyka, wykorzystując swoje metody, techniki i rekomendacje, pomaga w badaniu katastrof, samobójstw i innych przypadków, w których do ustalenia prawdy niezbędna jest specjalistyczna wiedza kryminalistyczna. Należy jednak podkreślić, że wspomniane zdarzenia są dziedziną fakultatywną, a podstawowym obiektem badawczym kryminalistyki, od czasów Hansa Grossa, są działania przestępcze, ich skutki oraz działalność organów ścigania¹¹.

W strukturze działalności przestępczej, jako obiekcie poznania kryminalistycznego, można wyróżnić kilka kluczowych elementów: podmioty (osoby zaangażowane w przygotowanie i dokonanie przestępstwa oraz uczestniczące w zacieraniu śladów i utrudnianiu czynności dochodzeniowo-śledczych), przedmiot przestępstwa (wartości chronione prawem, którymi są ludzkie życie, zdrowie, godność, a także wartości materialne itp.), cele i motywy (podmiotowa strona przestępstwa), tryb działania (zespół określonych czynności mających na celu przygotowanie i dokonanie przestępstwa oraz działania skierowane na

ных органов, (Тезисы республиканской научной конференции), ред. С.И. Стачекас, Вильнюс 1981, s. 18-21.

¹¹ Już Hans Gross pisał, że „to, jak działa przestępca przy samym dokonywaniu podpalenia, jakie stosuje środki, z jakich rodzajów pomocy korzysta, jak można wykryć sposoby dokonania podpalenia i jak ujawnić sprawcę – wszystko to przedmiot kryminalistyki”. Zob. H. Gross, *Podręcznik dla sędziego śledczego...*, s. 38.

maskowanie skutków przestępstwa i uniknięcie odpowiedzialności karnej), okoliczności i sytuacja popełnienia przestępstwa (materialne warunki środowiskowe, w których zostało ono dokonane, różnorodne czynniki, które mogły mieć wpływ na popełnienie przestępstwa) oraz skutek (konsekwencje przestępstwa). Większość tych elementów łączy pojęcie mechanizmu przestępstwa.

Mechanizm przestępstwa to złożona struktura dynamiczna, na którą składają się nie tylko działania zmierzające do osiągnięcia celu przestępczego, takie jak sposób popełnienia przestępstwa (*modus operandi*), ale także warunki i okoliczności jego zaistnienia, w tym czynniki ułatwiające lub utrudniające ten proces, aspekty mające wpływ na możliwość wykrycia i zabezpieczenia śladów przestępstwa oraz ślady działalności innych osób niepowiązanych bezpośrednio ze zdarzeniem objętym dochodzeniem. Głównym elementem mechanizmu przestępczego jest sposób popełnienia przestępstwa. Sposób (metoda) przestępstwa to zespół czynności ukierunkowanych na osiągnięcie celu przestępczego. Może on mieć całościową strukturę, łączącą w sobie etapy szykowania i dokonania przestępstwa oraz unikania odpowiedzialności karnej (ukrycia faktu i skutków popełnionego przestępstwa oraz zacierania jego śladów), lub też strukturę niepełną. Wybór metody dokonania przestępstwa zależy nie tylko od chęci i umiejętności sprawcy, ale także od wielu czynników obiektywnych i subiektywnych, takich jak obiekt zamachu, jego cechy i właściwości, warunki i okoliczności, w których ma być popełnione przestępstwo, zagrożenia dla sprawcy i inne.

Proces powstawania informacji o przestępstwie ma charakter sytuacyjny, gdyż w dużej mierze zależy od okoliczności, warunków i czynników, w jakich się odbywa. Mając na uwadze, że sytuacja, w której popełniono przestępstwo, nie bywa „jednopłaszczyznowa” (jednolita), a tworzy ją duży kompleks różnorodnych obiektów, to również „odcisk” (odwzorowanie się) przestępstwa przybiera złożoną formę mozaiki, której elementy są rozmieszczone na różnych obiektach. Ze względu na szereg przyczyn, zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych, bardzo rzadko udaje się uzyskać (informacyjnie odtworzyć) całościowy „odcisk” przestępstwa. Obiektywne czynniki znacząco wpływają na proces powstawania i zanikania śladów. Oprócz nich na skuteczność zabezpieczenia dowodów mają wpływ także czynniki subiektywne: świadome działania sprawcy mającego na celu maskowanie lub niszczenie śladów, niezawinione działania osób postronnych, a także niedociągnięcia i błędy w pracy funkcjonariuszy zabezpieczających ślady przestępstwa. Analiza śladów pozwala ustalić obiektywną prawdę o popełnionym przestępstwie oraz jego sprawcy, a także okolicznościach i warunkach, w jakich do niego doszło. Uzyskane informacje (dowody) stanowią podstawę do karno-prawnej oceny zarówno samego zdarzenia, jak i osoby odpowiedzialnej za jego popełnienie.

Warto zaznaczyć, że w krajach tak zwanego obozu socjalistycznego, szczególnie w byłym Związku Sowieckim, prężnie rozwijała się teoria działalności operacyjno-rozpoznawczej, której celem było opracowywanie niejawnych metod i technik wykrywania oraz prewencji przestępstw, a także docierania do osób podejrzanych i ich inwigilacji. Teoria ta szeroko promowała wykorzystywanie kryminalistycznych metod i narzędzi w niejawnych (pozaprocessowych) procedurach. Tego rodzaju działania odbywały się w rzeczywistości poza kontrolą procesową i w różnych okresach, z różnym natężeniem były stosowane również do politycznych represji. Po odzyskaniu przez Litwę niepodległości w 1990 r. zaczęto wprowadzać nowe demokratyczne standardy ochrony praw i wolności człowieka, co spowodowało, że niejawna działalność organów ścigania została poddana kontroli sądowej oraz jednoznacznie określona zasadami i warunkami przewidzianymi w ustawach¹². Te pozytywne zmiany w szeroko pojmowanej dziedzinie ochrony praw i wolności człowieka przyczyniły się do zmniejszenia zainteresowania naukowymi badaniami dotyczącymi niejawnych czynności operacyjno-rozpoznawczych, które były charakterystyczne dla okresu sowieckiego. Jednak nowe formy przestępczości oraz innowacyjne metody i narzędzia popełniania przestępstw stały się poważnymi wyzwaniem dla organów ścigania, co wymusiło, już w nowych realiach prawnych, zintensyfikowanie badań naukowych w tej dziedzinie. Współczesna przestępczość zorganizowana często przekracza granice jednego kraju, co wymaga zintensyfikowanej współpracy międzynarodowej. Profesjonalizacja przestępczości oraz problematyka wykorzystywania przez grupy przestępcze nowoczesnych metod, taktyk i technik popełniania przestępstw wymaga analizy tych tendencji oraz perspektyw ich zwalczania¹³. Cyfryzacja oraz rozwój Internetu znacząco zmieniły naszą rzeczywistość. Coraz częściej mamy do czynienia z różnorodnymi przestępstwami popełnianymi w wirtualnej przestrzeni, których skutki stają się coraz bardziej dotkliwe. Już dzisiaj można zauważyć, że walka z przestępczością, przynajmniej w przypadku niektórych jej rodzajów, przenosi się do cyberprzestrzeni.

Kolejnym obiektem badawczym kryminalistyki jest praktyka zwalczania przestępczości, a w szczególności działalność organów ścigania ukierunkowana na tworzenie i doskonalenie rekomendacji, metod oraz technik wykrywania

¹² Zob. Ustawa Republiki Litewskiej o kryminalistycznej działalności wywiadowczej (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas), [on-line:] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.434526/asr> – 31 X 2022.

¹³ Warto zaznaczyć, że w polskim dyskursie naukowym ten temat jest coraz częściej poruszany, takim przykładem może być książka z „prowokacyjnym” tytułem „Antykryminalistyka”. Zob. *Antykryminalistyka. Taktyka i technika działań kontrykrywacyjnych*, red. P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, Warszawa 2022.

i badania przestępstw, ustalania ich sprawców oraz zbierania, analizowania i wykorzystywania dowodów w procedurach karnych. Od początków formowania się kryminalistyki naukowej podstawowy nacisk kładziono na zwiększenie kompetencji i efektywności działania sędziego śledczego, jako kluczowej postaci w procesie dochodzeniowo-śledczym, o czym świadczy tytuł głównego dzieła Hansa Grossa¹⁴. Jednocześnie należy podkreślić, że obiektem badawczym kryminalistyki jest działalność nie tylko sędziego śledczego, ale także funkcjonariuszy policji oraz innych służb, którzy w większym lub mniejszym zakresie uczestniczą w badaniu czynów przestępczych. W obecnych czasach ważną rolę odgrywa działalność prokuratora, który aktywnie uczestniczy w organizacji i planowaniu postępowań oraz ustawowo jest zobowiązany nie tylko do kontrolowania tych postępowań, ale także kierowania nimi. Współczesny proces karny nie jest możliwy bez wszechstronnego i różnorodnego wykorzystywania wiadomości specjalnych. W tym kontekście szczególne znaczenie mają biegli (eksperci) i specjaliści. Na uwagę zasługuje także problematyka kryminalistyczna w działalności sądu, gdyż ciężar dowodzenia, w związku z kompleksową reformą szeroko rozumianego prawa karnego¹⁵, przeniósł się z postępowania przygotowawczego na etap sądowego rozpatrywania sprawy. Te zmiany legislacyjne spowodowały znaczący wzrost zainteresowania problematyką kryminalistyczną w działalności obrońców¹⁶, co jednak nie oznacza, że pojawił się nowy obiekt badawczy kryminalistyki. Był to raczej nowy kierunek w zastosowaniu i wykorzystywaniu wiedzy kryminalistycznej, która wcześniej była przeznaczona w pierwszej kolejności dla funkcjonariuszy organów ścigania. Analiza praktyki kryminalistycznej od czasów H. Grossa jest jednym z najskuteczniejszych instrumentów, które pozwalają usprawniać działalność organów ścigania i innych podmiotów zaangażowanych w zwalczanie przestępczości. W tych dziedzinach ogromne znaczenie ma współpraca międzynarodowa na różnorodnych płaszczyznach, co jest częściowo realizowane przez agendy Unii Europejskiej, takie jak Europol, Eurojust, ENFSI¹⁷ i inne. Na Litwie szczególna uwaga zwracana

¹⁴ Tytuł pierwszego wydania podręcznika kryminalistyki Hansa Grossa brzmiał w oryginale: *Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w.*, Graz, 1893.

¹⁵ Od 1 maja 2003 r. na Litwie zaczęły obowiązywać nowy Kodeks karny, nowy Kodeks postępowania karnego, ustawa o ekspertyzie sądowej i cały szereg aktów wykonawczych, które kardynalnie zmieniły paradygmaty nie tylko działań dochodzeniowo-śledczych, ale i sądowych.

¹⁶ Na przykład, Ukraina na niektórych uczelniach oferujących studia prawnicze posiada wydziały adwokatury, a nawet prowadzona jest samodzielna szkoła wyższa – Akademia Adwokatury Ukrainy (Academy of Advocacy of Ukraine).

¹⁷ ENFSI – European Network of Forensic Science Institutes (Europejska Sieć Instytutów Kryminalistycznych).

jest na międzynarodową akademicką współpracę oraz współpracę organizacji pozarządowych, takich jak Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne, z ich odpowiednikami za granicą¹⁸.

Od czasów Hansa Grossa działalność dochodzeniowo-śledcza zawsze była w obszarze zainteresowań kryminalistów, którzy analizowali nie tylko szczegółowe praktyczne aspekty tej działalności, ale również jej teoretyczne komponenty, takie jak cele i zadania, metody, techniki, środki i metodyki, a także formy działalności i uczestniczące w niej podmioty.

Według poglądów dominujących we wschodnioeuropejskiej szkole kryminalistyki, do najważniejszych obszarów i form czynności, które bada kryminalistyka, należą:

- ↪ wstępne czynności organów dochodzeniowo-śledczych sprawdzające informacje o okolicznościach zdarzenia przestępczego;
- ↪ wszczęcie postępowania;
- ↪ niezwłoczne przeprowadzenie niezbędnych czynności dochodzeniowo-śledczych;
- ↪ ustalenie potencjalnych sprawców przestępstwa oraz zbieranie dowodów ich winy (według litewskiego Kodeksu postępowania karnego – zbieranie danych, które mogą stać się dowodami tylko w czasie rozprawy sądowej, kiedy sąd uzna je za dowody);
- ↪ czynności końcowego etapu postępowania przygotowawczego;
- ↪ wykorzystywanie metod, technik i rekomendacji kryminalistycznych w procesie wykryczym i dowodowym;
- ↪ organizacja współdziałania pomiędzy funkcjonariuszami struktur śledczych i operacyjno-rozpoznawczych;
- ↪ organizacja działalności struktur śledczych;
- ↪ opracowanie i organizacja badania różnych rodzajów przestępstw;
- ↪ działalność instytucji ekspertyzy sądowej;
- ↪ udział społeczności i mediów w zwalczaniu i prewencji przestępczości;
- ↪ udział obrońców w postępowaniu przygotowawczym;
- ↪ działalność prokuratorska w procesie karnym;
- ↪ realizacja wymiaru sprawiedliwości, w tym ocena stosowanych w sprawie karnej metod, technik i rekomendacji kryminalistycznych¹⁹.

¹⁸ Zob. na przykład R. Ackermann et al., *Schaffung eines einheitlichen europäischen kriminalistischen Raumes. Die Tätigkeit öffentlicher Organisationen zur Stärkung der internationalen Beziehungen*, „Kriminalistik. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis” 2020, Heft 6, s. 355–363.

¹⁹ Zob. I. Vozgrin, *Introduction to Criminalistics: History, Fundamentals of Theory, Bibliography*, Saint Petersburg 2003, s. 43.

Z perspektywy bezpieczeństwa państwa, społeczeństwa i jednostki bardzo ważną rolę odgrywa prewencja działań przestępczych. Wzmianki o zapobieganiu przestępstwom pojawiają się już w średniowieczu, a w XVIII i XIX w. znajdujemy opisane zalecenia dotyczące ochrony przed kradzieżami, oszustwami i innymi wykroczeniami²⁰. Tą problematyką interesowali się jednak głównie przedstawiciele kryminologii czy socjologii. Dopiero w ostatnich dziesięcioleciach XX w. nastąpił renesans zainteresowania problematyką profilaktyki kryminalistycznej, który objął również Litwę. Prowadzone są tam badania naukowe wspierane przez instytucje państwowe, opracowywane na szczeblu krajowym programy zwalczania i prewencji przestępczości, a zadania w zakresie zapobiegania przestępczości znajdują się wśród priorytetów instytucji państwowych i samorządowych.

4.2. Przedmiot, zakres i definicja kryminalistyki

Do 1918 r. zarówno Litwy, jak i Polski, jako samodzielnych podmiotów geopolitycznych, na mapie Europy nie było. W związku z tym nie mogło być mowy o funkcjonowaniu odrębnej polityki kryminalistycznej, niezależnych badań naukowych ani specyficznych metod zwalczania przestępczości, które w każdym kraju są powiązane z prawem i kulturą narodową. Wszystkie te kwestie pozostawały w gestii zaborców. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Litwa i Polska musiały praktycznie od podstaw tworzyć swoje struktury państwowe, w tym także instytucje zajmujące się zwalczaniem przestępczości. W tamtym okresie nie było żadnych możliwości ani realnych przesłanek, aby stworzyć własną, oryginalną koncepcję zwalczania przestępczości, o czym świadczy fakt, że w okresie międzywojennym na Litwie nie było oryginalnego kodeksu postępowania karnego, lecz funkcjonował przetłumaczony (z pewnymi poprawkami i uzupełnieniami) kodeks postępowania karnego carskiej Rosji. Każdy system wiedzy aspirujący do statusu nauki, zgodnie z paradygmatami naukoznawstwa²¹, musi spełniać określone wymagania. Kryminalistyka, podobnie jak każda inna

²⁰ Zob. K. Lehmann, *Schutz von Verbrechern im 18 und 19 Jahrhundert*, „Kriminalistik” 1960, nr 11, s. 475-478; B. Hołyst, *Kryminalistyka*, wyd. 10, zm. i rozsz., Warszawa 2004, s. 1247-1252.

²¹ „Naukoznawstwo, dyscyplina nauk. wyodrębniona w latach 30 XX w., obejmująca zespół nauk o nauce, zwł. teorię i historię nauki, metodologię nauk, psychologię i socjologię nauki oraz dotyczące nauki zagadnienia prakt.-organiz.; problematyka badawcza n. ma znaczenie dla organizacji nauki i nauczania, kształcenia kadr, planowania i koordynacji badań

dyscyplina naukowa, powinna posiadać swój obiekt badawczy, przedmiot, system stosowanych metod badawczych, teorię oraz metodologię naukową, które opisują i analizują określony wycinek otaczającej nas rzeczywistości²². Hans Gross we wstępie do trzeciego wydania swego dzieła pisał: „To, co dotyczy zmiany tytułu książki, to uważam, iż mam prawo określić swoją pracę jako «system kryminalistyki», gdyż ten dział wiedzy w ostatnim czasie wywalczył sobie pozycję samodzielnej nauki z jasno wyznaczonym zakresem i oddzielnie wypracowanymi działami”²³. Należy zaznaczyć, że już pod koniec XIX w. trwały dyskusje na temat miejsca kryminalistyki w systemie nauk. Dalej H. Gross pisał: „Dokładnie też i kryminalistyka powinna postępować swoją drogą i odpowiednio do jej istoty droga ta jest charakterystyczna dla nauk ścisłych (w rosyjskim tłumaczeniu²⁴ mowa jest o naukach przyrodniczych – przyp. red.). Jeżeli rozpatrujemy kryminalistykę jako część prawa karnego – to kryminalistyka powinna metody nauk ścisłych (w rosyjskim tłumaczeniu mowa jest o metodach nauk przyrodniczych – przyp. red.) wprowadzać do prawa karnego. Powstaje pytanie, czy będzie to dla niej korzystne, czy też nie. Ale jeśli kryminalistyki nie zaliczymy do prawa karnego, jak to niektórzy uważają, to muszą istnieć jej własne metody rozwoju i te jej osiągnięcia, które nie mogą być odrzucane przez praktykę i naukę prawniczą”²⁵. Bardzo często podkreślana jest wypowiedź H. Grossa, że kryminalistyka jest wiedzą o realiach prawa karnego. Zaznaczał tym samym jej charakter pomocniczy w stosunku do materialnego prawa karnego, które zmienia się w zależności od okoliczności, co z kolei wymaga zmian w kryminalistyce²⁶. W przedmowie do czwartego wydania swojej książki H. Gross, który notabene nie był doktrynerem, umieszcza kryminalistykę jako integralną część kryminologii, obok antropologii kryminalnej, psychologii kryminalnej, socjologii i statystyki kryminalnej, które mają na celu wspieranie prawa karnego²⁷. Na marginesie tej wypowiedzi H. Grossa warto podkreślić, że kryminalistyka nie wspiera ani nie obsługuje prawa karnego, lecz realizuje cele i zadania

nauk. itp.”, zob. *Naukoznawstwo*, [w:] *Norwa encyklopedia powszechna PWN*, t. 4, Warszawa 1997, s. 413.

²² Szerzej zob. H. Malevski, *Bendroji kriminalistikos teorija: nuo Hanso Grosso iki Rafailo Belkino... ir kas toliau?*, [w:] *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis*, red. H. Malevski, S. Matulienė, G. Juodkaitė-Granskienė, Vilnius 2022, s. 35-62.

²³ H. Gross, *Podręcznik dla sędziego śledczego...*, s. 38.

²⁴ Г. Гросс, *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*, Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г., Москва 2002, s. VIII.

²⁵ H. Gross, *Podręcznik dla sędziego śledczego...*, s. 39.

²⁶ *Ibidem*, s. 40.

²⁷ *Ibidem*, s. 46.

związane ze zwalczaniem i prewencją przestępczości. Tych kilka stwierdzeń badacza świadczy o tym, że na temat miejsca kryminalistyki w systemie nauk toczyły się, i wciąż toczą, burzliwe dyskusje.

Na przełomie XIX i XX w., kiedy na zachodzie Europy formowała się kryminalistyka naukowa, Litwa była częścią carskiej Rosji. W okresie międzywojennym Litwa dopiero zaczynała tworzyć swoje narodowe zaplecze kryminalistyczne, wykorzystując, przystosowując i kompilując osiągnięcia i doświadczenia państw zachodnich w dziedzinie zwalczania przestępczości. Jednocześnie, z uwagi na to, że większość prawników wykształciła się na uniwersytetach carskiej Rosji, korzystano też z dokonań tego kraju. Kryminalistyka w tym czasie była przede wszystkim praktyczną dyscypliną, a większość publikacji miała charakter stosowany, ponieważ ich celem było kształcenie funkcjonariuszy organów ścigania. Po II wojnie światowej Litwa została wcielona do Związku Sowieckiego, co w obliczu ówczesnych realiów uniemożliwiało prowadzenie niezależnej polityki kryminalistycznej. Skutkowało to jedynie powielaniem istniejących koncepcji kryminalistycznych. Praktycznie dwa powojenne pokolenia kryminalistów i prawników litewskich były kształcone na uczelniach według modelu dydaktyki sowieckiej, co bez wątpienia miało wpływ na postrzeganie przedmiotu, zakresu oraz definicji kryminalistyki. Do dziś model kryminalistyki na Litwie jest umiejscowiony w ramach wschodnioeuropejskiej szkoły kryminalistyki, chociaż od jakiegoś czasu można mówić o początkach procesu formowania się nowej szkoły kryminalistyki, która łączy cechy dwóch istniejących tradycji: wschodnioeuropejskiej i germańskiej. Wstępnie nazwaliśmy ją kryminalistyczną szkołą Międzymorza (*Intermarium*)²⁸.

Po II wojnie światowej, kiedy Litwa była integralną częścią Związku Sowieckiego, nie było mowy o jakichkolwiek własnych koncepcjach naukowych, które byłyby sprzeczne z paradygmatami kryminalistyki opartymi na filozofii marksistowskiej. Jednocześnie trzeba podkreślić, że w kryminalistyce sowieckiej istniała tendencja do zajmowania się zagadnieniami z zakresu teorii i metodologii nauki, co zapewniało bezpieczną przestrzeń do analizowania problematyki zwalczania przestępczości. Problematyka kryminologiczna, czy też praktyczna analiza zwalczania i prewencji przestępstw metodami i technikami kryminalistycznymi, była źle postrzegana, gdyż w sowieckiej polityce karnej dominował pogląd, że przestępczość jest zjawiskiem klasowym, charakterystycznym dla poprzednich ustrojów. Uważano, że w warunkach komunizmu przestępczość ma tendencje do zanikania, co sprawiało, że techniko-

²⁸ Szerzej zob. H. Malewski, *Bendroji kriminalistikos teorija...*, s. 59.

-kryminalistyczne oraz taktyko-kryminalistyczne badania naukowe dotyczące czynności dochodzeniowo-śledczych nie były uznawane za perspektywiczne.

Przedmiot badań każdej dyscypliny naukowej, w tym kryminalistyki, jest złożoną kategorią, która odzwierciedla zasady i metody naukowe oraz postępy w badaniach obiektów jej zainteresowania²⁹. Do połowy XX w. właściwie w żadnej ze szkół kryminalistyki nie było jednoznacznego odróżnienia przedmiotu nauki od jej obiektu badawczego. Jeszcze w 1985 r. w podręczniku *Kriminalistika*, wydanym w języku litewskim, autorzy, pisząc o przedmiocie kryminalistyki, twierdzili, że jest nim określona dziedzina analizowanych problemów i prawidłowości, innymi słowy, obiekt badania naukowego³⁰. W tym podręczniku była podana następująca definicja kryminalistyki: „Kryminalistyka jest nauką o metodach wykrywania, badania i prewencji przestępstw, taktycznych sposobach i technicznych narzędziach zabezpieczania, badania i wykorzystania śladów i innych dowodów przestępstwa”³¹. Ta definicja, z pewnymi lingwistycznymi zmianami, była pochodną tradycyjnego ujęcia kryminalistyki, które występuje w wielu rosyjskich publikacjach³².

Celem niniejszego opracowania nie jest ogólna analiza dyskursu naukowego dotyczącego przedmiotu, zakresu i definicji kryminalistyki, ale zaprezentowanie tej problematyki i istniejących współcześnie na Litwie poglądów, na które znaczący wpływ miały i wciąż mają poglądy naukowców wschodnioeuropejskiej szkoły kryminalistyki. Należy podkreślić, że w sowieckiej kryminalistyce, która miała ogromne znaczenie dla całej wschodnioeuropejskiej szkoły kryminalistyki, poglądy na temat przedmiotu nauki i jej zakresu ulegały zmianom. Początkowo, pod wpływem germańskiej szkoły kryminalistyki, akcentowano techniczno-przyrodnicze aspekty tej dziedziny, które mamy w pracach Abrama Vinberga czy Stiepana Mitriczewa. Z czasem zaczął przeważać pogląd, że kryminalistykę można zaliczyć do szeroko pojmowanego systemu nauk prawnych. Aleksandr

²⁹ Więcej o przedmiocie kryminalistyki we wschodnioeuropejskiej szkole kryminalistyki zob. *Криминалистика социалистических стран*, red. В. Колдин, Москва 1986, s. 6-28; H. Malevski, *Subject of Criminalistics and Its Research Objects: Place of Criminalistics in System of Sciences*, [w:] *Textbook of Criminalistics*, Vol. 1: *General Theory*, ed. H. Malevski, V. Shepitko, Kharkiv 2016, s. 46-83; Р. Белкин, *Курс криминалистики*, Третье издание, дополненное, Москва 2001, s. 46-84.

³⁰ E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius, *Kriminalistika*, Vilnius 1985, s. 4.

³¹ *Ibidem*, s. 6.

³² А. Винберг, *Предмет и метод советской криминалистики*, [w:] *Криминалистика*, Ч.I, red. А. Винберг, С. Митричев, Москва 1950, s. 4; С. Митричев, *Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук*, „Социалистическая законность” 1952, nr 3, s. 25-26; *Криминалистика*, изд. 2-е, испр. и доп., red. С.П. Митричев, Н.А. Селиванов, М.П. Шаламов, Москва 1973, s. 5.

Wasiłjew, wieloletni kierownik katedry kryminalistyki Wydziału Prawa Państwowego Moskiewskiego Uniwersytetu, tak określa kryminalistykę – „jest to nauka o planowym organizowaniu badania przestępstw, efektywnym poszukiwaniu, zabezpieczaniu i badaniu dowodów zgodnie z ustalonymi w karnoprosesowej ustawie normami oraz o działalności prewencyjnej, wykorzystując do tego celu opracowane na bazie przyrodniczych, technicznych i innych nauk specjalnie metody i techniki”³³. Jeszcze wyraźniej na prawniczy aspekt kryminalistyki wskazywał I. Vozgrin, który pisał, że „kryminalistyka faktycznie jest specjalną, kompleksową i integracyjną, ale prawniczą nauką”³⁴. Niektórzy autorzy podkreślają przyrodniczo-techniczny charakter kryminalistyki, koncentrując uwagę na jej metodach, inni – akcentują kwestie dotyczące wykorzystywania jej rekomendacji, metod i technik w zwalczaniu i prewencji przestępczości, co pozwala zaliczyć ją do szeroko pojętej dziedziny prawa. Istnieją też poglądy, że kryminalistyka łączy w sobie zarówno przyrodniczo-techniczne, jak i prawnicze elementy. Jedną z takich koncepcji jest pogląd Rafała Bielkina o „syntetycznej naturze kryminalistyki”³⁵. Badacz w jednej ze swoich ostatnich prac podkreślał, że nie jest ona mechanicznym połączeniem metod i technik zaczerpniętych z różnych nauk (przyrodniczych, technicznych, humanistycznych), lecz ich syntezą. Przyjmując założenie R. Bielkina można stwierdzić, że kryminalistyka jest nową, komplementarną dyscypliną powstałą dzięki świadomemu łączeniu różnorodnych, zaadaptowanych z innych nauk elementów (metod, technik itp.), której nadrzędnym celem jest systemowe poznanie jej obiektów badawczych oraz, na tej podstawie, opracowanie własnych metod, sposobów i narzędzi do wykrywania, zwalczania i prewencji przestępstw.

Należy zaznaczyć, że niezależne teoretyczne rozważania o koncepcji i modelu kryminalistyki na Litwie, definicji oraz zakresie tej dyscypliny, a także jej miejscu w systemie nauk, stały się zauważalne dopiero po 1990 r., kiedy Litwa ogłosiła niepodległość i wyszła ze struktur Związku Sowieckiego. Jedną z pierwszych prac dotyczących oceny stanu i perspektyw rozwoju kryminalistyki był krótki artykuł opracowany przez wykładowców Katedry Kryminalistyki Litewskiej Akademii Policji, opublikowany w 1993 r. W tekście wskazano, że ówczesny poziom kryminalistyki na Litwie nie spełniał stawianych wymagań – brakowało jednolitej koncepcji tej dyscypliny oraz odpowiedniego systemu i techniki kryminalistycznej, które mogłyby sprostać potrzebom praktyki

³³ *Криминалистика*, red. А. Васильев, Москва 1971, s. 7-8.

³⁴ I. Vozgrin, *op. cit.*, s. 97.

³⁵ Р. Белкин, *Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики*, Москва 2001, s. 43.

zwalczania przestępczości³⁶. Ten artykuł jest obecnie postrzegany jako swoista deklaracja reformowania kryminalistyki na jej zarówno teoretycznej, jak i praktycznej płaszczyźnie, a także w zakresie dydaktyki kryminalistycznej³⁷. Zawarte w nim założenia były realizowane w rozprawach doktorskich, projektach badań naukowych³⁸ oraz w różnorodnych publikacjach w kraju i za granicą. Warto zaznaczyć, że w pierwszym tomie czasopisma naukowego Litewskiej Akademii Policji opublikowano także szereg innych tekstów dotyczących zwalczania przestępczości³⁹. Duże znaczenie dla rozwoju kryminalistyki na Litwie miały podręczniki kryminalistyki, które były wydawane w języku litewskim. Miały one, w pierwszej kolejności, przekazywać przyszłym prawnikom i funkcjonariuszom organów ścigania wiedzę i umiejętności niezbędne w przyszłej działalności zawodowej. W tych podręcznikach mniej uwagi poświęcono typowo teoretycznym zagadnieniom definicji i miejsca kryminalistyki w systemie nauk. W wydany w 1998 r. podręczniku *Podstawy techniki kryminalistycznej*⁴⁰ definicja kryminalistyki w swojej warstwie merytorycznej była zbieżna z określeniem zawartym w podręczniku z 1985 r. W latach 2012–2013 na Uniwersytecie Michała Romera został wydany w dwóch częściach podręcznik⁴¹, w którym autorzy nie zaprezentowali własnej, oryginalnej definicji kryminalistyki.

Zmieniający się świat, w tym zmiany w strukturze i dynamice przestępczości, wymaga od kryminalistyki nowych, efektywnych metod oraz rekomendacji dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, aby umożliwić identyfikację sprawców przestępstw, ustalanie okoliczności zdarzeń oraz innych faktów istotnych dla odkrycia prawdy o przestępstwie, a obecnie także dla ustalania faktów prawnych w sprawach cywilnych lub administracyjnych. To powoduje,

³⁶ J. Juškevičiūtė et al., *op. cit.*, s. 65.

³⁷ H. Malewski, *Nauczanie kryminalistyki w Litewskiej Akademii Policji* „Policijny Biuletyn Szkoleniowy” 1996, nr 3-4, s. 80-82.

³⁸ W latach 1994–1997 naukowcy z Katedry Kryminalistyki Litewskiej Akademii Policji współuczestniczyli w projekcie badań naukowych „Przestępczość i wymiar sprawiedliwości” (*Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija*), w którym problematyka kryminalistyczna miała szczególne miejsce. W czasie realizacji tego projektu został opublikowany szereg prac, w pierwszej kolejności tych, które były powiązane z przygotowywanymi pracami doktorskimi. Zob. na przykład H. Malewski, *Oględziny miejsca zdarzenia. Rzeczywistość i perspektywy*, Kraków 1994, s. 16-17; H. Malewski, J. Juškevičiūtė, *Dėl specialių žinių termino apibrėžimo*, „Kriminalinė justicija” Vol. 6, 1997, s. 35-45.

³⁹ S. Kuklianskis, A. Žurauskas, *Aktualios procesinės ir kriminalinės nusikaltimų išaiskinimo problemos*, „Mokslo darbai” Vol. 1, 1993, s. 54-60.

⁴⁰ E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 10.

⁴¹ *Kriminalistika. Teorija ir technika*, red. V.E. Kurapka, S. Matulienė, Vilnius 2012; *Kriminalistika. Taktika ir metodika*, red. V.E. Kurapka, S. Matulienė, Vilnius 2013.

że kryminalistyka bada prawidłowości otaczającego nas świata, które są związane z procesami popełniania przestępstw oraz działalnością funkcjonariuszy organów ścigania, prokuratorów, sędziów i biegłych uczestniczących w ściganiu i badaniu przestępstw oraz zapobieganiu im.

Wśród najważniejszych aspektów badanych w kryminalistyce należy wymienić przede wszystkim prawidłowości mechanizmu popełniania przestępstw. Mechanizm ten jest złożonym układem dynamicznym, w skład którego wchodzi m.in. sprawca, cele i motywy jego działania oraz ich ocena; przedmiot przestępstwa; sposób popełnienia przestępstwa; warunki i okoliczności jego zaistnienia. W kontekście mechanizmu popełniania przestępstw najczęściej wskazuje się na:

- ↳ prawidłowości w doborze i realizacji sposobu popełnienia przestępstwa;
- ↳ prawidłowości powiązań elementów mechanizmu popełnienia przestępstwa;
- ↳ prawidłowości niektórych zjawisk związanych z czynem przestępczym (proces powstawania śladów itp.).

Każde przestępstwo występuje w określonym środowisku materialnym i ma charakter sytuacyjny. Wzajemnie powiązane elementy mechanizmu popełnienia przestępstwa odzwierciedlają się w otoczeniu, tworząc ślady materialne i idealne, które stanowią główne źródła informacji o czynie przestępczym oraz osobach, które w nim uczestniczyły. Dodatkowo mogą one dostarczać istotnych faktów prawnych w sprawach cywilnych lub administracyjnych.

Podczas dochodzenia informacje o przestępstwie i osobach w nim uczestniczących mogą być użyte tylko wtedy, gdy są gromadzone, oceniane, badane i wykorzystywane zgodnie z procedurą ustanowioną przez prawo. Zgodnie z art. 20 obowiązującego na Litwie Kodeksu postępowania karnego: „O tym, czy uzyskane dane mogą zostać uznane za dowód, decyduje każdorazowo sędzia lub sąd właściwy do rozpoznania sprawy”⁴². Naszym zdaniem, takie określanie dowodów zawęża ich treść i granice.

Poszukiwanie, gromadzenie, zabezpieczanie, analiza, badanie i wykorzystywanie informacji (śladów, potencjalnych dowodów) podlegają pewnym prawidłowościom. Te zasady służą bezpośrednio realizacji głównego celu kryminalistyki, jakim jest usprawnienie walki z przestępczością⁴³. Prawidłowości badane przez kryminalistykę dotyczą sfery zjawisk i procesów prawnych, ponieważ

⁴² Zob. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, [on-line:] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr> – 16 XI 2024.

⁴³ Bułgarski kryminalistyk R. Belenski prezentuje oryginalny pogląd na te kwestie. W swoim podręczniku, opisując system kryminalistyki, w części pierwszej „Teoretyczne podstawy kryminalistyki”, wyodrębnia rozdziały „Ogólna teoria kryminalistyki” oraz „Kryminalistyczne nauczanie o dowodach”. Wspomniana koncepcja autora znacznie przekracza tradycyjne

kryminalistyka koncentruje się głównie na zdarzeniach o znaczeniu kryminalnym, ich skutkach oraz działaniach odpowiednich instytucji państwowych w zakresie zwalczania i badania tych zdarzeń oraz zapobiegania im. Na podstawie analizy tych prawidłowości opracowywane są narzędzia i metody techniczne, zalecenia taktyczne oraz odpowiednie metodyki badania przestępstw i zapobiegania im, co stanowi realizację głównej funkcji kryminalistyki.

Przedmiot kryminalistyki, podobnie jak przedmiot każdej innej nauki, odzwierciedla ustalone w procesie poznawczym prawidłowości rozwoju jej obiektu badawczego. W związku z tym opis tej dziedziny powinien dążyć do ukazania kluczowych zasad. Kryminalistyka od momentu swojego powstania bada w węższym lub szerszym zakresie prawidłowości popełniania czynów przestępczych (i innych czynów mających znamiona przestępstwa) oraz ich wykrywania, dochodzenia i zapobiegania.

Duży wkład w analizę przedmiotu kryminalistyki, zwłaszcza przez definiowanie go jako zespołu określonych prawidłowości, które kształtują nie tylko proces popełniania przestępstwa i powstawania jego śladów w szerokim tego słowa znaczeniu, ale także prawidłowości związane z wykrywaniem, badaniem i prewencją przestępstw, wniósł R. Bielkin⁴⁴. On także był współautorem wydanego w 2007 r. podręcznika, który zawiera opartą na tej koncepcji definicję kryminalistyki⁴⁵.

Przedmiot badań kryminalistyki i jej definicja były i nadal są obiektem nieustannych dyskusji w literaturze naukowej. Naukowcy, niezależnie od tego, czy pochodzą z różnych krajów, czy z jednego państwa, nie zawsze są zgodni nawet w kwestiach podstawowych, fundamentalnych, takich jak instytucje, koncepcje, system czy charakter tej dziedziny. Należy podkreślić, że kryminalistyka, jako prężnie rozwijająca się nauka, pozostająca pod silnym wpływem nauk przyrodniczych, technicznych i społecznych, w tym prawnych, nieustannie się zmienia – jej paradygmaty są doskonałe, a nowe teorie i koncepcje wciąż powstają. Rozwijają się nie tylko tradycyjne szkoły kryminalistyki, ale powstają też ich nowe, narodowe modele. Poziom rozwoju kryminalistyki jako dyscypliny naukowej różni się w zależności od kraju, co niewątpliwie stwarza naukowcom określone problemy, utrudnia komunikację i ogranicza skuteczniejsze stosowanie jej osiągnięć w praktyce. Wymaga to znacznie ściślejszej współpracy

granice rozumienia kryminalistyki i dość szeroko traktuje problematykę dowodową. Zob. Р. Беленски, *Криминалистика*, Първо издание, София 2006.

⁴⁴ Idem, *Курс криминалистики*, Третье издание, дополненное, Москва 2001, s. 46-93.

⁴⁵ Т.В. Аверьянова et al., *Криминалистика*, Учебник для вузов, 3-е издание, переработанное и дополненное, Москва 2007, s. 41.

i koordynacji badań naukowych pomiędzy naukowcami z różnych krajów, aby zbliżyć poglądy na podstawowe paradygmaty kryminalistyki funkcjonujące w narodowych modelach.

4.3. Funkcje kryminalistyki

Przedstawiciele filozofii nauki podkreślają, że naczelną funkcją nauki jest zdobywanie wiedzy, a wskazywane w metodologii cele i wartości poznawcze powinny jej służyć. Witold Strawiński zauważa, że „Główną funkcją społeczną nauki jest funkcja poznawcza. Tym samym naczelne cele i wartości realizowane w badaniach naukowych to przede wszystkim cele i wartości poznawcze. Inne funkcje nauki – edukacyjne, innowacyjne, «emancypacyjne» – są pochodne w stosunku do jej głównej funkcji”⁴⁶. Jak zatem można spojrzeć na funkcje kryminalistyki?

Podstawowym obiektem badań kryminalistyki jest dwubiegunowa działalność człowieka – z jednej strony obejmują one przestępcze zachowania wraz z towarzyszącymi im zjawiskami, a z drugiej – procesy realizowane przez odpowiednie struktury państwowe, ukierunkowane na poznanie, zwalczanie i prewencję tych zachowań. Kryminalistyka, jako dyscyplina naukowa o charakterze syntetycznym, bada prawidłowości zdarzeń i zjawisk na poziomie masowym. Wymaga to zastosowania zarówno ogólnych, jak i specjalistycznych metod poznawczych z zakresu fizyki, chemii, matematyki, cybernetyki, socjologii, psychologii, prakseologii i innych nauk. Taki sposób badania stanowi teoretyczny poziom poznawczy. Rozwiązując praktyczne zadania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, analizujemy konkretne, indywidualne fakty. Stanowi to praktyczny poziom poznawczy. W toku takiego badania stosowane są metody, które opierają się na prawidłowościach teorii kryminalistycznej, jednak głównym celem jest ustalenie konkretnego faktu.

W kryminalistyce, w zależności od poziomu (praktycznego lub teoretycznego), można wskazać różne funkcje⁴⁷. Na poziomie teoretycznym kryminalistyka pełni funkcję epistemologiczną, która jest realizowana poprzez poznanie prognostyczne i retrospektywne. Funkcja ta ma na celu poznanie pewnych

⁴⁶ W. Strawiński, *Funkcja i cele nauki – zarys problematyki metodologicznej*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” Vol. 47, 2011, nr 3, s. 323–335.

⁴⁷ Kwestia funkcji kryminalistyki jest poruszana także w polskich publikacjach, zob. na przykład E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 22–25.

masowych negatywnych (przestępczych) zjawisk w życiu społecznym, określenie ich charakterystycznych cech oraz opracowanie ogólnych zaleceń i wytycznych, ukierunkowanych na wykrywanie i badanie tych negatywnych zjawisk oraz zapobieganie im. W kryminalistyce funkcje retrospektywna i prognostyczna mają szczególne znaczenie oraz są ze sobą ściśle powiązane. Przestępczość, jako specyficzne zjawisko społeczne, wymaga dynamicznej analizy, ponieważ pod wpływem różnych czynników błyskawicznie się zmienia i nabiera cech, o których jeszcze kilkadziesiąt lat temu nawet nie myślano.

Skuteczne badanie i wyjaśnianie przestępstw oraz zapobieganie im jest możliwe tylko wtedy, gdy dobrze znane są ich cechy i formy występowania, co można osiągnąć wyłącznie poprzez badanie tych zjawisk w trybie dynamicznym. Ciągły monitoring przestępczości pozwala nie tylko gromadzić wiedzę o tym zjawisku społecznym w kontekście retrospektywnym i ustalać pewne trendy w jego rozwoju, ale także przewidywać określone perspektywy jego zwalczania poprzez doskonalenie działalności organów ścigania oraz wdrażanie nowoczesnych metod, środków i technologii w badaniu przestępstw i identyfikowaniu ich sprawców. To właśnie stanowi główną funkcję kryminalistyki.

Chociaż prognostyczna funkcja kryminalistyki opiera się na prognozie kryminologicznej, koncentruje się ona wyłącznie na realizacji własnych zadań kryminalistycznych. Dzięki tej funkcji przewiduje się nie tylko tendencje w występowaniu, zmianach i rozwoju poszczególnych rodzajów przestępstw, ale także niezbędne zmiany w strukturach organów ścigania, w zakresie podnoszenia kwalifikacji personelu oraz w wyposażeniu technicznym. Realizacja funkcji epistemologicznej w kryminalistyce umożliwia nie tylko poznanie aktualnych i przeszłych procesów związanych z przestępczością oraz jej zwalczaniem, ich ocenę i przewidywanie pewnych trendów rozwojowych, ale także uzyskanie niezbędnych danych, na podstawie których są weryfikowane i doskonalone koncepcje oraz teorie naukowe, a także formułowane nowe paradygmaty. Funkcja epistemologiczna w kryminalistyce, podobnie jak w innych naukach społecznych, ma znaczenie aksjologiczne (wartościujące). Ten aspekt jest istotny w zapobieganiu quasi-teoriom i pseudonaukom. Funkcja epistemologiczna kryminalistyki łączy w sobie funkcje teoretyczne i metodologiczne. Teoretyczna funkcja kryminalistyki dotyczy poznania prawidłowości związanych z jej przedmiotem, którym są zwykle procesy obejmujące pojawianie się, rejestrowanie, badanie i wykorzystanie informacji o przestępstwie i jego sprawcy. Metodologiczna funkcja kryminalistyki wiąże się z rozwojem metod opartych na ustalonych prawidłowościach i opracowywaniem narzędzi służących rozwiązywaniu zarówno naukowych, jak i praktycznych problemów. Z teoretycznego punktu widzenia badamy obiekt w rzeczywistości, natomiast z metodologicznego – obserwujemy badacza analizującego ten obiekt.

Taki podział funkcji kryminalistycznych, w zależności od przedmiotu i metody, podkreśla różne poziomy wiedzy kryminalistycznej oraz odpowiadające im aspekty. Dzięki temu możliwe jest określenie ich wpływu na rozwój kryminalistyki. Funkcja teoretyczna kryminalistyki jest wiodąca w stosunku do jej funkcji metodologicznej, co jest zgodne z poglądem, że kryminalistyka jest dyscypliną stosowaną. Rozwój teorii kryminalistyki ma szczególne znaczenie dla nauk sądowych, zwłaszcza w obecnych czasach, kiedy następuje duży napływ nowej wiedzy empirycznej, co wymaga jej usystematyzowania i właściwej oceny. W takiej sytuacji teoria kryminalistyki zapobiega nieefektywnym badaniom lub wręcz ich schodzeniu na manowce.

W podręczniku kryminalistyki Biełkin, analizując ogólne funkcje kryminalistyki, wskazuje, że należy je traktować jako rozwiązanie ogólnych zadań naukowych stawianych przed tą dziedziną. Realizacja ogólnych funkcji teorii kryminalistyki stanowi kluczowy warunek spełnienia społecznej roli kryminalistyki, która dostarcza naukowych podstaw do walki z przestępczością⁴⁸. Badacz podkreśla znaczenie funkcji metodologicznej, predykcyjnej i retrospektywnej w teorii kryminalistyki, wspominając jednocześnie o funkcjach empirycznych: wyjaśniającej i syntetyzującej. Funkcja wyjaśniająca ogólnej teorii kryminalistycznej polega na odkryciu istoty przedmiotu jej poznania i jego elementów. W procesie interpretacji teoria przyjmuje formę modelu badanego zjawiska, ukazując jego istotę. Opis i rejestracja pewnych faktów nie są samodzielnymi funkcjami teorii, lecz jedynie etapami funkcji wyjaśniającej. Z kolei funkcja syntetyzująca jest odwzorowaniem procesów syntezy ogólnej wiedzy naukowej.

Należy również wymienić inne funkcje kryminalistyki: społeczną, humanistyczną i prakseologiczną. Funkcja społeczna ma na celu ochronę człowieka oraz jego praw i wolności, a także innych wrażliwych danych osobowych⁴⁹ poprzez zapewnienie odpowiedniego poziomu dochodzenia przestępstw i zapobiegania przestępstw i innych czynów antyspołecznych. Bliską społecznej funkcji kryminalistycznej jest funkcja humanistyczna, która zakłada, że interes człowieka zawsze stoi na pierwszym miejscu w rozwiązywaniu problemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Organy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych powinny być ukierunkowane na ochronę ogólnych praw i wolności jednostki, niezależnie od jej przynależności rasowej, religijnej czy

⁴⁸ Р. Белкин, *Курс криминалистики*, s. 40.

⁴⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), [on-line:] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679> – 14 X 2022.

narodowej. Funkcja prakseologiczna natomiast ma na celu zastosowanie, weryfikację i doskonalenie kryminalistycznych teorii, koncepcji, metod i rekomendacji w praktyce.

Jako nauka stosowana, kryminalistyka ma obowiązek zapewnić, poprzez swoje metody, narzędzia i wytyczne, obiektywne działanie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w zakresie zwalczania, badania i zapobiegania przestępczości oraz innych niebezpiecznych i antyspołecznych czynów. Aby sprostać tym wyzwaniom, kryminalistyka realizuje swoje zadania poprzez funkcje analityczno-śledczą, wyjaśniającą, zabezpieczającą, dowodową oraz prewencyjną.

Stosowane funkcje kryminalistyki są bezpośrednio powiązane przede wszystkim z zadaniami organów ścigania. W rozwiązywaniu problemów związanych z wstępnym poszukiwaniem i zbieraniem informacji o przestępstwie i jego sprawcach, funkcje kryminalistyki realizowane są jako procesowa działalność organów postępowania przygotowawczego i prokuratury, a także niejawną aktywność wywiadowczą (czynności operacyjno-rozpoznawcze) organów ścigania. W ramach realizacji swoich praktycznych funkcji, kryminalistyka wspiera też represyjną i prewencyjną rolę prawa karnego, ustalając okoliczności zdarzeń, identyfikując uczestniczące w nich osoby oraz dostarczając informacji (dowodów) dla wymiaru sprawiedliwości.

Funkcja analityczno-wywiadowcza kryminalistyki ukierunkowana jest na pozyskiwanie, gromadzenie, porządkowanie oraz analizowanie optymalnych strumieni informacji o przeszłych i obecnych przestępstwach, zdarzeniach i ich okolicznościach. Większość tych informacji przechowywana jest w określonych bazach danych, z których część ma charakter niepubliczny. Dostęp do informacji niepublicznych podlega odpowiednim zasadom. Inne informacje, w szczególności dotyczące zdarzeń z przeszłości, ich okoliczności i osób biorących w nich udział, mogą być przekazane funkcjonariuszowi prowadzącemu postępowanie przygotowawcze, prokuratorowi lub sądowi. Funkcja analityczno-wywiadowcza ma na celu dostarczanie odpowiednim instytucjom informacji o faktach, dziedzinach działalności, środowisku oraz pewnych kategoriach osób. Jako narzędzie gromadzenia informacji o ustalonych przestępstwach, ich okolicznościach oraz sprawcach, funkcja analityczno-wywiadowcza stanowi dla funkcjonariuszy organów ścigania ważny instrument w czynnościach dochodzeniowo-śledczych, szczególnie na wstępnym etapie dochodzenia. W niektórych państwach realizacja tych zadań jest przyporządkowana do dziedziny nauki zwanej teorią działań operacyjnych⁵⁰.

⁵⁰ Zob. T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1996; S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997.

O ile funkcja analityczno-wywiadowcza stanowi pewną podstawę informacyjną i organizacyjną dla działań organów ścigania, o tyle funkcja wyjaśniająca jest bezpośrednio ukierunkowana na poszukiwanie i zabezpieczanie informacji o określonym przedmiocie, fakcie, zdarzeniu lub zjawisku i jego okolicznościach. Krótko mówiąc, funkcja wyjaśniająca koncentruje się na ustaleniu okoliczności przestępstwa oraz identyfikacji osoby, która je popełniła. W ramach realizacji tej funkcji zgromadzone informacje wykorzystywane są również do realizacji zadań poszukiwawczych. W tym procesie prowadzone są czynności dochodzeniowo-śledcze, które mogą doprowadzić do ustalenia (odnalezienia) i zabezpieczenia poszukiwanych obiektów. Funkcja wyjaśniająca kryminalistyki wykazuje pewne zewnętrzne podobieństwa do funkcji organów postępowania przygotowawczego, które są przewidziane w litewskim Kodeksie postępowania karnego, obowiązującym od 1 maja 2003 r. Mimo że kryminalistyka powstała jako nauka służąca procesowi wykrywania i badania przestępstw, a większość wypracowanych przez nią zaleceń, metod i narzędzi jest wykorzystywana bezpośrednio lub pośrednio do tych celów, nie ma między nimi pełnej równoważności.

Funkcja zabezpieczająca, ściśle związana z funkcją wyjaśniającą (interpretacyjną), polega na utrwalaniu kluczowych informacji o badanym zdarzeniu jako potencjalnych dowodów, za pomocą proceduralnych oraz technicznych i taktycznych metod kryminalistycznych. Na Litwie jedynie sąd może uznać za dowód dane, które wyjaśniają fakt będący przedmiotem dochodzenia lub związane z nim okoliczności, pod warunkiem, że zostały zgromadzone zgodnie z zasadami określonymi w Kodeksie postępowania karnego. Niezachowanie wymogów zawartych w ustawie dyskwalifikuje potencjalny materiał dowodowy lub sprawia, że jego dopuszczenie jako dowodu jest bardzo utrudnione.

Realizacja funkcji dowodowej jest związana z przepisami prawa, które stanowią, że „sędzia lub sąd właściwy do rozpoznania sprawy decyduje w każdym przypadku, czy uzyskane dane (informacje) mogą być uznane za dowód”⁵¹. Nowa koncepcja dowodów redefiniuje również zadania kryminalistyki. O ile w przeszłości koncentrowała się ona głównie na postępowaniu przygotowawczym, a proces sądowy z punktu widzenia kryminalistycznego był niemal pomijany, o tyle obecnie wytyczne kryminalistyczne nabrały znaczenia również dla procesu sądowego. Realizacja zasady kontradiktoryjności wymaga teraz lepszej znajomości możliwości kryminalistyki nie tylko wśród śledczych i prokuratorów, ale także wśród sędziów i adwokatów.

⁵¹ Zob. Art. 20 Kodeksu postępowania karnego Republiki Litewskiej (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas) [on-line:] https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708# – 4 I 2023.

Znaczenie funkcji prewencyjnej jest bardzo duże, gdyż, jak pisał Cesare Beccaria już w 1764 r.: „Lepiej jest zapobiegać przestępstwu niż za nie karać”⁵². Funkcja ta jest realizowana poprzez działania skierowane na potencjalnego sprawcę, usuwanie okoliczności sprzyjających lub ułatwiających popełnianie przestępstwa oraz wzmacnianie ochrony potencjalnych celów przestępczych. Od drugiej połowy XX w. prewencyjna funkcja kryminalistyki nie tylko zaistniała w dyskursie akademickim, ale stała się coraz bardziej widoczna w działalności organów ścigania, pozarządowych organizacji oraz w mediach.

Podsumowując, można stwierdzić, że choć niektóre funkcje kryminalistyki wywodzące się jeszcze z czasów Hansa Grossa pozostały niezmienione, to jednak pojawiły się nowe, a te istniejące nabrały nowej treści. Zmiany te wynikają z powszechnie dostrzeganych przekształceń w nauce i życiu społecznym, w tym również w obszarze przestępczości.

4.4. System kryminalistyki

Od czasów Hansa Grossa kryminalistyka była postrzegana jako złożony obszar wiedzy dotyczący zjawisk związanych z planowaniem i popełnianiem przestępstw oraz unikaniem ponoszenia odpowiedzialności, a także działalnością instytucji państwowych, w szczególności organów ścigania, ukierunkowaną na wykrywanie, badanie i prewencję przestępstw oraz innych relewantnych zdarzeń, a także ustalanie faktów prawnych. Współczesne ramy kryminalistyki zostały znacznie rozszerzone – obecnie służy ona nie tylko organom ścigania, ale też szeroko pojmowanemu wymiarowi sprawiedliwości, i to nie tylko w jego karno-procesowej formie. Ten system wiedzy jest bardzo rozbudowany, ma swoją wewnętrzną strukturę, poziomy, hierarchię oraz zachodzą w nim różnorodne relacje. Już w swoim monumentalnym dziele Hans Gross określił ten zbiór wiedzy mianem „systemu kryminalistyki”⁵³.

Każdy system to zespół elementów połączonych na jednej lub kilku płaszczyznach w uporządkowaną całość. Integracja tych składników w systemie opiera się na prawach logiki i wewnętrznych zależnościach. Projekt każdego systemu powinien być zatem oparty na zasadach integralności, strukturalności, hierarchiczności i współzależności. Najczęściej systemy poszczególnych nauk tworzone są na podstawie obiektów ich badań, metod, którymi się posługują, oraz realizowanych

⁵² Č. Bekarija, *Apie nusikaltimus ir baudsmes*, Vilnius 1992, s. 103.

⁵³ H. Gross, *Podręcznik dla sędziego...*, s. 38.

celów i zadań. Ramy każdej dyscypliny naukowej łączą nie tylko aktualny poziom wiedzy, ale także obejmują kierunki predykcyjne, hipotezy, koncepcje i konstrukcje teoretyczne, które wymagają dalszych badań. System kryminalistyki od początków swojego istnienia ewoluował i rozwijał się w odpowiedzi na pojawiające się aktualne problemy oraz nowe teorie. Należy mocno podkreślić, że chociaż w każdym kraju istnieje system zwalczania i prewencji przestępczości, to jednak szczegółowe formy oraz miejsce kryminalistyki w nim mają swoje specyficzne cechy. Te różnice są bez wątpienia powiązane nie tylko z istniejącym porządkiem prawnym oraz strukturą organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, ale również z poziomem rozwoju społeczno-ekonomicznego, historią czy kulturą.

Na etapie formowania się kryminalistyki w pierwszych podręcznikach i książkach nie tylko brakowało metodologicznego uzasadnienia systemu kryminalistyki, ale także materiał był najczęściej przedstawiany w sposób eklektyczny, oparty na subiektywnej ocenie autora. Chociaż Hans Gross jako pierwszy użył terminu „system kryminalistyki”, to w świetle współczesnej wiedzy nie spełnia on logicznych wymogów systemu naukowego. Głównym czynnikiem, który Hans Gross zapewne miał na uwadze, formułując i rozwijając podstawowe tezy swojego podręcznika, była użyteczność wiedzy w kontekście działań sędziego śledczego lub innego urzędnika zajmującego się wykrywaniem i badaniem przestępstw. Jednocześnie należy uwzględnić realne możliwości wykorzystania wiedzy naukowej pod koniec XIX wieku. Pomysł Hansa Grossa, aby podzielić kryminalistykę na część ogólną i specjalną, miał i nadal ma swoich zwolenników⁵⁴. W przeszłości, zwłaszcza wśród praktyków, kryminalistyka była postrzegana jako dyscyplina składająca się z części technicznej i taktycznej. Ten podział możemy dostrzec nie tylko w dziele H. Grossa, ale również w późniejszych publikacjach wielu autorów związanych z niemiecką lub francuską szkołą kryminalistyki.

Analiza źródeł naukowych wskazuje na różnorodne podejścia do pojęcia systemu kryminalistyki, które wahają się od jego negacji, poprzez eklektyczne postrzeganie – obejmujące wszystko, co jest korzystne w procesie zwalczania i prewencji przestępstw, aż po ściśle zdefiniowany algorytm naukowy.

Należy zaznaczyć, że w pierwszym oryginalnym rosyjskim podręczniku kryminalistyki, wydanym w latach 1935-1936, mowa już była o trzeciej części składowej systemu kryminalistyki – metodyce kryminalistycznej (metodyce dochodzenia szczegółowych rodzajów przestępstw)⁵⁵. W latach 70. XX wieku

⁵⁴ А. Ю. Головин, *Криминалистическая систематика*, Москва 2002, s. 82-83.

⁵⁵ *Криминалистика*, red. А.Я. Вышинский, Б.С. Ошерович, М.С. Строгович, Кн. 1: *Техника и тактика расследования преступлений*, Кн. 2: *Методика расследования отдельных видов преступлений*, Советское законодательство, Москва 1935-1936.

we wschodnioeuropejskiej szkole kryminalistyki formowała się czwarta samodzielna część – ogólna teoria tej dziedziny⁵⁶. Warto podkreślić, że w tej samej szkole, a nawet w byłym Związku Sowieckim, istniały też inne poglądy na temat systemu kryminalistyki⁵⁷.

W naszej części Europy, w tym na Litwie⁵⁸, dominującym poglądem jest koncepcja czteroczęściowego systemu kryminalistyki, który obejmuje:

- ↳ ogólną teorię kryminalistyki (teoretyczne i metodologiczne podstawy);
- ↳ technikę kryminalistyczną;
- ↳ taktykę kryminalistyczną;
- ↳ metodykę kryminalistyczną (metodykę dochodzenia szczegółowych rodzajów przestępstw).

Ta koncepcja systemu kryminalistyki opiera się na systematyzacji przedmiotowej i stanowi dominujące podejście we wschodnioeuropejskiej szkole kryminalistyki. Jej główne elementy występują niemal we wszystkich koncepcjach, co pozwala określić ją jako tradycyjną. Wywołuje ona najmniej sprzeczności systemowych, nie jest eklektyczna, a jednocześnie jest wystarczająco kompletna i zdolna do dalszego rozwoju. Warto zaznaczyć, że struktura koncepcji systemu kryminalistyki w szkole wschodnioeuropejskiej znajduje swoje odzwierciedlenie w większości ogólnych podręczników akademickich i resortowych.

Teoretyczne i metodologiczne podstawy kryminalistyki, czyli ogólną teorię kryminalistyki, można określić jako system zasad metodologicznych, koncepcji teoretycznych, kategorii, pojęć i hipotez, a także metod i powiązań, który jest naukową interpretacją przedmiotu kryminalistyki. Podstawowe założenia teorii kryminalistyki oraz jej metodologii zostały zaprezentowane w innym rozdziale monografii.

Na teorię kryminalistyki składają się zasady, które definiują pojęcie kryminalistyki, jej funkcje, cele i zadania, a także określają jej miejsce w systemie wiedzy naukowej. Wiedza ta, odzwierciedlająca obiektywne prawidłowości rozwoju społeczeństwa i nauki, stanowi fundament rozwoju badań kryminalistycznych. Teoria kryminalistyczna obejmuje zarówno ogólną teorię, jak i odrębne

⁵⁶ Szerzej zob. H. Malevski, *Bendroji kriminalistikos teorija...*, s. 35-62.

⁵⁷ Jako przykład można podać kilka koncepcji, które inaczej traktowały strukturę systemu kryminalistyki. Niektórzy autorzy proponowali pięcio-, a nawet siedmioczęściowy system. Zob. А.Г. Филиппов, *О системе отечественной криминалистики „Государство и право”* 1999, nr 8, s. 41; Г.А. Зорин, *Теоретические основы криминалистики*, Минск 2000, s. 23.

⁵⁸ Zob. E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius, *op. cit.*, s. 6; E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 10; *Kriminalistika. Teorija ir technika*, red. V.E. Kurapka, S. Matulienė, s. 36; H. Malevski, *Subject of Criminalistics and Its Research Objects...*, s. 77.

koncepcje kryminalistyki, takie jak teoria identyfikacji, doktryna śladów czy nauka o wersjach kryminalistycznych. Zawiera również teorię o języku kryminalistyki (systemie pojęć, definicji i terminów), jej metodach oraz systematyce, czyli podziale tej dziedziny na odrębne działy i części oraz naukowym uzasadnieniu tego podziału. Oczywiście ogólna teoria kryminalistyki nie może się obejść bez aparatu terminologicznego (języka nauki) oraz zagadnień teoretycznych, takich jak własna metodologia, instrumentarium badacza, systematyka nauki, badanie jej głównych funkcji (metodologicznej, światopoglądowej, wyjaśniającej, syntezyzującej, predykcyjnej) i ich realizacji, co jest możliwe tylko poprzez głęboką analizę i uogólnienie praktyki. Ważnym zadaniem ogólnej teorii kryminalistyki jest określenie jej zakresu i granic, gdyż zawsze istnieje pokusa „inkorporowania” (dodawania) nowych obszarów naukowych, które mogą swoimi metodami przyczyniać się do zwalczania lub prewencji przestępczości.

Technika kryminalistyczna to system teoretycznych twierdzeń i paradygmatów, na których opierają się środki techniczne, metody i techniki potrzebne do poszukiwania, zabezpieczania, pobierania, badania i wykorzystywania śladów i innych dowodów materialnych służących do realizacji zadań zwalczania i zapobiegania przestępczości.

Z historycznego punktu widzenia powstanie kryminalistyki jako nauki było związane z rozwojem narzędzi i metod technicznych służących do wykrywania, rejestrowania i badania różnych śladów. W niektórych krajach termin „technika policyjna” wciąż używany jest jako synonim techniki kryminalistycznej.

Od czasów Hansa Grossa techniczna część kryminalistyki obejmuje metody i narzędzia z nauk przyrodniczych i technicznych, które zostały dostosowane i zaadaptowane do zadań związanych ze zwalczaniem przestępczości. Kryminalistyka nie tylko adaptuje istniejące narzędzia, ale także rozwija własne metody i techniki, bazując na teorii kryminalistycznej i odpowiadając na potrzeby praktyki badania przestępstw. Jest to cecha charakterystyczna dla nauk samodzielnych, co nie zawsze jest zauważane przez niektórych uczonych zagranicznych, którzy klasyfikują kryminalistykę jako dyscyplinę pomocniczą, a nie autonomiczną⁵⁹. Jednocześnie należy zauważyć, że szybki rozwój współczesnej nauki, w tym informatyki i nanotechnologii, stawia przed kryminalistykami nowe wyzwania. Obejmują one poszukiwanie, wybór i selekcję nowych metod, narzędzi oraz technologii, z uwzględnieniem ich skuteczności i opłacalności. To z kolei wymaga coraz ściślejszej współpracy pomiędzy kryminalistykami z różnych krajów oraz intensywnych wysiłków na rzecz ujednolicenia metod,

⁵⁹ W tym temacie krytycznie o postrzeganiu kryminalistyki wypowiada się Brunon Hołyst. Zob. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, wyd. 13, s. 31-32.

technik, narzędzi i technologii stosowanych w tej dziedzinie. Współcześnie ten dział kryminalistyki powinien być określany nie jako „technika kryminalistyczna”, lecz „technika i technologie kryminalistyczne”. Taki termin jest stosowany obecnie w dydaktyce kryminalistycznej na Litwie.

Ta część techniki kryminalistycznej składa się z dwóch podstawowych bloków problemowych. Pierwszy z nich obejmuje ogólne zagadnienia techniki kryminalistycznej, takie jak pojęcie, system i struktura, klasyfikacje, cele oraz zasady dopuszczalności wykorzystania metod i technik kryminalistycznych. Drugi blok dotyczy narzędzi, metod i technik kryminalistycznych, które służą do poszukiwania, zabezpieczania, pobierania, badaniu i wykorzystywania informacji mających znaczenie zazwyczaj w kontekście zadań wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

W dziale techniki kryminalistycznej metody naukowe, narzędzia techniczne, technologie, metody i techniki są uporządkowane i podzielone na tradycyjne oraz rozwijające się podrozdziały. W poszczególnych szkołach dział techniki kryminalistycznej może składać się z różnych podrozdziałów, które mogą mieć różne nazwy. Na przykład, większość podręczników wymienia „fotografię kryminalistyczną” jako jeden z głównych podrozdziałów techniki kryminalistycznej, choć zakres stosowanych metod i technologii w tym obszarze już dawno przekroczył ramy tradycyjnej fotografii. W wydany w 1998 r. naszym podręczniku kryminalistyki zaproponowano nowy tytuł dla tego podrozdziału: *Kryminalistyczne (metody) utrwalanie obrazu (Forensic Imaging)*, który lepiej odzwierciedla jego treść oraz stosowane metody i narzędzia⁶⁰.

Większość naukowców uznaje, że w dziale techniki kryminalistycznej mieszczą się następujące podrozdziały: kryminalistyczne utrwalanie obrazów (wcześniej nazywane fotografią kryminalistyczną lub sądową); kryminalistyczna traseologia (nauka o śladach), przy czym niektóre źródła dzielą ten podrozdział na mechanoskopię i traseologię, a czasami wyróżnia się także daktyloskopię; kryminalistyczne badanie broni (kryminalistyczne bronioznawstwo), które dawniej nazywano balistyką kryminalistyczną lub sądową, jednak ta nazwa nie odzwierciedlała jego współczesnej zawartości, która zajmuje się nie tylko bronią palną, amunicją i jej śladami, ale też bronią białą, materiałami i urządzeniami wybuchowymi. Podrozdział techniki kryminalistycznej o dokumentach obejmuje: badanie dokumentów i ich elementów (blankietów, pieczęci, materiałów kryjących itp.), badanie pisma ręcznego, podpisów i paraf, lingwistykę kryminalistyczną (językoznawstwo kryminalistyczne jest wyróżniane przez niektórych autorów jako samodzielny podrozdział techniki kryminalistycznej); habitoskopię kryminalistyczną (habitologia kryminalistyczna lub kryminalistyczne

⁶⁰ E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 71-95.

badanie cech zewnętrznych człowieka albo antropometryczne metody identyfikacji człowieka); kryminalistyczne badanie materiałów i substancji (fizykochemia kryminalistyczna); registry kryminalistyczne (kryminalistyczne bazy danych); fonoskopię kryminalistyczną; odorologię kryminalistyczną (olfaktronika kryminalistyczna). Wśród innych podrozdziałów techniki kryminalistycznej są też wymieniane badania psychofizjologiczne (wariografia kryminalistyczna czy poligrafia kryminalistyczna) oraz informatyka kryminalistyczna (kryminalistyczne badania komputerowe).

Taktyka kryminalistyczna to dział kryminalistyki, który obejmuje system metod prakseologicznych i zaleceń taktycznych, opartych na twierdzeniach naukowych. Skupia się na organizacji i planowaniu postępowania przygotowawczego i sądowego, mających na celu ustalenie sprawcy przestępstwa oraz innych istotnych okoliczności. Działania te optymalizują pracę funkcjonariuszy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także umożliwiają wykrycie, zabezpieczenie, zbadanie i wykorzystanie potencjalnych dowodów.

Taktyka kryminalistyczna składa się z dwóch podstawowych bloków problemowych: ogólnych zagadnień oraz taktyki prowadzenia poszczególnych czynności dochodzeniowo-śledczych. Ponadto, formuje się nowy kierunek taktyki kryminalistycznej – taktyka sądowa, co jest efektem coraz szerszego stosowania zasady kontrydiktoryjności w postępowaniu sądowym.

W ramach ogólnych zagadnień taktyki kryminalistycznej można wyróżnić kwestie organizacji i planowania śledztw, problematykę wersji kryminalistycznych, teorię czynności rozpoznawczo-wykrywczych oraz organizację współpracy między różnymi instytucjami organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Do najważniejszych zadań taktyki kryminalistycznej należy opracowanie taktyki szczegółowych czynności dochodzeniowo-śledczych, takich jak przesłuchania, okazania, eksperymenty, przeszukania czy oględziny. Szczególną uwagę zwracano zawsze na taktykę oględzin miejsca zdarzenia oraz poszukiwano nowych sposobów i środków zapewniających zwiększenie skuteczności tych działań. Zgodnie z obowiązującym na Litwie Kodeksem postępowania karnego wprowadzono nową czynność procesową – badanie miejsca zdarzenia⁶¹. Wejście w życie Kodeksu postępowania karnego w 2003 r. doprowadziło do istotnych zmian w postępowaniu przygotowawczym i sądowym, co z kolei zaktywizowało badania kryminalistyczne.

⁶¹ Teoretyczne zagadnienia badania miejsca zdarzenia były niejednokrotnie analizowane przez autora tego rozdziału, w tym także w rozprawie doktorskiej. Zob. H. Malevski, *Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujos kriminalistinės koncepcijos modelis*, daktaro disertacija, Lietuvos Policijos Akademija, Vilnius 1997.

Czwartym działem kryminalistyki jest metodyka dochodzenia szczególnych rodzajów przestępstw, znana także jako metodyka kryminalistyczna. Jest to oparty na zasadach naukowych system procedur, rekomendacji i wskazówek metodycznych oraz sposobów taktycznych i technicznych stosowanych w badaniu różnych rodzajów przestępstw. Na treść metodyki kryminalistycznej składają się jej ogólne zagadnienia (takie jak pojęcie, struktura itp.), kryminalistyczna charakterystyka określonego rodzaju przestępstwa, specyfika okoliczności, które muszą być ustalone, oraz główna część – system czynności dochodzeniowo-śledczych stosowanych w badaniu przestępstw danego rodzaju.

Kryminalistyka opracowała odrębne metodyki śledcze do badania różnych rodzajów przestępstw: przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, mieniu czy wymiarowi sprawiedliwości. Wytyczne metodyk kryminalistycznych mają charakter ogólny i zazwyczaj służą jako narzędzie dla funkcjonariuszy organów ścigania na wstępnych etapach dochodzenia. Szczegółowa metodyka kryminalistyczna to rodzaj modelu operacyjnego, który umożliwia wybór określonej strategii i taktyki już od pierwszych czynności wstępnych, a następnie w trakcie działań dochodzeniowo-śledczych, przy wykorzystaniu określonych zaleceń metodycznych, z uwzględnieniem aspektu informacyjnego i sytuacyjnego sprawy.

W śledztwie dotyczącym konkretnej sprawy prokurator lub śledczy planuje i wybiera strategię, wskazówki i wytyczne metodyczne, sposoby taktyczne i środki techniczne, które pozwalają szybko i skutecznie osiągnąć wynik, biorąc pod uwagę realne możliwości. Uwzględniając typowe sytuacje kryminalne, funkcjonariusz na początkowym etapie dochodzenia opracowuje typowe wersje kryminalistyczne, określa, jakie informacje musi w pierwszej kolejności zebrać oraz jakie czynności śledcze w tym celu podjąć i w jakiej kolejności. W miarę postępu śledztwa i gromadzenia kolejnych informacji praca funkcjonariusza staje się coraz bardziej zindywidualizowana.

Należy podkreślić, że między wszystkimi działami kryminalistyki istnieją ścisłe powiązania. Ogólna teoria kryminalistyki jest teoretyczną i metodologiczną podstawą techniki, taktyki i metodyki kryminalistycznej. Środki i metody techniki kryminalistycznej zapewniają skuteczne wykorzystanie przyrodniczych i technicznych możliwości w zakresie poszukiwania, utrwalania, badania i wykorzystywania różnych śladów i obiektów dla celów wymiaru sprawiedliwości. Wytyczne i sposoby taktyczne zapewniają efektywne użycie środków i metod technicznych. Stosowanie środków i sposobów techniki kryminalistycznej oraz wskazówek i rekomendacji taktycznych ma specyficzne cechy w kontekście dochodzenia różnych rodzajów przestępstw. Tak jak rekomendacje taktyczne i środki techniczne stosowane w oględzinach wypadku drogowego różnią się od tych używanych w czasie oględzin miejsca pożaru, tak również metodyki kryminalistyczne dotyczące badania przestępstw są odmienne.

4.5. Pojęcie i podstawowe metody kryminalistyki

Każdy spójny i uporządkowany zbiór wiedzy może pretendować do statusu nauki tylko wtedy, gdy posiada system metod umożliwiających zrozumienie jego przedmiotu zainteresowania. Słynny francuski uczony René Descartes uważał, że metoda to niezawodny i prosty zbiór reguł, których ścisłe przestrzeganie zapobiega fałszywej wiedzy i umożliwia zdobywanie nowej⁶². W ogólnym sensie metoda to sposób poznawania rzeczywistości. Termin „metoda” pochodzi z języka greckiego (*metħa hodos*) i oznacza drogę postępowania. Metoda jest zatem sposobem postępowania, prowadzącym do rozwiązania określonego problemu oraz osiągnięcia zdefiniowanego celu⁶³.

Kryminalistyka wykorzystuje dwie płaszczyzny badania i poznawania rzeczywistości, które dzielimy na naukowo-badawcze i praktyczne sposoby rozwiązywania problemów. Do pierwszej grupy należą metody zajmujące się masowymi zjawiskami i ich prawidłowościami, natomiast do drugiej zaliczamy metody koncentrujące się na pojedynczych faktach czy zdarzeniach. W początkowych fazach rozwoju kryminalistyki, gdy jej założenia teoretyczne nie były dostatecznie rozpracowane, podział na metody naukowe i praktyczne nie był wyraźny. Metody poznania okoliczności przestępstwa postrzegano jako cele i zadania dochodzeniowo-śledcze, które realizowano, wykorzystując środki i techniki dziedzin przyrodniczych i technicznych, a także stosując założenia logiki formalnej.

Choć w ogólnym sensie filozoficznym metoda jest definiowana jako sposób poznania i badania, który zależy od przedmiotu oraz jego cech, celów poznania i warunków realizacji, to jednak nawet ogólne metody mają swoje unikalne osobliwości i cechy szczególne.

Rozpatrując system metod stosowanych w kryminalistyce, należy odróżnić metody ogólne od metod *stricte* kryminalistycznych. Te ostatnie stanowią jedną z grup metod w obrębie kryminalistyki. Opracowywane są one w ramach tej dziedziny i służą głównie do rozwiązywania jej zadań. Metody ściśle kryminalistyczne mogą również obejmować techniki zapożyczone z innych nauk, które zostały adaptowane i dostosowane do potrzeb kryminalistyki.

Dopiero w latach 60. XX wieku R. Bielkin zaproponował trójczłonową koncepcję systemu metod kryminalistyki, który składał się z: metody dialektycznej, ogólnonaukowych metod oraz metod nauk specjalnych⁶⁴. W ówczes-

⁶² Р. Декарт, *Избранные произведения*, Москва 1950, s. 80.

⁶³ Zob. *Metodas*, [w:] *Visuotinė Lietuvių Enciklopedija*, t. XIV, Vilnius 2008, s. 774.

⁶⁴ Р. Белкин, *Курс криминалистики*, s. 221-249.

nej litewskiej kryminalistyce dominowała podobna koncepcja metod kryminalistycznych⁶⁵.

W wydanym w 1998 r. podręczniku *Podstawy techniki kryminalistycznej* autorzy zaproponowali następujący system metod:

- ↳ ogólnonaukowe teoretyczne i empiryczne metody poznawcze;
- ↳ metody specjalne innych nauk;
- ↳ metody specjalne kryminalistyki, opracowane na podstawie jej teorii lub specjalnie dostosowane do realizacji jej celów i zadań⁶⁶.

Metody w kryminalistyce możemy dzielić:

- ↳ na teoretyczne i empiryczne;
- ↳ według gałęzi nauki na: fizyczne, chemiczne, socjologiczne itp.;
- ↳ według zadań na: identyfikacyjne, klasyfikacyjne, diagnostyczne i sytuacyjne;
- ↳ według struktury na: proste i złożone;
- ↳ według rodzaju badanych obiektów na metody: pisma ręcznego, śladów tra-seologicznych, balistycznych itp.

Niezależnie od klasyfikacji metod według praw nauki, każda dziedzina ma swój własny system metod, a w naukach społecznych i humanistycznych nie ma wymogu, aby system ten miał identyczną liczbę elementów strukturalnych. Przedstawiona klasyfikacja metod jest swoistym opisem praw poznania rzeczywistości, które nigdy nie mogą być ostatecznie sformułowane, ponieważ nauka jako ewoluująca struktura wciąż wyznacza sobie nowe cele, eksploruje kolejne sfery oraz wypracowuje innowacyjne metody i techniki badawcze. Wraz z rozwojem dziedzin wiedzy rozwijają się również ich narzędzia – metody.

Metody naukowo-badawcze w kryminalistyce muszą podlegać określonym zasadom, podobnie jak i w innych dziedzinach nauki. Ich zastosowanie w praktyce ma swoją specyfikę, gdyż najczęściej wykorzystuje się je w czynnościach dochodzeniowo-śledczych, które są ściśle regulowane przez prawo. Podstawowe wymagania dotyczące praktycznego zastosowania metod kryminalistycznych to: legalność, klarowność, naukowość, bezpieczeństwo i skuteczność.

Można przyjąć, że system metod kryminalistyki składa się z czterech poziomów: ogólnych metod teoretycznych, ogólnych metod empirycznych, metod specjalnych innych nauk oraz specjalnych metod kryminalistyki. Specjalne metody kryminalistyki dzielą się na metody zaadaptowane z innych dyscyplin, dostosowane do realizacji celów i zadań kryminalistyki, oraz metody opracowane w ramach samej kryminalistyki.

⁶⁵ E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius, *op. cit.*, s. 12-18.

⁶⁶ E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 13-14.

Filozofia oraz jej poszczególne dziedziny stanowią podstawę ogólnych metod teoretycznych. Dzięki nim możliwe jest zrozumienie schematów poznawczych, logiczne rozumowanie, podejmowanie abstrakcyjnych decyzji, operowanie pojęciami teoretycznymi i hipotezami, a także badanie różnych zjawisk, schematów ich rozwoju oraz wewnętrznych relacji między ich elementami strukturalnymi. Teoretyczne metody poznania pozwalają odkryć właściwości przedmiotów, zjawisk i rzeczy, które są niedostępne dla naszych zmysłów. Dzięki myśleniu ujawniana jest istota zjawisk oraz prawidłowości ich rozwoju i istnienia, co pomaga uchwycić całość zjawiska.

Metody teoretyczne w procesie poznania naukowego dostarczają badaczowi narzędzi, dzięki którym zdobywa on głębszą wiedzę o badanych przedmiotach, wyjaśnia obiektywną prawdę oraz formułuje naukowe prawidłowości i społeczną wartość przedmiotów i istniejących zjawisk⁶⁷. Metody logiki zajmują szczególne miejsce wśród ogólnych metod teoretycznych. Logika pomaga klasyfikować, grupować, typizować, opisywać oraz weryfikować różne fakty i zdarzenia.

W strukturze poznania kryminalistycznego ogromne znaczenie mają metody teoretyczne, takie jak analiza, synteza, indukcja, dedukcja, analogia, uogólnienie, abstrakcja czy idealizacja. Metody te nie tylko zapewniają obiektywizm i rzetelność uzyskanych informacji oraz zapobiegają stosowaniu metod pseudonaukowych, ale także umożliwiają ustalenie obiektywnych związków między badanymi obiektami i chronią przed subiektywną oceną faktów.

Duże znaczenie dla kryminalistyki mają ogólne empiryczne metody poznania, takie jak: obserwacja, pomiary, opisy, porównanie, eksperymenty itp., które, z jednej strony, są wykorzystywane do badań naukowych, a z drugiej, są metodami stosowanymi w czynnościach dochodzeniowo-śledczych. Różnica między formami ich stosowania zależy od badanych obiektów: w jednym przypadku są to masowe zjawiska, a w drugim – pojedyncze konkretne zdarzenia, obiekty, ślady.

W przypadku ogólnych metod empirycznych należy zauważyć, że rozróżnienie między metodami teoretycznymi a empirycznymi jest warunkowe, a jego cel ma charakter bardziej dydaktyczny niż naukowy. Żadna z tych metod nie istnieje w swojej „czystej” postaci. Każda metoda empiryczna wymaga zbadania i zrozumienia, natomiast każda metoda teoretyczna, jako kategoria logiczna, musi być w jakiś sposób zweryfikowana w praktyce. Za ogólne metody empiryczne kryminalistyki uznaje się: obserwację, pomiar, opis, porównanie, eksperyment, modelowanie, metody matematyczne i inne.

⁶⁷ R. Tidikis, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*, Vilnius 2003, s. 370.

W strukturze metod kryminalistycznych wyróżnia się odrębną grupę metod specjalnych z innych nauk. Metody te, stosowane w innych dziedzinach nauki, mogą być wykorzystywane w kryminalistyce bez specjalnych modyfikacji. Chociaż są one adaptowane do potrzeb kryminalistyki, muszą również spełniać ogólne wymagania stawiane metodom stosowanym w tej dziedzinie, zwłaszcza w praktyce. Najczęściej znajdują zastosowanie w rozwiązywaniu zadań z zakresu teorii kryminalistyki (np. metody socjologiczne są szeroko wykorzystywane w badaniu pewnych procesów, takich jak analiza zagrożeń stania się ofiarą określonego rodzaju przestępstwa, na podstawie których opracowywane są profilaktyczne zalecenia kryminalistyczne) lub w praktycznej działalności kryminalistycznej, szczególnie w zadaniach eksperckich związanych z badaniem obiektów (np. chemiczne i fizyczne metody badania materiałów i wyrobów).

Specjalne metody kryminalistyki (lub metody *stricte* kryminalistyczne) to metody specjalnie zaprojektowane, opracowane lub przekształcone w celu rozwiązania zadań kryminalistyki poprzez badanie specyficznych obiektów. Grupę tych metod można warunkowo podzielić na dwie podgrupy: metody opracowane w kryminalistyce oraz metody przejęte (zapożyczone) przez kryminalistykę z innych dyscyplin i dostosowane do jej specyficznych zadań. Specjalne metody kryminalistyczne dzielimy na dwie podgrupy: techniko-kryminalistyczne i taktyko-kryminalistyczne⁶⁸. Przykładem techniko-kryminalistycznej metody są specjalne zalecenia fotografowania osób do celów rejestracji kryminalistycznej, której podstawy zostały opracowane jeszcze przez A. Bertillona, albo zasady fotografowania na miejscu zdarzenia. Przykładem specjalnych metod taktyko-kryminalistycznych są rekomendacje dotyczące przesłuchań czy konfrontacji, w których występuje ustalony porządek pewnych czynności organizacyjnych, logistycznych, taktycznych itp.

Podsumowując, należy szczególnie podkreślić, że system metod stosowanych w kryminalistyce można podzielić na dwa poziomy, a mianowicie naukowy i stosowany (praktyczny). Chociaż w dziedzinie naukowej stosowanie kryminalistycznych metod nie różni się znacząco od innych prawnokarnych dziedzin, to na poziomie praktycznym stosowanie tych metod jest objęte całym szeregiem zasad (legalizmu, etyczności, efektywności itp.), co nie jest powszechne w innych dziedzinach.

Warto podkreślić, że ten system metod nadal się zmienia i w zależności od szkoły kryminalistyki przyjmuje różne formy. We wschodnioeuropejskiej szkole kryminalistyki występuje obecnie kilkupoziomowy system metod, który obejmuje: ogólnonaukowe metody (niektórzy dzielą je na teoretyczne i empiryczne),

⁶⁸ Zob. E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 79–84.

metody innych dyscyplin naukowych (fizyki, chemii, matematyki, informatyki, socjologii itp.) oraz metody *stricte* kryminalistyczne. Ten ostatni poziom niektórzy autorzy dzielą na: metody zapożyczone z innych dyscyplin i dostosowane w kryminalistyce do celów zwalczania przestępczości oraz metody opracowane bezpośrednio w kryminalistyce i przeznaczone do realizacji jej zadań.

ROZDZIAŁ 5

Teoria i metodologia we współczesnym modelu kryminalistyki w Polsce

Kryminalistyka jest interdyscyplinarną dziedziną nauki, która zajmuje się metodami i technikami wykrywania przestępstw oraz identyfikacji sprawców. W Polsce rozwój tej dziedziny był ściśle związany z postępem naukowym oraz zmianami w systemie prawnym. Współczesny model polskiej kryminalistyki opiera się na zaawansowanych technikach badawczych, nowoczesnych technologiach oraz profesjonalnych podstawach teoretycznych.

Teoretyczne podstawy kryminalistyki obejmują zasady i koncepcje, które kierują badaniami oraz ich zastosowaniem w praktyce. W Polsce rozwój tych założeń zawdzięczamy wybitnym naukowcom, takim jak Tadeusz Hanausek¹, którzy podkreślali znaczenie naukowego podejścia do badań kryminalistycznych. Teorie kryminalistyczne obejmują różnorodne zagadnienia, od analizy śladów fizycznych po badania psychologiczne i socjologiczne.

Teoria kryminalistyki, jako fundamentalny element tej interdyscyplinarnej dziedziny nauki, stanowi podstawę zarówno dla metodologii badawczej, jak i praktycznych zastosowań. W ramach tej dyscypliny teoria kryminalistyki obejmuje szereg zasad, koncepcji i hipotez, które ukierunkowują badania kryminalistyczne i ich praktykę. Można ją zdefiniować jako zbiór systematycznych założeń, które służą do wyjaśniania, przewidywania i interpretowania zjawisk związanych z przestępczością. Teorie kryminalistyczne dostarczają ram teoretycznych, które pomagają kryminalistynom w identyfikacji i analizie śladów przestępstw, interpretacji dowodów oraz rekonstrukcji zdarzeń kryminalnych.

¹ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1996.

Teorie te czerpią z wiedzy z różnych dziedzin nauki, takich jak biologia, chemia, fizyka, psychologia, socjologia oraz informatyka².

Metodologia kryminalistyki opiera się na precyzyjnych standardach naukowych, które zapewniają obiektywność, dokładność i powtarzalność wyników badań, co jest kluczowe dla skuteczności i wiarygodności badań kryminalistycznych. Zapewnia naukowe podejście do analizy dowodów, które jest niezbędne dla uzyskania rzetelnych wyników. Ponadto umożliwia standaryzację procesów badawczych, co jest istotne dla porównywalności i powtarzalności wyników w różnych laboratoriach kryminalistycznych³.

5.1. Teoria śladów

Jedną z najważniejszych teorii w kryminalistyce jest teoria śladów, która zakłada, że każda działalność przestępcza pozostawia ślady, które mogą być analizowane w celu identyfikacji sprawcy. Ślady te mogą mieć różnorodną formę: fizyczną (np. odciski palców, ślady stóp), chemiczną (np. pozostałości materiałów wybuchowych), biologiczną (np. ślady DNA) lub cyfrową (np. dane z komputerów). Zgodnie z tą teorią, kryminaliści muszą umieć zidentyfikować, zabezpieczyć i przeanalizować te dowody, aby odtworzyć przebieg zdarzenia oraz ustalić tożsamość sprawcy.

Kryminalistyka zajmuje się konkretnymi przypadkami przestępstw, przy czym podstawą wszelkich działań procesowych i kryminalistycznych są ślady jako dowody. Prace kryminalistyczne skupiają się na tych śladach, niezależnie od ich rodzaju, wielkości czy nośnika. Każde przestępstwo pozostawia po sobie ślady, a ich brak wyklucza możliwość zaistnienia przestępstwa. Przestępstwo doskonałe, czyli takie, które nie pozostawia śladów, jest jedynie teoretycznym celem przestępcy. W praktyce niektóre przestępstwa pozostają niewykryte z powodu ograniczeń technicznych, nieskutecznych metod dochodzeniowych lub innych czynników, często niezależnych od człowieka.

W kryminalistyce ślady to wszelkie zmiany w rzeczywistości, które stanowią widoczne oznaki zdarzeń będących przedmiotem postępowania i umożliwiają odtworzenie ich przebiegu. Zmiana w tym kontekście oznacza różnicę pomiędzy dwoma stanami rzeczywistości w różnych momentach: czasem ujawnienia

² Szerzej zob. D. Jagiełło, *Taktyka kryminalistycznych czynności dowodowych*, Warszawa 2019, s. 11 i in.

³ *Ibidem*, s. 10.

śladu a czasem sprzed zdarzenia przestępczego. Obiektywna rzeczywistość obejmuje przedmioty, naturę, ludzi oraz ich świadomość. Ślady powinny być możliwe do wykrycia za pomocą zmysłów człowieka lub wspierających je urządzeń technicznych⁴.

Ślady kryminalistyczne można podzielić na kilka głównych kategorii, w zależności od ich natury oraz technik analizy:

1. Ślady fizyczne – obejmują odciski palców, czyli unikalne wzory papilarne, które mogą być zbierane z różnych powierzchni i porównywane z bazami danych; ślady stóp, czyli odciski obuwia lub gołych stóp, które mogą dostarczyć informacji o ruchach i tożsamości sprawcy; ślady narzędzi, które zostały pozostawione przez przyrządy używane w przestępstwie i mogą być analizowane w celu identyfikacji narzędzia oraz jego użytkownika.
2. Ślady biologiczne – odnoszą się do DNA, czyli materiału genetycznego uzyskanego z krwi, śliny, włosów, skóry itp., które jest niezwykle precyzyjnym dowodem identyfikacyjnym; płynów ustrojowych, takich jak krew, sperma, ślina, które mogą być analizowane pod kątem obecności DNA lub innych substancji.
3. Ślady chemiczne – obejmują substancje chemiczne, których analiza może dostarczyć informacji o obecności narkotyków, materiałów wybuchowych czy trucizn. Pozostałości materiałów wybuchowych oraz analiza chemiczna ich śladów pozwala na identyfikację typu użytej substancji oraz technik jej produkcji.
4. Ślady cyfrowe – to dane elektroniczne oraz informacje przechowywane na komputerach, telefonach komórkowych, serwerach, które mogą zawierać dowody w postaci plików, rejestrów aktywności czy komunikacji.
5. Ślady osmologiczne – to specyficzny rodzaj śladów kryminalistycznych, które zawierają unikalne właściwości zapachowe człowieka wykorzystywane do identyfikacji osób i powiązania ich z miejscami zdarzeń przestępczych. Każdy człowiek ma indywidualny zapach, który wynika z kombinacji czynników genetycznych, biologicznych i środowiskowych. Ślady osmologiczne mogą pochodzić z różnych źródeł, w tym ze skóry, potu i innych wydzielin skórnych zawierających określone związki chemiczne, a także z włosów, odzieży i obuwia, czy przedmiotów codziennego użytku, z którymi dana osoba miała kontakt, takich jak telefony, długopisy, klucze.

Szczegółowa analiza elementów składowych pojęcia śladu omawiana jest w wielu publikacjach naukowych z zakresu kryminalistyki jako uzupełnienie

⁴ *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska, W. Kędziński, Szczecin 2011, s. 28-29.

i wyjaśnienie określeń zarówno klasyfikująco-enumeratywnych, jak i syntetycznych. Kryminalistyka jest nauką „żywą”, przechodzącą dynamiczny rozwój, zwłaszcza w obszarze techniki kryminalistycznej, co wpływa na ewolucję jej obszaru badawczego. Musi nadążać za zmianami społecznymi, prawnymi, a także postępem w nauce i technice, w odpowiedzi na zmieniającą się rzeczywistość przestępczą⁵.

W teorii śladów kryminalistycznych istotne są ich funkcje, które odnoszą się do użyteczności śladów w czynnościach kryminalistycznych jako dowodów i determinant dalszych działań identyfikacyjno-wykrywczych. W literaturze kryminalistycznej wyróżnia się dziesięć funkcji śladów kryminalistycznych, które odgrywają kluczową rolę w procesie wykrywania i wyjaśniania przestępstw. Funkcja identyfikacyjna pozwala na ustalenie tożsamości osób, przedmiotów lub zjawisk związanych z miejscem zdarzenia. Funkcja dowodowa zapewnia podstawę do formułowania oskarżeń, służąc jako materiał w postępowaniu sądowym. Funkcja organizacyjna pomaga w planowaniu działań śledczych, np. w podziale zadań czy priorytetyzacji analiz. Funkcja rekonstrukcyjna umożliwia odtworzenie przebiegu zdarzenia na podstawie znalezionych śladów. Funkcja wersyjna wspiera tworzenie hipotez śledczych, a funkcja typująca pomaga w zawężeniu kręgu podejrzanych na podstawie charakteru śladów. Funkcja weryfikacyjna pozwala na sprawdzenie poprawności przyjętych hipotez poprzez analizę zgodności nowych dowodów z już posiadanymi. Funkcja rejestracyjna odnosi się do systematycznego dokumentowania śladów w bazach danych, co ułatwia ich przyszłe wykorzystanie. Funkcja kojarząco-reaktywująca służy łączeniu różnych spraw na podstawie wspólnych cech śladów, co może prowadzić do wykrycia seryjnych przestępstw. Ostatnia funkcja, profilaktyczna, podkreśla rolę śladów w zapobieganiu przestępstwom poprzez analizę wzorców przestępczych i wdrażanie środków prewencyjnych. Wszystkie te funkcje tworzą razem kompleksowe podejście do analizy śladów, co znacząco wpływa na skuteczność działań kryminalistycznych⁶.

Klasyfikacja śladów oraz ich poszczególnych funkcji jest istotna, biorąc pod uwagę aspekty teoretyczne. W praktyce wszystkie funkcje są ze sobą ściśle powiązane, a na różnych etapach postępowania mogą mieć różne znaczenie. Może wystąpić sytuacja, w której pewna funkcja na danym etapie procesu nie występuje, podczas gdy inna zyskuje szczególnie duże znaczenie. Ślad kryminalistyczny niewątpliwie stanowi rzeczowy środek dowodowy, który pomaga w ustaleniu

⁵ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015, s. 56.

⁶ *Ibidem*, s. 57-58.

informacji o przebiegu i okolicznościach przestępstwa oraz sprzyja identyfikacji i ujęciu sprawcy⁷.

5.2. Teoria dowodów

Teoria dowodów koncentruje się na zasadach gromadzenia, przechowywania i analizowania dowodów, które mogą być wykorzystane zarówno w postępowaniu karnym przygotowawczym, jak i procesie sądowym (jurysdykcyjnym). W Polsce szczególną uwagę zwraca się na zgodność z przepisami prawa oraz standardami etycznymi w trakcie zbierania dowodów. Dowody muszą być rzetelne, wiarygodne i zgodne z zasadami procedury karnej, aby mogły być wykorzystane w sądzie. Teoria dowodów, jako część logiki matematycznej, dostarcza niezbędnych narzędzi i metod, które wspierają proces postępowania. Teoria dowodów obejmuje również analizę wiarygodności świadków oraz ocenę wartości dowodowej różnych typów dowodów. Polski Kodeks postępowania karnego⁸ zawiera katalog dowodów, który jest powszechnie uznawany za niewyczerpujący. Dopuszczalne są także dowody niewymienione w Kodeksie, pod warunkiem znalezienia odpowiedniego reżimu do ich przeprowadzenia (przeprowadza się je zgodnie z zasadami przeprowadzania dowodów uregulowanymi w Kodeksie). Polskie prawo klasyfikuje dowody osobowe na trzy rodzaje: dowody od oskarżonego, świadka i biegłego. Oprócz tego wyróżnia się dowody rzeczowe oraz te pochodzące ze specjalnych czynności dowodowych. Taki podział opiera się na źródłach, z których dowody pochodzą. W teorii dowody można także podzielić na dowody bezpośrednie, które dotyczą głównych faktów związanych z przestępstwem (znamion przestępstwa), oraz dowody poszlakowe, które opierają się na okolicznościach pośrednich⁹.

Czynności dowodowe mają charakter celowy, ponieważ zmierzają do osiągnięcia ogólnych celów procesu karnego określonych w art. 2 § 1 Kodeksu postępowania karnego (k.p.k.), oraz celów szczególnych ujętych często w przepisach dotyczących poszczególnych czynności dowodowych. Czynność dowodowa, wobec której stawia się wymóg prawidłowości, powinna być przeprowadzona w sposób określony przez szczególne normy prawa dowodowego. Prawo

⁷ P. Legut, *Czy istnieje przestępstwo doskonałe? Omówienie śladów kryminalistycznych ze szczególnym uwzględnieniem ich klasyfikacji*, „Ius et Administratio” Vol. 4, 2022, nr 49, s. 47 i in.

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2024 poz. 37 TJ).

⁹ Szerzej zob. T. Gardocka, D. Jagiełło, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2017, s. 8-9.

dowodowe oprócz ogólnego wymogu prawidłowości aktów procesowych, odnoszącego się do podmiotu uprawnionego do przeprowadzenia konkretnej czynności dowodowej oraz przedmiotu (treści) tej czynności, normuje również kwestie związane ze sposobem, w jaki czynności te mają być dokonane. W konsekwencji do warunków modalnych czynności dowodowych należy zaliczyć normy prawne regulujące formę, czas, miejsce i język tych czynności. Kryterium oceny czynności dowodowych stanowi zatem wynikająca z konstytucyjnej zasady legalizmu (praworządności) oraz z art. 1 k.p.k. dyrektywa prawidłowości czynności postępowania. Prawidłowość czynności dowodowych, obejmująca zarówno elementy materialne w postaci przesłanek, celu, zasadności i adekwatności, jak i elementy formalne dotyczące podmiotu, treści, formy, miejsca, języka i innych warunków modalnych, stanowi kryterium pozwalające ocenić, które z tych elementów determinują istotę danej czynności dowodowej, a więc cechę konwencjonalizacji, a które stanowią jedynie elementy formalizacji czynności dowodowych¹⁰.

Ważnym elementem dowodowym jest formalizacja dowodów, czyli przekształcenie ich w formę, która może być poddana logicznej analizie w kontekście prawnym. Proces ten obejmuje kilka kluczowych etapów: zbieranie dowodów (muszą być one pozyskane zgodnie z ustalonymi procedurami, aby zapewnić ich integralność), definicję hipotez (dotyczących np. tożsamości sprawcy) i analizę dowodów (analizowane są one za pomocą różnych metod i technologii naukowych, np. w ramach ekspertyzy kryminalistycznej). Proces formalizacji odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu spójności, przejrzystości i rzetelności postępowań przygotowawczych i sądowych.

Teoria dowodów w kryminalistyce korzysta z różnych metod analizy, które mają na celu zwiększenie dokładności i obiektywności procesu dowodowego. Należą do nich: analiza logiczna – zastosowanie reguł logiki formalnej do oceny spójności i wiarygodności zeznań oraz innych dowodów; analiza statystyczna – wykorzystanie metod statystycznych do oceny prawdopodobieństwa różnych scenariuszy wydarzeń na podstawie dostępnych dowodów¹¹; badania laboratoryjne – przeprowadzanie eksperymentów i testów w kontrolowanych warunkach, aby zweryfikować hipotezy dotyczące dowodów fizycznych; rekonstrukcja zdarzeń – odwzorowanie przebiegu wydarzeń na podstawie zebranych dowodów, mające na celu stworzenie spójnej i logicznej narracji zdarzeń¹².

¹⁰ J. Skorupka, *Prawidłowość i proporcjonalność jako kryteria oceny czynności dowodowych*, „Palestra” Vol. 6, 2019, s. 9-10.

¹¹ Szerzej zob. S. Cichocki, *Wykorzystanie metod statystycznych w kryminalistyce*, „Problemy Kryminalistyki” Vol. 288, 2015, nr 2, s. 3-14.

¹² A. Opalska-Kasprzak, *Nowoczesne metody rekonstrukcji zdarzenia w ujęciu procesowym i kryminalistycznym – zagadnienia wybrane*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przy-

Przyszłość teorii dowodów w kryminalistyce, pomimo znaczących osiągnięć w taktyce i technice kryminalistycznej oraz naukach sądowych, stoi przed wieloma potencjalnie niezdiagnozowanymi wyzwaniami. Jednym z głównych problemów jest dynamiczny rozwój technologii, który wprowadza nowe typy dowodów (np. dane cyfrowe, kreowanie informacji i faktów z zastosowaniem sztucznej inteligencji) i wymaga ciągłego dostosowywania metod analizy. Ponadto istnieje potrzeba dalszej standaryzacji procesów dowodowych na poziomie międzynarodowym, aby umożliwić skuteczną współpracę między różnymi jurysdykcjami.

We współczesnym modelu kryminalistyki w Polsce integracja różnych teorii jest niezbędna do skutecznego działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

5.3. Metodologia kryminalistyki

Metodologia kryminalistyczna to zestaw systematycznych i naukowo ugruntowanych procedur, które umożliwiają przeprowadzenie rzetelnych analiz dowodów oraz skuteczne prowadzenie postępowań karnych (dochodzeń i śledztw). Współczesna metodologia kryminalistyczna w Polsce opiera się na zasadach naukowości, obiektywności, powtarzalności i ścisłej zgodności z przepisami prawa.

W pierwszej kolejności do elementów metodologii kryminalistycznej należy zaliczyć gromadzenie dowodów. W celu ustalenia prawdy prowadzi się postępowanie dowodowe, którego istotą jest wykrywanie, poszukiwanie i gromadzenie dowodów, a następnie ich procesowe przeprowadzenie i ocena, co w konsekwencji prowadzi do dokonania ustaleń faktycznych. Sposób przeprowadzenia dowodu zależy od rodzaju środka dowodowego i z tego względu może obejmować, na przykład, oględziny, eksperyment procesowy czy badanie osoby oskarżonej. Dowody odgrywają zasadniczą rolę w sferze poznania i ustalenia faktów, mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, stanowiąc podstawę ustaleń faktycznych. Przedmiotem dowodu mogą być wszelkie okoliczności mające znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Fakty stanowiące przedmiot postępowania dowodowego mogą być ustalane wyłącznie przy pomocy środków dowodowych przewidzianych przez przepisy prawa¹³.

jaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” Vol. 19, 2024, nr 21, s. 227-236.

¹³ Por. J. Brylak, *Środki dowodowe według Kodeksu postępowania karnego*, arch.ies.gov.pl, [online:] https://arch.ies.gov.pl/images/PDF-Paragraf_na_Drodze/2017_PnD/06_2017/Bryl

Kryminalistyczne badanie miejsca przestępstwa to kolejny element metodologii kryminalistycznej. Pojęcie miejsca zdarzenia rozumiane jest jako podstawowe źródło informacji o zdarzeniu przestępnym lub nieszczęśliwym wypadku, szczególnie dla organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze.

Termin „kryminalistyczne” podkreśla, że oględziny są częścią kryminalistyki i powinny być przeprowadzane przez odpowiednio wyszkolonych specjalistów. Kryminalistyczne badanie miejsca zdarzenia to czynność taktyczno-techniczna w ramach procesu karnego, polegająca na szczegółowej obserwacji, analizie i badaniach miejsca zdarzenia. Celem tych działań jest odtworzenie przebiegu zdarzenia, zabezpieczenie śladów oraz zebranie materiału dowodowego, niezbędnego do wyjaśnienia okoliczności zdarzenia, identyfikacji sprawcy i prowadzenia postępowania karnego.

Czynności te obejmują ujawnianie i zabezpieczanie dowodów materialnych, takich jak odciski palców, ślady biologiczne (np. krew, DNA), ślady mechanoskopijne (np. ślady narzędzi, broni) oraz inne ślady pozostawione przez sprawcę. Wykorzystuje się przy tym specjalistyczne techniki i narzędzia, aby zachować integralność dowodów. Taktyczne metody obejmują sposoby działania w czynnościach procesowych, takich jak oględziny czy eksperymenty, oraz działania pozaprocesowe, takie jak pościgi, zasadzki czy operacje rozpoznawcze. Z kolei czynności techniczne skupiają się na dokumentowaniu miejsca zdarzenia i zabezpieczaniu znajdujących się tam śladów przy użyciu urządzeń technicznych. Wszystkie te działania bazują na zasadach wypracowanych przez kryminalistykę¹⁴.

Kolejnym elementem metodologii kryminalistycznej jest analiza dowodów, o której Rafał Wielki pisał, że:

(...) bazując na dorobku nauki, przyjmuje się, że jest ona powiązana z rozumowaniami dowodowymi, których wykorzystanie jest kluczową umiejętnością w zrozumieniu prawa dowodowego. Wszyscy uczestnicy (strony) postępowania karnego muszą wyciągać wnioski z dowodów, aby ustalić przebieg zdarzeń, a te specjalistyczne umiejętności często są niedoceniane przez przedstawicieli nauki procesu karnego. Ponadto podkreśla się, że analiza dowodowa wymaga starannego badania relacji pomiędzy wstępnymi założeniami co do faktów zgromadzonych w sprawie,

lak_Srodki-dowodowe-wedlug-Kodeksu-postepowania-karnego_PnD_2017-6.pdf – 9 VII 2024, s. 44.

¹⁴ A. Włodarska, *Kryminalistyczne oględziny miejsca zdarzenia na przykładzie wypadku drogowego*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” Vol. 20, 2016, nr 3, s. 121-122.

co powinno pomagać w uświadomieniu złożoności relacji i wielości możliwości logicznych niuansów oraz błędów w rozumowaniach przy pracy z obszernym materiałem dowodowym¹⁵.

Do głównych celów analizy dowodowej należy uporządkowanie zgromadzonych informacji, co pomaga w optymalizacji procesu udowadniania winy. Materiał dowodowy można rozpatrywać jako składający się z dwóch części: poznawczej i perswazyjnej, z czego pierwsza ma większe znaczenie w kontekście analizy, ponieważ angażuje wiedzę, a nie retorykę i psychologię. Wśród nielicznych prób uporządkowania teorii analizy dowodów warto zwrócić uwagę na podejście Anny Ibek, Jerzego Koniecznego i Krzysztofa Wójcika. Wymienieni naukowcy sugerują, że analiza materiału dowodowego powinna być traktowana jako zbiór zasad rozumowań dowodowych. Zasady te miałyby dostarczać reguł postępowania, które, przy przyjęciu odpowiednich założeń metodologicznych, wykorzystaniu osiągnięć informatyki i narzędzi zwiększających perswazyjność argumentów dowodowych, pomogłyby eliminować błędne decyzje organów procesowych, które są podejmowane bez dostatecznego zrozumienia lub świadomości. Autorzy podkreślają, że ten rodzaj analizy informacji stanowi próbę integracji logiki, informatyki i teorii zarządzania na potrzeby postępowania karnego, ponieważ w skomplikowanych przypadkach faktycznych tradycyjne prawnicze kompetencje retoryczne okazują się niewystarczające, nie zapewniając efektywności, skuteczności ani pełnego poszanowania praw człowieka¹⁶.

Ważnym elementem przedmiotowej metodologii kryminalistycznej są specjalistyczne badania laboratoryjne, realizowane w ramach ekspertyzy kryminalistycznej. Kluczowe jest to, że w procesie karnym dopuszczalne jest stosowanie tylko tych metod przeprowadzania ekspertyz, które są uznane przez przedstawicieli nauk sądowych i spełniają kryteria naukowe. Metody naukowe są przejawem poznania, obejmującym przyjęcie założeń teoretycznych oraz ich sprawdzenie w drodze rozumowania i wnioskowania (aprioryzm) lub poprzez obserwację i eksperyment (empiryzm). Naukowość metody powinna być zweryfikowana dla określonej próby (grupy obiektów) w różnych warunkach, w jakich może być stosowana, zarówno w trakcie testów laboratoryjnych, jak i polowych. Istotne jest także określenie poziomu błędów (pierwszego i drugiego rodzaju, tzw. wartości diagnostycznej, czyli ilorazu liczby poprawnych wskazań i liczby wszystkich wyników – poprawnych, błędnych oraz nierozstrzygających), którymi mogą być obarczone wyniki badań. Mogą one wynikać z niejednorodności

¹⁵ R. Wielki, *Wstęp* [w:] *Wprowadzenie do analizy dowodowej w procesie karnym*, Opole 2020.

¹⁶ *Ibidem*.

badanych materiałów (tzw. zmienności wewnątrzobiektywnej), zmienności badanej cechy identyfikacyjnej (tzw. zmienności zewnątrzobiektywnej) oraz jej rzadkości w populacji generalnej obiektów. Poziom błędów jest ściśle związany z trafnością i niezawodnością metody¹⁷.

Termin „ekspertyza” oznacza badanie przez ekspertów dowodów rzeczowych lub faktów w celu wydania orzeczenia. Można ją też definiować jako zbadanie i rozwiązanie przy pomocy biegłych jakiegoś zagadnienia wymagającego specjalnych wiadomości. Ekspertyza jest stosowana w różnych dziedzinach, np. w sądownictwie, medycynie, technice. Zarówno w polskiej literaturze prawniczej, jak i w orzecznictwie sądowym od dawna funkcjonuje pojęcie ekspertyzy, które obejmuje badanie, sprawozdanie z przeprowadzonych badań oraz wnioski z tych badań, zwane opinią. W doktrynie kryminalistyki przeważa pogląd, że termin „opinia” powinien być używany wyłącznie do określenia wniosków. W tym rozumieniu opinia stanowi część ekspertyzy, obok badania i sprawozdania¹⁸.

Dokumentowanie i raportowanie także są ważnymi zasadami w metodologii kryminalistycznej. Dokumentowanie odnosi się do systematycznego i szczegółowego rejestrowania wszystkich czynności, informacji, działań, obserwacji i wyników związanych z procesem wykrywczo-dowodowym. Jest to kluczowy element pracy kryminalistycznej, gdyż zapewnia integralność, transparentność oraz możliwość weryfikacji i powtórzenia analiz przez innych specjalistów. Dokumentowanie ma na celu przede wszystkim ochronę zgromadzonych dowodów przed zniszczeniem, zniekształceniem lub zabrudzeniem. Pozwala na bieżące monitorowanie całego procesu i podejmowanie dalszych działań na podstawie analizy zgromadzonego materiału. Umożliwia także dokonanie ponownej weryfikacji lub powtórzenia już wykonanych czynności. Końcowym elementem dokumentowania w kryminalistyce jest prezentacja dowodów w procesie sądowym.

Rejestr „łańcucha dowodowego”¹⁹ pozwala na dokumentowanie kontaktu (zapoznania się), analizy itp. wszystkich osób mających styczność z dowodami od momentu ich ujawnienia do zakończenia procesu dowodowego, jakim jest postępowanie sądowe. Zapewnia to ciągłość i bezpieczeństwo dowodów.

¹⁷ D. Wilk, *Przeprowadzenie czynności badawczych*, [w:] *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, red. M. Kała et al., Warszawa 2023.

¹⁸ R. Cieśla, *Ekspertyza w ujęciu procesowym i kryminalistycznym*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” Vol. 4, 2013, s. 334-337.

¹⁹ Rejestr „łańcucha dowodowego” (ang. *chain of custody*) to szczegółowa dokumentacja, która śledzi drogę dowodów od momentu ich znalezienia na miejscu zdarzenia, przez ich transport, analizę, przechowywanie, aż po ich wykorzystanie w postępowaniu sądowym. Jest to kluczowy element procesu kryminalistycznego, mający na celu zapewnienie integralności dowodów i wyeliminowanie wątpliwości co do ich autentyczności oraz niezanieczyszczenia.

Dokumentowanie ekspertyz oraz badań specjalistycznych (np. laboratoryjnych) umożliwia rejestrowanie wszystkich etapów analizy badawczej, w tym użytych metod, wykorzystywanych urządzeń, narzędzi oraz materiałów. Ważne jest również zapisywanie ich wyników, testów, interpretacji, wniosków oraz ewentualnych błędów i ich korekt. Taki proces zapewnia dokładność, wiarygodność i możliwość weryfikacji analiz, co jest niezbędne dla celów śledczych i sądowych.

5.4. Wyzwania i przyszłość metodologii kryminalistycznej

Metodologia kryminalistyki zarówno w Polsce, jak i na całym świecie ciągle się rozwija w odpowiedzi na nowe technologie, zmieniające się środowisko przestępcze oraz potrzeby prawne. Przyszłość tej dziedziny w Polsce będzie prawdopodobnie kształtowana przez kilka kluczowych trendów i innowacji.

Zakres metod kryminalistycznych wspomagany jest przez szereg innowacyjnych działań kryminalistyków – zarówno praktyków, jak i naukowców – mających na celu opracowanie skuteczniejszych metod i technik badawczych, pozwalających ujawniać, zabezpieczać i analizować w ramach ekspertyz ślady kryminalistyczne, w tym tzw. ślady pamięciowe, które są szczególnie ważne w kontekście identyfikacji ludzi. Ekspertci podkreślają, że każda z metod identyfikacji wykorzystywana w kryminalistyce może być obciążona błędami. Skala tych błędów zależy od wartości diagnostycznej metody oraz od szeregu zmiennych, oddziałujących na wyniki w konkretnych sprawach. Przykładami takich czynników są m.in. błąd metody, zanieczyszczenie śladów czy rozkalibrowanie wykorzystanej w badaniach specjalistycznej aparatury. Jest to szczególnie istotne, ponieważ nauka nie dysponuje całkowicie niezawodnymi metodami badawczymi²⁰.

Bardzo ważnym elementem przyszłości metodologii kryminalistycznej jest stosowanie nowych technologii, takich jak analiza *big data*. Dzięki wykorzystaniu dużych zbiorów danych można identyfikować wzorce przestępcze, prognozować zagrożenia i łączyć pozornie niepowiązane przypadki. Sztuczna inteligencja (AI) może pomagać w analizie dowodów, automatyzacji rutynowych zadań, a także w rekonstrukcji zdarzeń na podstawie zebranych dowodów. Technologie *blockchain* mogą z kolei zapewniać niezmiennność i bezpieczeństwo danych dowodowych. Udoskonalenia w dokumentowaniu i procesie dowodowym mogą

²⁰ Por. J. Gąsiorowski, *Nowoczesne technologie w kryminalistyce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” Vol. 21, 2016, s. 78-79.

być także osiągnięte dzięki wprowadzeniu cyfrowego systemu dokumentowania, który umożliwi cyfrowe rejestrowanie, przechowywanie i zarządzanie dowodami, co zwiększy ich dostępność i bezpieczeństwo. Dodatkowo, wykorzystanie nowoczesnych technik prezentacji dowodów, takich jak wizualizacje, modele 3D, symulacje komputerowe oraz rzeczywistość wirtualna (VR), pozwoli na lepsze i dokładniejsze przedstawianie dowodów w sądzie.

5.5. Teoria kryminalistyki w polskim dorobku kryminalistycznym

Polska teoria kryminalistyki, rozwijana przez lata dzięki polskim naukowcom i praktykom, stanowi integralną część szerokiego zakresu nauk o przestępczości. Opiera się głównie na kilku fundamentalnych zasadach i koncepcjach, takich jak definicja i zakres kryminalistyki, zasady kryminalistyki, przedmiot badań kryminalistyki, obszary badań i techniki kryminalistycznej oraz wpływ praktyki na teorię, które integrują zarówno teoretyczne założenia, jak i praktyczne doświadczenia.

Należy zgodzić się z jednym z podstawowych stanowisk Stanisława Pikulskiego dotyczących teorii kryminalistyki, że teoria ta, jak każda inna, jest związana z praktyką, tworząc z nią dialektyczną jedność. Bez teorii nie byłoby nauki. Oczywiście jest, że teoria powstaje, określa się i ostatecznie weryfikuje przy pomocy praktyki. Jeśli jakieś twierdzenie nie może być sprawdzone w praktyce, to ono nigdy nie wyjdzie ze sfery hipotezy. Aby dana teoria była przydatna dla praktyki, jej zadania opisowo wyjaśniające muszą być przekształcone w wytyczne działania²¹.

Bardzo ważnym stwierdzeniem z punktu systematyzacji praktycznej nauk sądowych jest postulat Jana Sehnego dotyczący opracowania wspólnych teoretycznych podstaw kryminalistyki, które powinny być ujęte w jednolitą teorię. Sehn wskazuje, że

(...) usystematyzować należy składające się na nią różnorodne naukowe i techniczne umiejętności i udoskonalenia oraz stosowane w kryminalistyce sposoby i metody oraz stworzyć dla nich podbudowę naukową, opracować nowe metody śledztwa zgodne ze współczesnym poziomem rozwoju nauki i techniki, przede wszystkim fizyki i chemii, wprowadzić te metody, włączyć je w praktykę odpowiednich instytucji²².

²¹ S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997, s. 18.

²² J. Wójcikiewicz, *Sytuacja kryminalistyki (60 lat później)*, „Palestra” Vol. 66, 2021, nr 9, s. 11, [on-line:] <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-2021/artukul/sytuacja-kryminalisty->

W związku z tym podkreśla się potrzebę rozszerzenia kręgu problemów, którymi musi się zajmować teoria dowodów w procesie karnym, przede wszystkim na teoretyczne zagadnienia związane ze zbieraniem i przeprowadzaniem dowodów w postępowaniu przygotowawczym, i rozciągnięcia wypracowanych przez tę teorię zasad także na kryminalistykę²³.

Polscy przedstawiciele kryminalistyki bardzo rzadko odnoszą się do szerszych rozważań w zakresie teorii kryminalistyki, jednak bez teorii nie byłoby nauki. Teorie stanowią strukturalne ramy, które pozwalają na systematyczne badanie i zrozumienie różnych zjawisk, w tym przestępstw i metod ich zwalczania. Teorie w kryminalistyce, podobnie jak w kryminologii, pomagają zrozumieć mechanizmy popełniania przestępstw, motywy sprawców oraz metody ich wykrywania i ścigania.

W kryminalistyce praktyka odgrywa kluczową rolę w weryfikacji i udoskonalaniu teorii. Przykładowo, metody analizy śladów kryminalistycznych, takie jak analiza DNA czy badanie odcisków palców (daktyloskopia), opierają się na skonkretyzowanych podstawach teoretycznych, ale ich skuteczność jest stale testowana, analizowana i doskonalona w praktyce.

Aby teoria była przydatna dla praktyki, jej zadania opisowo-wyjaśniające muszą być przekształcone w praktyczne i użyteczne działania. W kryminalistyce oznacza to, że teoretyczne modele muszą być przekładalne na konkretne procedury śledcze i techniki operacyjne. Na przykład, teoria zachowań przestępczych może prowadzić do opracowania profilowania kryminalnego, które jest praktycznym narzędziem używanym przez służby policyjne i organy ścigania do identyfikacji, zatrzymania i osądzenia sprawcy przestępstwa.

Teoria i praktyka w kryminalistyce są zatem w dialektycznej jedności – jedna nie może istnieć bez drugiej. Teoria dostarcza niezbędnych narzędzi do interpretacji i analizy przestępczości, natomiast praktyka dostarcza empirycznego materiału do testowania i rozwijania teorii. Tylko dzięki tej wzajemnej interakcji możliwe jest osiągnięcie postępu zarówno w nauce, jak i w skuteczności działań kryminalistycznych.

Jerzy Kasprzak trafnie zauważa, że:

związki kryminalistyki z aktualnym rozwojem społecznym (oraz z patologią towarzyszącą temu rozwojowi, jaką jest współczesna przestępczość), z niebywałym w dziejach ludzkości rozwojem metod komunikacji (szczególnie metod wymiany

ki-60-lat-pozniej – 24 VII 2024; J. Sehn, *Sytuacja kryminalistyki*, „Palestra” Vol. 5, 1961, nr 3, s. 8-12.

²³ J. Sehn, *Sytuacja...*, s. 8.

informacji), rozwojem nauki i techniki sprawiają, iż kryminalistyka równie szybko musi się rozwijać. Jeżeli prawo karne materialne, a w mniejszej części prawo karne procesowe, może sobie pozwolić na pewną inercję, działanie z opóźnieniem, to kryminalistyka w żadnym wypadku do takiej sytuacji dopuścić nie może. Powstaje jednak dysonans. Techniczne metody badawcze, metody śledcze, stosowane praktycznie, zaczęły wyprzedzać założenia teoretyczne ²⁴.

Przyszłość teorii i metodologii kryminalistyki w Polsce obfituje w potencjał do dalszego rozwoju, innowacji i integracji z nowoczesnymi technologiami. Jest ona ściśle związana z dynamicznym rozwojem technologicznym, integracją interdyscyplinarną, modernizacją procedur oraz edukacją i współpracą międzynarodową. Te zmiany mają na celu zwiększenie skuteczności, dokładności i wiarygodności procesów karnych, co może przyczynić się do bardziej profesjonalnego i efektywniejszego zapobiegania i zwalczania przestępczości.

Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych z pewnością przyczyni się do powstania nowych przestępstw, których siłą napędową będzie sztuczna inteligencja. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że przyszły krajobraz przestępczości obejmie przestępstwa, które obecnie są uważane za najbardziej uciążliwe dla społeczeństwa. W obliczu przewidywanej ewolucji, na przykład w obszarze cyberprzestępczości, konieczne jest podejmowanie działań mających na celu przygotowanie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości na nadchodzące wyzwania. Podstawą tych działań powinno być szerzenie informacji na temat sztucznej inteligencji oraz podejmowanie prób wyjaśnienia sposobu jej działania, mimo złożoności tego zagadnienia. W związku z rosnącą liczbą wdrożeń sztucznej inteligencji w wielu sektorach, takich jak służba zdrowia, edukacja czy transport, istotne stają się kwestie związane z przejrzystością działania systemów opartych na sztucznej inteligencji oraz możliwością wyjaśniania ich funkcjonowania ²⁵.

²⁴ J. Kasprzak, *Problem tożsamości współczesnej kryminalistyki*, [w:] *Współczesna kryminalistyka. Wyzwania i zagrożenia*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, M. Zubańska, Szcztyno 2015, s. 7-8.

²⁵ P. Olber, *Sztuczna inteligencja i przestępczość przyszłości w kontekście kryminalistycznych badań informatycznych*, „Przegląd Policyjny” Vol. 149, 2023, nr 1, s. 151.

ROZDZIAŁ 6

Teoria i metodologia we współczesnym modelu kryminalistyki na Litwie

6.1. Teoria jako samodzielny dział kryminalistyki

Za punkt wyjścia w rozważaniach o teorii kryminalistyki, nie wdając się w głębszy dyskurs filozoficzny, można przyjąć, że teoria naukowa to pewien system logicznie powiązanych uogólnień, opartych na ustalonych faktach naukowych i powiązanych ze stanem nauki na określonym etapie jej rozwoju.

Teoria naukowa nie tworzy konkretnego obiektu badawczego. Pozwala ona jedynie poznać, sformułować, opisać i zdefiniować przedmiot nauki, określić jego granice, przewidując kierunki i wytyczne dla jego rozwoju, klasyfikując pewne pojęcia oraz strukturyzując całość dyscypliny naukowej. Określenie pojęcia i przedmiotu kryminalistyki, jak każdej innej nauki, nie może być wynikiem subiektywnego, woluntarystycznego rozumowania teoretyka, lecz musi być oparte na przeprowadzonych badaniach naukowych, których wyniki są zweryfikowane w praktyce. Trzeba zaznaczyć, że teoria naukowa nie tylko systematyzuje już posiadaną wiedzę, ale zawiera również element prognostyczny. Można zatem stwierdzić, że przedmiot nauki jest zdeterminowany nie tylko przez obecne, ale także przyszłe metody, sposoby i środki, które umożliwią rozwiązanie pewnych problemów w przyszłości¹.

Kryminalistyka na przełomie XIX i XX wieku, kiedy wyszła poza ramy czysto użytkowe (jako narzędzie służące do wykrywania i badania przestępstw)

¹ H. Malevski, *Kriminalistikos mokslo raida Lenkijoje*, „Jurisprudencija” Vol. 16, 2000, nr 8, s. 64.

i osiągnęła pewien poziom uogólnienia (syntezy) wiedzy, nie mogła obejść się bez odpowiednich podstaw teoretycznych. Alphonse Bertillon, Francis Galton, Rodolphe Archibald Reiss, Albert Weingart oraz inni pionierzy kryminalistyki, a zwłaszcza Hans Gross, przyczynili się do tego procesu.

Na wstępie tego rozdziału warto zaznaczyć konieczność rozgraniczenia kilku bliskoznacznych terminów, które będą w nim używane: „teoria kryminalistyki”, „teoria i metodologia kryminalistyki”, „ogólna teoria kryminalistyki” oraz „szczegółowe teorie kryminalistyki”.

Teoria nauki (naukoznawstwo) zajmuje się nauką rozumianą jako system należycie uzasadnionych twierdzeń (tj. nauką w sensie treściowym) i obejmuje zespół zagadnień naukoznawczych, sięgających od logiki formalnej, poprzez metodologię nauk aż po teorię poznania, i dotyczy elementów i struktury systemów naukowych². Teorię kryminalistyki postrzegamy właśnie w takim kontekście, równocześnie zaznaczając, że metodologia kryminalistyki jest jej odzwierciedleniem. Teoria kryminalistyki jest swego rodzaju nadbudową, łączącą (spajającą) wszystkie pozostałe części kryminalistyki (technikę kryminalistyczną, taktykę kryminalistyczną i metodykę kryminalistyczną) w jeden naturalny system wiedzy, którego celem, w pierwszej kolejności, jest wspieranie procesów wykrywania, dowodzenia (badania) i prewencji przestępstw poprzez ustalenie prawdy materialnej o tych zdarzeniach i ich okolicznościach, przy zastosowaniu odpowiednich metod, technik i rekomendacji kryminalistycznych. Należy zaznaczyć, że w obecnych czasach metody, techniki i rekomendacje kryminalistyczne coraz częściej są stosowane w procesie cywilnym i administracyjnym. Z innej strony, trzeba podkreślić, że teoria kryminalistyki jest narzędziem weryfikującym, swego rodzaju papierkiem lakmusowym, który pozwala (lub nie) na zaszeregowanie określonych dziedzin badawczych i metod stosowanych w badaniu czynów przestępczych do szeroko pojętej kryminalistyki. Na obecnym etapie rozwoju nauki mamy coraz większy wachlarz metod i narzędzi informatycznych, technicznych

² Współcześnie mówi się często o teorii i metodologii nauk jako o jednym dziale badawczym, obejmującym problematykę struktury systemów nauk i metod ich budowania. Często także, zwłaszcza w specjalistycznej literaturze anglosaskiej, teorię nauki nazywa się „filozofią nauki” (ang. *philosophy of science*). „Filozofia” danej nauki oznacza w tym kontekście teorię i krytykę danej nauki (z punktu widzenia walorów metodycznych w najszerszym tego słowa znaczeniu), a „filozofia nauki”, bez bliższego określenia, o jaką naukę idzie – ogólną krytykę metodologii nauki (traktującą w różnych naukach o tym, co jest dla nich wspólne, np. pewne formy rozumowania, pojęcia, podobieństwa struktury formalnej i zabiegów badawczych), a ponadto dotyczy ogółu nauk jako całości. Słowo „filozoficzny” używane na określenie tego typu dociekań znaczy tyle, co odnoszący się do ogólnej teorii nauki, „filozofia” w tej terminologii to natomiast teoria wiedzy naukowej. Zob. *Teoria nauki*, Encyklopedia PWN, [on-line:] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/teoria-nauki;3986513.html> – 10 II 2024.

itd., które mogą być i są wykorzystywane w ustalaniu różnorodnych okoliczności faktycznych oraz służą dowodzeniu w sprawach sądowych. Jednak czy możemy (i musimy) postrzegać je wszystkie jako kryminalistyczne? Takie podejście jest sprzeczne nie tylko z paradygmatami litewskiego postrzegania kryminalistyki, ale także z zasadami logiki. Można zgodzić się z poglądami naukowców, którzy twierdzą, że istnieje kilkadziesiąt pomocniczych nauk sądowych. Te dyscypliny naukowe w pewnym zakresie uzupełniają możliwości kryminalistyki i mogą stanowić dodatkowe narzędzie w procesie wykrywczym lub dowodowym³.

W teorii kryminalistyki można wyodrębnić trzy poziomy: ogólną teorię kryminalistyki, szczegółowe teorie kryminalistyki oraz formujące się koncepcje naukowe (hipotezy naukowe), które wymagają weryfikacji.

Każdy system wiedzy, który pretenduje do miana nauki, zgodnie z obowiązującymi w niej zasadami, musi mieć swój obiekt i przedmiot badań, system metod i teorię, która wyjaśnia jakąś dziedzinę lub aspekt naszego życia. System wiedzy, nawet jeśli ma ogromne znaczenie dla społeczeństwa i pomaga mu rozwiązywać problemy na różnych poziomach, nie może ubiegać się o status nauki, jeśli nie ma własnej teorii. Powstanie nauki wymaga pewnych warunków i przesłanek. Dopiero po osiągnięciu pewnej „masy krytycznej” wiedzy pojawia się potrzeba jej oceny, opisanie i usystematyzowanie. Każda nauka musi mieć zatem swój własny obszar badań, cele i zadania, obiekty i przedmiot badań, zasady, techniki badawcze, język itp. Jedną z głównych funkcji każdej nauki jest gromadzenie, analiza, systematyzacja i weryfikacja wiedzy (danych), a do tego potrzebna jest teoria naukowa. W naukach stosowanych szczególne znaczenie ma upowszechnianie wiedzy i jej stosowanie w formie wytycznych, instrukcji i zasad w praktyce, co dziś nie jest możliwe bez odpowiedniego ustrukturyzowanego systemu dydaktycznego⁴.

Teoria naukowa to abstrakcyjny system paradygmatów naukowych służących do wyjaśniania przedmiotu w określonej dziedzinie, którego twierdzenia opierają się na badaniach spełniających kryteria ważności naukowej. Teoria jest abstrakcyjną interpretacją zjawisk rzeczywistości, istoty procesów, granic i kryteriów

³ Takim przykładem może być artykuł Małgorzaty Hrehorowicz, zob. M. Hrehorowicz, *Archeologia sądowa – już kryminalistyka czy jeszcze archeologia?*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” Vol. 29, 2018, nr 1, s. 53–62.

⁴ Dążąc do upowszechnienia litewskiego postrzegania kryminalistyki, wspólnie z ukraińskimi badaczami opracowano trzytomowy podręcznik kryminalistyki w języku angielskim. W 2016 r. został wydany pierwszy tom, który był poświęcony teoretycznym zagadnieniom kryminalistyki, zob. *Textbook of Criminalistics*, Vol. 1: *General Theory*, ed. H. Malevski, V. Shepitko, Kharkiv 2016, a w 2023 r. ukazał się tom drugi, zob. *Textbook of Criminalistics*, Vol. 2: *Criminalistic Technique and Tactics*, ed. idem, Kharkiv 2023.

ludzkiego poznania oraz zbiorem idei, które umożliwiają wyjaśnienie różnych zjawisk badanego przedmiotu. Teoria wyjaśnia, w jaki sposób i dlaczego pewne fakty (zjawiska, procesy) zaistniały oraz w jaki sposób są ze sobą powiązane. Teorie naukowe muszą opierać się na obserwacjach lub eksperymentach (badaniach naukowych), które potwierdzają lub obalają pewne hipotezy, idee i fakty, które można zweryfikować. Należy zauważyć, że nauki przyrodnicze i techniczne oraz ich teorie istotnie różnią się od nauk społecznych i ich teorii.

Jeden z twórców ogólnej teorii kryminalistyki, Rafał Biełkin pisał, że proces rozwoju dowolnej gałęzi wiedzy naukowej zwykle obejmuje kilka etapów. Załączki nowej dyscypliny naukowej zaczynają się formować w ramach już istniejących dyscyplin. Naszym zdaniem, jeżeli mowa o kryminalistyce, to jej załączki powstawały w medycynie (medycynie sądowej), prawie (procesie karnym), kryminologii i psychologii. Początkowo elementy nowej dyscypliny krystalizują się w pewne hipotezy i koncepcje naukowe, które wchodzą w interakcję (a czasem konflikt) z istniejącymi paradygmatami nauki macierzystej, co staje się podstawą do twierdzenia o formowaniu się nowej nauki. W dalszej kolejności hipotezy i koncepcje naukowe poddawane są sprawdzeniu (zastosowaniu) na praktyce. Martwe, sztucznie skonstruowane „nauki” nie wytrzymują próby praktyki, a prawdziwa wiedza zyskuje prawo do samodzielnego istnienia. W miarę jak nowa nauka przenika umysły coraz większej liczby ludzi i jest przez nich akceptowana, nadchodzi kolejny etap w jej rozwoju – etap akumulacji, czyli gromadzenia danych empirycznych, który nierzadko jest oparty na metodzie prób i błędów. Zwiększająca się ilość danych wymaga ich systematyzowania, co jest początkiem formowania się teorii. Stopniowo, w morzu zebranych faktów, powstają pierwsze wysepki objaśniającej je teorii. Rozpoczyna się systematyzacja i uogólnianie zebranego materiału, konstruowana jest teoria odzwierciedlająca przedmiot poznania i otwierająca dalsze perspektywy rozwoju nauki. Stopień dokładności odzwierciedlenia przedmiotu badań w świadomości ludzi stale wzrasta, a w miarę jak zadania poznawcze stają się coraz bardziej złożone, odzwierciedlanie staje się coraz bardziej pośrednie. Teoria zaczyna odgrywać rolę metodologiczną jako system podstawowych idei danej dziedziny wiedzy, które analizują, weryfikują i podsumowują pewne zjawiska życia, odzwierciedlając możliwie najpełniej obiektywne prawidłowości rzeczywistości badanej przez tę naukę. Te same etapy rozwoju są również charakterystyczne dla teorii kryminalistycznej⁵.

R. Biełkin argumentuje, że ogólna teoria dowolnej nauki musi spełniać pewne wymagania:

⁵ Р. Белкин, *Курс криминалистики*, Третье издание, дополненное, Москва 2001, s. 10.

- ↪ teoria może ubiegać się o status teorii ogólnej tylko wtedy, gdy analizuje i służy całości przedmiotu naukowego, a nie jego określonej części;
- ↪ pojęcia składające się na treść teorii ogólnej nie mogą być ukierunkowane na badanie poszczególnych elementów przedmiotu, lecz muszą analizować i wyjaśniać jego istotę;
- ↪ ogólna teoria, ukazując istotę przedmiotu, musi ukazywać prawidłowości procesów, zjawisk i ich związków, których poznanie jest celem dyscypliny naukowej;
- ↪ zasady teorii odzwierciedlenia muszą być podstawą ogólnej teorii;
- ↪ ogólna teoria musi składać się z systemu wzajemnie powiązanych elementów⁶.

Teoria i metodologia kryminalistyczna, jako samodzielna strukturalna część kryminalistyki, została ukształtowana we wschodnioeuropejskiej szkole kryminalistyki i tylko tam ma status pełnoprawnego, niezależnego elementu strukturalnego tej dyscypliny naukowej. Czy jednak ogólna teoria kryminalistyki w XXI w. pozostaje spójną, opartą na harmonii, fundamentalną częścią nauki kryminalistyki, która określa nie tylko paradygmaty i poziom osiągniany przez tę naukę, ale także wektory jej rozwoju? Czy nie mamy do czynienia z próbą (podobnie jak w przypadku kryminalistyki w ogóle) włączenia do ogólnej teorii kryminalistyki elementów, które są jej „obce”, co zmienia zasadniczo jej naukowe paradygmaty i charakter?

Można śmiało stwierdzić, że bez krytycznego przemyślenia, ewaluacji i weryfikacji struktury oraz treści ogólnej teorii kryminalistyki, tradycyjny czteroczęłkowy system kryminalistyki, jaki znamy (teoria i metodologia kryminalistyki, technika kryminalistyczna, taktyka kryminalistyczna i metodyka kryminalistyczna), stanie się amorficznym amalgamatem wiedzy bez wyraźnych granic i spajającej ją metodologii⁷. Metodologia określonej nauki jest systemem podstawowych idei (paradygmatów) tej dziedziny wiedzy. W związku z tym nasuwa się pytanie, czy każda teoria naukowa ma znaczenie metodologiczne. Na to pytanie można odpowiedzieć twierdząco. Każda teoria naukowa, odzwierciedlająca obiektywnie istniejącą dialektykę jakiegoś wycinka otaczającego nas świata, jest teorią nauki szczegółowej.

⁶ *Ibidem*, s. 49.

⁷ Szerzej zob. H. Malewski, *Bendroji kriminalistikos teorija: nuo Hanso Grosso iki Rafailo Belkino... ir kas toliau?*, [w:] *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis*, red. H. Malewski, S. Matulienė, G. Juodkaitė-Granskienė, Vilnius 2022, s. 35-62.

6.2. Zarys formowania się teorii kryminalistyki od wizji Hansa Grossa po współczesne interpretacje

Analizując procesy kształtowania się i rozwoju ogólnej teorii kryminalistyki z perspektywy naukowej, należy podkreślić znaczący wkład naukowców wschodnioeuropejskiej szkoły kryminalistyki, w szczególności profesora Rafała Bielkina. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że na przełomie XIX i XX w. teoretyczne podstawy kryminalistyki tworzyli tzw. ojcowie założyciele tej dyscypliny, z Hanssem Grossem na czele. Mimo że w ostatnich latach wzrosło zainteresowanie historycznymi procesami kształtowania się kryminalistyki, to poglądy teoretyczne i spostrzeżenia Hansa Grossa nie zostały dostatecznie przeanalizowane i docenione. Chociaż podręcznik H. Grossa, *Handbuch für Untersuchungsrichters als System der Kriminalistik*, był skierowany przede wszystkim do ówczesnych praktyków, którzy wyjaśniali i badali przestępstwa, autor zaznaczał, że książka zawiera również elementy teoretyczne. Czy jednak zdołaliśmy zagłębić się w idee H. Grossa na tyle, by móc je ocenić i twórczo zastosować we współczesnym świecie? To jest pytanie, które warto zadać i na które należy znaleźć odpowiedź⁸.

Warto zauważyć, że koncepcja H. Grossa obejmuje nie tylko teoretyczne rozważania dotyczące ogólnych zagadnień systemu kryminalistyki, ale także szereg spostrzeżeń i uogólnień na temat roli sędziego śledczego, biegłych i specjalistów. Zawiera również analizy organizacji śledztwa i wykonywania najważniejszych czynności procesowych, takich jak przesłuchania, oględziny czy przeszukania. Wiele uwagi poświęca kwestiom technicznym związanym z kryminalistyką, w szczególności różnym rodzajom śladów, np. traseologicznym czy daktyloskopijnym, oraz mikrośladom, metodom ich utrwalania i zabezpieczania.

Analizując koncepcję Hansa Grossa przez pryzmat ogólnej metodologii nauki, można stwierdzić, że wniósł on istotny wkład w kształtowanie i rozwój podstaw ogólnej teorii kryminalistyki. Na rozpowszechnienie jego idei wpływ miały nie tylko tłumaczenia jego głównego dzieła na kilkanaście języków, redagowane i wydawane przez niego czasopismo „Archiv für Kriminologie” (początkowo

⁸ Jeden z liderów rosyjskiej kryminalistyki prof. N. Jabłokow w przedmowie do reprintu wydanego i przetłumaczonego na język rosyjski w 1908 r. dzieła Hansa Grossa pisał, że oceniając tę książkę z pozycji współczesnej nauki, trzeba podkreślić, że pomimo upływu ponad stu lat od jej ukazania się, wiele zawartych w niej postulatów nie utraciło aktualności z punktu widzenia współczesnej teorii i praktyki wykrywania i dowodzenia przestępstw. Zob. Г. Про сс, *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*, Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г., Москва 2002, s. U.

„Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik”) czy praca naukowa prowadzona na kilku uniwersytetach, ale także aktywne zaangażowanie w działalność organizacji pozarządowych. Nie tylko pierwsza faza rozwoju kryminalistyki była pod silnym wpływem koncepcji Hansa Grossa, ponieważ jego idee są doceniane również w czasach współczesnych. Należy podkreślić, że w czasach badacza kryminalistyka była postrzegana jako nauka uniwersalna (dziś powiedzielibyśmy globalna), a dopiero po I wojnie światowej, w drugiej fazie jej rozwoju, zaczęły wyłaniać się poszczególne szkoły kryminalistyki⁹ oraz ich narodowe modele. Koniec pierwszej fazy rozwoju kryminalistyki jest związany nie tylko z zakończeniem I wojny światowej, ale też śmiercią jej najważniejszych prekursorów: Alphonse’a Bertillona w 1914 i Hansa Grossa w 1915 r.¹⁰

Naukowe podstawy kryminalistyki, podobnie jak w wielu innych dziedzinach nauki, opierają się na uogólnieniu, analizie oraz ocenie praktycznych danych związanych z procesem wykrywania, badania i prewencji przestępstw, co prowadzi do powstania określonych hipotez, a następnie teorii naukowych. Warto zaznaczyć, że pewne obszary oraz stosowane w nich metody badań były znane już w starożytności, a w średniowieczu zaczęły być wymieniane w aktach prawnych. Stanowiły one załączki metod, które pod koniec XIX w. zostały uznane za kryminalistyczne. W średniowieczu pojawiały się publikacje opisujące określone metody badań śladów lub zjawisk, które mogły być wykorzystywane w procesach sądowych. Początkowo były to jedynie teoretyczne uogólnienia dotyczące analizy pisma ręcznego, badań oraz metod i technik przesłuchań. Wspomniane konstrukcje teoretyczne poszczególnych gałęzi kryminalistyki są dziś dobrze rozwinięte, ponieważ poważne badania rozpoczęły się już przed dziewiętnastym stuleciem, którego druga połowa uznawana jest za okres formowania się kryminalistyki naukowej.

W krótkim czasie kryminalistyka jako dyscyplina naukowa rozwinęła się z szeregu mało powiązanych ze sobą mozaik metod i technik stosowanych do badania przestępstw w pełni ustrukturyzowaną naukę z własną ogólną teorią i metodologią, odrębnymi teoriami, koncepcjami oraz rozwiniętym systemem metod badania różnych obiektów. Odrębne, samodzielne teorie kryminalistyczne zaczęły powstawać około połowy XX wieku, chociaż ich początki znacznie wyprzedzają pojawienie się naukowej kryminalistyki. Na przykład, mimo że dopiero w latach pięćdziesiątych XX wieku zaczęto poważnie dyskutować

⁹ H. Malevski, *Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*, t. 4, red. H. Malevski, G. Juodkaitė-Granskienė, Vilnius 2009, s. 94-116.

¹⁰ Idem, *Bendroji kriminalistikos teorija...*, s. 44.

o teorii identyfikacji kryminalistycznej, to określone teoretyczne rozważania na ten temat można było już znaleźć w koncepcji antropometrycznej A. Bertillona.

Dyskusje na temat ogólnej teorii kryminalistyki rozpoczęły się w Europie Wschodniej i Środkowej w latach sześćdziesiątych XX wieku, podczas gdy w Europie Zachodniej tylko o konieczności systematycznej analizy teorii kryminalistyki zaczęto mówić dopiero kilkadziesiąt lat później¹¹. Jak już wspomniano, teoria kryminalistyki ma wiele poziomów, ale jej elementy strukturalne mogą się różnić. Niektórzy autorzy sugerowali, że drugim poziomem mogą być teorie dotyczące odrębnych części kryminalistyki: techniki, taktyki i metodyki¹². Takie grupowanie koncepcji teoretycznych nie jest wystarczająco uzasadnione, ponieważ poszczególne teorie kryminalistyczne często nie są ściśle powiązane z częściami kryminalistyki. Można przyjąć pogląd, że każda część kryminalistyki ma pewne założenia teoretyczne, które są wspólne dla wszystkich jej elementów, tworząc pewną „ogólną” teorię danej części kryminalistyki. Próba wyodrębniania i nadawania autonomicznego charakteru teorii każdej części kryminalistyki mogłaby nie tylko negatywnie wpłynąć na ogólną teorię kryminalistyki, ale również zaszkodzić praktyce badania, wykrywania i zapobiegania przestępstwom. Ogólna teoria kryminalistyki jest instrumentem, który nie tylko jednoczy wiedzę naukową wszystkich jej części, ale także określa kierunki jej rozwoju oraz weryfikuje metody i techniki jej stosowania.

Ogólna teoria kryminalistyki wciąż jest w fazie rozwoju. Nie jest ona jednoznacznie rozumiana przez większość kryminalistyków, zwłaszcza praktyków. Najczęściej postrzega się ją jako wstęp do tej dyscypliny naukowej, w którym opisuje się kwestie dotyczące przedmiotu i systemu nauki, analizuje się metody badawcze oraz prezentuje się historyczny przegląd głównych nurtów. W niektórych przypadkach teoria identyfikacji jest traktowana jako element ogólnej teorii kryminalistyki, a niektóre koncepcje przedstawiają ją nawet jako całościową teorię kryminalistyki. Należy podkreślić, że na obecnym etapie rozwoju kryminalistyki nie mamy wystarczająco jednoznacznego poglądu na jej ogólną teorię, zwłaszcza że w niektórych szkołach i modelach kryminalistyki jest ona na marginesie zainteresowań naukowych. Naszym zdaniem, należy podkreślić, że poziom uogólnienia wiedzy teoretycznej ma znaczący wpływ na praktyczne możliwości kryminalistyki. Im wyższy poziom uogólnienia wiedzy teoretycznej osiąga dana nauka, tym szersze możliwości rozwoju otwierają się dla jej stosowanych kierunków i gałęzi.

¹¹ Zob. *Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, red. E. Kube, H.U. Störzer, K. J. Timm, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, T. 1, 1992, s. 2-10; T. 2, 1994, s. 763-788.

¹² *Криминалистика*, red. С.А. Голунского, Москва 1959, s. 7-12.

Ogólne kategorie i pojęcia kryminalistyczne, takie jak ślady, wersje kryminalistyczne, sytuacje kryminalistyczne, metody i techniki badawcze, modelowanie i algorytmy oraz heurystyka, powinny być rozpatrywane w ramach ogólnej teorii kryminalistycznej. Niemniej jednak, w zależności od potrzeb dydaktycznych programów nauczania, kategorie te mogą być również nauczane w kontekście struktury poszczególnych części kryminalistyki.

System ogólnej teorii kryminalistyki musi obejmować nie tylko poszczególne teorie różnych części kryminalistyki, ale także jej metodologię i podstawy filozoficzne.

Ogólna teoria kryminalistyki to system zasad światopoglądowych, koncepcji teoretycznych, założeń, idei, kategorii, pojęć oraz definicji, a także metod i ich wzajemnych relacji. Innymi słowy, jest to naukowe odzwierciedlenie przedmiotu kryminalistyki, stanowiące jego integralną naukową interpretację. Ogólna teoria kryminalistyki pełni rolę metodologicznej podstawy tej dyscypliny¹³. Prezentowana definicja ogólnej teorii kryminalistyki Rafała Biełkina jest wynikiem wieloletnich prac badawczych zarówno tego badacza, jak i innych naukowców związanych z wschodnioeuropejską szkołą kryminalistyki drugiej połowy XX wieku. Należy jednak podkreślić, że intensywny rozwój nauk oraz coraz szersze zastosowanie osiągnięć sztucznej inteligencji wymagają nowego podejścia, oceny i weryfikacji paradygmatów kryminalistyki, w tym również jej ogólnej teorii.

6.3. Ogólna teoria kryminalistyki

Ogólna teoria kryminalistyki nie wyłoniła się znikąd, nie był to jednorazowy akt, lecz długotrwały proces. Jej początki można zaobserwować wraz z pojawieniem się tej nauki. Pewne załączki teoretyczne powstały w trakcie uogólniania praktyki badania poszczególnych obiektów (śladów, procesów, czynności procesowych itp.). Te wstępne wyniki badań przedstawiano jako pewne hipotezy czy twierdzenia, które wymagały jeszcze oceny logicznej i dalszej weryfikacji w praktyce. W procesie łączenia poszczególnych hipotez teoretycznych już na wyższym poziomie powstały odrębne konstrukcje teoretyczne, koncepcje i teorie kryminalistyki. Początkowo teorie te miały ograniczony zakres zastosowania, ponieważ nie odnosiły się do całej kryminalistyki, a jedynie do jej części. Na przykład teoria wersji kryminalistycznych, która rozwijała się w ramach taktyki

¹³ Р. Белкин, *op. cit.*, s. 27.

kryminalistycznej, stopniowo znalazła swoje miejsce w metodologii, technice i teorii. W ten sposób wyszła poza swoje pierwotne wąskie ramy i stała się integralnym elementem ogólnej teorii kryminalistyki.

Tendencje rozwojowe ogólnej teorii kryminalistyki są przede wszystkim zdeterminowane przez nowoczesną koncepcję kryminalistyki jako nauki syntetycznej i w związku z tym obejmują:

- ↳ dalsze badanie prawidłowości (paradygmatów) stanowiących przedmiot kryminalistyki, w tym prawidłowości mechanizmu przestępstwa oraz prawidłowości przepływu kryminalistycznie istotnych strumieni informacji, także w kontekście nowych technologii informatycznych;
- ↳ rozwój metodologicznych podstaw kryminalistyki, który obejmuje badanie możliwości włączenia nowych metod naukowych do kryminalistyki i opracowanie na ich podstawie nowych metodyk kryminalistycznych;
- ↳ udoskonalenie systematyki kryminalistyki i ujednolicenie jej języka na podstawie integracji technologii komputerowych;
- ↳ uzupełnienie systemu poszczególnych teorii kryminalistycznych poprzez twórcze wykorzystanie osiągnięć nauk podstawowych i stosowanych¹⁴.

W dzisiejszych czasach musimy nie tylko mówić o nowych tendencjach, ale również dążyć do umiejętnego wykorzystania nowych technologii, w tym narzędzi sztucznej inteligencji.

Treść i struktura ogólnej teorii kryminalistycznej muszą być spójne z treścią i strukturą przedmiotu kryminalistyki. Aby rozwinąć tę myśl, należy wspomnieć o podstawowych elementach teorii kryminalistycznej, którymi są:

- ↳ twierdzenia opisujące obiekt, przedmiot i pojęcie kryminalistyki, jej cel i zadania oraz funkcje, a także miejsce kryminalistyki w systemie innych nauk;
- ↳ pojęcie, treść i system ogólnej teorii kryminalistyki;
- ↳ twierdzenia, które opisują i analizują prawidłowości w przygotowaniu, popełnianiu i ukrywaniu przestępstw;
- ↳ twierdzenia odzwierciedlające informacje o danym czynie zabronionym, jego mechanizmie i obiektywnych prawidłowościach zachowania zaangażowanych w niego osób;
- ↳ schematy odzwierciedlające generowanie, odkrywanie, rejestrowanie, ocenę i wykorzystywanie informacji o okolicznościach przestępstwa;
- ↳ twierdzenia odzwierciedlające prawidłowości w wykrywaniu, rejestrowaniu, badaniu, ocenie i wykorzystywaniu informacji o istotnych czynach przestępczych i osobach w nie zamieszanych;

¹⁴ Т.В. Аверьянова et al., *Криминалистика*, Москва 2007, s. 73.

- ↳ wzorce odzwierciedlające rozwój i wykorzystanie informacji na temat metod i narzędzi kryminalistycznych służących zapobieganiu przestępstwom;
- ↳ język kryminalistyki;
- ↳ metodologia kryminalistyczna;
- ↳ systematyka kryminalistyki;
- ↳ poszczególne teorie kryminalistyki¹⁵.

Przedstawiciele szkoły Bielkina łączą wszystkie prawidłowości ogólnej teorii kryminalistyki w cztery podzespoły (teorie):

- ↳ teoria o pochodzeniu informacji o przestępstwie i przestępcy;
- ↳ teoria o zbieraniu dowodów;
- ↳ teoria o zakresie badania dowodów;
- ↳ teoria o ocenianiu i wykorzystywaniu dowodów¹⁶.

Klasyfikacja ta nie jest bezbłędna, ponieważ nawet zgodnie ze zmienioną definicją kryminalistyki R. Bielkina, ta ostatnia nie zajmuje się dowodami, lecz informacjami i ich źródłami o czynie przestępczym. Dowody są przedmiotem postępowania karnego lub cywilnego. Poza wspomnianymi nieścisłościami, prawidłowości te nie obejmują kryminalistycznych zasad zapobiegania i przeciwdziałania przestępczości, które nabierają coraz większego znaczenia w kryminalistyce, zwłaszcza w Europie Zachodniej.

Prawidłowości zidentyfikowane i przeanalizowane przez ogólną teorię kryminalistyki są ukierunkowane na zdobycie wiedzy o pewnych procesach (istotnych z kryminalistycznego punktu widzenia) oraz wykorzystanie tej wiedzy w rozwiązywaniu praktycznych zadań kryminalistycznych.

6.4. System szczegółowych teorii kryminalistyki

Ogólna teoria kryminalistyki i szczegółowe teorie kryminalistyczne wzajemnie na siebie wpływają i rozwijają się równolegle. Elementy ogólnej teorii kryminalistyki, jej załączki, zaczęły wyłaniać się w ramach odrębnych szczegółowych teorii. Na podstawie tych elementów zaczęła się kształtować teoria o wyższym poziomie uogólnienia. Ogólna teoria kryminalistyki usystematyzowała poszczególne teorie, zweryfikowała je oraz dała początek nowym teoriom szczegółowym.

Według R. Bielkina można obecnie mówić o całym systemie odrębnych (szczegółowych) teorii kryminalistycznych. Jego zdaniem istnieją następujące teorie:

¹⁵ *Ibidem*, s. 76-79.

¹⁶ *Ibidem*, s. 78.

- ⇒ kryminalistyczna teoria nawyków (schematyzmu zachowania się);
- ⇒ kryminalistyczna teoria sposobów (taktyki) popełniania i ukrywania przestępstw, czyli *modus operandi* sprawcy;
- ⇒ kryminalistyczna teoria mechanizmów powstawania śladów;
- ⇒ kryminalistyczna teoria znamion (cech);
- ⇒ kryminalistyczna teoria utrwalania informacji dowodowych;
- ⇒ kryminalistyczna teoria rejestracji (baz danych) określonych śladów i przedmiotów;
- ⇒ kryminalistyczna teoria identyfikacji;
- ⇒ kryminalistyczna teoria wykrywcza;
- ⇒ ogólna teoria ekspertyzy sądowej;
- ⇒ kryminalistyczna teoria związków przyczynowych;
- ⇒ wersje kryminalistyczne oraz teoria badania przestępstw;
- ⇒ teoria prognostyki kryminalistycznej itp.¹⁷

Jak widać, R. Bielkin nie zamyka listy szczegółowych teorii kryminalistycznych. Jest to zrozumiałe, ponieważ wciąż gromadzone są informacje, a nowe koncepcje krystalizują się i mogą z czasem przekształcić się w powszechnie akceptowane, samodzielne teorie kryminalistyczne.

Należy podkreślić, że dzisiaj mówi się również o innych odrębnych teoriach kryminalistycznych, które już się pojawiły. Należą do nich prewencja kryminalistyczna, strategia kryminalistyczna, rekonstrukcja kryminalistyczna, diagnostyka kryminalistyczna oraz kilka innych odrębnych teorii. W monografii *Teoretyczne podstawy kryminalistyki* białoruski naukowiec Georgij Zorin odnosi się do całego szeregu innych szczegółowych teorii kryminalistyki, takich jak heurystyka kryminalna czy fenomenologia kryminalistyczna¹⁸. W swojej pracy badacz prezentuje ciekawe pomysły w zakresie nowatorskiego podejścia do teoretycznych problemów kryminalistyki, które niewątpliwie wzbogacają tę dziedzinę. Z drugiej strony, sam G. Zorin nie zawsze przedstawia informacje w sposób spójny i poprawny. Obok ugruntowanych lub powstających teorii pojawiają się koncepcje, a nawet nierozwinięte hipotezy. Podważa to jego interesujące i oryginalne przemyślenia na temat teorii kryminalistyki.

W naszej ocenie zaistniała potrzeba podjęcia dyskusji na temat weryfikacji i systematyzacji poszczególnych teorii kryminalistycznych. Uwzględniając cele, zadania i funkcje kryminalistyki, należałoby opracować logicznie spójną strukturę istniejących i uznawanych teorii oraz przewidzieć w niej miejsce dla teorii

¹⁷ Р. Белкин, *op. cit.*, s. 34-35.

¹⁸ Г.А. Зорин, *Теоретические основы криминалистики*, Минск 2000, s. 19.

potencjalnych. Taka struktura mogłaby przypominać układ okresowy pierwiastków chemicznych, znany powszechnie jako tablica Mendelejewa.

Należy podkreślić, że ogólna teoria kryminalistyki oraz teorie szczegółowe są w organicznej symbiozie, co oznacza, że nie ma między nimi wyraźnej linii demarkacyjnej. Poszczególne teorie są włączone do ogólnej teorii kryminalistyki jako autonomiczne elementy bardziej ogólnego, szerszego systemu. Teorie te stanowią metodologiczną podstawę rozwoju metod, środków i technik kryminalistycznych, a także metodyk i zaleceń niezbędnych do prowadzenia dochodzeń, wyjaśniania przestępstw i zapobiegania im.

Analizując problematykę zarówno ogólnej teorii, jak i szczegółowych teorii kryminalistyki, należy wskazać na ich powiązania z ogólnymi zagadnieniami teoretycznymi z działów techniki, taktyki i metodyki kryminalistycznej. Teoretyczne stwierdzenia poszczególnych teorii kryminalistycznych są wykorzystywane do uzasadnienia rozwoju pewnych metod, metodyk, narzędzi i rekomendacji stosowanych w procesie wykrywczym i dowodowym¹⁹.

Jednocześnie należy podkreślić, że na treść ogólnej teorii kryminalistyki składają się nie tylko poszczególne teorie, ale także jej terminologia (język kryminalistyki), która pełni funkcję narzędzia poznawczego i formy wyrażania myśli. Wśród kluczowych elementów ogólnej teorii kryminalistyki można wymienić system metod oraz systematykę tej nauki.

Struktura, rygor i jednoznaczność języka danej nauki (system terminów, pojęć, kategorii itp.) wskazują na poziom rozwoju tej dyscypliny. Należy zauważyć, że kryminalistyka dysponuje wieloma terminami i pojęciami, które nie są jednoznacznie interpretowane. Niektóre z nich wymagają dalszego doprecyzowania, aby uniknąć ich odmiennego rozumienia. Nierzadko mamy do czynienia z sytuacją, w której zachodzi konieczność dokonania analizy zarówno formalnoprawnej, jak i językowej określonego pojęcia, terminu lub definicji, stosowanych w dyskursie innych szkół kryminalistycznych.

Uporządkowanie, ujednolicenie i usystematyzowanie terminologii są jednymi z najważniejszych zadań ogólnej teorii kryminalistyki. Te strategiczne zadania muszą być realizowane zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym.

Problem ten jest o tyle istotny, że praktyczna praca organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości jest uzależniona od języka kryminalistyki oraz jej terminologii. Należy podkreślić, że proces ten jest nieprzerwany, a język kryminalistyki nie może być „usunięty” z praktycznego użycia, nawet na krótki czas. Wszelkie zmiany, wprowadzanie nowych pojęć i terminów, uściślanie lub eliminowanie starych, ich ujednolicanie i systematyzowanie odbywają się w toku

¹⁹ Т.В. Аверьянова et al., *Криминалистика*, Москва 2007, s. 79.

ciągłego procesu. W przypadku Litwy problem ten stał się szczególnie dotkliwy ze względu na poważne zmiany społeczne, gospodarcze, prawne i strukturalne w tym kraju. Trwająca reforma prawa oraz integracja z systemem prawnym Unii Europejskiej wymaga „audytu” i „akredytacji” istniejącego systemu, w tym kryminalistyki. Są to bardzo poważne i złożone zadania, do których realizacji potrzeba fundamentalnego przemyślenia podstaw koncepcji kryminalistyki dominującej na Litwie i stworzenia podstaw nowej teorii kryminalistyki, uwzględniając wyznaczone cele i zadania, dostępny bagaż naukowy i doświadczenie. Aktualne wyzwania wymagają strategicznego, perspektywicznego myślenia, aby zapewnić rozwój nowoczesnej koncepcji kryminalistyki, która spełnia nowe warunki.

Integracja ze strukturami prawnymi i porządkowymi Unii Europejskiej wymaga harmonizacji ich systemów, co niewątpliwie będzie skutkować poważnymi zmianami w języku kryminalistyki. Na ten język silny wpływ wywarły informatyka, matematyka oraz niektóre inne nauki przyrodnicze i techniczne. Tutaj również często pojawiają się dylematy dotyczące tego, czy mechanicznie przenosić pewne terminy i pojęcia, czy też próbować je adaptować i „kryminalizować”²⁰.

Ważnym elementem ogólnej teorii kryminalistyki jest systematyka tej dziedziny, czyli wzajemne powiązania i integracja jej części oraz innych elementów strukturalnych w jeden spójny system. Struktura kryminalistyki jest złożona i obejmuje różne poziomy wzajemnie powiązanych systemów. W kontekście systematyki kryminalistyki warto również wspomnieć o klasyfikacjach różnych obiektów, które służą jako narzędzie poznania i systematyzacji wiedzy. Jedną z najważniejszych klasyfikacji jest systematyka śladów kryminalistycznych, poczynawszy od podziału na ślady materialne i idealne, aż po szczegółowe klasyfikacje, takie jak typologia śladów linii papilarnych (pętlcowe, wirowe i łukowe) czy też klasyfikacja cech pisma.

Ogólna teoria kryminalistyki odnosi się do różnych zadań i funkcji. Są to funkcje wyjaśniające, predykcyjne, syntetyzujące, opisowe, informacyjne, heurystyczne i retrospektywne. Podstawowe funkcje kryminalistyki zostały już opisane w innym rozdziale.

Podsumowując, można stwierdzić, że ogólna teoria kryminalistyki wraz z systemem szczegółowych teorii kryminalistycznych stały się fundamentem tej dyscypliny i metodologicznym narzędziem weryfikującym dalsze kierunki jej rozwoju. Intensywny rozwój współczesnych informacyjnych (i innych) technologii, wyzwania, które powstają w związku ze stosowaniem możliwości sztucznej inteligencji, jeszcze bardziej podnoszą znaczenie teorii tej dyscypliny.

²⁰ Р. Белкин, *op. cit.*, s. 182-220.

6.5. Zarys teorii identyfikacji kryminalistycznej

Wśród szczegółowych teorii kryminalistycznych szczególne miejsce zajmuje teoria identyfikacji kryminalistycznej, której załączki można dostrzec w pracach Alphonse'a Bertillona²¹, dotyczących antropometrycznej metody identyfikacji człowieka oraz identyfikacji na podstawie cech pisma²². Ze względu na ograniczoną objętość niniejszej książki zostanie zaprezentowany jedynie krótki zarys postrzegania tej teorii w doktrynie kryminalistycznej Litwy. W *Nowej encyklopedii powszechnej PWN* znajduje się następująca definicja:

Identyfikacja [łac.], procesy lub wynik procesów utożsamiania danego obiektu (układu, przedmiotu) z innym obiektem (układem, przedmiotem) wcześniej poznanym; identyfikacja obejmuje m.in. wyróżnianie cech wspólnych, uchwycenie podobieństw pomiędzy obiektem spostrzeganym a innymi obiektami tej klasy (procesy spostrzegania u człowieka) lub oszacowanie wartości parametrów obserwowanych procesów (teoria sterowania); istotnym elementem identyfikacji jest tworzenie modelu materialnego lub innej postaci reprezentacji obserwowanego obiektu (np. obrazów obiektu w pamięci człowieka). Identyfikacja jest procesem charakterystycznym dla ludzkiego działania (procesy spostrzegania, poznawcze, tworzenia itp.) oraz funkcjonowania systemów adaptacyjnych (elastyczne systemy produkcji, systemy inteligentnych broni, systemy wspomagania pilota, operatora itp.)²³.

W powszechnym rozumieniu identyfikacja oznacza rozpoznanie lub porównanie, czyli ustalenie tożsamości określonego obiektu (człowieka, rzeczy, a nawet procesu). Warto zaznaczyć, że identyfikacja jako metoda ustalania tożsamości lub technika stosowana w badaniach porównawczych wykorzystywana jest nie tylko w kryminalistyce i prawie, lecz także w szeregu innych dyscyplin naukowych, takich jak chemia, biologia czy historia. Jednak identyfikacja kryminalistyczna ma cały szereg specyficznych cech, które wyróżniają ją spośród innych rodzajów identyfikacji. W różnorodnych czynnościach prawnych, w tym w czynnościach dochodzeniowo-śledczych, ciągle pojawia się potrzeba ustalenia tożsamości osób lub obiektów, co sprawia, że identyfikacja kryminalistyczna najczęściej realizowana jest w formie procesowej, zgodnie z ustaloną metodyką,

²¹ Zob. M. Kaluszyński, *Alphonse Bertillon et l'anthropométrie judiciaire. L'identification au cœur de l'ordre républicain*, [on-line:] <https://journals.openedition.org/criminocorpus/2716?lang=en> – 16 XI 2024.

²² A. Bertillon, *La comparaison des écritures et l'identification graphique*, Paris 1898.

²³ *Identyfikacja*, [w:] *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 3, Warszawa 1997, s. 8.

a jej wyniki są dowodami w sprawach karnych, administracyjnych czy cywilnych. Jak więc określa się identyfikację kryminalistyczną na Litwie?

W litewskim podręczniku kryminalistyki z 1985 r. pojawia się następująca definicja: „Identyfikacja w kryminalistyce jest zatem stwierdzeniem tożsamości obiektów na podstawie ich śladów lub innych odzwierciedleń w celu ustalenia powiązań osób i rzeczy z badanym zdarzeniem”²⁴. W podręczniku *Podstawy techniki kryminalistycznej* z 1998 r. znajduje się podobna definicja identyfikacji kryminalistycznej²⁵. W podręczniku *Kryminalistyka. Teoria i technika* nie przedstawiono rozbudowanej definicji identyfikacji kryminalistycznej, a jedynie opisano ją poprzez określone cechy, formy itd. Jednak w tym podręczniku podkreślono, że „(...) istotą identyfikacji jest ustalenie tożsamości poprzez porównanie obiektu i jego odbicia; identyfikacja polega na ustaleniu indywidualności obiektu, jego wyjątkowości, co pozwala odróżnić go od innych”²⁶. Należy podkreślić, że bezpośrednie porównanie obiektu i jego odbicia nie zawsze jest możliwe, dlatego w określonych przypadkach pobierany jest materiał porównawczy. Przykładem takiej identyfikacji kryminalistycznej jest identyfikacja broni na podstawie porównania cech na pocisku znalezionym w miejscu zdarzenia z cechami na pocisku wystrzelonym w czasie eksperymentu eksperckiego. W pierwszym tomie podręcznika kryminalistyki w języku angielskim, wydanym w 2016 r. we współpracy z ukraińskimi badaczami, przedstawiono także nasze poglądy na kwestie identyfikacji kryminalistycznej²⁷.

Warto porównać te definicje z analizą i określaniem identyfikacji, które są prezentowane w niektórych polskich źródłach. W podręczniku z 2006 r. znajduje się następująca definicja:

Identyfikacja – to ustalenie tożsamości badanego obiektu lub zjawiska na podstawie najbardziej charakterystycznych cech. Identyfikacja polega na nazwaniu czegoś, czyli na zakwalifikowaniu obiektu lub zdarzenia do jakiejś klasy, przy czym obiekt czy zdarzenie musi być poprzednio określone przez pewną liczbę właściwości, klasa zaś musi być elementem konkretnego podziału²⁸.

Inaczej identyfikację kryminalistyczną przedstawił Brunon Hołyst, który podkreślał znaczenie systemowych badań Andrzeja Szwarca i Huberta Kołec-

²⁴ E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius, *Kriminalistika*, Vilnius 1985, s. 19.

²⁵ E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, Vilnius 1998, s. 16.

²⁶ *Kriminalistika. Teorija ir technika*, red. V.E. Kurapka, S. Matulienė, Vilnius 2012, s. 59.

²⁷ *Textbook of Criminalistics*, Vol. 1: *General Theory*, s. 195-210.

²⁸ J. Kasprzak et al., *Kryminalistyka*, Warszawa 2006, s. 55.

kiego nad problematyką identyfikacji kryminalistycznej²⁹. W podręczniku z 2018 r. B. Hołyst pisze: „W kryminalistyce termin «identyfikacja» w pewnych przypadkach jest rozumiany bardzo szeroko – jako identyfikacja różnych okoliczności badanego zdarzenia, w innych zaś wąsko – jako identyfikacja śladów danego zdarzenia”³⁰. Według paradygmatów wschodnioeuropejskiej szkoły kryminalistyki takie postrzeganie identyfikacji kryminalistycznej jest co najmniej nieprecyzyjne, gdyż celem identyfikacji jest ustalenie tożsamości określonych obiektów (ludzi, przedmiotów, narzędzi itp.) na podstawie pozostawionych przez nie śladów, a nie identyfikacja samych śladów. Proces identyfikacji zakłada przeprowadzenie badania porównawczego śladów, najczęściej pochodzących z miejsca zdarzenia, z materiałem porównawczym. W większości polskich źródeł naukowych mówi się o dwóch rodzajach identyfikacji: identyfikacji grupowej i identyfikacji indywidualnej. W litewskiej doktrynie kryminalistycznej pojęcie identyfikacji rozumiane jest jako ustalenie tożsamości pojedynczego konkretnego obiektu, którego zestaw cech ogólnych i szczegółowych odróżnia go od każdego innego obiektu. To w polskiej doktrynie jest określane jako identyfikacja indywidualna. To, co w polskich źródłach jest określane jako identyfikacja grupowa, na Litwie rozumie się jako ustalanie przynależności grupowej (rodzajowej). Jednak wśród polskich kryminalistów spotykamy także określenia identyfikacji kryminalistycznej, które są podobne do litewskiego jej rozumienia. G. Kędzierska zaznacza, że „(...) identyfikacja kryminalistyczna jest to ustalenie tożsamości człowieka, zwierzęcia lub rzeczy przez porównanie z kimś albo czymś lub przez rozpoznanie”³¹.

Założki teorii identyfikacji kryminalistycznej zaczęły się formować jeszcze w końcu XIX w., co było szczególnie powiązane z pracami A. Bertillona, dotyczącymi identyfikacji przestępców na podstawie pomiarów antropometrycznych. W dalszej perspektywie kwestie identyfikacji, zwłaszcza w jej stosowanym aspekcie, były analizowane w pracach Hansa Grossa, Edmonda Locarda i innych pionierów kryminalistyki. Jednak pierwszą naukową koncepcję teorii identyfikacji kryminalistycznej można znaleźć w pracach Siergieja Potapowa. W 1940 r. pojawił się artykuł tego badacza pt. *Zasady identyfikacji kryminalistycznej*, którego założenia zostały następnie rozwinięte przez autora w broszurze *Wprowadzenie do kryminalistyki*. Zgodnie z myślą S. Potapowa, identyfikacja

²⁹ A. Szwarz, H. KołECKI, *Identyfikacja kryminalistyczna*, „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych” 1973, nr 1, s. 72-88.

³⁰ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, wyd. 13, Warszawa 2018, s. 355.

³¹ *Kryminalistyka – wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, Szczytno 2011, s. 49.

kryminalistyczna, będąca uniwersalną metodą kryminalistyki, staje się szczegółową metodologią tej nauki. W 1940 r. Potapow pisał:

Głównym zadaniem i podstawowym celem wszystkich metod kryminalistycznych, zarówno technicznych, jak i taktycznych, jest uzyskanie sądowego dowodu tożsamości w wyniku przeprowadzenia badania zwanego identyfikacją. Większość innych zadań wykonywanych metodami kryminalistycznymi jest powiązana ze zbieraniem, utrwalaniem (zabezpieczaniem) i zachowaniem dowodów rzeczowych, co w dalszej perspektywie pozwala na realizację wspomnianego podstawowego celu³².

Z tego stwierdzenia wynikało, że między metodologicznymi założeniami kryminalistyki a teorią identyfikacji kryminalistycznej stawia się znak równości³³. Ta koncepcja S. Potapowa była ostro krytykowana przez innych przedstawicieli kryminalistyki rosyjskiej, szczególnie z przyczyn ideologicznych. Z merytorycznego punktu widzenia, nie zważając na pewne niedociągnięcia, ta teoria była i jest jedną z najbardziej dopracowanych szczegółowych teorii kryminalistycznych. Jej założenia są nadal dominujące w doktrynie kryminalistycznej Litwy. W związku z tym należy zwrócić uwagę na podstawowe zasady identyfikacji kryminalistycznej:

1. Rozróżnianie podobieństwa i identyczności porównywanych obiektów. Ludzie, przedmioty i inne obiekty identyfikacji, należąc do określonych grup, klas, rodzajów itp., równocześnie będąc indywidualnymi, mogą posiadać wiele podobnych, a nawet analogicznych cech, jak inne obiekty tej grupy. Dlatego w procesie identyfikacji ważnym zadaniem jest prawidłowa ocena podobieństw i różnic analizowanych, szczególnie indywidualnych cech tych obiektów. Podstawową przesłanką identyfikacji kryminalistycznej jest indywidualność, niepowtarzalność i tożsamość samemu sobie materialnych przedmiotów otaczającego nas świata w różnych jej przejawach.
2. Oceniając możliwości identyfikacji kryminalistycznej, należy brać pod uwagę stopień zmienności określonych cech w pewnych przedziałach czasowych. Charakterystyka niektórych cech identyfikowanych obiektów jest względnie niezmienna. Przykładem mogą być linie papilarne na dłoniach i stopach

³² Zob. С.М. Потапов, *Принципы криминалистической идентификации*, „Советское государство и право” 1940, nr 1, [reprint w:] „Вестник Университета им. О.Е. Кутафина (МГЮА)” 2015 nr 12, s. 201, [on-line:] <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-kriminalisticheskoy-identifikatsii/viewer> – 8 II 2024.

³³ Kilkanaście lat później zbieżne poglądy można zauważyć u amerykańskiego naukowca P.L. Kirka, zob. P.L. Kirk, *Crime Investigation: Physical Evidence and the Police Laboratory*, New York–London 1953.

człowieka, które pozostają względnie niezmiennymi od okresu prenatalnego aż do rozkładu tkanki skórnej. Inne obiekty, w zależności od intensywnego wykorzystywania, mogą utracić pierwotny zestaw cech w krótkim przedziale czasowym. Przykładem mogą być opony samochodowe, których zestaw szczegółowych cech traseologicznych, przy ich intensywnym wykorzystywaniu, może się zmienić znacząco nawet w przeciągu kilku miesięcy, co może uniemożliwić przeprowadzenie identyfikacji. Teoria identyfikacji kryminalistycznej używa pojęcia okresu identyfikacji, tj. czasu, który upłynął od pojawienia się śladu do momentu, w którym identyfikacja jest nadal możliwa. Z tego wynika druga przesłanka identyfikacji kryminalistycznej – względna niezmiennosc materialnych obiektów otaczającego nas świata.

3. Wszystkie materialne obiekty są w takiej czy innej formie w interakcji z innymi obiektami, co powoduje, że pewne cechy jednych obiektów odwzorowują się na innych obiektach. Takie odwzorowanie nazywamy śladem. Jeżeli w takim śladzie występuje dostateczny zbiór ogólnych i szczegółowych cech obiektu, to istnieje wystarczająca baza do jego identyfikacji kryminalistycznej. Z tego wynika, że trzecią przesłanką identyfikacji kryminalistycznej jest wzajemne powiązanie i współzależność materialnych obiektów, a także zdolność przenoszenia (przekazywania) zestawów swoich cech w formie śladów³⁴.

Pojęcie identyfikacji kryminalistycznej w doktrynie litewskiej jest stosowane w kilku znaczeniach:

- ↳ jako cel badania;
- ↳ jako wynik badania;
- ↳ jako proces badawczy, w którym dąży się do ustalenia tożsamości obiektu, porównując, na przykład, ślady daktyloskopijne z miejsc zdarzenia z odciskami linii papilarnych określonej osoby;
- ↳ jako szczegółowa teoria dotycząca zasad identyfikacji, sposobów i metod ustalania tożsamości określonych obiektów³⁵.

W teorii identyfikacji kryminalistycznej szczególnie ważną kwestią jest pojęcie cech obiektu, których indywidualny kompleks pozwala na ustalenie (lub nie) tożsamości określonego obiektu. Najczęściej spotykaną klasyfikacją cech jest ich podział na ogólne i szczegółowe. Ogólne cechy pozwalają zaszeregować obiekt do określonej grupy, klasy, rodzaju itp. Szczegółowe cechy pozwalają rozróżniać obiekty w określonej grupie analogicznych obiektów. Jednak do ustalenia tożsamości potrzebny jest indywidualny, niepowtarzalny zbiór ogólnych

³⁴ E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius, *Kriminalistika*, s. 19-20.

³⁵ E. Kurapka et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 16.

i szczegółowych cech obiektu³⁶. Wszystkie obiekty w identyfikacji kryminalistycznej dzielimy na te, których tożsamość dążymy ustalić (człowiek, zwierzę, środek transportu, przedmiot, instrument, konkretny egzemplarz broni itp.), oraz na te, z pomocą których ustalamy tożsamość określonego obiektu (utrwalone szeroko rozumiane materialne ślady, rozdzielone części obiektu, które wcześniej stanowiły całość, opisy cech obiektu, do ustalenia tożsamości którego dążymy, oraz idealne ślady, które utrwaliły się w pamięci człowieka o cechach określonego obiektu).

W podręczniku kryminalistyki z 1985 r. wyróżniono cztery rodzaje identyfikacji:

- ↳ identyfikacja na podstawie śladów i innych materialnie utrwalonych odzorowań;
- ↳ identyfikacja na podstawie cech wspólnego pochodzenia lub identyfikacja całości na podstawie jej części;
- ↳ identyfikacja na podstawie obrazów zachowanych w pamięci (rodzaj procesu psychologicznego);
- ↳ identyfikacja na podstawie istniejących opisów cech obiektów w różnorodnych rejestrach³⁷.

W procesie identyfikacyjnym możliwe są trzy rodzaje wyników:

- ↳ tożsamość została ustalona;
- ↳ tożsamość nie została ustalona – tym wypadku czasami jest stosowane pojęcie dyferencjacji, które podkreśla różnice i tym samym brak tożsamości;
- ↳ ustalenie tożsamości nie jest możliwe ze względu na niedostateczną ilość cech wspólnych lub znaczące różnice, których się nie da wytłumaczyć różnorodnymi warunkami powstania śladu i materiału porównawczego³⁸.

Należy odróżniać identyfikację od ustalenia przynależności grupowej, czyli odniesienia obiektu do określonej grupy na podstawie ogólnych cech charakterystycznych dla tej grupy. Ustalenie tożsamości określonego obiektu ma duże znaczenie w procedurach sądowych, gdyż jest to materialna podstawa uznania określonej informacji za dowód sądowy.

Warto podkreślić, że teoria identyfikacji kryminalistycznej ciągle się rozwija, gdyż powstają nowe podsystemy doprecyzowujące ogólne paradygmaty tej

³⁶ Więcej o identyfikacyjnych cechach obiektów zob. *Kriminalistika. Teorija ir tehnika*, red. V.E. Kurapka, S. Matulienė, s. 60-61. Podobnie o cechach identyfikacyjnych piszą autorzy podręcznika *Kryminalistika – vybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kėdzierska, W. Kėdzierski, s. 49-53.

³⁷ E. Palskys, M. Kazlauskas, P. Danisevičius, *Kriminalistika*, s. 23-24.

³⁸ E. Kurapka et al. *Kriminalistikos technikos pagrindai*, s. 19.

teorii. Można mówić o podsystemach, takich jak teoria identyfikacji balistycznej czy traseologicznej. Teoria identyfikacji kryminalistycznej została pierwszą szczegółową teorią kryminalistyczną, a jej znaczenia nie da się przecenić ani w kryminalistyce, ani w ekspertologii sądowej.

W litewskiej doktrynie kryminalistycznej teoretyczne jej zagadnienia od kilkudziesięciu lat zajmują poczesne miejsce w dyskursie akademickim, o czym może świadczyć szereg rozpraw doktorskich, które dotyczyły zarówno ogólnych, jak i bardziej szczegółowych zagadnień kryminalistyki. Od końca lat 90. XX w. na Litwie obroniono ponad dwadzieścia rozpraw doktorskich.

We współczesnym modelu kryminalistyki na Litwie jej system składa się z czterech podstawowych części: teorii i metodologii kryminalistyki, techniki i technologii kryminalistycznych, taktyki kryminalistycznej i metodyki kryminalistycznej, co jest charakterystyczne dla wschodnioeuropejskiej szkoły kryminalistyki. Doktrynalne założenia teorii kryminalistyki są oparte na koncepcji R. Biełkina, w której jest mowa o teorii ogólnej i szeregu szczegółowych teorii. Równocześnie na Litwie można zauważyć, że istnieją pewne tendencje wskazujące na odejście od klasycznego wschodnioeuropejskiego modelu kryminalistyki, który według naszego mniemania wymaga teoretycznego przewartościowania, gdyż nie uwzględnia wielu nowych czynników, takich jak innowacyjne technologie i sztuczna inteligencja, które znacząco zmieniły nie tylko przestępczość, ale i metody jej zwalczania. W dyskursie akademickim zaistniał temat formowania się nowej szkoły kryminalistyki, umiejscowionej pomiędzy szkołami wschodnioeuropejską i germańską, którą wstępnie nazwaliśmy kryminalistyczną szkołą Międzymorza (*Intermarium*). Prezentowane w tej monografii poglądy naukowców z Litwy i Polski na podstawowe paradygmaty naukowe, ich analiza i porównanie mają służyć zbliżaniu kryminalistycznych doktryn obu krajów, a w przyszłości także tworzeniu zrębów tej nowej szkoły.

ROZDZIAŁ 7

Dydaktyka kryminalistyczna w Polsce

7.1. Kryminalistyka w polskim systemie nauczania szkół wyższych dla służb mundurowych

Służba mundurowa to umundurowana i najczęściej uzbrojona formacja o bardzo sformalizowanej hierarchii, ustanowiona przez państwo w celu wykonywania jego władztwa w określonej dziedzinie. Pojęcie służb mundurowych obejmuje siły zbrojne (wszystkie rodzaje Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, w tym Żandarmerię Wojskową) oraz organy ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego (Policja, Służba Więzienna, Służba Ochrony Państwa, Straż Graniczna, Państwowa Straż Pożarna, Służba Celno-Skarbowa, Straż Marszałkowska), do których należą też służby specjalne wymienionych typów (Służba Wywiadu Wojskowego, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Agencja Wywiadu, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne)¹.

Nie wszystkie służby mundurowe w Polsce mają możliwość kształcenia swoich funkcjonariuszy na poziomie wyższym (według systemu bolońskiego, obejmującego studia pierwszego, drugiego, a nawet trzeciego stopnia) na specjalnie przeznaczonych uczelniach. Siły zbrojne dysponują obecnie najbardziej rozbudowanym szkolnictwem wyższym, obejmującym pięć uczelni mundurowych: Akademia Sztuki Wojennej, Akademia Wojsk Lądowych, Wojskowa Akademia Techniczna, Akademia Marynarki Wojennej i Lotnicza Akademia Wojskowa. Wszystkie szkoły wyższe przeznaczone dla żołnierzy lub funkcjonariuszy

¹ *Służba mundurowa*, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82u%C5%BCba_mundurowa – 13 VI 2023.

państwowych oferują również możliwość kształcenia osób cywilnych, co daje młodym ludziom większą szansę na podjęcie pracy w służbach mundurowych.

Szkoły organów ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego

Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

Początki oficerskiego szkolnictwa policyjnego w Polsce sięgają pierwszych lat po odzyskaniu niepodległości. Niemal natychmiast zaczęto kształcić kadry oficerskie dla utworzonej w 1919 r. Policji Państwowej². Program nauczania pierwszych kursów dla wyższych funkcjonariuszy PP przewidywał przedmiot służba śledcza obejmujący między innymi: rozpoznanie terenowe i osobowe, postępowanie na miejscu zdarzenia, rodzaje i sposoby dokonywania kradzieży, dochodzenie przestępstw (w tym oględziny trupa, fotografowanie trupa, rewizja przy podejrzeniu szpiegostwa)³. Pod koniec 1920 r. powstała Główna Szkoła Policji, która do czasu II wojny światowej była wielokrotnie reorganizowana i zmieniała swoją nazwę. Zawsze jednak w jej programach nauczania znajdowały się przedmioty o różnych nazwach, których treści dzisiaj wchodzą w zakres przedmiotu kryminalistyka⁴. Ze względu na różne kontrowersje tematyka Policji Polskiej funkcjonującej w okresie okupacji hitlerowskiej jest rzadko poruszana w publikacjach naukowych. Mimo to należy zwrócić uwagę, że i w tym czasie istniało konspiracyjne polskie szkolnictwo policyjne⁵. Po zakończeniu II wojny światowej, już w 1944 r. w Lublinie powstały placówki kształcące oficerów Milicji Obywatelskiej – Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych MO oraz Centralna Szkoła Oficerów Liniowych MO. Były to właściwie ośrodki szkolenia, realizujące swoje dydaktyczne zadania w tempie ekspresowym, ponieważ zdobywanie oficerskich szlifów trwało zaledwie kilka tygodni. W 1945 r. utworzono także Centrum Wyszkożenia MO w Słupsku, w którym w ramach szkolenia oficerskiego

² Z. Siemak, *Szkoła Główna i Szkoła Oficerska Policji Państwowej w Warszawie w latach 1919–1939*, [w:] *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919–2000. Zarys problematyki*, red. P. Majer, Z. Siemak, Szczytno 2000, s. 18.

³ S. Kozdrowski, *Wyszkolenie policyjne w II Rzeczypospolitej*, Kraków 2006, s. 141.

⁴ Obszerną informację na temat różnych aspektów szkolnictwa policyjnego okresu międzywojennego można znaleźć w publikacjach: *85 lat polskiej policji*, red. G. Kędzierska, Szczytno 2004; *50-lecie oficerskiego szkolnictwa policyjnego w Szczytnie*, red. M. Goettel, A. Miśsiuk, Szczytno 2004; *Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej Policji*, red. M. Fałdowski, P. Kardela, Szczytno 2019.

⁵ A. Hempel, *Polskie szkolnictwo policyjne podczas okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919–2000. Zarys problematyki*, red. P. Majer, Z. Siemak, Szczytno 2000, s. 36.

zagadnienia zawodowo-milicyjne obejmowały najpierw 54,1% treści, a dwa lata później 60,2%⁶. W początkowym okresie zajęcia, szczególnie z przedmiotów zawodowych, prowadzili przedwojenni policjanci. Mimo intensywnego szkolenia funkcjonariuszy przez około dekadę po zakończeniu wojny ich poziom wiedzy zawodowej pozostawał ciągle niski. Wpływały na to stałe weryfikacje oraz rezygnacje ze służby. Na skutek różnych zmian i reorganizacji w 1954 r. w Szczytnie utworzono Ośrodek Szkolenia Oficerów MO, na bazie którego ostatecznie w 1972 r. powołano Wyższą Szkołę Oficerską Ministerstwa Spraw Wewnętrznych im. gen. Franciszka Józwiaka-Witolda, istniejącą do 1989 r. Powstanie tej szkoły było ukoronowaniem licznych zmian w całym systemie szkolnictwa policyjnego, w kompetencjach kadry oraz infrastrukturze dydaktycznej. Wszystko to silnie wpłynęło na poziom wyszkolenia zawodowego⁷ kadry oficerskiej, która potrafiła po 1990 r. przeistoczyć formację w nową Policję⁸.

Szkoła Główna Służby Pożarniczej

Pierwszy kurs w Centralnym Ośrodku Wyszkożenia Pożarniczego zrealizowano w 1939 r. Nazwy tej używano do końca 1939 r., a wraz z rozwojem ochrony przeciwpożarowej powstała Centralna Szkoła Pożarnicza, której zadaniem było kształcenie między innymi oficerów pożarnictwa z terenu Generalnej Guberni. Po II wojnie światowej rozpoczęto odbudowę oświaty pożarniczej i w 1946 r. CSP została ponownie uruchomiona. W 1950 r. Komenda Główna Straży Pożarnych powołała Centralną Oficerską Szkołę Pożarniczą, która była jednostką samodzielną pod względem organizacyjnym i budżetowym. Po oficjalnym uznaniu zawodu pożarniczego kształcenie to włączono do systemu szkolnictwa zawodowego, a szkolenia zmieniono z kursowych na szkolne. Początkowo Szkoła Oficerów Pożarnictwa, którą utworzono w 1955 r., była szkołą pomaturalną

⁶ Z. Olejniczak, *Powstanie i rozwój szkół oficerskich Milicji Obywatelskiej w Słupsku i Szczytnie (1945-1972)*, [w:] *Zarys historii szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych, cz. 1. Szkoły oficerskie*, red. J. Góralewska, C. Jene, Warszawa 1985, s. 237; A. Letkiewicz, P. Majer, *Policyjne szkolnictwo w latach (1918-2011)*, [w:] *Polska Policja*, red. idem, Szczytno 2011, s. 209-215.

⁷ Nauczanie jednego z działów kryminalistyki – techniki kryminalistycznej – w kształceniu oficerów w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie opisano w artykułach monotematycznego wydania „Policyjnego Biuletynu Szkoleniowego” nr 3-4, 1996 oraz w publikacji: G. Kędzierska, *Technika kryminalistyczna w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie po 1990 roku*, „Przegląd Policyjny”, Numer Specjalny, 2021, s. 113-160.

⁸ P. Majer, *Od Ośrodka Szkolenia Oficerów Milicji Obywatelskiej do Wydziału Porządku Publicznego Akademii Spraw Wewnętrznych. Podstawowe przeobrażenia milicyjnej placówki dydaktycznej w Szczytnie w latach 1954-1990*, [w:] *50-lecie oficerskiego szkolnictwa policyjnego w Szczytnie*, red. M. Goettel, A. Misiuk, Szczytno 2004, s. 9-30.

dwuletnią, później, od roku szkolnego 1966/1967, nauczanie odbywało się w systemie czteroletnim. W latach 1971–1981 szkoła działała jako Wyższa Oficerska Szkoła Pożarnicza, która została rozwiązana 30 listopada 1981 r. na skutek strajku okupacyjnego studentów, żądających objęcia WOSP ustawą o szkolnictwie wyższym. 17 stycznia 1982 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę o powołaniu Szkoły Głównej Służby Pożarniczej, która istnieje do dziś⁹.

Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości

W marcu 1949 r. powstała Centralna Szkoła Straży Więziennej w Bartoszycach, która w tym samym roku została przeniesiona do Ławy. Po pięciu latach, w 1955 r., doszło do fuzji Szkoły Oficerskiej w Ławie ze Szkołą Pracowników Straży Więziennej w Szczypiornie, co doprowadziło do utworzenia Centrum Wyszkożenia Straży Więziennej w Szczypiornie. 1 lipca 1969 r. w miejsce Centrum powołano Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, którego głównym zadaniem było prowadzenie działalności dydaktyczno-wychowawczej dla nowo przyjętych do służby na stanowiska oficerskie i podoficerskie. W 1987 r. kaliska placówka zyskała wyższą rangę, a jej nazwa została zmieniona na Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej. W okresie transformacji ustrojowej (po 1989 r.) w działalności Ośrodka nastąpiły istotne zmiany. Programy nauczania uległy gruntownej przebudowie, a ich treści wzbogacono między innymi o wymogi wynikające ze standardów międzynarodowych. W tym czasie COSSW nawiązał bliskie relacje z ośrodkami akademickimi. Po 1990 r. kaliski ośrodek stał się inicjatorem i organizatorem wielu przedsięwzięć o charakterze naukowym, takich jak cykliczne krajowe kongresy i sympozja penitencjarne, a także zacieśnił współpracę z ośrodkami szkoleniowymi służb więziennych z innych państw¹⁰. 31 sierpnia 2018 r. została utworzona przez Ministra Sprawiedliwości, na mocy rozporządzenia z dnia 20 lipca 2018 r., Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki Więziennej w Warszawie, która od 2021 r. nosi nazwę Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości. Decyzja o zmianie nazwy była podyktowana koniecznością dostosowania jej do rozszerzonego zakresu działalności, który obejmuje nie tylko kształcenie funkcjonariuszy Służby Więziennej, ale także przygotowanie przyszłych kadr innych organów wymiaru sprawiedliwości oraz służb realizujących zadania z zakresu bezpieczeństwa publicznego¹¹.

⁹ *Dzieje i tradycja*, Akademia Pożarnicza, [on-line:] <https://apoz.edu.pl/uczelnia/dzieje-i-tradycja/> – 18 VI 2023.

¹⁰ *Stulecie więziennictwa*, Służba Więzienna, [on-line:] <https://sw.gov.pl/strona/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-stulecie-wieziennictwa> – 18 VI 2023.

¹¹ *Podstawowe informacje o uczelni*, Akademia Wymiaru Sprawiedliwości, [on-line:] <https://swws.edu.pl/uczelnia/podstawowe-informacje-o-uczelni/> – 18 VI 2023.

Wyższa Szkoła Straży Granicznej

Uczelnia została utworzona na mocy Ustawy z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie nazw uczelni służb państwowych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych, o zmianie ustawy o Policji, ustawy o Straży Granicznej, ustawy o Państwowej Straży Pożarnej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 1088). Szkoła rozpoczęła działalność od 1 sierpnia 2023 r. w Koszalinie, w obiektach Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej.

*Szkoły sił zbrojnych**Akademia Sztuki Wojennej*

Akademia Sztuki Wojennej jest kontynuatorką tradycji Wojskowej Szkoły Aplikacyjnej, funkcjonującej w latach 1820-1831, oraz Wyższej Szkoły Wojennej, która istniała w latach 1919-1946. W listopadzie 1918 r., gdy Polska po 123 latach zaborów odzyskała niepodległość i stała się suwerennym państwem, ówczesni rządzący dostrzegli potrzebę zorganizowania szkolnictwa wojskowego, w tym kształcenia wyższych kadr dowódczych i sztabowych. 15 czerwca 1919 r. w Warszawie powołano wyższą uczelnię wojskową – Wojenną Szkołę Sztabu Generalnego, której siedziba znajdowała się przy ul. Szucha 3. W 1921 r. zmieniono nazwę uczelni na Wyższą Szkołę Wojenną, a jej siedzibę przeniesiono na ul. Koszykową 79. W początkowym okresie działalności szkoły zajęcia ze studentami prowadzili oficerowie francuscy, którzy odegrali istotną rolę w jej tworzeniu i rozwoju. Do 1939 r. uczelnia wypromowała ponad 1300 oficerów dyplomowanych. Po wybuchu II wojny światowej szkołę odtworzono na terenie Szkocji, najpierw jako Kurs Wyższej Szkoły Wojennej, przemianowany później na Wyższą Szkołę Wojenną. Do 1946 r. większość z 296 absolwentów pełniła służbę w sztabach polskich oddziałów walczących we Włoszech, Francji i w Niemczech¹². W latach 1947-1990 działała Akademia Sztabu Generalnego im. gen. broni Karola Świerczewskiego, którą ustanowiono w miejsce przedwojennej Wyższej Szkoły Wojennej dla kształcenia kadr na potrzeby ludowego Wojska Polskiego. W 1990 r. uczelnię tę przekształcono w Akademię Obrony Narodowej, która z czasem stała się uczelnią cywilno-wojskową, kształcącą wyższe kadry dowódcze Sił Zbrojnych RP oraz cywilnych specjalistów w dziedzinie nauk o bezpieczeństwie i obronności. W związku z otwarciem nowych kierunków zaobserwowano nadwyżkę studentów cywilnych w stosunku do liczby

¹² *Historia Akademii*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/o-akademii-historia/> – 13 VI 2023.

studentów-żołnierzy. Ostatnia zmiana miała miejsce w 2016 r., kiedy utworzono Akademię Sztuki Wojennej, która kontynuuje kształcenie zarówno osób cywilnych, jak i żołnierzy zawodowych¹³.

Lotnicza Akademia Wojskowa

Szkoła Orląt wielokrotnie zmieniała swoją nazwę, strukturę oraz kierunki kształcenia. 5 listopada 1925 r. w Grudziądzu została utworzona Oficerska Szkoła Lotnictwa, która zastąpiła Wyższą Szkołę Pilotów. OSL przejęła lotnisko wraz z zabudowaniami oraz sprzęt szkoleniowy. Niestety, od 1926 r. w OSL szkolono jedynie obserwatorów. W 1927 r. Oficerską Szkołę Lotnictwa przeniesiono z Grudziądza do Dębłina, gdzie stała się jedną z najnowocześniejszych szkół lotniczych na świecie.

Centrum Wyszczolenia Oficerów Lotnictwa utworzono w 1929 r., jednak szkolenie pilotów zorganizowano dopiero jesienią 1934 r. Wybuch II wojny światowej przerwał działalność szkoły, a wkroczenie Armii Czerwonej 17 września 1939 r. spowodowało ewakuację kadry oraz podchorążych do Rumunii. Część kadry dostała się do niewoli rosyjskiej i została zamordowana w Katyniu oraz Charkowie, natomiast ci, którzy przeżyli, szukali możliwości dalszej walki we Francji, a po jej upadku w Wielkiej Brytanii. Już w 1940 r. podczas Bitwy o Anglię polskie dywizjony myśliwskie i bombowe wspierały lotnictwo brytyjskie. Na wyzwolonych terenach pierwsze ośrodki szkolenia lotniczego powstały w Zamościu. 13 kwietnia 1945 r. powołano w Dęblinie Wojskową Szkołę Pilotów, chociaż szkolenie odbywało się tam w wyjątkowo trudnych warunkach spowodowanych zniszczeniami wojennymi. W 1947 r. szkołę przemianowano na Oficerską Szkołę Lotniczą, a od 1 stycznia 1968 r. uzyskała ona status uczelni wyższej i zmieniła nazwę na Wyższą Oficerską Szkołę Lotniczą. Uczelnia była rozbudowywana, a 1 października 1994 r. otrzymała nazwę Wyższej Szkoły Oficerskiej Sił Powietrznych. Po wejściu w życie ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym WSOSP stała się uczelnią zawodową dla żołnierzy, kształcąca w zakresie lotnictwa i kosmonautyki. W sierpniu 2018 r. uczelnia zaczęła funkcjonować jako Lotnicza Akademia Wojskowa¹⁴.

¹³ *Akademia Sztuki Wojennej. Badawczo-dydaktyczne jednostki organizacyjne*, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Akademia_Sztuki_Wojennej#Badawczo-dydaktyczne_jednostki_organizacyjne – 19 VI 2023.

¹⁴ *Historia Szkoły Orląt*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/law/historia/> – 13 VI 2023.

Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego

W dawnych czasach techniczną wiedzę wojskową przekazywali rzemieślnicy, którzy zajmowali się budowaniem fortec i wytwarzaniem uzbrojenia. Dopiero w XVI w. pojawili się inżynierowie wojskowi, a także zaczęto upowszechniać piśmiennictwo wojskowe. W Polsce pierwszą szkołę wojskową – Szkołę Rycerską – założył król Stanisław August Poniatowski w 1765 r. Następnie, w 1820 r., powstała Szkoła Aplikacji Artylerii i Inżynierii, wzorowana na paryskiej szkole politechnicznej.

W okresie międzywojennym powstała pilna potrzeba kształcenia oficerów z wyższym wykształceniem technicznym, dlatego w 1936 r. utworzono Wyższą Szkołę Inżynierii, która w kwietniu 1939 r. została przekształcona w Wojskową Szkołę Główną Inżynierii. W czasie II wojny światowej jedynie nieliczni oficerowie kształcili się na studiach technicznych w Wielkiej Brytanii. Po zakończeniu wojny zapotrzebowanie na wykwalifikowanych inżynierów wojskowych było ogromne, ponieważ konieczne stało się utworzenie nowych obiektów koszarowych i zwiększenie uzbrojenia. Uczelnie cywilne nie były w stanie zaspokoić tych potrzeb, dlatego w 1951 r. powołano Wojskową Akademię Techniczną, która funkcjonuje pod tą nazwą do dziś, chociaż jej struktura organizacyjna, kierunki i programy kształcenia ulegały permanentnym zmianom¹⁵.

Akademia Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki

Akademia Wojsk Lądowych dziedziczy tradycje Szkoły Podchorążych Piechoty, która istniała w latach 1917-1939 w Komorowie k. Ostrowi Mazowieckiej¹⁶. Po zakończeniu II wojny światowej Oficerska Szkoła Piechoty Nr 1 została przeniesiona do Wrocławia, gdzie funkcjonowała pod tą nazwą do 1962 r. W latach 1962-2010 szkoła przechodziła szereg zmian organizacyjnych, co wpływało na jej nazwę. W 2010 r. ustalono nazwę Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki. W 2017 r. zmieniono status szkoły z zawodowego na akademicki, co zaowocowało utworzeniem Akademii Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki¹⁷.

¹⁵ *Historia i tradycje*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/wat/historia-i-tradycje/> – 19 VI 2023.

¹⁶ *Szkoła Podchorążych Piechoty*, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Szko%C5%82a_Podchor%C4%85%C5%BCych_Piechoty – 19 VI 2023.

¹⁷ *Rodowód Akademii Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/awl/rodowod-awl/> – 19 VI 2023.

Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte

Po 1918 r. Polska stanęła przed koniecznością stworzenia morskiego szkolnictwa wojskowego, którego organizacja była uzależniona od stanu oraz wyposażenia floty i flotylli rzecznych. Wiosną 1920 r. w Toruniu zainaugurowano pierwszy Kurs dla Oficerów Flotylli Rzecznej, a wkrótce potem rozpoczęto organizację kolejnych kursów. Na tej podstawie w 1922 r. utworzono w Toruniu Oficerską Szkołę Marynarki Wojennej. Do 1932 r. szkoła korzystała z pomocy dydaktycznej wykładowców francuskiej marynarki wojennej. W 1938 r. placówka została przeniesiona do Bydgoszczy. Poziom wyszkolenia młodych oficerów był wysoki, a ich walory moralne i patriotyczne dobrze rozwinięte. Po klęsce wrześniowej wielu z nich przedostało się na Zachód, gdzie walczyli na różnych okrętach. W czasie wojny polskie morskie szkolnictwo wojskowe funkcjonowało w Wielkiej Brytanii. Po wojnie, w 1946 r., reaktywowano Oficerską Szkołę Marynarki Wojennej, którą w latach 1955-1959 przeorganizowano w Wyższą Szkołę Marynarki Wojennej. Od lat 80. XX w. dwa wydziały tej szkoły mają prawo nadawania stopnia naukowego doktora nauk technicznych. 1 października 1987 r. uczelnię przemianowano na Akademię Marynarki Wojennej, która funkcjonuje do dziś¹⁸.

Jak pokazuje ten krótki zarys historii polskiego szkolnictwa mundurowego, jego typowo zawodowa i silnie uprządkowana funkcja, realizowana przez dziesięciolecia z niezwykle dobrym skutkiem dla zewnętrznego i wewnętrznego bezpieczeństwa państwa, w wyniku zmian systemowych i społecznych w Polsce w ostatnich dekadach przekształciła się w funkcję przygotowania, w większym stopniu akademickiego, głównie dla kandydatów do pracy w służbach mundurowych.

Kryminalistyka w szkolnictwie mundurowym

W celu określenia pozycji kryminalistyki na rynku edukacyjnym w szkolnictwie mundurowym dokonano analizy programów nauczania ośmiu uczelni mundurowych: Wyższej Szkoły Policji, Szkoły Głównej Służby Pożarniczej, Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, Akademii Sztuki Wojennej, Lotniczej Akademii Wojskowej, Wojskowej Akademii Technicznej, Akademii Wojsk Lądowych oraz Akademii Marynarki Wojennej.

¹⁸ *Historia*, Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, [on-line:] <https://www.amw.gdynia.pl/index.php/o-nas/historia#historia> – 19 VI 2023.

Analizie poddano programy nauczania dla studiów stacjonarnych zamieszczone na stronach podmiotowych wyższych uczelni mundurowych w Biuletynach Informacji Publicznej¹⁹. W poszukiwaniu treści kryminalistycznych dokonano przeglądu programów nauczania pod kątem:

- ↳ kierunku i specjalności;
- ↳ stopnia kształcenia na studiach: pierwszy stopień (licencjacki), drugi stopień (magisterski), jednolite studia magisterskie;
- ↳ profilu kształcenia: ogólnoakademicki lub praktyczny;
- ↳ odbiorcy: osoba mundurowa lub osoba cywilna;
- ↳ przedmiotów, biorąc pod uwagę: nazwę i ogólny wymiar godzin dydaktycznych przedmiotu.

Wyniki analizy przedstawiono w tabelach.

Tabela 1. Służba mundurowa: Policja

Nazwa szkoły od 1 sierpnia 2023 r.: Akademia Policji w Szczytnie ²⁰		
Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin na kierunku	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Bezpieczeństwo wewnętrzne ²¹ Dla funkcjonariuszy i osób cywilnych	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 2286	Kynologia sądowa 25 Technika kryminalistyczna 65 Zwalczanie przestępczości kryminalnej 40 Zwalczanie przestępczości gospodarczej 80 Analiza kryminalna 25 Zorganizowana przestępczość kryminalna 75
	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1219	Zorganizowana przestępczość ekonomiczna 50 Cyberprzestępczość 40

¹⁹ Na podstawie Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce każda uczelnia ma obowiązek zamieścić w Biuletynie Informacji Publicznej programy nauczania realizowanych wszystkich kierunków i specjalności (art. 358 pkt 1).

²⁰ Od 1 sierpnia 2023 r. dwie wyższe szkoły mundurowe otrzymały nowe nazwy. Wyższa Szkoła Policji stała się Akademią Policji w Szczytnie, Szkoła Główna Służby Pożarniczej – Akademią Pożarniczą. Jednocześnie Centralny Ośrodek Straży Granicznej w Koszalinie awansował na Wyższą Szkołę Straży Granicznej. Ustawa z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie nazw uczelni służb państwowych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych, o zmianie ustawy o Policji, ustawy o Straży Granicznej, ustawy o Państwowej Straży Pożarnej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 1088).

²¹ Dane o programach studiów pochodzą ze strony <https://aws.edu.pl/> – 19 VI 2023.

Nazwa szkoły od 1 sierpnia 2023 r.: Akademia Policji w Szczytnie ²⁰		
Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin na kierunku	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Kryminologia ²² Dla funkcjonariuszy i osób cywilnych	Pierwszego stopnia Pr. praktyczny L. godzin 2576	Taktyka i technika kryminalistyczna 60
	Drugiego stopnia Pr. praktyczny L. godzin 1296	Proceduralne i taktyczne aspekty zwalczania współczesnych form przestępczości przy użyciu osobowych źródeł dowodowych 20 Zwalczanie przestępczości zorganizowanej 20
Nauka o Policji ²³ Dla funkcjonariuszy Uwaga! 8 semestrów	Pierwszego stopnia Pr. praktyczny L. godzin 4839	Wybrane zagadnienia techniki kryminalistycznej 100 Wybrane zagadnienia pracy operacyjnej 50 Zwalczanie przestępczości kryminalnej 40 Zwalczanie przestępczości gospodarczej i podatkowej 50 Zorganizowana przestępczość i jej zwalczanie 60 Zwalczanie przestępczości w cyberprzestrzeni 60 Analiza kryminalna 25 Taktyka działań operacyjno- -rozpoznawczych 30
Kryminalistyka w służbie prawa ²⁴ Dla funkcjonariuszy Uwaga! Kierunek aktywny od r. ak. 2023/2024	Pierwszego stopnia Pr. praktyczny L. godzin 2877	Uwaga! Na podstawie sformułowania nazwy przedmiotu 2140 godzin obejmuje przedmioty podające treści krymina- listyki (np. mechanoskopia w krymi- nalistyce), związane z kryminalistyką (np. elementy pracy zespołowej w ob- szarze kryminalistyki) lub nauczane z perspektywy kryminalistyki (np. na- uka o komunikowaniu się na rzecz kryminalistyki).

²² *Ibidem* – 21 VI 2023.

²³ <https://apoz.edu.pl/> – 21 VI 2023.

²⁴ *Ibidem* – 21 VI 2023.

Tabela 2. Służba mundurowa: Straż Pożarna

Nazwa szkoły od 1 sierpnia 2023 r.: Akademia Pożarnicza ²⁵		
Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin na kierunku	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Bezpieczeństwo wewnętrzne ²⁶ Dla osób cywilnych	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 2346	Kryminalistyka i kryminologia 30
Inżynieria bezpieczeństwa ²⁷ Dla strażaków w służbie kandydackiej Uwaga! 8 semestrów od r. ak. 2019/2020 ²⁸	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 3054	Metodyka badań przyczyn pożarów 60
Inżynieria bezpieczeństwa ²⁹ Dla osób cywilnych Uwaga! 8 semestrów od r. ak. 2019/2020	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 3018	Metodyka badań przyczyn pożarów 60
Inżynieria bezpieczeństwa ³⁰ Dla strażaków w służbie kandydackiej i stałej oraz osób cywilnych	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1135	Analiza skutków wybuchu 30 Procedura dochodzeń popożarowych 30

²⁵ Ustawa z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie nazw uczelni służb państwowych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych, o zmianie ustawy o Policji, ustawy o Straży Granicznej, ustawy o Państwowej Straży Pożarnej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 1088).

²⁶ <https://www.sgsp.edu.pl/wp-content/uploads/2022/11/Program-BW-I-stopien.pdf>; <https://www.sgsp.edu.pl/wp-content/uploads/2022/11/Program-BW-II-stopien.pdf> – 25 VI 2023.

²⁷ <https://www.sgsp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/plan-studi%C3%B3w-SP-PK.pdf> – 25 VI 2023.

²⁸ Kierunek i program kontynuowany.

²⁹ <https://www.sgsp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/plan-studi%C3%B3w-SP-PC.pdf> – 25 VI 2023.

³⁰ <https://www.sgsp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/plan-studi%C3%B3w-SD-P.pdf> – 25 VI 2023.

Tabela 3. Służba mundurowa: Służba Więzienna. Obecna nazwa szkoły: Akademia Wymiaru Sprawiedliwości (AWS)

Kierunek 2022/2023 ³¹ Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin na kierunku	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Bezpieczeństwo wewnętrzne ³² Dla funkcjonariuszy SW	Pierwszego stopnia Pr. praktyczny L. godzin 2884	Przeciwdziałanie przestępczości 32
Bezpieczeństwo wewnętrzne ³³ Dla osób cywilnych	Pierwszego stopnia Pr. praktyczny L. godzin 3033	Przeciwdziałanie przestępczości 40

³¹ W SWWS od roku akademickiego 2022/2023 jest realizowany kierunek prawo, ale szkoła nie podaje nazw przedmiotów do wyboru.

³² <https://aws.edu.pl/> – 25 VI 2023.

³³ <https://aws.edu.pl/> – 25 VI 2023.

Tabela 4. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Akademia Sztuki Wojennej (ASzWoj)

Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin na kierunku	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Bezpieczeństwo informacyjne i cyberbezpieczeństwo ³⁴ Dla osób cywilnych	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1320	Współczesne metody zdobywania informacji 30
	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 810	OSINT – techniki białego wywiadu 20 (spec. walka informacyjna)
Bezpieczeństwo wewnętrzne ³⁵ Dla osób cywilnych	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1390	Zwalczanie przestępczości w Polsce 46 Podstawy kryminologii i kryminalistyki 46 Czynności dochodzeniowo-śledcze 30 (spec. bezpieczeństwo publiczne)
	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 810	Kryminalistyka 20 (spec. bezpieczeństwo publiczne) Przestępczość zorganizowana 20 (spec. bezpieczeństwo publiczne) Zwalczanie przestępczości ekonomicznej i korupcji 20 (spec. bezpieczeństwo publiczne) Międzynarodowa współpraca w zakresie zwalczania przestępczości 20 (spec. bezpieczeństwo publiczne)
Prawo ³⁶ Dla osób cywilnych	Jednolite magisterskie Pr. praktyczny L. godzin 2964	Kryminalistyka 30 Cyberprzestępczość 30

³⁴ https://aszwoj.bip.gov.pl/programy-studiow-2023-2024/755110_programy-studiow.html – 25 VI 2023.

³⁵ *Ibidem* – 25 VI 2023.

³⁶ *Ibidem* – 25 VI 2023.

Tabela 5. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Lotnicza Akademia Wojskowa (LAW)

Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin na kierunku	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Bezpieczeństwo narodowe ³⁷ Dla osób cywilnych	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 2130	Podstawy kryminologii i kryminalistyki 30 (spec. bezpieczeństwo portów lotniczych) Wybrane zagadnienia kryminologii i kryminalistyki 40 (spec. ochrona portu lotniczego)
	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 845	Metodyka badania zdarzeń lotniczych 30

Tabela 6. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego (WAT)

Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin na kierunku	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Bezpieczeństwo narodowe ³⁸ Dla osób cywilnych	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1094	Kryminalistyka 30 (spec. analiza danych w bezpieczeństwie)

³⁷ https://bip.law.mil.pl/images/Programy_I_stopnia_ST.pdf, https://bip.law.mil.pl/images/Program_II_stopie%C5%84_ST.pdf – 1 VII 2023.

³⁸ https://bip.wat.edu.pl/bip/dokumenty/edukacja/programy-studiow/2022-2023/wlo/wlo_bezpieczenstwo_narodowe_ii_st_st_nst_uchwala_nr_45_wat_2022_2.pdf – 1 VII 2023.

Tabela 7. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Akademia Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki (AWL)

Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin na kierunku	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Bezpieczeństwo narodowe ³⁹ Dla osób cywilnych	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1314	Zwalczanie przestępczości i podstawy prawa karnego 46 (spec. bezpieczeństwo publiczne)
Informatyka ⁴⁰ Dla osób cywilnych Uwaga! 7 semestrów	Pierwszego stopnia Pr. praktyczny L. godzin 2696	Informatyka śledcza 46 (spec. bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni)
Zarządzanie ⁴¹ Dla osób cywilnych	Pierwszego stopnia Pr. praktyczny L. godzin 2094	Taktyka zwalczania przestępczości 30 (spec. zarządzanie w służbach mundurowych)

³⁹ <https://www.wojsko-polskie.pl/awl/kierunki-ksztalcenia/> – 1 VII 2023.

⁴⁰ *Ibidem* – 10 VII 2023.

⁴¹ *Ibidem* – 10 VII 2023.

Tabela 8. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte (AMW)

Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin dydaktycznych	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Bezpieczeństwo narodowe ⁴² Dla osób cywilnych Uwaga! Kierunek aktywny od r. ak. 2019/2020 ⁴³	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1959	Wybrane zagadnienia kryminalistyki i kryminologii 50 (spec. bezpieczeństwo publiczne)
Bezpieczeństwo wewnętrzne ⁴⁴ Dla osób cywilnych Uwaga! Kierunek aktywny od r. ak. 2019/2020	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1844	Zwalczanie przestępczości 40 (spec. administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego) Zwalczanie terroryzmu 40 (spec. administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego) Kryminologia i kryminalistyka 40 (spec. administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego)
	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1110	Strategia zapobiegania przestępczości 60
Systemy informacyjne w bezpieczeństwie ⁴⁵ Dla osób cywilnych Uwaga! Kierunek aktywny od r. ak. 2019/2020	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1934	Zwalczanie przestępczości 30 (spec. analiza danych) Przestępczość internetowa 20 (spec. analiza danych) Biały wywiad 30 (spec. analiza danych) Śledcza analiza danych 30 (spec. analiza danych)

⁴² https://bip.amw.gdynia.pl/images/Pliki/Plany_studiow/Plany_studi%C3%B3w_WDiOM/Program_studi%C3%B3w_BN_I_RA_2019_2020.pdf – 1 VII 2023.

⁴³ Kierunki i programy kontynuowane od roku akademickiego 2019/2020.

⁴⁴ https://bip.amw.gdynia.pl/images/Pliki/Plany_studiow/Plany_studi%C3%B3w_WDiOM/Bezpiecze%C5%84stwo_wewn%C4%99trzne_I_stopnia_-_stacjonarne.pdf – 1 VII 2023.

⁴⁵ https://bip.amw.gdynia.pl/images/Pliki/Plany_studiow/Plany_studi%C3%B3w_WDiOM/Systemy_informacyjne_w_bezpiecze%C5%84stwie_-_I_stopnia_stacjonarne.pdf, s. 1 – 1 VII 2023.

Kierunek 2022/2023 Odbiorca Uwagi	Poziom studiów Profil Ogólna liczba godzin dydaktycznych	Treści kryminalistyczne Nazwa przedmiotu i wymiar godzin dydaktycznych Specjalność na kierunku
Systemy informacyjne w bezpieczeństwie ⁴⁶ Dla osób cywilnych i kandydatów na żołnierzy Uwaga! Kierunek aktywny od r. ak. 2019/2020	Pierwszego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1944	Zwalczanie przestępczości 30 (spec. cyberbezpieczeństwo) Przestępczość internetowa 20 (spec. cyberbezpieczeństwo) Białe wywiad 40 (spec. cyberbezpieczeństwo) Informatyka śledcza 30 (spec. cyberbezpieczeństwo)
Systemy informacyjne w bezpieczeństwie ⁴⁷ Uwaga! Kierunek aktywny od r. ak. 2019/2020	Drugiego stopnia Pr. ogólnoakademicki L. godzin 1165	Analiza kryminalna 45 (spec. cyberbezpieczeństwo) Informatyka śledcza 50 (spec. cyberbezpieczeństwo)

Analiza programów nauczania pokazała, że wszystkie prezentowane uczelnie mundurowe, oprócz Wyższej Szkoły Straży Granicznej⁴⁸, mają kierunki, których zakres w ramach różnych przedmiotów obejmuje wiedzę kryminalistyczną.

W tabeli 9 zestawiono uczelnie i kierunki, na których w programach nauczania znajdują się treści kryminalistyczne. Najwięcej takich kierunków prowadzi Wyższa Szkoła Policji (4). Po trzy kierunki znajdują się w Akademii Sztuki Wojennej, Akademii Wojsk Lądowych oraz Akademii Marynarki Wojennej. W Szkole Głównej Służby Pożarniczej realizowane są dwa kierunki, a w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, Lotniczej Akademii Wojskowej i Wojskowej Akademii Technicznej – po jednym kierunku z przedmiotami kryminalistycznymi. Najwięcej uczelni wprowadza treści kryminalistyczne na kierunkach bezpieczeństwo narodowe (pięć uczelni) i bezpieczeństwo wewnętrzne

⁴⁶ https://bip.amw.gdynia.pl/images/Pliki/Plany_studiow/Plany_studi%C3%B3w_WDiOM/Systemy_informacyjne_w_bezpiecze%C5%84stwie_-_I_stopnia_stacjonarne.pdf, s. 2 – 1 VII 2023.

⁴⁷ https://bip.amw.gdynia.pl/images/Pliki/Plany_studiow/Plany_studi%C3%B3w_WDiOM/Systemy_informacyjne_w_bezpiecze%C5%84stwie_-_cyberbezpiecze%C5%84stwo_-_II_stopnia_stacjonarne.pdf – 1 VII 2023.

⁴⁸ Aktualnie Szkoła Wyższa Straży Granicznej jest w organizacji i brak danych na temat kierunku i programu nauczania <https://wssg.strazgraniczna.pl/>.

(cztery uczelnie). Jedna z tych uczelni – Akademia Marynarki Wojennej – oferuje do studiowania oba te kierunki. W ramach kierunków funkcjonują specjalności, z których jednak nie wszystkie obejmują problematykę kryminalistyczną. Tego typu zagadnienia występują także na innych kierunkach o profilach związanych z bezpieczeństwem, takich jak: bezpieczeństwo informacyjne i cyberbezpieczeństwo, inżynieria bezpieczeństwa oraz systemy informacyjne w bezpieczeństwie. Jednak największy nacisk na nauczanie kryminalistyczne zapowiada kierunek kryminalistyka w służbie prawa.

Tabela 9. Zestawienie uczelni mundurowych i kierunków, które w programach nauczania zawierają treści kryminalistyczne

	Kierunek	Uczelnie							
		WSPol	SGSP	SWWS	ASzWoj	LAW	WAT	AWL	AMW
1.	Bezpieczeństwo informacyjne i cyberbezpieczeństwo				X				
2.	Bezpieczeństwo narodowe					X	X	X	X
3.	Bezpieczeństwo wewnętrzne	X	X	X	X				X
4.	Informatyka							X	
5.	Inżynieria bezpieczeństwa		X						
6.	Kryminologia	X							
7.	Kryminalistyka w służbie prawa (od r. ak. 2023/2024)	X							
8.	Nauka o Policji	X							
9.	Prawo				X				
10.	Systemy informacyjne w bezpieczeństwie								X
11.	Zarządzanie							X	

Zakres treściowy przedmiotu określano na podstawie jego nazwy⁴⁹, biorąc pod uwagę pojemność tematyczną podstawowych działów kryminalistyki, czyli techniki i taktyki oraz opartych na nich metodyki i strategii. Treści kryminalistyczne można klasyfikować nie tylko według działów, ale również w zależności od etapu działań organów ścigania – od momentu uzyskania pierwszej informacji o przestępstwie przynajmniej do przedstawienia podejrzanemu zarzutów. W obszarze działań kryminalistycznych wyróżnia się elementy, takie jak

⁴⁹ Bazę poszukiwania treści kryminalistycznych stanowiły programy nauczania, ponieważ nie każda uczelnia zamieszcza karty przedmiotów ze szczegółowym zakresem ich treści.

poszukiwanie śladów, ujawnianie i utrwalanie dowodów, badanie śladów różnymi technikami, poszukiwanie informacji metodami pracy operacyjnej, współpraca międzynarodowa w ujęciu sprawy oraz często formułowanie wniosków dotyczących zapobiegania przestępczości. Analiza nazw przedmiotów pokazała, że uczelnie koncentrują nauczanie kryminalistyczne na bardzo różnych obszarach, jednak silnie związanych z zadaniami służb mundurowych, dla których w pierwszej kolejności kształcą studentów.

W programach nauczania pojawiają się przedmioty, których nazwy sugerują przekazanie studentom wiedzy obejmującej niemal całość danej dziedziny, jak np. kryminalistyka, kryminologia i kryminalistyka, taktyka i technika kryminalistyczna. Są też jednak przedmioty, których nazwy zawężają zakres do jednego działu kryminalistyki, np. technika kryminalistyczna, taktyka działań operacyjno-rozpoznawczych, taktyka zwalczania przestępczości, strategia zapobiegania przestępczości lub zwalczanie przestępczości. W większości przypadków występują przedmioty silnie ukierunkowane na wąski, często specjalistyczny zakres treściowy, takie jak śledcza analiza danych, biały wywiad, informatyka śledcza, zwalczanie terroryzmu, analiza kryminalna, metodyka badania zdarzeń lotniczych, OSINT – techniki białego wywiadu oraz cyberprzestępczość. Niektóre przedmioty są przeznaczone wyłącznie dla określonego rodzaju przestępczości, np. zorganizowana przestępczość i jej zwalczanie lub przestępczość internetowa, co oznacza, że muszą obejmować treści dotyczące techniki, taktyki, metodyki i strategii w odniesieniu do danej kategorii przestępczości.

Oprócz zajęć kursowych z kryminalistyki, doskonałym miejscem do podnoszenia własnej wiedzy oraz zdobywania doświadczenia są studenckie koła naukowe. W Wyższej Szkole Policji studenci, szczególnie osoby cywilne, które wiążą swoją przyszłą karierę zawodową ze służbą w Policji lub w innym podmiocie zajmującym się zwalczaniem przestępczości, mogą brać udział w pracach Studenckiego Koła Nauk Kryminalistycznych. Członkowie Koła organizują ogólnopolskie warsztaty kryminalistyczne, konferencje naukowe, wyjazdy poznawcze i spotkania z uznanymi kryminalistykami⁵⁰.

Inną uczelnią mundurową, w której aktywnie działa studenckie koło naukowe, jest Akademia Sztuki Wojennej. Działalność studentów w Kole Naukowym Kryminalistyki i Kryminologii pozwala rozwijać zainteresowania i dodatkowo edukować, podnosić poziom wiedzy na temat metod zwalczania przestępczości i specyfiki pracy laboratoriów kryminalistycznych. Nauczyciele akademicki, w tym byli funkcjonariusze Policji, wspierają studentów w organizacji praktycznych

⁵⁰ Strona internetowa Studenckiego Koła Nauk Kryminalistycznych Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie [on-line:] <https://sknk.e-wspol.edu.pl/> – 7 VII 2023.

ćwiczeń, wycieczek studyjnych oraz spotkań ze specjalistami kryminalistyki i przedstawicielami instytucji zaangażowanych w zwalczanie przestępczości⁵¹.

Podsumowanie

W polskim systemie nauczania szkół wyższych dla służb mundurowych treści kryminalistyczne są przekazywane w ramach przedmiotów o różnych nazwach na różnych kierunkach studiów. Wyniki analizy programów nauczania ośmiu polskich uczelni mundurowych pozwalają przedstawić pozycję kryminalistyki na rynku edukacyjnym w wyższym szkolnictwie mundurowym w Polsce w postaci skonkretyzowanych wniosków.

- ↳ Treści kryminalistyczne w uczelniach mundurowych są podawane w ramach jedenastu kierunków o nazwach⁵²: bezpieczeństwo informacyjne i cyberbezpieczeństwo, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo wewnętrzne, informatyka, inżynieria bezpieczeństwa, kryminologia, kryminalistyka w służbie prawa, nauka o Policji, prawo, systemy informacyjne w bezpieczeństwie oraz zarządzanie.
- ↳ Na niektórych kierunkach wiedza kryminalistyczna występuje tylko w ramach części specjalności, do których należą m.in.: walka informacyjna, bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo portów lotniczych, ochrona portu lotniczego, analiza danych w bezpieczeństwie, bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni, zarządzanie w służbach mundurowych, administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego, analiza danych oraz cyberbezpieczeństwo.

⁵¹ *Koło Naukowe Kryminalistyki i Kryminologii Akademii Sztuki Wojennej*, Wojsko Polskie, [online:] <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/kolo-naukowe-kryminalistyki-i-kryminologii-akademii-sztuki-wojennej/> – 7 VII 2023.

⁵² W wyższym szkolnictwie cywilnym w roku akademickim 2022/2023 nazwy kierunków tak zwanych kryminalistycznych w różnych szkołach kształtowały się następująco: Kryminalistyka i systemy bezpieczeństwa, Kryminalistyka w biogospodarce, Kryminalistyka z kryminologią, Kryminalistyka i detektywistyka, Kryminalistyka i nauki pokrewne w postępowaniu karnym, Kryminalistyka śledcza, Techniki śledcze, Kryminalistyka i metody zwalczania przestępstw, Kryminalistyka i psychologia kryminalistyczna, Kryminalistyka i toksykologia sądowa, Kryminalistyka w procesie wykrywania i dowodzenia, Psychokryminalistyka. W szkolnictwie cywilnym kryminalistyka w ostatnich latach święci triumfy. Uczelnie tworzą kierunki oparte na wiedzy kryminalistycznej, ponieważ w powszechnej opinii wiedza kryminalistyczna jest uznawana za „ciekawą”, „interesującą”, chociaż często osoby wygłaszające taki pogląd zupełnie nie wiedzą, jaka to wiedza i czego ona dotyczy, ale najczęściej kojarzy im się „z morderstwem” itd.

- ⇒ Treści kryminalistyczne znajdują się w programach nauczania na pierwszym stopniu studiów (licencjackim), na drugim stopniu studiów (magisterskim) oraz na jednolitych studiach magisterskich.
- ⇒ Kształcenie w zakresie kryminalistyki odbywa się na kierunkach o profilu zarówno ogólnoakademickim, jak i praktycznym.
- ⇒ We wszystkich badanych uczelniach odbiorcami kierunków, na których wykłada się treści kryminalistyczne, są osoby mundurowe na różnych etapach służby (stałej lub kandydackiej) oraz osoby cywilne.
- ⇒ W większości badanych uczelni ogólna liczba godzin dydaktycznych na tym samym kierunku dla osób mundurowych i cywilnych jest różna (SGSP – inżynieria bezpieczeństwa, pierwszego stopnia dla strażaków w służbie kandydackiej: 3054 godzin, dla osób cywilnych: 3018 godzin; SWWS – bezpieczeństwo wewnętrzne, pierwszego stopnia dla funkcjonariuszy SW: 2884 godzin, dla osób cywilnych: 3033 godzin). Jedynie w WSPol ogólna liczba godzin dydaktycznych na tym samym kierunku (bezpieczeństwo wewnętrzne, kryminologia), przeznaczonym zarówno dla funkcjonariuszy, jak i dla osób cywilnych, jest taka sama. W Wyższej Szkole Policji na wszystkich kierunkach liczba godzin dydaktycznych przeznaczonych na przedmioty o tematyce kryminalistycznej jest największa i wynosi od 20 do 100 godzin (z wyjątkiem kierunku kryminalistyka w służbie prawa, na którym przedmioty kryminalistyczne obejmują 2140 godzin dydaktycznych na 2877 godzin ogółem przeznaczonych do zrealizowania na tym kierunku, który jest dostępny wyłącznie dla funkcjonariuszy). W pozostałych uczelniach zakres kryminalistyki jest realizowany w wymiarze od 20 do 60 godzin.

Umieszczenie treści kryminalistycznych w programach nauczania na jednastu różnych kierunkach realizowanych w ośmiu uczelniach mundurowych, których sylwetki absolwentów różnią się, pokazuje, jak przydatna i użyteczna jest kryminalistyka w służbie ochrony bezpieczeństwa państwa i obywateli. Wykorzystanie umiejętności kryminalistycznych w praktycznej aktywności absolwentów uczelni mundurowych podejmujących pracę w służbach mundurowych jest możliwe dzięki kompleksowości, zintegrowaniu i nowoczesności tej wiedzy. Uniwersalność dyscypliny naukowej, jaką jest kryminalistyka, umożliwia jej zastosowanie w licznych, choć zróżnicowanych sytuacjach związanych ze zwalczaniem zagrożeń bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego.

7.2. Uniwersyteckie kształcenie kryminalistyczne w Polsce

Efektywność procesu badania przestępstw zależy nie tylko od istnienia odpowiednich, opracowywanych na gruncie nauki i testowanych w praktyce metod i narzędzi kryminalistycznych, ale także w równym stopniu od świadomości ich istnienia oraz możliwości ich zastosowania przez osoby zaangażowane w ten proces. Umiejętność poprawnego zastosowania dostępnych technik i taktyk w warunkach postępowania karnego jest niezbędna, a w tym kontekście dydaktyka kryminalistyczna stanowi niewątpliwie kluczowe ogniwo w szeroko rozumianym procesie zwalczania przestępczości⁵³.

Wydaje się to szczególnie oczywiste w odniesieniu do funkcjonariuszy organów ścigania, którzy przechodzą odpowiednie szkolenia z zakresu kryminalistyki w ramach systemu szkolnictwa służb mundurowych⁵⁴. Bez wątpienia wysoki poziom wiedzy kryminalistycznej u wszystkich funkcjonariuszy (nie tylko u techników kryminalistyki) pozwala na doskonalenie metod stosowanych w walce z przestępczością, na co zwracano uwagę już w latach 50. XX w.⁵⁵ Abstrahując od społeczno-politycznego kontekstu tego okresu, znamieną jest stałość przekonania o potrzebie edukacji kryminalistycznej na przestrzeni lat.

Nie mniej oczywista, choć mniej uświadomiona, wydaje się niezbędność wiedzy kryminalistycznej wśród przedstawicieli innych zawodów – w szczególności, choć nie tylko, prawników. Postulat koniecznej znajomości kryminalistyki wśród prawników-praktyków nie wzbudza żadnych kontrowersji w środowiskach akademickich i wybrzmiewa on praktycznie we wszystkich podręcznikach do tego przedmiotu⁵⁶. Słusznie przywołuje się w tym kontekście ciągle aktualne słowa E. Locarda: „sędzia będzie musiał nabrać zdolności rozumienia zastosowania metod technicznych i oceny ich wyników, bez czego jego wewnętrzne przekonanie ustalałoby się jedynie na podstawie ślepej wiary w eksperta”⁵⁷. War-

⁵³ M. Zubańska, *O niezbędności rzetelnej wiedzy kryminalistycznej, czyli rola wyższego szkolnictwa policyjnego w edukacji funkcjonariuszy organów ścigania*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 22, 2023, s. 291.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 284.

⁵⁵ J. Ptaśński, *O upowszechnienie kryminalistyki w pracy organów MO*, „Problemy Kryminalistyki” Vol. 11, 1958, nr IV, s. 30.

⁵⁶ J. Kasprzak, *Błędy w jednej sprawie, czyli jeszcze raz o potrzebie znajomości kryminalistyki przez prawników*, [w:] *Kryminalistyka dla prawnika, prawo dla kryminalistyki*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Toruń 2010, s. 211.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 211-212, za: E. Locard, *Dochodzenie przestępstw według metod naukowych*, Łódź 1938, s. 18.

to zwrócić uwagę, że z tych słów nie wynika jedynie potrzeba prowadzenia czysto „praktyczno-zawodowej” edukacji ukierunkowanej na umiejętności użycia technik i taktyk kryminalistycznych. Umiejętności praktyczne są oczywiście bardzo istotne, jednak równie ważna jest ogólna zdolność do ich rzetelnej oceny.

Umiejętnej, nieustającej ocenie powinny podlegać zarówno same metody (*in abstracto*, w kontekście ich zgodności ze wskazaniami nauki oraz ich przydatności w danym postępowaniu), jak i konkretne przypadki ich wdrożenia i stosowania (aby móc ocenić wiarygodność uzyskanych rezultatów). Ważne jest zatem, aby osoby pracujące przy procesie karnym posiadały umiejętność rzetelnej oceny mocnych i słabych stron metod kryminalistycznych w kontekście konkretnych postępowania oraz zdolność krytycznego spojrzenia na metody nie-naukowe. Wymaga to wyższego poziomu kwalifikacji kryminalistycznych, wykraczającego poza szkolenie czysto praktyczne.

Nie jest to jednak jedyny argument przemawiający za potrzebą kształcenia z zakresu kryminalistyki, ani też prawnicy (obok wspomnianych już funkcjonariuszy organów ścigania) nie stanowią jedynej grupy zawodowej, która może i powinna z takiego kształcenia korzystać. To ważne, aby m.in. biegli sądowi (wszystkich dyscyplin!), personel pomocniczy laboratoriów kryminalistycznych realizujący ekspertyzy oraz inne osoby w jakikolwiek sposób zaangażowane w proces karny rozumieli nie tylko wąski wycinek specjalistycznej wiedzy dziedzinowej, ale także szerszy naukowy kontekst kryminalistyki. Korzyści z rozumienia zagadnień kryminalistycznych mogą odnosić także „zwykli” obywatele: podnoszenie poziomu wiedzy o metodach zapobiegania, wykrywania i dowodzenia przestępstw pozwala nie tylko na zaspokojenie swoistej ciekawości, ale także na zdobycie lepszego zrozumienia problemów wymiaru sprawiedliwości. Wreszcie, nauczanie kryminalistyki jest istotne z punktu widzenia reprodukcji kadry naukowej – kryminalistyka była i jest rozwijana na gruncie naukowym od początku swojego istnienia. Nauczanie jej wyłącznie w kontekście praktyczno-zawodowym, sprowadzającym się do szkolenia z zakresu ujawniania i zabezpieczania śladów, niesłusznie obniża rangę naukową kryminalistyki.

W odniesieniu do zarysowanych wyżej celów oraz wobec wszystkich wymienionych grup osób, rzetelna, uniwersalna i ugruntowana naukowo edukacja kryminalistyczna może być prowadzona przez uczelnie wyższe. W Polsce, podobnie jak w wielu innych krajach, poza szkoleniami prowadzonymi w ramach systemów kształcenia służb mundurowych oraz szkoleniami o charakterze zawodowym (zarówno dla prawników, jak i biegłych oraz ekspertów różnych dyscyplin), kryminalistyka jest elementem programów nauczania uniwersyteckiego. Kształcenie w tym zakresie może odbywać się według jednego z dwóch istniejących modeli: przewidującego prowadzenie zajęć z kryminalistyki w toku różnych

kierunków studiów albo zakładającego prowadzenie wyodrębnionego programu studiów wyższych lub studiów podyplomowych z kryminalistyki. Zarys tych modeli oraz sposób ich praktycznej realizacji został w niniejszym podrozdziale przedstawiony również poprzez analizę wybranych przypadków, na przykładzie nauczania realizowanego na Uniwersytecie Warszawskim, w szczególności na Wydziale Prawa i Administracji oraz w Centrum Nauk Sądowych UW. Niniejsze omówienie ma przede wszystkim charakter przeglądowy i ilustracyjny, a jego celem jest nakreślenie ogólnego kontekstu funkcjonujących w polskiej przestrzeni akademickiej modeli nauczania kryminalistyki.

Edukacja uniwersytecka z zakresu kryminalistyki – nie tylko dla prawników

O znaczeniu edukacji kryminalistycznej dla rzeczywistości wymiaru sprawiedliwości świadczą m.in. przykłady postępowań, w których brak odpowiednio krytycznego podejścia do aspektów kryminalistycznych skutkowało błędną oceną zgromadzonego materiału dowodowego i w rezultacie niesłusznym skazaniem. Na korelację pomyłek sądowych z brakiem odpowiedniego poziomu edukacji kryminalistycznej w polskim piśmiennictwie zwracano uwagę wielokrotnie na przestrzeni lat⁵⁸. Kryminalistyka jest, z tego punktu widzenia, dziedziną wiedzy bezwzględnie niezbędną w pracy wszystkich prawników chcących być sędziami, prokuratorami czy adwokatami⁵⁹.

Mimo że powyższe stanowisko jest w zasadzie niesporne, kryminalistyka jest słabo obecna w programie kształcenia *stricte* zawodowego, realizowanego po studiach. Dla porządku warto wskazać, że do wykonywania kwalifikowanych zawodów prawniczych (adwokata, radcy prawnego, a także sędziego i prokuratora) są w Polsce dopuszczane, co do zasady⁶⁰, osoby, które ukończyły studia praw-

⁵⁸ E. Gruza, *Błędy w opiniach biegłych sądowych – w kontekście niesłuszných skazań*, „Studia Iuridica” Vol. 88, 2021, s. 122-135; D. Mańkowski, *O potrzebie nauczania o przyczynach niesłuszných skazań*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 20, 2016, s. 199-208; O. Mazur, *Niesłuszne skazania w Polsce w opinii prokuratorów i policjantów*, „Palestra” 2012, nr 3-4, s. 19-33; S. Skubisz-Ślusarczyk, *O pomyłce sądowej w kontekście wiedzy kryminalistycznej*, „Przegląd Prawa i Administracji” Vol. 120, 2020, s. 255-263; I. Zieniewicz, *Świadomość znaczenia wiedzy kryminalistycznej w pracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości*, „Przegląd Prawa i Administracji” Vol. 120, 2020, s. 265-270.

⁵⁹ J. Widacki, *Współczesny zakres nazwy „kryminalistyka”*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i materiały” Vol. 12, 2013, nr 1, s. 45.

⁶⁰ Wyjątki od obowiązku ukończenia aplikacji i złożenia egzaminu zawodowego określają odpowiednie ustawy. Uzyskanie uprawnień do wykonywania zawodu z pominięciem tej drogi

nicze, a następnie odpowiednią, kilkuletnią aplikację zakończoną egzaminem i nadaniem uprawnień do wykonywania zawodu⁶¹. Jeżeli przyjąć założenie, że to właśnie okres aplikacji prawniczej ma przygotować prawnika do wykonywania konkretnego zawodu kwalifikowanego, to w zakresie kryminalistyki nie czyni tego w sposób kompleksowy. W programie aplikacji prawniczych wiedza kryminalistyczna jest obecna zazwyczaj jako jeden z mniejszych segmentów dydaktycznych. Szkolenie kryminalistyczne jest oczywiście przewidziane w programach aplikacji sędziowskiej i prokuratorskiej prowadzonych w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, jednak są to zajęcia uzupełniające i są realizowane w stosunkowo niedużym wymiarze⁶². W jeszcze większym stopniu suplementarna jest obecność elementów kryminalistyki w programie aplikacji adwokackiej. Przewidziano tam do omówienia jedynie wybrane wątki z zakresu taktyki przesłuchań oraz psychologicznych aspektów wiarygodności zeznań i wyjaśnień – w ramach zajęć dotyczących metodyki pracy adwokata w postępowaniu przygotowawczym⁶³. Wobec tak ograniczonego szkolenia nie dziwi ogólnie bardzo niski poziom wiedzy z zakresu kryminalistyki wśród adwokatów⁶⁴.

Brak pogłębionego szkolenia z zakresu kryminalistyki w toku prawniczej edukacji zawodowej jest oczywiście w pewnym stopniu zrozumiałą. Przedstawiciele zawodów prawniczych w Polsce nie podlegają wszak formalnym „specjalizacjom”, a szkolenie zawodowe musi być uniwersalne i ciągu zaledwie kilku lat obejmować właściwie wszystkie gałęzie prawa w jak najbardziej praktycznym wymiarze. Sama kwestia specjalizacji w zawodach prawniczych jest do pewnego stopnia przedmiotem dyskusji w Polsce⁶⁵, lecz nie wpływa to na obecną praktykę szkoleniową, a głębsza analiza i ocena tego stanu rzeczy wykracza poza zakres niniejszego opracowania. Warto jednak zauważyć, że choć w postępowaniu

jest możliwe w szczególności w związku z uzyskaniem przez daną osobę stopnia naukowego lub niezbędnego doświadczenia praktycznego.

⁶¹ Więcej o systemie kształcenia zawodowego prawników zob.: K. Gadowska, *Otwarcie zawodów adwokata i radcy prawnego w Polsce po 1989 roku*, „Prakseologia” Vol. 160, 2018, s. 243-289; M. Stambulski, K. Kocemba, *Dydaktyka ma znaczenie. Aplikacja sędziowska i prokuratorska w Polsce*, Wrocław 2020.

⁶² *Program aplikacji adwokackiej*, [on-line:] https://www.kssip.gov.pl/sites/default/files/program_aplikacji_sedziowskiej_0.pdf – 1 XII 2024.

⁶³ Naczelna Rada Adwokacka, *Założenia programowe aplikacji adwokackiej – ramowy program szkolenia*, s. 8-9, [on-line:] https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-zal-do-uchwaly-nr-952018ramowy-program-szkolenia-37709.pdf – 7 VII 2023.

⁶⁴ Zob. J.A. Koczur, *Wiedza adwokatów z zakresu kryminalistyki – w świetle własnych badań ankietowych przeprowadzonych na obszarze apelacji katowickiej*, „Palestra” 2016, nr 10, s. 50-57.

⁶⁵ B. Sołtys, *Czy i jak regulować specjalizacje zawodów świadczących pomoc prawną?*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 1, s. 9-28.

karnym wiedza z dziedziny kryminalistyki jest niezbędna, to może być ona również wykorzystywana w innych gałęziach prawa, chociażby w kontekście oceny materiału dowodowego czy badań dokumentów w postępowaniu cywilnym lub administracyjnym⁶⁶.

Powyższe uzasadnia „potrzebę” nauczania przyszłych prawników kryminalistyki jeszcze w murach uniwersytetów. Niemniej, nauczanie kryminalistyki na uniwersytetach nie jest podyktowane wyłącznie koniecznością – można bowiem przywołać szereg argumentów za obecnością zajęć z kryminalistyki w programach akademickich. Po pierwsze, korzystają z nich nawet osoby, które później zasilą szeregi organów ścigania i odbędą kryminalistyczne szkolenie „zawodowe” (np. w ramach systemu szkolenia w służbach mundurowych). Kontakt z kryminalistyką na studiach nierzadko stanowi wręcz inspirację do włączenia się w wysiłki na rzecz zwalczania przestępczości. Co więcej, można zaryzykować hipotezę, że funkcjonariusz organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, który miał kontakt z kryminalistyką jeszcze w czasie studiów, będzie lepiej poruszał się po tej dziedzinie i lepiej rozumiał jej problemy niż osoba, która odbyła wyłącznie szkolenie zawodowe w tym obszarze.

Po drugie, eksperci z zakresu kryminalistyki są potrzebni także poza służbami mundurowymi i zawodami prawniczymi – w szczególności do pełnienia funkcji biegłych różnych specjalności. Przy założeniu, że osoba pełniąca funkcję biegłego zdobędzie „wiedzę specjalną” w wybranej przez siebie dyscyplinie, dodatkową wartością będzie zdobycie przez tę osobę „ogólnego” wykształcenia kryminalistycznego, pozwalającego na pogłębione zrozumienie swoich zadań i ich miejsca w kontekście procesu karnego, bez ograniczania się wyłącznie do wąsko rozumianej specjalizacji.

Po trzecie, kryminalistyka może być przedmiotem zainteresowania osób, które nie będą wykonywały żadnych prac wymagających tej wiedzy. Kryminalistykę na uniwersytetach poznawać mogą osoby chcące rozwijać swoje pasje – zaspokajając swoją ciekawość i rozwijając swoje ogólne kompetencje niezależnie od planowanej w przyszłości aktywności zawodowej. W szczególności pozwala to na lepsze rozumienie problemów wymiaru sprawiedliwości oraz weryfikację szeregu stereotypów czy półprawd dotyczących procesów karnych⁶⁷. Co więcej,

⁶⁶ P. Waszkiewicz, S. Rabczuk, K. Worek, *Wykorzystanie dowodów z mediów społeczno-wych w postępowaniu cywilnym. Perspektywa badawcza*, [w:] *Granice prawa. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Siemaszki*, red. P. Ostaszewski, K. Buczkowski, Warszawa 2021, s. 765-766.

⁶⁷ K. Worek, P. Waszkiewicz, *Nauczanie kryminalistyki*, [w:] *Wokół kryminalistyki. Nauka i praktyka. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Widle*, red. D. Zienkiewicz, Toruń 2021, s. 806-809.

kryminalistyka istnieje i wspiera proces karny wyłącznie dzięki temu, że rozwinęła się jako nauka – a stało się to dzięki pasji i ciekawości świata u ludzi podejmujących badania na tym polu. Uniwersyteckie kształcenie kryminalistyczne można więc postrzegać także jako niezbędne do „tworzenia” przyszłych badaczy, rozumiejących potrzebę projektowania i prowadzenia badań nad sposobami wykrywania i dowodzenia przestępczości.

W niniejszym rozdziale wyróżnione zostały dwa szczególne modele prowadzenia edukacji kryminalistycznej na uniwersytetach w Polsce. Pierwszy z nich zakłada prowadzenie zajęć (wykładów i ćwiczeń) z kryminalistyki w toku poszczególnych programów studiów – prawniczych i nie tylko prawniczych. Drugi model przewiduje prowadzenie odrębnych kierunków studiów (pierwszego lub drugiego stopnia, albo studiów podyplomowych) ściśle skupionych na kryminalistyce lub z jej istotnym udziałem w programie.

Edukacja kryminalistyczna jako element różnych kierunków studiów w Polsce

Badanie obecności kryminalistyki jako oddzielnego przedmiotu na studiach prawniczych w Polsce przeprowadzili w 2021 r. Paweł Waszkiewicz i Krzysztof Worek⁶⁸. Ich analiza objęła programy studiów stacjonarnych na kierunku prawo na dziesięciu czołowych uniwersytetach w Polsce (według rankingu „Perspektywy” z 2020 r.⁶⁹). Uwzględniono zajęcia prowadzone w roku akademickim 2020/2021 oraz zmienne, takie jak: liczba godzin, forma prowadzenia zajęć, status zajęć jako obowiązkowych lub nadobowiązkowych oraz rok studiów, dla których zajęcia były przewidziane. Odrębnych zajęć z kryminalistyki autorzy analizy nie odnaleźli jedynie w programie studiów prawniczych na jednej uczelni wyższej⁷⁰. Analiza P. Waszkiewicza i K. Worka pozostaje aktualna i dobrze ilustruje ogólną skalę i status edukacji kryminalistycznej na studiach prawniczych

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ W kolejności miejsc przyznanych we wspomnianym rankingu były to: Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński, SWPS Uniwersytet Humanistyczno-Społeczny z siedzibą w Warszawie, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie, Uniwersytet w Białymstoku.

⁷⁰ K. Worek, P. Waszkiewicz, *op. cit.*, s. 808, za: plany zajęć na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, [on-line:] <https://wpia.uksw.edu.pl/node/446> – 2 V 2021.

na uniwersytetach w Polsce, dlatego w ramach niniejszego podrozdziału celowe jest przywołanie tych ustaleń. Szczegółowe zestawienie danych z tego badania, z uwzględnieniem wybranych dla jego celów zmiennych, przedstawiono w tabeli 10.

Tabela 10. Dane dotyczące liczby godzin i form zajęć z zakresu kryminalistyki dla kierunku prawo

Zmienne		Liczba uczelni
Liczba godzin dydaktycznych (× 45 min)	75 godzin	1
	60 godzin	2
	44 godziny	1
	30 godzin	4
	20 godzin	2
	15 godzin	1
Formy prowadzenia zajęć	Wykład	2
	Konwersatorium	4
	Wykład + Ćwiczenia/Warsztaty/Konwersatorium	5
Status zajęć	Obowiązkowe	1
	Fakultatywne	7
	Obowiązkowe dla jednej specjalizacji	2
	Fakultatywne dla jednej specjalizacji	1
Rok studiów, dla którego prowadzone są zajęcia	III	1
	IV	4
	V	1
	II-V	2
	III-V	2
	IV-V	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Worek, P. Waszkiewicz, *Nauczanie kryminalistyki*, [w:] *Wokół kryminalistyki – nauka i praktyka. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Widle*, red. D. Zienkiewicz, Toruń 2021.

Krótko podsumowując przedstawione dane, można zauważyć, że dominującym sposobem oferowania zajęć z kryminalistyki jest połączenie formuły ściśle wykładowej z jakąś formą warsztatowo-konwersatoryjną (różnie nazywaną), obejmującą najczęściej przynajmniej jeden semestr zajęć (przyjęto, że 30 godzin dydaktycznych odpowiada jednym zajęciom w tygodniu przez jeden semestr). Zajęcia z kryminalistyki na studiach prawniczych mają zazwyczaj status fakultatywnych i są dostępne do wyboru w drugiej połowie studiów.

Powyższe zestawienie dotyczy programów studiów prawniczych. Warto jednak pamiętać, że zajęcia z kryminalistyki są często prowadzone także w ramach

innych kierunków – zarówno jako obowiązkowe, jak i fakultatywne. Należy jednak uwzględnić odrębności programowe i specyfikę poszczególnych uczelni wyższych. W dalszej części rozdziału możliwe rozwiązania zostaną zilustrowane na przykładzie programu przyjętego na Wydziale Prawa i Administracji na Uniwersytecie Warszawskim dla kierunku prawo⁷¹. Przyjęte tu rozwiązania organizacyjne i programowe można uznać za zasadniczo zgodne ze standardami, podobne do tych obowiązujących na innych uczelniach, co czyni je odpowiednimi do zilustrowania zakresu nauczania kryminalistyki w ramach studiów wyższych w Polsce.

Studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim prowadzone są jako jednolite, pięcioletnie studia magisterskie. Studia realizowane są zarówno w formie stacjonarnej, jak i niestacjonarnej, przy czym program studiów w obu formach jest tożsamy. Jediną praktyczną różnicą pomiędzy nimi jest prowadzenie zajęć w odrębnych grupach, co powoduje szereg utrudnień; przyczyną tego stanu rzeczy jest obecne brzmienie art. 63 ust. 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce⁷². Zajęcia z kryminalistyki prowadzone są jako jedno z tzw. zajęć kierunkowych i są dostępne dla studentek i studentów od trzeciego roku. Zajęcia te nie są zatem obowiązkowe, ale możliwe do wyboru spośród łącznie 13 przedmiotów, do których oprócz kryminalistyki należą: prawo rodzinne i spadkowe, prawo handlowe, teoria i filozofia prawa, doktryny polityczno-prawne, socjologia prawa, prawo finansów publicznych, prawo pracy, prawo ubezpieczeń społecznych, prawo gospodarcze publiczne, prawo rolne i żywnościowe, prawo materialne Unii Europejskiej oraz prawo prywatne międzynarodowe. Umieszczenie zajęć z kryminalistyki w obowiązującym programie studiów jest zatem dość atrakcyjne, co sprawia, że wiele osób decyduje się na ich realizację. Oprócz zajęć kierunkowych (które można określić mianem „flagowych” zajęć przedmiotowych z zakresu kryminalistyki) prowadzone są także inne zajęcia związane z kryminalistyką – w szczególności studenci i studentki mogą zapisać się na jedno z kilku seminariów i przygotować pracę magisterską z tego zakresu albo wziąć udział w innych zajęciach tego dotyczących, jeżeli akurat są oferowane. Należy jednak zaznaczyć, że „zgodnie z wieloletnią praktyką na WPiA UW lista wykładów, seminariów oraz bloków specjalizacyjnych nie jest elementem programu studiów, ponieważ oferta w tym zakresie jest elastycznie kształtowana

⁷¹ Uniwersytet Warszawski, *Załącznik nr 115 do uchwały nr 414 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie programów studiów na Uniwersytecie Warszawskim – program studiów Prawo*.

⁷² Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668).

w zależności od preferencji studentów oraz czynników rynkowych”⁷³. Obowiązująca lista bloków specjalizacyjnych (stanowiących swoiste „pakiety” kilku typów zajęć – po 90 godzin dydaktycznych) w danym roku akademickim określa – na jest przez Kierownika Jednostki Dydaktycznej w drodze zarządzenia.

Podstawowe zajęcia kierunkowe z kryminalistyki na WPiA UW realizowane są dwutorowo: obejmują 30 godzin dydaktycznych wykładu (zakończonego egzaminem, co umożliwia uzyskanie 6 punktów ECTS) oraz, fakultatywnie dla osób zapisanych na wykład, 30 godzin dydaktycznych ćwiczeń (za 2 punkty ECTS). Wykład dostarcza wiedzy teoretycznej i obejmuje zarówno zagadnienia kryminalistyczne, jak i kluczowe z punktu widzenia czynności kryminalistycznych elementy prawa procesowego, szczególnie dotyczące sposobu prowadzenia czynności dowodowych. Ponadto wykład wkracza w sferę innych dziedzin naukowych, których osiągnięcia są istotne w kontekście wykrywania i dowodzenia przestępstw, takich jak psychologia, biologia, medycyna, fizyka i nauki techniczne⁷⁴. Co do zasady, do udziału w zajęciach wymagane jest ukończenie II roku studiów, co w kontekście programu nauczania na kierunku Prawo (na WPiA UW) jest *de facto* tożsame z ukończeniem kursu prawa karnego materialnego oraz przynajmniej jednego semestru prawa karnego procesowego. Jest to istotne, ponieważ aktywność studentów na zajęciach z kryminalistyki byłaby naturalnie ograniczona brakiem znajomości podstawowych instytucji prawnych wpływających na taktykę kryminalistyczną⁷⁵.

Praktyka dydaktyczna pokazuje, że studenci i studentki chętnie wybierają udział w fakultatywnych ćwiczeniach z kryminalistyki przede wszystkim ze względu na możliwość uzupełnienia wykładu rzeczywistymi ćwiczeniami praktycznymi. Uczestnicy i uczestniczki zajęć biorą udział w licznych praktycznych zadaniach oraz symulacjach (obejmujących m.in. trening technicznych czynności ujawniania i zabezpieczania wybranych rodzajów śladów, prowadzenie przesłuchań, oględzin, pogłębione omówienia przypadków i analizy taktyczne) z wykorzystaniem sprzętu i akcesoriów kryminalistycznych⁷⁶. Szczegółowy sylabus

⁷³ Uniwersytet Warszawski, *Załącznik nr 115 do uchwały nr 414 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 26.

⁷⁴ Uniwersytet Warszawski, *Kryminalistyka – opis przedmiotu w USOSweb*, [on-line:] https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=2200-1K006&callback=g_e7ad3cd2 – 24 VI 2023.

⁷⁵ D. Jagiełło, *Nauka kryminalistyki – między dylematami ustawowymi, oczekiwaniami studenta a nakazami teorii i praktyki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 22, 2023, s. 75.

⁷⁶ Uniwersytet Warszawski, *Kryminalistyka – ćwiczenia – opis przedmiotu w USOSweb*, [on-line:] https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&kod=2200-1CK006 – 24 VI 2023.

zajęć podlega corocznym modyfikacjom – przede wszystkim dlatego, że kryminalistyka jest dziedziną inter- oraz multidyscyplinarną, a w ciągu 30 godzin dydaktycznych ćwiczeń nie sposób jest omówić (i przećwiczyć) każdy z jej działów. Niemniej jednak zawsze stałym i ważnym elementem materiału jest wprowadzenie do problematyki identyfikacji kryminalistycznej, omówienie i w miarę możliwości przećwiczenie wybranych działów technicznych (m.in. daktyloskopii, traseologii, biologii kryminalistycznej) oraz taktyk prowadzenia czynności dochodzeniowo-śledczych i czynności procesowych (przesłuchań, oględzin).

W przebiegu ćwiczeń kluczowe znaczenie mają formy praktyczne. Spośród wielu możliwych metod prowadzenia zajęć z kryminalistyki, aktywne metody nauczania przekładają się na lepsze zapamiętywanie zagadnień i sprzyjają wzbudzeniu zainteresowania prezentowaną problematyką. Wymaga to jednak większego niż zwykle zaangażowania – zarówno ze strony wykładowców, jak studentów⁷⁷, co czasem budzi ich zaskoczenie. Przebieg ćwiczeń z kryminalistyki takie się dzięki temu stosunkowo atrakcyjny, a warsztaty i symulacje czynności procesowych spotykają się na ogół z dużym zainteresowaniem studentek i studentów. Wzbudzenie zainteresowania formami praktycznymi nie jest oczywiście celem samym w sobie – z założenia przećwiczenie wiedzy teoretycznej pozwala na lepsze zrozumienie zasad i reguł rządzących czynnościami kryminalistycznymi oraz na pogłębione omówienie błędów popełnianych w ich toku (nieuniknionych i spodziewanych w przypadku ćwiczeń z udziałem studentek i studentów bez wcześniejszych doświadczeń w tym zakresie). Z pewnością też lepiej trafia w oczekiwania studentów, którzy oczekują, że nauka będzie nie tylko teoretyczna, ale również praktyczna i angażująca.

W zajęciach z kryminalistyki na WPiA UW mogą uczestniczyć także osoby studiujące inne kierunki – dzięki uwzględnieniu zajęć w puli tzw. przedmiotów ogólnouniwersyteckich. Każda z kilkunastu grup ćwiczeniowych oferuje łącznie 20 miejsc – 15 dla studentek i studentów prawa oraz 5 dla osób z innych kierunków studiów. Miejsca te co roku są wykorzystywane przez osoby z różnych wydziałów (często obecne są osoby studiujące psychologię, biologię czy fizykę – ale nie tylko). Taka kompozycja grupy ćwiczeniowej jest bardzo korzystna dydaktycznie: pozwala na promocję wiedzy kryminalistycznej wśród osób zainteresowanych tą tematyką, ale niekoniecznie planujących w tym kontekście swoją zawodową przyszłość. Ponadto sprzyja międzywydziałowej integracji oraz wymianie doświadczeń między osobami studiującymi różne kierunki.

⁷⁷ D. Jagiełło, *op. cit.*, s. 78; J. Moszczyński, K.J. Furman, *Wykorzystanie aktywnych metod nauczania w prowadzeniu zajęć z kryminalistyki i prawa*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 20, 2023, s. 226.

Kryminalistyka, w formie odrębnych zajęć, jest obecna także na innych kierunkach studiów na Uniwersytecie Warszawskim. Po pierwsze, przedmiot występuje w programie studiów z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego (I stopnia) na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych – w formie konwersatoryjnej obejmującej 30 godzin dydaktycznych, co umożliwia uzyskanie 2 punktów ECTS (na 5. semestrze studiów zarówno stacjonarnych, jak i zaocznych)⁷⁸. Po drugie, zajęcia z kryminalistyki, lecz wyłącznie w formie wykładowej, prowadzone są dla studentek i studentów pierwszego roku na studiach kryminologicznych (II stopnia) w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji. Wykład na studiach stacjonarnych obejmuje 30, a na studiach niestacjonarnych z kryminologii – 18 godzin dydaktycznych⁷⁹. Na obu wspomnianych kierunkach zajęcia mają charakter obowiązkowy.

Opisana wyżej formuła zajęć z kryminalistyki prowadzonych na Uniwersytecie Warszawskim jest jedynie ilustracją pewnego modelu kształcenia, który zakłada włączenie problematyki kryminalistycznej do programów różnych kierunków studiów (przede wszystkim prawa, bezpieczeństwa wewnętrznego i kryminologii). Dodatkowo proponowane jest otwarcie zajęć, choć w ograniczonym zakresie, dla studentów i studentek innych kierunków (w formie fakultatywnych zajęć ogólnouniwersyteckich). Ogólnie model ten zakłada, że zajęcia z kryminalistyki umożliwią lepsze poznanie praktycznej strony problematyki zapobiegania, wykrywania i dowodzenia przestępstw oraz będą stanowić uzupełnienie wykształcenia kierunkowego, które nie jest skoncentrowane na kryminalistyce.

Kryminalistyka jako oddzielny przedmiot studiów w Polsce

Inny model kształcenia kryminalistycznego zakłada prowadzenie go w formie odrębnego kierunku studiów. W ostatnich latach coraz więcej uczelni publicznych decyduje się na wprowadzenie takiego rozwiązania. Dobrą i wyraźną ilustracją tego trendu stanowi zestawienie kierunków studiów związanych bezpośrednio z kryminalistyką, które są oferowane w Polsce.

⁷⁸ Uniwersytet Warszawski, *Załącznik nr 10 do uchwały nr 414 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie programów studiów na Uniwersytecie Warszawskim – program studiów Bezpieczeństwo Wewnętrzne*.

⁷⁹ Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, *Program studiów II stopnia na kierunku kryminologia obowiązujący od 2023/2024 – studia stacjonarne*; Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, *Program studiów II stopnia na kierunku kryminologia obowiązujący od 2023/2024 – studia niestacjonarne*.

W tabeli 11. przedstawiona została lista kierunków kryminalistycznych prowadzonych na uczelniach publicznych w Polsce, ze wskazaniem formy i poziomu oferowanego programu oraz z uwzględnieniem zakresu dyscyplin naukowych zawartych w ich programach. Dane w tabeli są uporządkowane w kolejności alfabetycznej według nazw instytucji prowadzących wymienione kierunki studiów. Uwzględnione są wszystkie aktualnie prowadzone kierunki studiów ujawnione w publicznej bazie danych, w tym także te realizowane przez jednostki pozauniwersyteckie. Zestawienie zostało przygotowane na podstawie wykazu danych o kierunkach studiów prowadzonych przez instytucje systemu szkolnictwa wyższego i nauki w Polsce (dane są gromadzone w zintegrowanej sieci informacji o nauce i szkolnictwie wyższym POL-on⁸⁰). Na podstawie przeszukania dostępnej bazy danych według słów kluczowych, pozwalających na ustalenie związku danego kierunku studiów z kryminalistyką⁸¹, zidentyfikowano na 15 różnych uczelniach publicznych w Polsce 23 programy studiów pierwszego i drugiego stopnia (stacjonarne i niestacjonarne) zorientowane na problematykę kryminalistyczną⁸². Dane te są aktualne na moment ich przygotowania w roku akademickim 2022/2023.

Tabela 11. Lista kierunków studiów kryminalistycznych prowadzonych w publicznych instytucjach w Polsce według stanu na 2023 r.

Podmiot	Nazwa kierunku	Poziom i forma	Dyscypliny
Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie			
	Nowoczesne technologie w kryminalistyce	Stacjonarne, pierwszego stopnia	nauki prawne (21%), nauki chemiczne (15%), informatyka techniczna i telekomunikacja (51%), nauki socjologiczne (13%)
	Chemia w kryminalistyce	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki chemiczne (100%)

⁸⁰ *Studia prowadzone na określonym kierunku*, RAD-on, [on-line:] <https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku> – 27 VI 2023.

⁸¹ Wykorzystane słowa kluczowe to przede wszystkim słowa rozpoczynające się przedrostkiem „kryminali-” (kryminalistyka, kryminalistyczna, kryminalistyki, kryminalistyczne, itp.).

⁸² Uzyskane wyniki poddano analizie i weryfikacji w celu usunięcia zdublikowanych rekordów.

Podmiot	Nazwa kierunku	Poziom i forma	Dyscypliny
Akademia Nauk Stosowanych im. Stanisława Staszica w Pile			
	Kryminalistyka z kryminologią	Stacjonarne, pierwszego stopnia	filozofia (3%), nauki prawne (17%), nauki o komunikacji społecznej i mediach (6%), nauki socjologiczne (1%), psychologia (3%), pedagogika (9%), nauki o zarządzaniu i jakości (1%), nauki o bezpieczeństwie (60%)
Politechnika Łódzka			
	Chemia w kryminalistyce	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki chemiczne (100%)
	Chemia w kryminalistyce	Stacjonarne, drugiego stopnia (mgr inż.)	nauki chemiczne (100%)
Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie			
	Kryminalistyka i systemy bezpieczeństwa	Niestacjonarne, pierwszego stopnia	informatyka techniczna i telekomunikacja (19%), nauki chemiczne (27%), nauki o bezpieczeństwie (54%)
	Kryminalistyka i systemy bezpieczeństwa	Stacjonarne, pierwszego stopnia	informatyka techniczna i telekomunikacja (19%), nauki chemiczne (27%), nauki o bezpieczeństwie (54%)
Uniwersytet Łódzki			
	Biologia kryminalistyczna	Stacjonarne, pierwszego stopnia	nauki prawne (4%), nauki biologiczne (86%), filozofia (2%), nauki o bezpieczeństwie (6%), psychologia (2%)
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; Wydział Zamiejscowy w Puławach			
	Techniki kryminalistyczne	Stacjonarne, pierwszego stopnia	nauki prawne (19%), nauki biologiczne (22%), nauki chemiczne (59%)

Podmiot	Nazwa kierunku	Poziom i forma	Dyscypliny
Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu			
	Analityka kryminalistyczna i sądowa	Niestacjonarne, drugiego stopnia	nauki o bezpieczeństwie (5%), nauki medyczne (20%), nauki farmaceutyczne (75%)
	Analityka kryminalistyczna i sądowa	Stacjonarne, pierwszego stopnia	nauki medyczne (20%), nauki farmaceutyczne (75%), nauki o bezpieczeństwie (5%)
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu			
	Chemia kryminalistyczna	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki chemiczne (100%)
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie			
	Kryminalistyka	Niestacjonarne, pierwszego stopnia	nauki prawne (9%), nauki biologiczne (20%), nauki fizyczne (20%), nauki o polityce i administracji (51%)
	Kryminalistyka	Stacjonarne, pierwszego stopnia	nauki prawne (9%), nauki biologiczne (20%), nauki fizyczne (20%), nauki o polityce i administracji (51%)
	Kryminalistyka	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki o polityce i administracji (51%), nauki fizyczne (20%), nauki prawne (9%), nauki biologiczne (20%)
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie			
	Kryminalistyka w biogospodarce	Stacjonarne, pierwszego stopnia	zootechnika i rybactwo (100%)
Uniwersytet Szczeciński			
	Biologiczne podstawy kryminalistyki	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki biologiczne (100%)
Uniwersytet w Białymstoku			
	Chemia kryminalistyczna i sądowa	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki chemiczne (81%), nauki prawne (6%), nauki biologiczne (6%), ekonomia i finanse (2%), nauki socjologiczne (1%), informatyka (2%), językoznawstwo (2%)

Podmiot	Nazwa kierunku	Poziom i forma	Dyscypliny
Uniwersytet Warszawski			
	Kryminalistyka i nauki sądowe w zakresie biologia i genetyka sądowa	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki biologiczne (64%), nauki chemiczne (2%), nauki prawne (20%), informatyka techniczna i telekomunikacja (6%), nauki medyczne (4%), psychologia (4%)
	Kryminalistyka i nauki sądowe w zakresie chemia sądowa	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki medyczne (4%), nauki fizyczne (8%), nauki prawne (18%), psychologia (6%), nauki chemiczne (52%), informatyka techniczna i telekomunikacja (6%), nauki biologiczne (6%)
	Kryminalistyka i nauki sądowe w zakresie kryminalistyka ogólna	Stacjonarne, drugiego stopnia	informatyka techniczna i telekomunikacja (10%), nauki prawne (60%), nauki chemiczne (2%), matematyka (4%), psychologia (16%), nauki medyczne (4%), nauki biologiczne (4%)
Warszawski Uniwersytet Medyczny			
	Toksykologia z elementami kryminalistyki	Stacjonarne, drugiego stopnia	nauki farmaceutyczne (60%), nauki medyczne (40%)
Akademia Policji w Szczytnie			
	Kryminalistyka w służbie prawa	Pierwszego stopnia	nauki prawne (72%), nauki o bezpieczeństwie (28%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Studia prowadzone na określonym kierunku*, RAD-on, [on-line:] <https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku> – 27 VI 2023.

Oprócz kierunków wymienionych w tabeli (uwzględniającej jedynie studia prowadzone przez podmioty publiczne) warto przywołać również kierunek psychokryminalistyka oferowany przez niepubliczny Uniwersytet Humanistycznospołeczny SWPS z siedzibą w Warszawie⁸³. Część ze wskazanych wyżej kierunków ma profil praktyczny, a nie ogólnoakademicki, co ma miejsce w przypadku studiów realizowanych w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie, Uniwersytecie Jana Długosza w Częstochowie oraz Akademii Nauk Stosowanych im. Stanisława Staszica w Pile⁸⁴.

Choćby pobieżna analiza powyższego zestawienia pozwala nabrać przekonania, że możliwości studiowania zagadnień kryminalistycznych, jako wyodrębnionego przedmiotu studiów wyższych, są w Polsce dosyć szerokie. Oczywiście, należy pamiętać, że programy poszczególnych kierunków nie są zestandaryzowane i w każdym przypadku stanowią rezultat indywidualnego opracowania w ramach danej uczelni z uwzględnieniem doprecyzowanych celów i możliwości dydaktycznych. Różnice pomiędzy tymi programami mogą być znaczne, co niekiedy wynika już z samych nazw kierunków: część z nich prowadzonych jest ze szczególnym uwzględnieniem „patronujących im” nauk, takich jak biologia, chemia, toksykologia czy psychologia. Znajduje to odzwierciedlenie także w zestawieniu udziału poszczególnych dyscyplin nauk w realizowanych interdyscyplinarnych programach nauczania.

Szczegółowa analiza oferty programowej wszystkich wymienionych kierunków zdecydowanie wykraczałaby poza ramy niniejszego opracowania. Przykładem ogólnoakademickiego i interdyscyplinarnego programu nauczania kryminalistyki mogą być studia drugiego stopnia prowadzone w Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego. CNS UW zostało powołane w 2007 r.⁸⁵ i jest jednostką międzywydziałową, łączącą cztery wydziały Uniwersytetu Warszawskiego: Biologii, Chemii, Fizyki oraz Prawa i Administracji. Nadrzędnym celem tej inicjatywy było poszukiwanie nowych form badawczych oraz dydaktycznych, z zamiarem – w nawiązaniu do szerokiej tradycji zachodnio-

⁸³ SWPS, *Dlaczego warto studiować psychokryminalistykę?*, [on-line:] <https://swps.pl/katowice/aktualnosci/16784-dlaczego-warto-studiowac-psychokryminalistykę> – 28 VI 2023.

⁸⁴ Profile studiów (ogólnoakademickie lub praktyczne) są elementem określonym w publicznym zbiorze danych o prowadzonych kierunkach studiów, za: *Studia prowadzone na określonym kierunku*, RAD-on.

⁸⁵ Uniwersytet Warszawski, *Uchwała nr 219 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 23 maja 2007 r. w sprawie utworzenia Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego*, [on-line:] <https://monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/Uchwa%C5%82a.aspx?ID=1977&Source=https%3A//monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/2007.aspx> – 20 VI 2023.

europejskiej – „wyniesienia” kryminalistyki poza ramy Wydziału Prawa⁸⁶. Obecnie w Centrum prowadzone są równocześnie trzy kierunki stacjonarnych studiów drugiego stopnia (magisterskich): kryminalistyka i nauki sądowe w zakresie kryminalistyki ogólnej, w zakresie chemii sądowej i w zakresie biologii sądowej. Kształcenie na każdym z tych kierunków trwa cztery semestry, w toku których studentki i studenci uzyskują 120 punktów ECTS (po 60 punktów ECTS za każdy rok studiów).

W ramach realizowanego kierunku kryminalistyka i nauki sądowe w zakresie kryminalistyka ogólna program studiów⁸⁷ zaprojektowany jest w sposób zapewniający interdyscyplinarną wszechstronność. Z jednej strony dostarcza umiejętności ściśle praktycznych, umożliwiając ich przećwiczenie w warunkach warsztatowych, z drugiej zaś strony pozwala studentom i studentkom na pogłębione zrozumienie teoretycznych problemów kryminalistyki w wymiarze naukowym i metodologicznym. Szczegółowy program zawiera zarówno przedmioty obowiązkowe, jak i fakultatywne. Program studiów obejmuje szczegółowe dane o wszystkich przedmiotach, dlatego w celu potwierdzenia złożoności i uniwersalnej charakterystyki tego programu, jego opis zostanie ograniczony do listy przedmiotów obowiązkowych. Należą do nich: kryminalistyka ogólna (wykład i ćwiczenia, odpowiednio 30 i 15 godzin dydaktycznych), wstęp do psychologii (wykład, 30 godzin), informatyka kryminalistyczna (konwersatorium, 30 godzin), prawo dowodowe (wykład, 30 godzin), etyka w naukach sądowych (wykład, 30 godzin), techniki cyfrowej rekonstrukcji (laboratorium, 30 godzin), metodologia badań naukowych (wykład, 30 godzin), zintegrowana analiza miejsca zdarzenia (konwersatorium i warsztaty, odpowiednio po 30 godzin) historia kryminalistyki (wykład, 30 godzin), postępowanie karne (wykład, 30 godzin), zarządzanie jakością w kryminalistyce (wykład, 15 godzin), psychopatologia kryminalna z elementami profilowania nieznanymi sprawców (konwersatorium, 30 godzin), bezpieczeństwo informacyjne (konwersatorium, 30 godzin), kryminologia (wykład, 30 godzin), taktyki przesłuchania (warsztaty, 60 godzin), profilowanie geograficzne i GIS (warsztaty, 30 godzin), interpretacja materiału dowodowego (warsztaty, 15 godzin), praktyka śledcza (warsztaty, 30 godzin), teoria opiniowania i ekspertyza sądowa (wykład, 30 godzin), medycyna sądowa

⁸⁶ T. Tomaszewski, P. Girdwoyń, *Tradycja i przyszłość w nauczaniu kryminalistyki na Uniwersytecie Warszawskim*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 12, 2008, s. 321-329.

⁸⁷ Centrum Nauk Sądowych UW, *Kryminalistyka i Nauki Sądowe w zakresie kryminalistyka ogólna – program studiów*, [on-line:] <https://cnsuw.pl/wp-content/uploads/sites/155/2023/06/KRYMINALISTYKA-I-NAUKI-SADOWE-W-ZAKRESIE-KRYMINALISTYKA-OGOLNA.docx> – 20 VI 2023.

(wykład, 15 godzin), biometria (wykład, 10 godzin, i laboratorium, 20 godzin), metody pracy operacyjnej (konwersatorium, 15 godzin), analiza kryminalna (warsztaty, 30 godzin), introduction to cybercrime legislation (wykład w j. angielskim, 15 godzin).

Wymienione przedmioty obowiązkowe są uzupełnione przedmiotami fakultatywnymi, które można wybierać spośród kilkunastu opcji w ramach 11 punktów ECTS⁸⁸. Podstawowe przedmioty realizowane w ramach programów dwóch pozostałych kierunków studiów w Centrum Nauk Sądowych UW – tj. kryminalistyki i nauk sądowych w zakresie chemii⁸⁹ oraz w zakresie biologii i genetyki sądowej⁹⁰ – są zasadniczo zbliżone do tych przedstawionych powyżej (choć oczywiście odmienne w szczegółach z uwzględnieniem wskazanych specjalizacji).

Wszystkie trzy wymienione kierunki realizowane w CNS UW są prowadzone jako studia wyłącznie drugiego stopnia – wymagają ukończenia wcześniejszych studiów na innym kierunku (przynajmniej licencjackich). Biorąc pod uwagę inherentną multi- i interdyscyplinarność nauki kryminalistyki, taki wymóg ma korzystny wpływ na skład grup studentów. W szczególności na kierunku związanym z kryminalistyką ogólną studiują osoby o bardzo różnorodnym wcześniejszym przygotowaniu merytorycznym: od dziennikarskiego, poprzez prawnicze, kulturoznawcze, psychologiczne aż po językowe.

Uniwersalne studia z zakresu kryminalistyki pozwalają na zdobycie przydatnej i praktycznej wiedzy w każdej dziedzinie specjalizacji, w pełni wpisując się w akademicką misję dydaktyczną. Prowadzenie wyodrębnionych kierunków studiów kryminalistycznych w Polsce wciąż jednak stanowi stosunkową nowość. O ile kryminalistyka jest obecna na polskich uczelniach od co najmniej kilkudziesięciu lat⁹¹ – często jako osobny przedmiot w ramach studiów,

⁸⁸ *Ibidem*, s. 24.

⁸⁹ *Kryminalistyka i Nauki Sądowe w zakresie chemia sądowa – program studiów*, Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, [on-line:] <https://cnsuw.pl/wp-content/uploads/sites/155/2023/06/KRYMINALISTYKA-I-NAUKI-SADOWE-W-ZAKRESIE-CHEMIA-SADOWA.docx> – 20 VI 2023.

⁹⁰ *Kryminalistyka i nauki sądowe w zakresie biologia i genetyka sądowa – program studiów*, Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, [on-line:] <https://cnsuw.pl/wp-content/uploads/sites/155/2023/06/KRYMINALISTYKA-I-NAUKI-SADOWE-W-ZAKRESIE-BIOLOGIA-I-GENETYKA-SADOWA.docx> – 20 VI 2023.

⁹¹ E. Gruza, *Sześćdziesiąt lat minęło. Historia kryminalistyki na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 20, 2023, s. 11-22; J. Kasprzak, M. Kasprzak, *Forensics as a Science and Practice*, „Studia Iuridica Lublinensia” Vol. 30, 2021, nr 4, s. 315-331.

w szczególności prawniczych – o tyle wymienione wyżej wyodrębnione kierunki studiów były w zasadzie otwierane na przestrzeni ostatniej dekady.

Podsumowanie

Kryminalistyka to oczywiście nie tylko, oceniane przez pryzmat osiąganych efektów, praktyczne metody techniczne pozwalające na ujawnianie, wykrywanie i dowodzenie przestępstw. Istotnym składnikiem pojęcia kryminalistyki jest jej naukowy i akademicki charakter, obejmujący zarówno prowadzenie badań, jak i dydaktykę. W tym kontekście zadań dydaktyki kryminalistycznej nie można sprowadzić wyłącznie do potrzeby prowadzenia „szkoleń zawodowych” dla osób zaangażowanych w proces karny. Oczywiście, jest to bardzo istotne zarówno dla funkcjonariuszy organów ścigania, prawników-praktyków, jak i dla osób przygotowujących się do pełnienia funkcji biegłego. Obecność dydaktyki kryminalistycznej na uczelniach wyższych jest jednak elementem realizacji szerokiej misji uniwersytetów, ponieważ umożliwia zrozumienie naukowych i metodologicznych problemów kryminalistyki osobom z różnych środowisk zawodowych.

Kryminalistyka jest obecna w programach kształcenia uniwersyteckiego w Polsce nie tylko jako element oferty dydaktycznej (aczkolwiek często nieobowiązkowy), lecz także jako osobny kierunek studiów. Wskazane w niniejszym rozdziale modele nauczania kryminalistyki nie są wobec siebie konkurencyjne. Osoby mające styczność z kryminalistyką w formie przedmiotu fakultatywnego mogą chcieć rozwinąć tę wiedzę w ramach dalszych, wyspecjalizowanych studiów, ale nie jest to dla nich obowiązkowe. Niezależnie od indywidualnych ścieżek edukacji, uniwersytety w Polsce oferują pogłębione zrozumienie problemów kryminalistyki w ramach studiów wyższych. Warto dostrzec i podsumować kilka podstawowych korzyści, jakie z tego płyną.

Dla osób wiążących swoją przyszłość zawodową z prawem i postępowaniem karnym korzyści z edukacji kryminalistycznej wydają się oczywiste – wiedza kryminalistyczna (także metodologiczna i naukowa, a nie wyłącznie praktyczna) pozwala na rzetelną i krytyczną ocenę stosowanych metod oraz osiąganych dzięki nim rezultatów śledczych. Warto jednak przypomnieć, że wiedza kryminalistyczna może mieć praktyczne znaczenie także w kontekście innych postępowań (w tym cywilnych i administracyjnych)⁹². U osób, które wcześniej nie planowały swojej przyszłości zawodowej w tym obszarze, kontakt z kryminalistyką w toku

⁹² P. Waszkiewicz, S. Rabczuk, K. Worek, *op. cit.*, s. 766.

studiów może rozbudzić zainteresowanie tą dziedziną⁹³. Wzbudzanie zainteresowania kryminalistyką w murach uniwersytetów ma niebagatelne znaczenie z punktu widzenia przyszłego rozwoju tej nauki oraz systemu reprodukcji kadr. Natomiast nawet u osób, które z całą pewnością nie zwiążą swojej przyszłości zawodowej z kryminalistyką, edukacja w tym zakresie pozwala na zaspokojenie swoistej „ciekawości” sprawami kryminalnymi. Służy bowiem budowaniu zrozumienia dla rzeczywistych, często skomplikowanych problemów śledczych i interpretacyjnych w odniesieniu do materiału dowodowego w sprawach karnych – mówiąc wprost: umożliwia zrozumienie wiadomości podawanych w mediach i ich krytyczną ocenę. Sprawy karne są regularnie przedmiotem ożywionych debat w przestrzeni publicznej, a wyższy ogólny poziom edukacji kryminalistycznej może zapobiegać rozprzestrzenianiu się stanowisk populistycznych.

⁹³ Anegdotycznym dowodem tego jest osobista historia zainteresowania kryminalistyką autora niniejszego rozdziału.

Dydaktyka kryminalistyczna na Litwie

8.1. Pojęcie i miejsce dydaktyki w triadzie kryminalistycznej „nauka – kształcenie – praktyka”

W tym rozdziale zostaną przedstawione poglądy na znaczenie i rolę dydaktyki w triadzie kryminalistycznej „nauka – kształcenie – praktyka”. Jedną z podstawowych zasad rozwoju kryminalistyki jest fakt, że zalecenia kryminalistyczne wynikają z potrzeb praktyki zwalczania przestępczości, a doskonalenie tej praktyki zależy od osiągnięć naukowych kryminalistyki. Stąd też nie maleje znaczenie dydaktyki kryminalistycznej, która powinna nie tylko oceniać zachodzące zmiany w praktyce, ale też być łącznikiem między kryminalistyką jako nauką, dyscypliną dydaktyczną i działalnością praktyczną. Z kolei debata nad tym, dla kogo i w jakim zakresie powinien być przeznaczony proces dydaktyczny oraz jak powinien on wyglądać, pomogłaby w zrozumieniu znaczenia samej nauki kryminalistyki, co z kolei miałooby pozytywny wpływ na praktykę.

Absolwenci kierunków prawniczych, zwłaszcza zatrudnieni jako kryminaliści w strukturach wymiaru sprawiedliwości i organach ścigania, będą mogli pracować skutecznie tylko wtedy, gdy ich dogłębna znajomość prawa zostanie organicznie połączona z wiedzą kryminalistyczną, czyli znajomością strategii, taktyki, techniki i technologii praktycznego wykrywania i badania przestępstw. Kolejnym ważnym czynnikiem w dydaktyce kryminalistycznej (w jej celach, treściach, organizacji, metodach, zasadach nauczania i szkolenia) jest fakt, że wszystkie elementy triady kryminalistycznej – nauki, kształcenia i praktyki – są ze sobą ściśle powiązane, permanentnie na siebie oddziałują i tylko w ujęciu kompleksowym pozwalają osiągnąć pożądany rezultat.

Struktura i treść tego rozdziału monografii wynikają z kilku czynników. Konieczność sprostania bardziej złożonym zadaniom wymaga m.in. zmian w strukturach kształcenia (szkolenia) pracowników organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Wraz ze wzrostem znaczenia wiedzy kryminalistycznej we wdrażaniu zaawansowanych technologii do pracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, rośnie zapotrzebowanie na pracowników posiadających, obok wyższego wykształcenia prawniczego, odpowiednią, fachową wiedzę kryminalistyczną. Współczesne potrzeby praktyki wymagają od funkcjonariuszy stałego zdobywania nowych kompetencji, co wymusza rozszerzanie zakresu dydaktyki kryminalistycznej – nie chodzi już tylko o studia na wyższej uczelni, ale także o konieczność stworzenia optymalnej sieci instytucji szkoleniowych i odpowiednich programów, które zapewnią w dłuższej perspektywie czasowej systematyczne uzupełnianie ich wiedzy. Chodzi również o uświadomienie, że uczenie się staje się nieodzowne przez cały okres aktywnej działalności zawodowej. Obecnie potrzebą, a nawet koniecznością, jest oparcie programów szkoleniowych na badaniach naukowych oraz analizie pozytywnych osiągnięć praktyki. Bez wątpienia wymogiem współczesnych czasów jest nowe podejście do współpracy międzynarodowej, wymiany doświadczeń i poszukiwania nowych form współpracy naukowo-dydaktycznej. Niezbędne jest także wykorzystanie potencjału pozarządowych organizacji kryminalistycznych. Wśród takich celów powinny znaleźć się wspólne programy naukowo-badawcze w jednolitym europejskim obszarze kryminalistycznym.

W związku z tym, że na dobre już wkroczyliśmy w XXI wiek, w którym zachodzą złożone procesy integracyjne, wymagające świadomej polityki standaryzacji poszczególnych dziedzin, potrzebne jest również nowe podejście do harmonizacji kryminalistycznej triady: nauki, nauczania i praktyki, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Wzrost zapotrzebowania na wiedzę kryminalistyczną, coraz szybszy rozwój i wykorzystywanie jej osiągnięć, nie tylko w postępowaniu karnym, a także procesy różnicowania i integracji wiedzy naukowej doprowadziły do zmian w zakresie kryminalistyki i sposobie jej rozumienia. To z kolei musi znaleźć odzwierciedlenie w dydaktyce kryminalistycznej. Należy jednak podkreślić, że w okresie transformacji gospodarka rynkowa wpłynęła na wzrost „popytu” na dyscypliny związane z prawem cywilnym. Jednocześnie powierzchowne spojrzenie na potencjał i znaczenie kryminalistyki (czy wręcz postrzeganie jej jako nieistotnej) wśród części polityków, naukowców i praktyków, a także brak wiedzy na jej temat wśród studentów prawa, doprowadziły do wyraźnej tendencji marginalizowania kryminalistyki, a nawet do rezygnacji z jej nauczania jako przedmiotu obligatoryjnego. Nieadekwatne postrzeganie kryminalistyki przez część funkcjonariuszy wymiaru

sprawiedliwości i organów ścigania oraz niektórych naukowców, co niekiedy było spowodowane subiektywnymi czynnikami lub brakiem głębszego naukowego rozumienia zagadnień, doprowadziło do znaczących dysproporcji w nauczaniu prawa karnego materialnego i procesowego względem kryminalistyki. Kryminalistyka była wręcz „rugowana” z uniwersyteckich studiów prawniczych. Tak działo się w przeszłości w krajach Europy Zachodniej, a podobne tendencje pojawiły się na przełomie XX i XXI w. w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, a nawet w Rosji. Ostatnio jednak w Stanach Zjednoczonych oraz niektórych krajach Europy Zachodniej można dostrzec renesans zainteresowania kierunkami studiów kryminalistycznych¹. Obecne tendencje wskazują, że również na Litwie pownownie wzrasta pozytywne społeczne postrzeganie oraz zrozumienie miejsca i znaczenia kryminalistyki, co już znajduje odzwierciedlenie w programach nauczania szkół wyższych kształcących prawników.

Należy zauważyć, że zwiększony nacisk na postępowanie cywilne i arbitrażowe, a w szczególności realizacja zasady kontradiktoryjności, pozwala na szersze zastosowanie osiągnięć kryminalistyki w tych dziedzinach, o czym powstało w ostatnich latach wiele publikacji². Także na Litwie wiele uwagi poświęcono znaczeniu kryminalistyki nie tylko w postępowaniu karnym, ale także w postępowaniu administracyjnym, cywilnym i arbitrażowym³.

W związku z traktowaniem dydaktyki kryminalistycznej jako ogniwa łączącego kryminalistykę jako naukę z działalnością praktyczną, od kilkudziesięciu lat uczestniczymy w dyskusji na temat możliwości oraz kierunków jej rozwoju

¹ V.E. Kurapka, H. Malewski, S. Matulienė, *Mykolas Romeris University and the Development of Lithuanian Academic Criminalistics Towards European Cooperation (30 Years of Road and Fallacies)*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*, t. 16, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos kriminalistų draugija, Vilnius 2020, s. 19–41.

² В.Э. Курапка, Э. Билевичюте, С. Матулене, Э. Дерешкявичюс, *Осуществление принципа состязательности в деятельности представителя защиты в Литве с применением средств криминалистики*, [w:] *Перспективы развития уголовно-процессуального права и криминалистики*, Материалы 2-й международной научно-практической конференции (Москва 11-12 апреля 2012 г.), Издательский дом «Юриспруденция», Москва 2012.

³ Э. Билевичюте, Э. Дерешкявичюс, К. Курапка, *Криминалистические основы деятельности адвоката-уполномоченного представителя в административном процессе Литвы*, [w:] *Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*, 8-я (внеочередная) международная научно-практическая конференция, Издательский Дом СПбГУ, Санкт-Петербург 2012; V.E. Kurapka, H. Malewski, K. Kurapka, *Dar kartą specialią žinių panaudojimo vertinimo būdžiamajame, civiliniame ir administraciniame procese klausimu*, [w:] *The Assessment of the Specific Use of Knowledge in Criminal, Civil, and Administrative Proceedings*, Liber Amicorum Algimantui Urmonui, Vilnius Mykolas Romeris universitetas, Vilnius 2022, s. 282–300.

i doskonalenia⁴. Efektem tych przemyśleń jest wprowadzanie do podręczników i skryptów nowych rozdziałów. W podręczniku *Kryminalistyka. Taktyka i metodyka* znajduje się rozdział *Śladami kryminalistycznych dyskusji naukowych*, a w nim podrozdziały: *Kryminalistyczna taktyka i metodyka obrony*, *Badania psychofizjologiczne*, *Nietradycyjna metoda badania przestępstw – profilowanie kryminalistyczne*⁵.

Mówiąc o dydaktyce kryminalistycznej, nie sposób pominąć problemu poziomów kształcenia specjalistów. W wielu krajach europejskich, zgodnie z postanowieniami Deklaracji Bolońskiej, szkoły wyższe prowadzą studia na trzech poziomach: licencjackim, magisterskim i doktoranckim. Oczywiście, na każdym poziomie studiów, w tym również na kierunkach z zakresu kryminalistyki, programy mają swoją specyfikę, która przejawia się w systemach poszczególnych krajów. W niektórych krajach jest to regulowane np. przez państwowe standardy, a poziom regulacji różni się – od ogólnych wymagań dotyczących treści po szczegółowe wyliczenie realizowanych przedmiotów, określenie ich tematyki oraz liczby godzin akademickich.

Jeśli chodzi o specyfikę dydaktyki kryminalistycznej, w literaturze pojawiają się propozycje dotyczące wspólnych standardów podstawowego kursu z zakresu kryminalistyki. Mówi się także o powiązanej z tym potrzebie równowagi i spójności pomiędzy wiedzą teoretyczną a umiejętnościami praktycznymi w kryminalistyce. Proponuje się, aby nauczanie oraz studiowanie kryminalistyki postrzegano jako proces ciągły, poczynając od studiów, poprzez specjalizację aż po szkolenia specjalistyczne, które powinny trwać przez całą aktywną karierę zawodową.

⁴ V.E. Kurapka, *Kriminalistikos dėstymo Lietuvos policijos akademijoje modelis*, [w:] *Policijos pareigūno profesinės, dorovinės bei psichologinės savybės ir jo ugdymas*, Tarptautinės mokslinės-metodinės konferencijos medžiaga, Vilnius 1994, s. 42-45; V.E. Kurapka, H. Malevski, *Nauczanie kryminalistyki w Litewskiej Akademii Policji*, „Policijny Biuletyn Szkoleniowy” 1996, nr 3-4, s. 80-82; V.E. Kurapka, H. Malevski, *Šiuolaikinė kriminalistikos studijų struktūra ir didaktika*, „Jurisprudencija” Vol. 22, 2001, nr 14, s. 144-153; J. Juškevičiūtė, V.E. Kurapka, H. Malevski, *A New Study Model of Criminalistics for the Law Enforcement Officers in Lithuania*, ed. E. Baccino, 16th Meeting of the International Association of Forensic Sciences, September 2-7 2002, Montpellier 2002, s. 55-59; V.E. Kurapka, H. Malevski, *Analysis of the Lithuanian Law Enforcement Officials' Level of Knowledge in Criminalistics*, 4th European Academy of Forensic Science Conference: Final Programme and Abstracts, Helsinki 2006, s. 244-245; H. Malevski, V.E. Kurapka, Ž. Navickienė, *Mykolo Romerio Universiteto studentų požiūris į kriminalistikos didaktikos aktualijas*, [w:] *Problemy Współczesnej Kryminalistyki*, red. E. Gruza, T. Tomaszewski, M. Goc, Warszawa 2018, s. 113-128.

⁵ *Kriminalistika. Taktika ir metodika*, red. V.E. Kurapka, S. Matulienė, Vilnius 2013.

Zdarzają się sugestie, wysuwane nawet na poziomie prac doktorskich, że kształcenie funkcjonariuszy postępowania przygotowawczego (śledczych), na przykład w zakresie techniki kryminalistycznej, powinno być ukierunkowane przede wszystkim na zdobycie umiejętności i wiedzy istotnych z punktu widzenia ich bezpośrednich funkcji określonych w przepisach prawa. Należy tu uwzględnić umiejętność poszukiwania, utrwalania i pobierania różnych śladów oraz przedmiotów podczas czynności śledczych, a także biegłość w posługiwaniu się technikami kryminalistycznymi stosowanymi do rejestracji przebiegu i wyników tych czynności. Ważne jest również umiejętne wstępne badanie śladów i dowodów rzeczowych metodami, które nie zmieniają ich stanu pierwotnego.

Interesującym aspektem dydaktyki kryminalistycznej, w zależności od uczelni, jest dostosowanie programu kryminalistyki do określonego zawodu, co wiąże się z różnorodnymi specjalizacjami programów studiów. Najczęściej spotykaną formą przekazywania wiedzy kryminalistycznej w uczelniach resortowych jest specjalizacja ukierunkowana na kształcenie funkcjonariuszy postępowania przygotowawczego (pracowników pionu śledczego lub dochodzeniowego) lub biegłych (specjalistów, techników) w dziedzinie kryminalistyki. Warto podkreślić, że w programach studiów prawniczych występują różne rozwiązania dotyczące przekazywania wiedzy kryminalistycznej. Mogą one obejmować zarówno obligatoryjny, jak i fakultatywny (do wyboru) podstawowy kurs z zakresu kryminalistyki, a także dodatkowe moduły specjalistyczne. Taka sytuacja występuje na Uniwersytecie Wileńskim, gdzie podstawowy kurs kryminalistyki jest wykładany dla studentów specjalizacji karno-prawnej, a ponadto oferowane są różne moduły fakultatywne, w tym dotyczące ekspertyzy sądowej. Analiza procesu dydaktycznego w Europie pokazuje, że coraz częściej na uniwersytetach, nie tylko na kierunkach prawniczych, prowadzone są różnorodne programy, moduły lub kursy z zakresu kryminalistyki. O szkoleniu kryminalistycznym funkcjonariuszy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości autorzy litewscy pisali niejednokrotnie w ostatnich latach⁶.

Jak już wspomniano, dydaktyka kryminalistyczna zawsze znajdowała się w kręgu zainteresowań litewskich naukowców. Od czasu odzyskania niepodległości oraz rozpoczęcia samodzielnego szkolenia funkcjonariuszy organów

⁶ V.E. Kurapka, H. Malewski, *Kompleksinė kriminalistikos mokymo ir kompetencijos tobulinimo teisėsaugos bei justicijos pareigūnams moslinė koncepcija ir jos realizavimo modeliai*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija : mokslas, studijos, praktika XV*, Kaunas 2019, s. 57-72; V.E. Kurapka, H. Malewski, S. Matulienė, *Kriminalistika Lietuvoje 1990–2020: nuo naujų paradigmų paieškos iki realizuotų mokslinių koncepcijų ir ateities įžvalgų*, „Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka”, t. 24, Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo akademija, Kaunas 2020, s. 256-291.

ścigania i wymiaru sprawiedliwości naukowcy z Litwy bardzo aktywnie działają na tym polu. Problem poziomów nauczania kryminalistyki i specjalizacji został przedstawiony w studium naukowym pt. *Naukowa koncepcja stosowania wiedzy specjalnej w badaniu przestępstw i mechanizm jej realizacji*⁷. Bardziej szczegółowa analiza dostępnych źródeł ujawniła wiele interesujących tematów w dydaktyce kryminalistycznej, w tym ciekawe formy studiów kryminalistycznych w różnych krajach, rosnące zainteresowanie tą dziedziną oraz tendencję wzrostową w dostępności studiów kryminalistycznych na uczelniach zagranicznych. Na ten temat został napisany specjalny rozdział w anglojęzycznym podręczniku kryminalistyki wydanym we współpracy z naukowcami ukraińskimi⁸.

Potrzeba innowacyjnych zmian w zwalczaniu przestępczości oraz ewidentna konieczność rewizji utrwalonych naukowych paradygmatów kryminalistyki nie mogły nie znaleźć odzwierciedlenia w dydaktyce kryminalistycznej. Praktyka oczekuje i wymaga od przedstawicieli środowisk akademickich nie tylko nowego podejścia do treści i form kształcenia prawniczego, ale także dialogu ze studentami, którzy z biernych konsumentów wiedzy przekształcają się w aktywnych uczestników procesu kształcenia, aby w przyszłości stać się inicjatorami i realizatorami innowacji. Autorzy niniejszego rozdziału monografii, mimo że od kilkudziesięciu lat zajmują się naukową problematyką dydaktyki kryminalistycznej, stale poszukują nowych form i metod dydaktycznych, które umożliwiłyby najbardziej efektywne zastosowanie osiągnięć kryminalistyki w praktycznej działalności instytucji ochrony porządku publicznego, organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Przykładem tego jest nowy program (specjalizacja) studiów prawo i kryminalistyka, który od 2020 r. jest prowadzony na Uniwersytecie Michała Romera. W ramach przygotowania tego programu studiów licencjackich przeprowadzono rozmowy z przedstawicielami Ministerstwa Edukacji, Nauki i Sportu Litwy, wysłuchano zaleceń Krajowej Administracji Sądownictwa dotyczących potrzeby wzmocnienia nauczania kryminalistyki i ekspertologii sądowej na litewskich uczelniach. Po uruchomieniu studiów regularnie przeprowadzane są badania ankietowe wśród studentów⁹. Celem ankietowania jest nie tylko zbadanie motywacji studentów co do wyboru tego programu, ich stosunku do procesu studiowania oraz oczekiwań dotyczących przyszłego zawodu, ale także niezwłoczne doskonalenie procesu kształcenia, które odbywa się w trybie bieżącym. Ankietowanie jest przeprowadzane podczas przyjęcia

⁷ *Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrimo mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas*, Mokslo studija, Vilnius 2012, s. 178-183.

⁸ Więcej zob.: *Textbook of Criminalistics*, Vol. 1: *General Theory*, s. 416-451.

⁹ Więcej o tym programie zob. w następnym podrozdziale.

na studia oraz po każdym roku, w celu znalezienia rozwiązań pozwalających na odpowiednie skorygowanie niektórych elementów i procesów w trakcie studiów. Oczywiście ważne jest zarówno dzielenie się doświadczeniami w zakresie dydaktyki kryminalistycznej, jak i implementowanie dobrych praktyk, które sprawdziły się w innych krajach¹⁰. O pierwszej grupie absolwentów tego kierunku studiów licencjackich (koniec 2023 r.) otrzymaliśmy już bardzo pozytywne opinie od przedstawicieli komisariatów policji i są już prowadzone dalsze wywiady z pracodawcami.

Z uwagą śledzimy również procesy zachodzące w dydaktyce kryminalistycznej u naszych najbliższych sąsiadów. Mając na uwadze potrzebę utworzenia nowego kierunku studiów magisterskich dla studentów studiów licencjackich na kierunku prawo i kryminalistyka, grupa naukowców, na czele z dziekanem Akademii Bezpieczeństwa Publicznego, jesienią 2022 r. odwiedziła Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, aby zapoznać się z podstawowymi celami i założeniami programowymi interdyscyplinarnych studiów magisterskich.

Niestety, na Litwie brakuje wyspecjalizowanej instytucji naukowej w dziedzinie kryminalistyki, która mogłaby pełnić funkcję generatora idei naukowych, także w zakresie dydaktyki kryminalistycznej, oraz koordynatora środków i działań polityki kryminalistycznej.

Należy zaznaczyć, że rozpoczęto ciekawą i niezbędną debatę naukową dotyczącą strategii polityki kryminalistycznej, której istotnym elementem jest dydaktyka kryminalistyczna. Nie ulega wątpliwości, że konieczne jest zbadanie i ocena efektywności litewskiego systemu instytucji kryminalistycznych i eksperckich (np. laboratoriów), opracowanie propozycji harmonizacji ich zarządzania, prognozowanie i modelowanie rozwoju tego systemu, zapewnienie spójności celów strategicznych Litwy w kontekście nowej regulacji prawnej Unii Europejskiej, a także stworzenie modelu edukacji kryminalistycznej dla litewskiego środowiska prawniczego¹¹, bez którego realizacja celów strategicznych może okazać się utrudniona.

¹⁰ Г. Малевски, *В поисках собственной модели обучения – метаморфозы криминалистической дидактики в Литве*, [w:] *Модели преподавания криминалистики: история и современность*, red. Н.П. Яблоков, В.Ю. Шепитько, Сборник научных трудов, Апостиль, Харьков 2014, s. 21-63.

¹¹ R. Ackermann et al., *Schaffung eines einheitlichen europäischen kriminalistischen Raumes*, „Kriminalistik. Zeitschrift für die gesamte kriminalistische Wissenschaft und Praxis”, Kriminalistik Verl., Vol. 74, 2020, Nr. 6, s. 355-363; V. Shepitko, H. Malewski, V.E. Kurarka, *Криміналістична дидактика в контексті руху до єдиного європейського криміналістичного простору: погляди студентів Литви та України*, „Вісник Національної академії правових наук України”, «Право», Харків 2022, t. 29, nr 4, s. 129-146;

Jakie zatem osiągnięcia w dziedzinie szeroko rozumianej dydaktyki kryminalistycznej udało się wypracować badaczom litewskim, co może być oferowane innym krajom? I jak Litwa może dalej przyczyniać się do tworzenia wspólnego obszaru kryminalistycznego w Europie? Należy zacząć od cyklu kongresów (konferencji) organizowanych przez Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne pod nazwą „Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, studia, praktyka”, które nie tylko stały się platformą do prezentacji wyników badań oraz umożliwiły dyskusję nad problemami naukowymi, praktycznymi i dydaktycznymi w gronie przedstawicieli różnych szkół kryminalistyki, ale także stworzyły swoistą „dydaktyczną wartość dodaną” poprzez kontakty nawiązane podczas tych konferencji. Przegląd sprawozdań z kongresów Litewskiego Towarzystwa Kryminalistycznego z ostatnich dwóch dekad oraz opartych na nich artykułów naukowych dotyczących problemów dydaktyki kryminalistycznej ma już ustaloną wartość, ponieważ pokazuje miejsce i znaczenie dydaktyki w triadzie kryminalistycznej „nauka – dydaktyka – praktyka”. Zagadnienia dotyczące dydaktyki akademickiej były wielokrotnie poruszane na kongresach przez przedstawicieli litewskiej kryminalistyki, a swoimi spostrzeżeniami na temat niektórych aspektów dydaktycznych dzielili się również badacze z różnych krajów, świadomi, że bez rzetelnej „transmisji” (pełnionej przez szeroko rozumianą dydaktykę) między nauką a praktyką kryminalistyczną niemożliwe jest skuteczne wdrażanie osiągnięć naukowo-technicznych w zakresie zwalczania i zapobiegania przestępczości. Istotnym celem jest utrzymanie dydaktyki akademickiej jako jednego z istotnych elementów triady kryminalistycznej w centrum zainteresowania kongresów organizowanych przez Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne¹².

Różne procesy integracyjne i dezintegracyjne (globalizacja, wchodzenie do struktur ponadnarodowych, pandemie i konflikty zbrojne itd.) wpływają również na dydaktykę kryminalistyczną. W czasie pandemii COVID-19, 28 maja 2021 r. z inicjatywy Ukraińskiego Kongresu Kryminalistycznego, wspólnie z Litewskim Towarzystwem Kryminalistycznym, zorganizowano międzynarodową konferencję naukową online, której celem było omówienie zagadnień dydaktyki kryminalistycznej w tych trudnych okolicznościach. W konferencji wzięli udział naukowcy z Ukrainy, Litwy, Austrii, Szwajcarii, Polski, Niemiec, Słowacji

V.E. Kurapka, Ž. Navickienė, I. Tamelė, *Pagrindinių kriminalistinės politikos sąvokų klausimu – harmonizavimo vektorius*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XVIII*, Vilnius 2022, s. 15–19.

¹² H. Malewski, V.E. Kurapka, I. Tamelė, *Lietuvos kriminalistų draugijos kongresų apžvalga – akademinė didaktika*, [w:] *17. medzinárodný kongres „Kriminalistika a forenzná veda: veda, vzdelávanie, prax*, 16–17 September 2021, red. Š. Zachar, J. Meteňko, M. Meteňková, Bratislava 2021, s. 199–220.

i Słowenii. Kolejna taka konferencja została przeprowadzona w maju 2023 r., w której również uczestniczyli z referatami przedstawiciele ośmiu krajów. Słuchaczami tych konferencji byli nie tylko naukowcy, ale także studenci. Widać spory potencjał w organizacji międzynarodowych studenckich konferencji w formie online, w ramach których można by poruszać zagadnienia związane z dydaktyką kryminalistyczną.

Wśród innowacyjnych metod dydaktycznych należy wymienić wykłady zagranicznych naukowców, które znacząco urozmaicają proces kształcenia. Na przykład pod koniec 2020 r. profesor Valery Shepitko z Narodowego Uniwersytetu Prawnego im. Jarosława Mądrego w Charkowie przeprowadził w trybie zdalnym serię wykładów dla studentów Uniwersytetu Michała Romera¹³. To doskonały przykład tego, jak w przypadku przedmiotu takiego jak kryminalistyka, który pozornie nie nadaje się do nauczania w trybie online, kreatywne podejście do poszukiwania nowych sposobów organizacji zajęć, wykraczające poza ramy krajowe, może pomóc w pokonywaniu trudności związanych z nauką zdalną. Profesor V. Shepitko prowadził swoje wykłady z doskonale wyposażonych uniwersyteckich poligonów i muzeum kryminalistyki w Charkowie. Innym pozytywnym przykładem, w szerszym kontekście międzynarodowym, jest również możliwość zrekompensowania braku doświadczonych pedagogów kryminalistyki w niektórych krajach, co z kolei umożliwia studentom zapoznanie się z osiągnięciami i potencjałem naukowym w innych państwach.

Jednym z najważniejszych zadań w zbliżaniu różnych szkół kryminalistyki jest publikacja podręczników kryminalistyki opracowanych przez międzynarodowe zespoły autorów. Z inicjatywy badaczy ukraińskich i litewskich podjęto decyzję o stworzeniu trzutomowego podręcznika kryminalistyki w języku angielskim. Celem tego podręcznika było nie tylko zapoznanie przedstawicieli innych krajów z paradygmatami kryminalistyki wschodnioeuropejskiej, ale także dostarczenie wysokiej jakości źródła wiedzy kryminalistycznej studentom z krajów Europy Zachodniej, którzy przyjeżdżają w ramach programu wymiany studenckiej Erasmus i którzy coraz częściej wybierają kryminalistykę jako jeden z przedmiotów podstawowych. Do zespołu opracowującego ten podręcznik zaproszono również przedstawicieli innych krajów. Pierwszy tom tego podręcznika został wydany w 2016 r.¹⁴, a drugi w 2023 r.¹⁵ Obecnie prowadzone są prace

¹³ Na podstawie tych wykładów został opracowany skrypt w języku angielskim. Zob. V. Shepitko, *Introduction to Criminalistics*, Kharkiv 2021.

¹⁴ *Textbook of Criminalistics*, Vol. 1: *General Theory*.

¹⁵ *Textbook of Criminalistics*, Vol. 2: *Criminalistic Technique and Tactics*, ed. H. Malevski, V. Shepitko, Kharkiv 2023.

przygotowawcze nad trzecim tomem, w tym formowany jest zespół autorski. Uważamy, że ta dobra praktyka powinna być szeroko propagowana. Widzimy także możliwości rozwoju publikacji metodycznych i edukacyjnych na różnych poziomach, dotyczących poszczególnych zagadnień kryminalistycznych. Ważne są również wspólne artykuły badaczy z kilku krajów, gdyż problematyka dydaktyczna w kryminalistyce zajmuje znaczące miejsce w tej dziedzinie.

Ważnym kierunkiem są wspólne międzynarodowe projekty badawcze, które nie są jeszcze w pełni wykorzystywane. Warto wspomnieć, że przedstawiciele Litwy i Ukrainy przygotowali projekt badawczy w litewsko-ukraińskim konkursie na rok 2021, który, wśród strategicznych zagadnień reformy instytucji kryminalistycznych, przewidywał również analizę kwestii szkoleń biegłych i specjalistów. Chociaż wniosek został pozytywnie oceniony, ze względu na ograniczoną liczbę finansowanych projektów, nie został zrealizowany. W 2023 r. ponownie złożono wniosek z nowym wspólnym projektem, jednak również tym razem nie udało się znaleźć wśród zwycięzców. Tego typu projektów powinno być więcej, aby rzeczywiście stworzyć wspólny europejski obszar kryminalistyczny, o czym mówi się od wielu lat.

Kolejnym, jeśli nie ważniejszym, celem tego rozdziału monografii była potrzeba zaprezentowania, na podstawie przeprowadzonych prac analitycznych, pewnych spostrzeżeń na temat pojawiających się trendów w kryminalistyce, zarówno w kontekście krajowym, jak i międzynarodowym, oraz przedstawienie sugestii dotyczących sposobu rozwiązania powstałych problemów. Należy odpowiedzieć na kilka istotnych pytań: czy obecny system nauczania kryminalistyki na Litwie i w innych krajach jest zadowalający, a co ważniejsze, czy spełnia oczekiwania osób pracujących w organach ścigania i wymiaru sprawiedliwości i czy jest wystarczający dla każdego obywatela? Jednym z najważniejszych celów działalności organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości jest zapewnienie bezpieczeństwa publicznego, co nie jest możliwe bez skutecznego wykorzystania zaleceń, metod i narzędzi kryminalistyki oraz ekspertologii sądowej. Nie można ograniczać się tylko do bieżących problemów, ale należy również myśleć o przyszłości. Istnieje nadzieja, że dydaktyka kryminalistyczna stanie się jednym z głównych celów Europejskiej Federacji Narodowych Stowarzyszeń Kryminalistycznych, a w jej planowanej strukturze powinna znaleźć się również komórka zajmująca się problemami kształcenia funkcjonariuszy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

8.2. Kryminalistyka na studiach uniwersyteckich

Niejednokrotnie pisano o nauczaniu kryminalistyki na studiach uniwersyteckich na Litwie. Ta problematyka stała się szczególnie ważna po odzyskaniu niepodległości, gdyż pojawiła się konieczność kształcenia funkcjonariuszy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w nowych warunkach. W obliczu tych zmian poszukiwano nowej filozofii kształcenia, która byłaby zgodna z nowymi realiami, jak również obecnie, gdy staramy się współtworzyć wspólny europejski obszar kryminalistyki¹⁶. Od lat podkreśla się, że niedocenywanie kryminalistyki jako dyscypliny dydaktycznej na uniwersyteckich studiach prawniczych nie tylko nie sprzyja, a wręcz utrudnia zdobycie odpowiedniej wiedzy fachowej, niezbędnej dla działalności prawników różnych specjalizacji¹⁷.

Analizując rozwój litewskiej kryminalistyki i jej dydaktyki w pierwszej dekadzie po odzyskaniu niepodległości, można stwierdzić, że kluczowym czynnikiem w tym okresie było utworzenie 28 kwietnia 1990 r. Litewskiej Akademii Policji z silną katedrą kryminalistyki, w której zgromadzono najwybitniejszych wówczas specjalistów tej dziedziny nauki na Liwie. Należy podkreślić, że Litewska Akademia Policji była wyjątkową policyjną szkołą wyższą o statusie uniwersyteckim, niespotykanym w ówczesnej Europie, co pozwoliło na bardziej jakościowe i szybsze rozwiązanie kwestii organizacji studiów i badań naukowych, a także umożliwiło wykorzystanie nawiązanych kontaktów współpracy międzyuczelnianej. Te kontakty nie były zawierane w celu uzyskania pomocy materialnej czy technicznej, ale koncentrowały się na poznaniu nowoczesnej europejskiej filozofii szkolenia funkcjonariuszy. Z drugiej strony pozwalały Akademii wykazać się zdolnością do dynamicznego rozwoju i budowania wiarygodnych relacji partnerskich. W tamtym dziesięcioleciu zostały nawiązane robocze kontakty z Wyższą Szkołą Zarządzania Policji w Münster, uniwersytetami we Wrocławiu, Amsterdamie, Utrechcie, Giessen, Warszawie i innych miastach, a także z Wyższą Szkołą Nauk Administracyjnych w Speyer, Wyższą Szkołą Policji w Szczytnie czy Akademią Korpusu Policyjnego w Bratysławie.

¹⁶ V. Justickis, V.E. Kurapka, H. Malevski, *Ausbildung der Beamten an der Rechtsuniversitaet Lithauen gemaess den Grundsuetzen der Bologna-Deklaration*, [w:] *Die Umsetzung des Gemeinschaftsrechts im innerstaatlichen Recht*, Hrsg. H. von Köck, Linz 2005, s. 245-250; V.E. Kurapka, H. Malewski, *Po dvidešimties metų... Straipsnio „Kriminalistikos mokslas vykdančios teisės reformą Lietuvoje“ pėdsakais*, „Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka“, t. 27, Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo akademija, Kaunas 2021, s. 77-90.

¹⁷ E. Kurapka, H. Malevski, *Kriminalistiklehre an Universitäten – Notwendigkeit, Realität oder Problem?* „Kriminalistik. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis“ 2005, nr 1, s. 47-50.

Wybrano słuszny kierunek rozwoju Akademii – przekształcenie jej w renomowany uniwersytet nauk społecznych poprzez kształcenie i prowadzenie badań naukowych. Wymagało to przede wszystkim uzyskania *de iure* uprawnień do powadzenia studiów doktoranckich z dziedziny prawa oraz *de facto* kadry dydaktycznej o wysokich kwalifikacjach naukowych. Cel ten został osiągnięty.

Dyskutowany w latach 1990-1995 i wdrażany już wtedy model nauczania kryminalistyki w Litewskiej Akademii Policji (której wyjątkowość w Europie wynikała z nadania jej statusu uniwersyteckiego na mocy uchwały Sejmu Republiki Litewskiej) można dziś określić jako model ewoluujący, zorientowany na wykorzystywanie osiągnięć techniki kryminalistycznej i nowoczesnych technologii nauczania. Ten model szkolenia był ukierunkowany nie tylko na poznanie i opanowanie określonych metod i sposobów praktycznej działalności funkcjonariuszy policji i innych zawodów prawnych, ale także na wdrażanie innowacyjnych metod nauczania, rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia oraz kształtowanie niezbędnych dla funkcjonariusza kompetencji. Program Akademii przewidywał nauczanie kryminalistyki na trzech poziomach.

Poziom pierwszy (pierwszy rok studiów, po którym studenci mogli rozpocząć pracę w policji lub innych instytucjach ochrony porządku publicznego na stanowiskach korpusu szeregowych lub podoficerów) obejmował kurs podstaw kryminalistyki. Program tego poziomu przewidywał takie podstawowe tematy, jak: wprowadzenie do kryminalistyki, podstawy techniki kryminalistycznej i operacyjnej, a także wiedzę i praktyczne umiejętności niezbędne dla funkcjonariusza na miejscu zdarzenia (szkolenie dotyczyło nie tylko zabezpieczenia miejsca zdarzenia i dowodów rzeczowych, ale także, w razie potrzeby, poszukiwanie i utrwalanie śladów osób, narzędzi włamania, pojazdów czy broni palnej). Studenci zapoznawali się również z podstawowymi metodami badania sfałszowanych dokumentów i ich cechami, a także metodami opracowywania portretów pamięciowych. Podstawową formą zajęć były ćwiczenia.

Na drugim poziomie kształcenia wyższego – licencjackim lub zawodowym, kryminalistyka (kurs podstawowy) była wykładana przez trzy semestry dla studentów wszystkich programów i specjalizacji. Na tym etapie omawiano ogólne problemy teorii kryminalistyki, przedstawiano jej zarys historyczny, a także wiele uwagi poświęcano utrwalaniu umiejętności posługiwania się określonymi metodami techniki kryminalistycznej. Prezentowano również możliwości współczesnych badań laboratoryjnych, a znaczną część czasu przeznaczano na omawianie problemów taktyki kryminalistycznej, podstaw metodyki kryminalistycznej w kontekście zmian w procedurze karnej i prawie karnym oraz specyfiki pracy śledczego. Zajęcia były prowadzone w formie wykładów, ćwiczeń oraz zajęć laboratoryjnych, podczas których studenci wykonywali poszczególne czynności

taktyczne i dokumentowali ich wyniki. Dodatkowo studenci zobowiązani byli do wykonania szeregu prac praktycznych z zakresu techniki kryminalistycznej, które następnie przedstawiali w formie specjalnego zeszytu (ćwiczeniówki z techniki kryminalistycznej). Na tym poziomie prowadzono również kurs medycyny sądowej, który stanowił uzupełnienie studiów kryminalistycznych.

Na trzecim poziomie (magisterskim) kurs podstawowy z zakresu kryminalistyki również był wykładany dla studentów wszystkich specjalności i specjalizacji. Skupiał się on głównie na problemach badania (prowadzenia czynności dochodzeniowo-śledczych) poszczególnych rodzajów przestępstw. Główną formą przedmiotu były wykłady, ćwiczenia i zajęcia laboratoryjne, a duży nacisk kładziono na krytyczną analizę konkretnych spraw karnych. Na tym etapie dla studentów prowadzone były także specjalistyczne przedmioty: ekspertyza sądowa, wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledztwa, ekspertyza ekonomiczna. Łącznie na przedmioty kryminalistyczne przewidziano 348 godzin akademickich.

Porównując ten model nauczania kryminalistyki z modelami szkolenia funkcjonariuszy organów ścigania w szkołach policyjnych krajów Europy Zachodniej, można zauważyć pewne podobieństwa: kilkupoziomowy model studiów, liczba godzin akademickich, tematyka i układ tematów na poszczególnych poziomach oraz charakterystyka kwalifikacyjna absolwentów. Pomimo pewnych obiektywnych rozbieżności w treściach i formach przekazywania wiedzy, które wynikają z odmiennego rozumienia kryminalistyki, różnic w prawie karnym procesowym, zróżnicowania w istniejących strukturach organów ścigania oraz funkcjonującego systemu i utrwalonej praktyki dydaktycznej, można stwierdzić, że model nauczania kryminalistyki w Litewskiej Akademii Policji był zbliżony do modeli krajów zachodnich, nastawionych na kształcenie wysoko wykwalifikowanych funkcjonariuszy organów ścigania. Oczywiście, model ten był nieustannie doskonalony, a jedną z jego form było dodanie czwartego poziomu – studiów doktoranckich.

Większość naukowców zajmujących się kryminalistyką, a zwłaszcza jej teorią, metodologią i dydaktyką, zwraca uwagę, że nauczanie kryminalistyki i jej miejsce w kształceniu prawników jest zadaniem nie tylko wymagającym stałej aktualizacji jej treści, ale również wdrażania nowych metod edukacyjnych. Przede wszystkim należy stwierdzić, że istnieją różnice między kryminalistyką jako nauką a kryminalistyką jako przedmiotem studiów. Przedmiotem kryminalistyki jako dyscypliny naukowej jest zdobywanie nowej wiedzy oraz jej weryfikacja, które są osiągane dzięki badaniom naukowym. W nauce kryminalistycznej, podobnie jak w innych naukach, istnieje szerokie pole do dyskusji i wiele kwestii problemowych, które wciąż czekają na rozwiązanie, czego w studiach

kryminalistycznych jest znacznie mniej. Celem dydaktyki kryminalistycznej jest przekazanie określonej wiedzy i umiejętności, które będą pomocne w przyszłym zawodzie, a nie realizacja badań naukowych. Istnieje zatem różnica między systemem kryminalistyki jako nauki a kryminalistyki jako dyscypliny dydaktycznej. Kurs kryminalistyki jako przedmiot studiów obejmuje nie tylko treść merytoryczną współczesnej kryminalistyki, ale także jej historię, osiągnięcia wybitnych naukowców, tendencje w naukowej myśli kryminalistycznej, system instytucji i stowarzyszeń międzynarodowych, a ostatnio także coraz więcej uwagi poświęca się współpracy międzynarodowej jako ważnemu czynnikowi wpływającemu na jej rozwój, czego brakowało i nadal brakuje w większości podręczników. Na przykład podręczniki rosyjskie poświęcają bardzo mało miejsca kryminalistyce zachodnioeuropejskiej i amerykańskiej, natomiast podręczniki z Ameryki i wielu zachodnioeuropejskich krajów niemal zupełnie pomijają temat kryminalistyki rosyjskiej i wschodnioeuropejskiej.

Jedną z najbardziej znanych jest wschodnioeuropejska szkoła kryminalistyki, która wywarła istotny wpływ, zwłaszcza w ostatnim czasie, na myśl naukową nie tylko w Europie Środkowej i Wschodniej, w tym na Litwie, ale także na Zachodzie. We wschodnioeuropejskiej szkole system kryminalistyki tradycyjnie tworzą: teoria i metodologia kryminalistyki, technika kryminalistyczna, taktyka kryminalistyczna oraz metodyka kryminalistyczna. Charakteryzuje się ona wysokim poziomem teorii kryminalistycznej i spójnym systemem. Nauczanie kryminalistyki jest obowiązkowe na uczelniach kształcących prawników. Już Hans Gross pisał, że „Praca sędziego śledczego nie jest sztuką, jest to szereg oddzielnych działań i przedsięwzięć, które trzeba znać, i dlatego wcześniej należy się ich nauczyć, a dla nauki potrzebna jest szkoła”¹⁸.

Ponad 20 lat temu, gdy pojawiła się możliwość włączenia się w międzynarodową debatę naukową na temat nauczania kryminalistyki w szkołach wyższych, zarówno na łamach prestiżowego czasopisma poświęconego nauce i praktyce kryminalistycznej „Kriminalistik”, jak i na różnych forach naukowych w Niemczech, Polsce, Francji, Finlandii, Turcji i innych krajach, wskazywano na niebezpieczeństwa wynikające z braku kryminalistyki w uniwersyteckich programach studiów prawniczych oraz na potencjalne negatywne konsekwencje tego faktu dla kwalifikacji i kompetencji prawników¹⁹. Zwalczanie przestępczości

¹⁸ H. Gross, *Podręcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki*, oprac. i przeł. J. Kasprzak, Warszawa 2021, s. 59.

¹⁹ E. Kurapka, H. Malevski, *Kriminalistiklehre an Universitäten – Notwendigkeit, Realität oder Problem?*, „Kriminalistik. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis” 2005, nr 1, s. 47–50.

oraz prewencja przestępstw wymagają przeprowadzania kompleksowych reform w szeroko rozumianym systemie ochrony porządku publicznego, w tym kształcenia specjalistów, którzy będą mogli nie tylko stosować wypracowane metodyki, metody i narzędzia, ale także samodzielnie analizować i twórczo wykorzystywać dorobek innych nauk w badaniu przestępstw oraz tworzyć oryginalne prace badawcze z zakresu kryminalistyki²⁰.

Kryminalistyka i ekspertologia sądowa mają charakter multidyscyplinarny, obejmujący wiele dziedzin wiedzy naukowej, kierunków i specjalności. Z tego względu czas przeznaczony w planach studiów jest zdecydowanie niewystarczający na ich poważniejsze zgłębienie, co wymaga, przynajmniej dla niektórych specjalizacji, znaczącego zwiększania godzin na ich studiowanie. Studia prawnicze są obecnie nastawione na kształcenie wykwalifikowanych, myślących specjalistów, zdolnych do samodzielnego działania po ukończeniu studiów. Nauczanie kryminalistyki według starych schematów, które nie odzwierciedlają dorobku naukowo-technicznego, nowych technologii i potrzeb nowej praktyki, jest niemożliwe. Tak więc nauczanie kryminalistyki musi być coraz bardziej rozbudowywane, formy studiów i dokształcania muszą być zróżnicowane, metodyka nauczania powinna stawać się coraz bardziej nowoczesna, z uwzględnieniem konieczności wdrażania najnowocześniejszych technologii, a chętni do studiowania na tych kierunkach muszą mieć szerokie możliwości wyboru.

Chociaż kryminalistyka, podobnie jak 20 lat temu, nadal nie ma priorytetowego miejsca na uniwersytetach krajów Europy Zachodniej²¹, coraz częściej podejmowane są próby włączenia jej do programów nauczania. Na niektórych uniwersytetach w Niemczech, Austrii i Szwajcarii działają instytuty kryminalistyki, jednak faktem jest, że na wielu uniwersyteckich wydziałach prawa kryminalistyka nadal nie jest osobno wykładana jako przedmiot obowiązkowy. Jest to postrzegane przez wielu prawników w tych krajach jako regres, a kwestia potrzeby wprowadzenia do programów studiów prawniczych nauczania o poszukiwaniu, utrwalaniu, badaniu i ocenie dowodów naukowych jest coraz częściej podnoszona²². Podjęte w przeszłości niefortunne i krótkowzroczne działania zmierzające do wyeliminowania kryminalistyki z uniwersytetów

²⁰ Idem, *Kriminalistikos mokslas vykđant teisės reformą Lietuvoje*, „Jurisprudencija” Vol. 18, 2000.

²¹ Ch. Keller, *Die Kriminalistik im System der Kriminalwissenschaften, Begriff, eigenständiger „Wissenschaftscharakter“, Einflüsse auf das Ermittlungs- und Hauptverfahren und epistemologisches Entwicklungspotenzial der Disziplin?*, [on-line:] <https://ksv-polizeipraxis.de/die-kriminalistik-im-system-der-kriminalwissenschaften/> – 11 II 2024.

²² Cz. Grzeszyk, *Etiologia i symptomatologia zagrożeń przestępczością w Polsce*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 3, 2000.

doprowadziły do sytuacji, w której studenci z krajów Europy Zachodniej z chęcią wybierają dyscypliny specjalistyczne z zakresu kryminalistyki na uniwersytetach wschodnioeuropejskich w ramach międzynarodowych programów wymiany studentów, a pedagodzy poszerzają tam swoje kwalifikacje i uzyskują tytuły naukowe z zakresu kryminalistyki.

Należy podkreślić, że samo pojęcie i zakres kryminalistyki różnią się w zależności od kraju. Na przykład ekspertyza sądowa wraz z innymi badaniami kryminalistycznymi bywa włączana w ramy kryminologii jako subdyscyplina, w której, w zarysie, omawiane są różne kwestie, począwszy od medycyny sądowej, poprzez archeologię sądową aż po lingwistykę sądową. W niektórych przypadkach kryminalistyka i ekspertyza sądowa (*forensic science*) są używane zamiennie, a czasami jedno jest uznawane za podzbiór drugiego.

W rzeczywistości studia uniwersyteckie na początku XXI w. nie przypominają tych z XIX, a nawet z połowy XX w., ponieważ współczesne uczelnie muszą odpowiadać na potrzeby szybko zmieniających się realiów życia. Jak ten problem jest obecnie rozwiązywany? Co litewskie uczelnie oferują studentowi lub funkcjonariuszowi organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości łączącemu studia z praktyką?

Zacznijmy od możliwości litewskich uniwersytetów do odgrywania bardziej aktywnej roli w szkoleniu funkcjonariuszy i rozwijaniu ich kompetencji. O tym, że pole do popisu jest duże, świadczy następujący przykład: na Litwie funkcję koordynacyjną w zakresie ekspertyz sądowych powierzono Radzie Koordynacyjnej Biegłych Sądowych przy Ministerstwie Sprawiedliwości (zwanej dalej Radą), która zwróciła uwagę na problem szkolenia biegłych oraz zaproponowała uczelniom dialog w tym zakresie. Rada, w ramach realizacji Planu działań na rzecz sprawnej organizacji ekspertyz sądowych „Zapewnienie terminowego i jakościowego wykonywania badań eksperckich w instytucjach wykonujących ekspertyzy sądowe”, zatwierdzonego Protokołem Rady nr KTP-13 z dnia 18 maja 2016 r., realizowała w 2016 r. zadanie nr 2 „Ocena procedur szkolenia, podnoszenia kwalifikacji i przekwalifikowania biegłych sądowych”. 1 czerwca 2016 r. pismem nr KT-S-23 (16) zwróciła się do litewskich uczelni o przedstawienie opinii na temat możliwości pełnego lub częściowego szkolenia ekspertów kryminalistyki w szkołach wyższych. Jakiej odpowiedzi udzieliły uczelnie?

Wydział Prawa Uniwersytetu Wileńskiego poinformował pismem nr S-168-(2201.2.09) z dnia 17 czerwca 2016 r., że jest w stanie opracować program kwalifikacyjny w zakresie niezbędnej wiedzy prawniczej, spełniający wymagania Ministra Sprawiedliwości dla osób ubiegających się o tytuł biegłego sądowego, a także prowadzić szkolenia w ramach tego programu.

Wileński Uniwersytet Techniczny im. Giedymina pismem nr 12-10.22-8493 z dnia 22 czerwca 2016 r. poinformował, że uczelnia nie dysponuje wystarczającym potencjałem naukowym i zawodowym ani środkami na opracowanie programów studiów, które przygotowywałyby biegłych z zakresu szeroko rozumianej kryminalistyki.

Uniwersytet Techniczny w Kownie w piśmie nr DV10-557-1 z dnia 22 czerwca 2016 r. wskazał, że biorąc pod uwagę fakt, iż badania kryminalistyczne wymagają specjalistów z różnych dziedzin, takich jak informatyka, technologia materiałów, inżynieria lądowa, inżynieria wodna, inżynieria transportu lądowego, chemia itp., którzy jednocześnie posiadają wiedzę z zakresu prawa, uczelnia mogłaby przy wsparciu środków celowych opracować odpowiednie moduły z zakresu prawa dla programów studiów na innych kierunkach, tak aby studenci tych programów mogli przygotować się do egzaminu na biegłego sądowego w dziedzinie kryminalistyki.

Wydział Prawa Uniwersytetu Michała Romera pismem nr 24T(11.21-20401)-187 z dnia 22 czerwca 2016 r. poinformował, że wraz z instytucjami eksperckimi uczelnia będzie mogła opracować programy szkoleniowe dla biegłych sądowych w takich dziedzinach, jak traseologia, daktyloskopia, badanie miejsca zdarzenia, broni palnej oraz, w razie potrzeby, także w innych obszarach. Ponadto uczelnia wyraziła gotowość do samodzielnego prowadzenia szkoleń dla osób aspirujących do tytułu biegłego sądowego, obejmujących pełny program wiedzy prawnej. W komisjach kwalifikacyjnych mogliby także uczestniczyć nauczyciele akademicki uczelni.

Uniwersytet Medyczny w Kownie pismem nr DVT2-1090 z dnia 23 czerwca 2016 r. stwierdził, że ponieważ eksperci medycyny sądowej są szkoleni przez instytucje eksperckie, uczelnia nie dysponuje specjalistami tej dziedziny w pełnym zakresie, a ci, którzy są zatrudnieni, pełnią jedynie ograniczone funkcje dydaktyczne. Niemniej jednak, w przypadku zmiany ram prawnych dotyczących szkolenia i kwalifikacji biegłych sądowych, uczelnia rozważyłaby możliwość prowadzenia programów studiów lub kursów doszkalających z zakresu medycznych czynności ekspertyzy sądowej.

Niestety, projekt ten oraz próba analizy możliwości uczelni wyższych w zakresie szkolenia biegłych nie zostały rozwinięte poza wstępne dyskusje. Warto zaznaczyć, że wspomniany projekt nie doczekał się kontynuacji w ramach działalności Rady Koordynacyjnej Biegłych Sądowych, chociaż jej deklarowanym celem jest opracowywanie strategii rozwoju instytucji ekspertyzy sądowej, w tym także w zakresie kształcenia biegłych.

Warto zaznaczyć, że w latach 2005-2008 na Uniwersytecie Michała Romera w ramach programu Erasmus+ był realizowany projekt dotyczący studiów

magisterskich kryminalistyka i ekspertyza sądowa²³, który jednak nie był kontynuowany w kolejnych latach z powodu likwidacji katedry kryminalistyki. Z biegiem czasu dostrzeżono błędność tej decyzji, co doprowadziło do ożywienia w obszarze edukacji kryminalistycznej w środowisku prawniczym od 2015 r. Od 2016 r. kryminalistyka na drugim roku studiów licencjackich na kierunku prawo na Uniwersytecie Michała Romera ponownie stała się przedmiotem obowiązkowym, a nie fakultatywnym. Na zajęcia z kryminalistyki zostały przeznaczone 3 punkty ECTS, co odpowiada 81 godzinom, podzielonym w następujący sposób: 34 godziny kontaktowe, z czego 16 godzin przypada na wykłady, a 18 godzin na ćwiczenia i zajęcia laboratoryjne; 47 godzin przeznaczonych jest na samodzielną pracę studentów. Z 34 godzin kontaktowych 20 godzin poświęconych jest zajęciom z techniki kryminalistycznej, podczas których studenci zapoznają się z możliwością wykorzystania wiadomości specjalnych w dochodzeniu przestępstw.

Celem tego przedmiotu jest zdobycie zawodowych kompetencji z zakresu kryminalistyki, niezbędnych dla funkcjonariuszy organów ścigania. W ramach zajęć kładzie się nacisk na rozwijanie u studentów umiejętności pracy w grupach, samodzielnego studiowania najnowszych osiągnięć różnych nauk, które mogą znaleźć zastosowanie w badaniu przestępstw, a także rozwijanie analityczno-krytycznego myślenia w zakresie właściwego doboru metod i rekomendacji metodycznych stosowanych w czynnościach dochodzeniowo-śledczych.

W Akademii Bezpieczeństwa Publicznego Uniwersytetu Michała Romera na studiach licencjackich na kierunku studiów prawo i ochrona granicy państwowej kryminalistyce przydzielono 3 punkty ECTS. Na drugim roku studiów oferowane są także przedmioty, takie jak: medycyna sądowa, pierwsza pomoc przedmedyczna oraz badania balistyczne, z których każdy ma przypisane po 3 punkty ECTS.

Na studiach licencjackich na kierunku działalność policyjna kryminalistyka jest nauczana przez dwa semestry – w wymiarze 9 punktów ECTS. W programie znajdują się także przedmioty obowiązkowe: pierwsza pomoc przedmedyczna i podstawy medycyny sądowej, każdy w wymiarze 3 punktów ECTS.

W 2012 r. w Akademii Bezpieczeństwa Publicznego Uniwersytetu Michała Romera na studiach licencjackich uruchomiono nowy program prawo i postępowanie przygotowawcze, który obejmuje cztery przedmioty kryminalistyczne, o łącznej wartości 24 punktów ECTS. Jeden z tych przedmiotów, wiadomości

²³ Master studies for "EUROPÄISCHES MAGISTERSTUDIUMS PROGRAMM „KRIMINALISTIK UND FORENSISCHE GUTACHTEN" (European Masters Program Development in Criminalistics) No. 78018 – IC –1-2005-1- LT- ERASMUS-PROGUC-6.

specjalne w postępowaniu przygotowawczym, poświęcony jest w szczególności wykorzystaniu wiadomości specjalnych. Ten przedmiot jest realizowany w wymiarze 6 punktów ECTS (162 godziny), co przekłada się na 32 godziny zajęć kontaktowych i 160 godzin pracy samodzielnej.

Kolejnym ważnym aspektem, na który należy zwrócić uwagę, jest miejsce dydaktyki kryminalistycznej w kontekście tworzenia wspólnej europejskiej przestrzeni kryminalistycznej. Od 2015 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu Michała Romera, na studiach magisterskich prawa (specjalizacja prawo karne i kryminologia) wykładany jest przedmiot ekspertologia (6 punktów ECTS). Celem tej dyscypliny jest ukształtowanie systemu wiedzy o teoretycznych, proceduralnych i organizacyjnych podstawach działalności biegłych, wszechstronne zapoznanie studentów z możliwościami badań biegłych, pomoc w opanowaniu taktycznych metod powoływania biegłych, a także utrwalenie umiejętności przygotowywania materiałów do badań biegłych i oceny wyników tych badań.

Osobno należy wspomnieć o nowej specjalizacji licencjackich studiów prawniczych prawo i kryminalistyka, której nauczanie rozpoczęto na Uniwersytecie Michała Romera w 2020 r. Po dokonaniu wstępnej oceny zapotrzebowania na absolwentów tego kierunku, w celu zapewnienia jakości studiów, nabór na ten program miał być początkowo ograniczony. Planowano przyjąć nie więcej niż 60 studentów (dwie grupy akademickie). Jednak liczba chętnych na ten kierunek studiów przerosła wszelkie oczekiwania. Mimo wysokich wymagań przyjęto 120 studentów i utworzono cztery grupy akademickie, zamiast planowanych dwóch. To duże zainteresowanie programem skłoniło uczelnię do przeprowadzenia badań nad motywacją studentów, które miały na celu poprawę jakości nauczania, kontynuację dyskusji na temat treści i formatów studiów oraz przewidywanie i zabezpieczenie stabilnej przyszłości programu²⁴.

Pierwsze badanie ankietowe przeprowadzane jest na pierwszych zajęciach, a następnie – po pierwszym i drugim semestrze – w kolejnych latach studiów. Takie badania służą nie tylko poznaniu motywacji oraz zainteresowań studentów, ale także, dzięki interaktywnej formie, pozwalają na poszukiwanie optymalnych rozwiązań, mających na celu odpowiednie skorygowanie niektórych elementów i procesów programu studiów. Badanie motywacji studentów wybierających ten kierunek pozwala dokonywać niezbędnych korekt w celu usprawnienia procesu

²⁴ Zob. *Teisė ir kriminalistika*, Studijų programos kryptis, [on-line:] https://www.mruni.eu/study_program/teise-ir-kriminalistika/ – 20 XI 2024; Н. Малеvский, В. Е. Курapка, І. Тaмелє, *Мотивы и ожидания студентов – важный фактор в реализации новой бакалаврской программы «Право и криминалистика»*, „Криминалист первопечатный”, nr 21-22, международный юридический научно-практический журнал, Апостиль, Харків 2021.

nauczania, poprzez wprowadzenie nowych przedmiotów i form studiów, oraz zapewnienia równowagi pomiędzy zajęciami obowiązkowymi i fakultatywnymi, teoretycznymi i praktycznymi. Ankietywanie wykazało wzrost znaczenia zajęć z kryminalistyki, pragmatyczne rozumienie miejsca wiedzy i umiejętności kryminalistycznych w przyszłej pracy oraz świadomość aktualnych zagadnień współpracy międzynarodowej, co pomaga lepiej poruszać się we wspólnym, globalnym obszarze kryminalistyki. Należy wspomnieć, że analiza programów studiów licencjackich w innych krajach wykazała coraz większy nacisk na kryminalistykę i próby tworzenia samodzielnych programów studiów opartych na tej dziedzinie. Nie dostrzeżono natomiast systemowego określenia miejsca i roli kryminalistyki ani powiązania dydaktyki kryminalistycznej z przyszłymi zawodami i działalnością praktyczną absolwentów tych uczelni. Skłania to do opracowania koncepcji naukowej nowego programu studiów licencjackich jako programu podstawowego. Potrzeba stworzenia tego programu wynika z faktu, że na Litwie nie istniał dotąd żaden program studiów, który zapewniałby absolwentom odpowiednią wiedzę kryminalistyczną, umożliwiającą właściwe zrozumienie i przeprowadzenie naukowej analizy danych kryminalistycznych, a także wyciąganie świadomych wniosków lub opinii dotyczących informacji istotnych z punktu widzenia kryminalistyki w badaniu przestępstw. Absolwenci kierunków prawniczych zatrudniani przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości nie są odpowiednio przygotowani do działań w poszukiwaniu, zabezpieczaniu i ocenie informacji istotnych z punktu widzenia kryminalistyki, ze względu na treść i zakres programów studiów. Partnerzy-pracodawcy zauważyli, że zatrudnianym funkcjonariuszom organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości brakuje wiedzy kryminalistycznej oraz umiejętności pracy z różnymi grupami i rodzajami śladów, a także nawyków przeprowadzania podstawowych czynności dochodzeniowo-śledczych. W związku z tym są zmuszeni do organizowania dodatkowych szkoleń, gdyż kryminalistyka w uniwersyteckich programach kierunków prawniczych jest obecna jedynie fragmentarycznie. Przedstawiciele sektora prywatnego (prywatni biegli, agencje detektywistyczne) również podkreślają konieczność zapewnienia osobom rozpoczynającym pracę w tej dziedzinie bardziej pogłębionych szkoleń z zakresu kryminalistyki, które wyposażyłyby je w odpowiednie kompetencje w zakresie pracy ze śladami i materiałem dowodowym.

Warto również wspomnieć o przeprowadzonym we współpracy z naukowcami z Polski i Ukrainy badaniu opinii studentów z trzech uczelni: Uniwersytetu Wrocławskiego, Narodowego Uniwersytetu Prawnego im. Jarosława Mądrego i Uniwersytetu Michała Romera. Komponent empiryczny tego opracowania obejmował badanie ankietowe przeprowadzone wśród 758 studentów

wymienionych uczelni, którego wyniki zostały przedstawione we wspólnym artykule naukowym. Należy zaznaczyć, że jest to nie tylko prezentacja poglądów studentów prawa na temat celowości i konieczności studiowania kryminalistyki oraz innych dyscyplin istotnych dla ich przyszłej aktywności zawodowej, ale także swoista wskazówka dla wykładowców i administracji w zakresie merytorycznego, organizacyjnego i metodologicznego doskonalenia dydaktyki kryminalistyki. Ten sposób badania postaw studentów może być z powodzeniem wykorzystywany do analizy problemów dydaktycznych w innych dyscyplinach. Badania wykazały, że większość studentów – ponad 70% – postrzega kryminalistykę jako dyscyplinę ważną dla ich przyszłej aktywności zawodowej. Pomimo istotnych różnic w organizacji wyższego szkolnictwa prawniczego w Polsce, Ukrainie i na Litwie zauważono, że nie ma istotnych różnic w odpowiedziach respondentów z trzech uczelni dotyczących celowości (konieczności) nauczania kryminalistyki. Z tych badań wynika również, że tylko połowa studentów (52,6%) jest w pełni zadowolona z zakresu i struktury kursu kryminalistyki. Studenci Uniwersytetu Michała Romera wykazali w swoich odpowiedziach wyższy poziom zadowolenia, natomiast studenci Uniwersytetu Wrocławskiego byli bardziej krytyczni. Około jedna trzecia studentów była tylko częściowo zadowolona z zakresu i struktury kursu kryminalistyki. Istotne zróżnicowanie postaw studentów dotyczyło relacji pomiędzy komponentami teoretycznymi i praktycznymi kursu kryminalistyki. Wystarczającą równowagę między teoretyczną i praktyczną częścią kursu kryminalistyki wskazało 35,6% wszystkich respondentów, ale opinie w tej kwestii były już znacznie bardziej zróżnicowane, zwłaszcza w przypadku studentów ukraińskich i polskich. Zauważono także rosnące zainteresowanie kryminalistyką, która jest coraz częściej wykładana na uczelniach wyższych, i to nie tylko dla studentów prawa. Respondenci pozytywnie ocenili tę tendencję. Większość ankietowanych doceniała potrzebę ciągłego podnoszenia swoich kompetencji poprzez udział w teoretycznych i praktycznych szkoleniach, kursach doszkalających, a także konferencjach naukowych. Niepokój może budzić brak wiedzy studentów na temat procesów związanych z tworzeniem wspólnej europejskiej przestrzeni kryminalistycznej, gdyż wie o tym mniej niż połowa uczestniczących w badaniu studentów²⁵.

Rozwój każdej struktury wymaga nie tylko sprawnych wykonawców, zawodowców o wąskiej specjalizacji, organizatorów (menedżerów) w danej dziedzinie działalności, ale również wysokiej klasy analityków, którzy potrafią odnaleźć,

²⁵ H. Malewski et al., *Didactics and the Views of Students in Lithuania, Ukraine, and Poland on the Necessity of Studying Criminalistics Disciplines*, „International comparative jurisprudence” Vol. 8, 2022, nr 2, s. 193-208.

zaadaptować i zastosować dorobek innych nauk. W tej grupie znajdują się kryminaliści, którzy nie tylko potrafią adaptować osiągnięcia innych nauk, ale także tworzyć i rozwijać nowe, oryginalne metodyki, metody i narzędzia poszukiwania, utrwalania, badania i wykorzystywania różnych rodzajów śladów oraz dowodów rzeczowych. W okresie od 1996 r. do chwili obecnej na Litwie obroniono ponad 20 prac doktorskich dotyczących szeroko rozumianej tematyki kryminalistycznej, co przyczynia się do współtworzenia naukowych podstaw wspólnej europejskiej przestrzeni kryminalistycznej.

Przeprowadzane w latach 2016–2022 badania²⁶ pokazują poważne zagrożenia i problemy wynikające z niedoceny studiów kryminalistycznych. Wśród nich warto szczególną uwagę zwrócić na:

1. Funkcjonowanie różnych systemów szkolenia i podnoszenia kwalifikacji specjalistów. Nie istnieje prawna reglamentacja i strategia dotycząca doskonalenia zawodowego.
2. Brak polityki i strategii rozwoju kryminalistyki oraz projekty reform, które powstają w gabinetach urzędniczych, niemające oparcia w badaniach i debacie naukowej.
3. Ograniczona integracja krajowej nauki z badaniami organizacji międzynarodowych oraz brak wyspecjalizowanych instytucji naukowych zajmujących się kryminalistyką na Litwie.
4. Niedocenywanie znaczenia kryminalistyki na innych uczelniach litewskich.

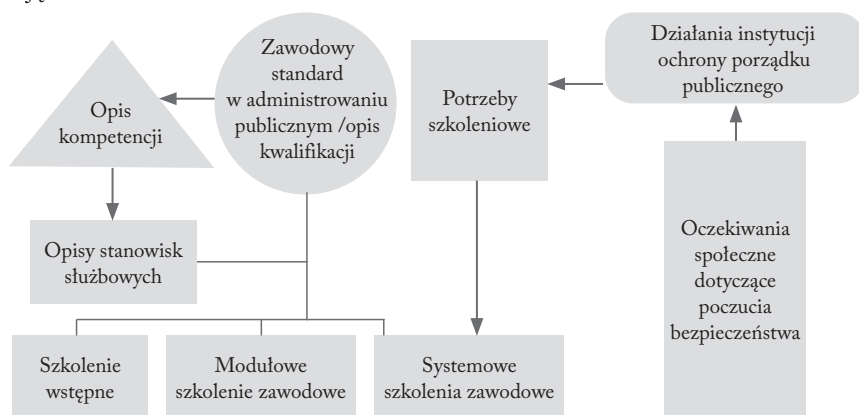
Obecnie rośnie znaczenie kształtowania struktury studiów, w której umiejętność łączenia niezbędnych dla prawnika dyscyplin z przedmiotami fakultatywnymi umożliwia modelowanie jego drogi zawodowej. Można dostrzec potrzebę dalszego doskonalenia tego modelu.

²⁶ *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija*, red. V.E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė, Vilnius 2016; H. Malewski et al., *Współpraca funkcjonariuszy organów ścigania ze specjalistami pionu kryminalistycznego. Diagnoza i możliwości usprawnienia – doświadczenia litewskie*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 66, 2016, nr 3, s. 182–210; V.E. Kurapka et al., *Kriminalistikos vizija 2020 ir naujos įžvalgos dėl jos ateities*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XIII*, Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos teisės institutas, Vilnius 2017, s. 31–45; V.E. Kurapka, H. Malewski, S. Matulienė, *Mykolo Romerio universitetas ir Lietuvos akademinės kriminalistikos raida europinio bendradarbiavimo link (30-mečio keliai ir klystkeliai)*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*, t. 16, Vilnius 2020; H. Malewski, V.E. Kurapka, I. Tamelė, *Мотивы и ожидания студентов...*, s. 10–38.

8.3. Edukacja kryminalistyczna w placówkach organów ścigania

Istotne jest, aby każde państwo miało własną politykę kryminalistyczną, ukierunkowaną nie tylko na rozwiązywanie bieżących problemów, ale także na przewidywanie przyszłych tendencji w zakresie przestępczości oraz na odpowiednie reakcje organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Taka polityka powinna obejmować również szeroko rozumiany segment edukacji kryminalistycznej. Nie można zatem pominąć kluczowych zagadnień dotyczących kształcenia funkcjonariuszy instytucji ścigania i wymiaru sprawiedliwości, które mają znaczenie dla podnoszenia ich profesjonalizmu i spełnienia społecznych oczekiwań związanych z bezpieczeństwem. Naukowcy już wcześniej zwracali uwagę, że litewski system szkolenia funkcjonariuszy policji, w porównaniu z systemami innych krajów, wyróżnia się specyficznymi regulacjami prawnymi i organizacyjnymi²⁷. Szkolenie zawodowe jest integralną częścią litewskiego systemu kształcenia służb porządkowych i jest bezpośrednio związane z krajowymi standardami kwalifikacyjnymi dla poszczególnych zawodów (Ryc. 1.). Instytucje szkoleniowe na poziomie podstawowym są podporządkowane organom statutowym. W tym podrozdziale szczególna uwaga zostanie skoncentrowana na resortowym szkoleniu funkcjonariuszy policji i straży granicznej.

Ryc. 1. Powiązania pomiędzy standardem zawodowym administracji publicznej, opisami kwalifikacji, działaniami w zakresie egzekwowania prawa a potrzebami szkoleniowymi i ich realizacją

Źródło: opracowanie własne autora.

²⁷ K. Vitkauskas, *Lietuvos policijos pareigūnų rengimo sistema, palyginti su kitų valstybių rengimo sistemomis, išsiskiria tam tikrais teisinio reguliavimo ir valdymo ypatumais*, „Viešojoji politika ir administravimas” Vol. 10, 2011, nr 1, s. 147.

Problematyka szkolenia, zarówno wstępnego (podstawowego), jak i dalszego, litewskich funkcjonariuszy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości przez ponad 30 lat była wielokrotnie analizowana przez naukowców i specjalistów, jak już wspomniano w tym rozdziale. Warto jednak dodać, że kwestia podstawowego kursu szkoleniowego funkcjonariuszy była niejednokrotnie podejmowana także w kontekście zachodzących zmian w prawie i samych strukturach organów ścigania²⁸. Dydaktyka kryminalistyczna w szkoleniu zawodowym funkcjonariuszy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości jest zagadnieniem ważnym, lecz w ostatnim czasie rzadziej poruszonym, pomimo dostępności wartościowych publikacji książkowych. W 2016 r. została wydana publikacja dotycząca koncepcji tworzenia wspólnej europejskiej przestrzeni kryminalistycznej, w której wiele uwagi zostało poświęcone szkoleniom z zakresu kryminalistyki i ekspertryzy sądowej na poziomie krajowym, regionalnym i unijnym²⁹.

Kryminalistyka odgrywa ważną rolę w szkoleniu funkcjonariuszy policji i straży granicznej (na poziomie korpusu szeregowych i sierżantów), zwłaszcza że modułowe programy nauczania w tej dziedzinie zostały niedawno zmienione i zaktualizowane. Wprowadzone zmiany wymagały opracowania odpowiednich pomocy dydaktycznych. W 2018 r., po raz pierwszy w najnowszej historii litewskiej policji, wykładowcy szkoły policyjnej przygotowali skrypt, kompleksowo przedstawiający obszary działania policjantów oraz specyfikę ich pracy i obejmujący podstawowe i najważniejsze aspekty ich szkolenia³⁰. Skrypt zawiera też analizę zagadnień kryminalistycznych istotnych dla pracy szeregowego funkcjonariusza policji.

Można zatem stwierdzić, że kryminalistyka na Litwie jest powiązana ze wstępnym (podstawowym) szkoleniem funkcjonariuszy organów ochrony porządku publicznego. W ramach podstawowego szkolenia zawodowego działają dwie instytucje edukacyjne, szkolące funkcjonariuszy organów ścigania

²⁸ Zob. na przykład: E. Misiūnas, *Policijos pareigūnų teisinis statusas: disertacija*, Vilnius 2010; K. Vitkauskas, *Policijos personalo rengimas Lietuvoje 1990 – 2000 m.*, „Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka” 2011, nr 5, s. 255–275; idem, *Lietuvos policijos rengimo sistema Europos Sąjungos kontekste*, „Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka” 2012, nr 7, s. 300–315; Ž. Navickienė, *Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas: požiūris į šio proceso optimizavimą*, „Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos” 2011, nr 21, s. 68–81; eadem, *Policijos pareigūnų rengimo vadovėlio recenzija: nauji iššūkiai Lietuvos policijos mokslui*, „Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka” 2018, nr 21, s. 83–92; E. Nedzinskas, R. Nedzinskienė, R. Šliažienė, *Professional Police Officers Behaviour in Critical Situations*, „Society: Integration: Education” Vol. 5, 2020, s. 233–242.

²⁹ *Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija*, red. V.E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė, Vilnius 2016, s. 335.

³⁰ *Policijos pareigūnų rengimo vadovėlis*, Kaunas 2018.

pierwszego poziomu: Litewska Szkoła Policji oraz Szkoła Państwowej Służby Granicznej. Obie jednostki prowadzą trzy rodzaje szkoleń: wstępne, początkowe i dalsze (kontynuacyjne) szkolenie zawodowe. Geneza historyczna tych instytucji jest podobna – powstały one w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości przez Litwę (Litewska Szkoła Policji w 1992 r., a Szkoła Straży Granicznej j (lit. Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Pasieniečių mokykla) w 1991 r.). Obie prowadzą szkolenia zawodowe dla kursantów zgodnie z wymaganiami swoich dziedzin (zgodnie ze Standardem szkolenia funkcjonariusza policji/straży granicznej na czwartym poziomie szkolenia zawodowego, zwanym dalej Standardem)³¹, co oznacza, że założenia i treści szkoleniowe są podobne, jednak istnieją różnice wynikające ze specyfiki przyszłych działań funkcjonariuszy obu służb. Szkolenie odbywa się według modułowych programów nauczania, jednak czas jego trwania jest różny: modułowy program szkolenia zawodowego funkcjonariusza policji trwa rok³², natomiast program szkolenia Straży Granicznej – 10 miesięcy³³ łącznie ze stażem w jednostce.

Należy zaznaczyć, że w 2020 r. dokonano przeglądu obu programów nauczania i zsynchronizowano ich treści z wymaganiami standardu zawodowego dla sektora administracji publicznej oraz z opisami kwalifikacji policjantów i funkcjonariuszy straży granicznej zatwierdzonymi w 2019 r. Ocena wykazała, że treści zawarte w programach nauczania muszą również spełniać oczekiwania społeczeństwa. Programy te są innowacyjne, zgodne nie tylko z formalnymi wymogami kształcenia, ale także z międzynarodowymi praktykami instytucji unijnych, takich jak FRONTEX, oraz z przepisami dotyczącymi etyki (etyka, komunikacja, odporność na korupcję itp.).

Analiza porównawcza dwóch modułowych programów szkolenia zawodowego wykazała, że nazwy modułów szkoleniowych są powiązane z charakterystykami kwalifikacyjnymi określonymi w opisach kwalifikacji zamieszczonych

³¹ Kvalifikacijų ir profesinio mokymo plėtros centro direktoriaus 2019 m. birželio 11 d. įsakymas Nr. V1-107 *Dėl viešojo administravimo sektoriaus profesinio standarto patvirtinimo*, [on-line:] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bafbcc318c7f11e98a8298567570d639?jfwid=sagd0kz19> – 10 XI 2022.

³² *Policininko modulinė profesinio mokymo programa*, [on-line:] <https://www.kpmc.lt/kpmc/en/profesinis-mokymas-3/programos-ir-istekliai/modulines-profesinio-mokymo-programos/> – 10 XI 2022.

³³ *Pasieniečio modulinė profesinio mokymo programa*, [on-line:] <https://www.kpmc.lt/kpmc/en/profesinis-mokymas-3/programos-ir-istekliai/modulines-profesinio-mokymo-programos/?id=0&search=P43103205> – 10 XI 2022.

w Standardzie funkcjonariusza policji i straży granicznej³⁴, a zagadnienia kryminalistyczne zostały zintegrowane w celu nabycia kompetencji zawodowych niezbędnych dla funkcjonariusza policji/straży granicznej określonych w opisach ich kwalifikacji (tabela 12).

Tabela 12. Cechy porównawcze efektów nauczania ilustrujące osiągnięcia poszczególnych jednostek kwalifikacyjnych, modułów szkoleniowych i kompetencji kwalifikacji funkcjonariusza policji i straży granicznej

Zawód/ przyznana kwalifikacja	Jednostka kwalifikacyjna/ W programie modułowym – Moduł/Punkty	Kompetencje	Efekty uczenia się ilustrujące zdobycie kompetencji
Policja	Wykrywanie i prowadzenie postępowań w sprawach o wykroczenia administracyjne oraz rozpoznawanie znamion czynów przestępczych. W sumie 10 punktów ECTS	Kwalifikowanie i prowadzenie postępowań w sprawach o wykroczenia administracyjne. Przeprowadzanie wstępnych czynności dochodzeniowych.	Opanowane podstawowe pojęcia z zakresu prawa administracyjnego, prawa wykroczeń, prawa karnego i postępowania karnego, znajomość struktury prawa karnego. Umiejętność stosowania odpowiednich norm prawa administracyjnego. Znajomość przepisów dotyczących odpowiedzialności karnej, wiedza o elementach przestępstwa oraz cechach charakterystycznych najczęściej popełnianych przestępstw. Posiadanie wiedzy o podstawowych pojęciach kryminalistyki, jej metodach, zadaniach i zastosowaniu uniwersalnej walizki kryminalistycznej. Umiejętność zastosowania podstawowych instrumentów techniki kryminalistycznej.

³⁴ Kvalifikacijų ir profesinio mokymo plėtros centro direktoriaus 2019 m. birželio 11 d. įsakymas Nr. V1-107 *Dėl viešojo administravimo sektoriaus profesinio standarto patvirtinimo*, [on-line:] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bafbcc318c7f11e98a8298567570d639?jfwid=saqd0kz19> – 10 XI 2022.

Zawód/ przyznana kwalifikacja	Jednostka kwalifikacyjna/ W programie modułowym – Moduł/Punkty	Kompetencje	Efekty uczenia się ilustrujące zdobycie kompetencji
			Posiadanie wiedzy i umiejętności o przeprowadzaniu wstępnych czynności na miejscu zdarzenia. Zatrzymanie osoby, które popełniły przestępstwo i/lub które zostały zastane na miejscu zdarzenia, lub ściganie osoby, gdy wiadomo o jej miejscu pobytu. Reagowanie na zgłoszenia o przestępstwie i umiejętność stosowania schematów (algoritmów) wstępnych niezbędnych czynności dochodzeniowych. Umiejętność komunikowania się z ofiarami i świadkami w celu zmniejszenia napięcia spowodowanego przestępstwem lub innym czynem bezprawnym.
Straż Graniczna	Wykrywanie i prowadzenie postępowań w sprawach o wykroczenia administracyjne oraz rozpoznawanie znamion czynów przestępczych na obszarach przygranicznych. W sumie 5 punktów ECTS	Dokonywanie wstępnych czynności procesowych w przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa lub wykroczenia administracyjnego.	Właściwe stosowanie prawa we wstępnych czynnościach postępowania w sprawie o przestępstwo lub wykroczenie administracyjne. Stosowanie odpowiednich zasad i procedur badania wykroczeń lub przestępstw, gromadzenie i ocenianie wszystkich istotnych informacji i dowodów. Umiejętność stosowania techniki zabezpieczania dowodów.

Zawód/ przyznana kwalifikacja	Jednostka kwalifikacyjna/ W programie modułowym – Moduł/Punkty	Kompetencje	Efekty uczenia się ilustrujące zdobycie kompetencji
			Zatrzymanie łamiących prawo osób zgodnie z ustalonymi procedurami, bez naruszania ich podstawowych praw i wolności. Przeprowadzanie rozmowy w celu ustalenia okoliczności zdarzenia, przy zastosowaniu ustalonych metod i technik przesłuchania. Przygotowywanie raportów służbowych zgodnie z ustalonymi wytycznymi i praktykami.

Źródło: opracowanie własne autora.

Jak wynika z analizy porównawczej programów nauczania, biorąc pod uwagę niezbędne kompetencje wskazane w obu opisach kwalifikacji, zagadnienia kryminalistyczne prezentowane są w kontekście rozwijania kompetencji niezbędnych do przyszłej praktycznej pracy na miejscu zdarzenia. W związku z tym wprowadzane są podstawowe pojęcia i zadania z zakresu kryminalistyki, takie jak posługiwanie się walizką kryminalistyczną, oraz rozwijane umiejętności komunikacyjne w zakresie postępowania z osobami, w tym zatrzymanie, przesłuchanie, sporządzenie protokołu lub notatki służbowej itp.

Poniżej bardziej szczegółowo zostaną omówione powiązania pomiędzy kompetencjami opisanymi w tabeli 12 a tematami kryminalistycznymi, a także zostanie przeprowadzona analiza porównawcza tych tematów w obu programach szkoleniowych.

Tabela 13. Charakterystyka porównawcza tematyki kryminalistycznej prezentowanej w modułowym programie szkolenia zawodowego funkcjonariuszy Policji i modułowym programie szkolenia zawodowego Straży Granicznej

Tematy kryminalistyczne istotne w programie szkolenia Policji	Temat. Pojęcie, system, zadania, metody kryminalistyki Pojęcie i system kryminalistyki. Zadania i metody kryminalistyki. Temat. Możliwości wykorzystania uniwersalnej walizki kryminalistycznej Rodzaje walizek kryminalistycznych. Zastosowania uniwersalnej walizki kryminalistycznej. Temat. Podstawowe elementy technik kryminalistycznych Poszukiwanie, utrwalanie i pobieranie śladów daktyloskopijnych podczas oględzin miejsca zdarzenia. Zasady i techniki daktyloskopowania osób. Odnajdywanie, utrwalanie i pobieranie śladów biologicznych podczas oględzin miejsca zdarzenia, pobieranie próbek DNA. Odnajdywanie, utrwalanie i pobieranie śladów obuwia, włamania, pojazdów podczas oględzin miejsca zdarzenia. Habitoskopia kryminalistyczna, system „portretu pamięciowego” i zasady opisu cech zewnętrznych człowieka. Odnajdywanie, utrwalanie i pobieranie środków odurzających i substancji psychoaktywnych oraz ich prekursorów na miejscu zdarzenia. Podstawy odorologii (osmologii). Specyfika fotografowania zatrzymanych osób. Temat. Czynności funkcjonariuszy policji na miejscu zdarzenia Pojęcie i zadania oględzin miejsca zdarzenia, zabezpieczenie miejsca zdarzenia. Działania funkcjonariuszy policji w zabezpieczeniu miejsca zdarzenia. Taktyka oględzin miejsca zdarzenia, jej etapy i sposoby. Metody fotografowania, w tym te stosowane na miejscu zdarzenia. Metody rejestrowania przebiegu i wyników oględzin miejsca zdarzenia. Zasady dokumentowania oględzin miejsca zdarzenia. Temat. Podstawy do zatrzymania lub ścigania podejrzanego Poszukiwanie podejrzanego „po gorących śladach”. Reglamentacja zatrzymania podejrzanego. Taktyka zatrzymania osób różnych kategorii.
Tematy kryminalistyczne istotne w programie szkolenia Straży Granicznej	Temat. Podstawy kryminalistyki Kryminalistyka i jej znaczenie, system kryminalistyki. Podległe Państwowej Straży Granicznej i inne instytucje Republiki Litewskiej prowadzące badania kryminalistyczne. Temat. Oględziny miejsca zdarzenia Dokumentowanie oględzin miejsca zdarzenia z zastosowaniem metod i technik zgodnych z procedurami prawnymi, zabezpieczanie śladów. Sporządzanie planu-schematu miejsca zdarzenia.

Źródło: opracowanie własne autora.

Analiza liczby i zakresu tematów dwóch powyżej zaprezentowanych programów rozwoju kompetencji wskazuje na następujące różnice: w szkoleniu funkcjonariusza policji zawarto pięć głównych tematów kryminalistycznych, natomiast w szkoleniu strażnika granicznego – tylko dwa. Zasadnicza różnica polega jednak na tym, że w programie policji docelowe kompetencje w tym zakresie są znacznie wyższe – obejmują aż 10 punktów ECTS, podczas gdy program strażnika granicznego ma tylko 5 punktów ECTS, co powoduje znaczną różnicę w zakresie zaprezentowanych tematów (tabela 13). Z porównania wynika również, że w procesie kształcenia funkcjonariuszy policji większą uwagę poświęca się zagadnieniom technicznym kryminalistyki, przybliżane są poszczególne rodzaje techniki kryminalistycznej. Podobną cechą jest to, że oba programy wprowadzają podstawy kryminalistyki oraz uczą postępowania na miejscu zdarzenia, gdyż funkcjonariusz pierwszej linii jako pierwszy przybywa na miejsce zdarzenia i często jego profesjonalne działanie w zakresie oceny granic miejsca zdarzenia, jego zabezpieczenia i udokumentowania wstępnych informacji staje się gwarancją powodzenia późniejszego dochodzenia w ustalaniu okoliczności przestępstwa. Jednakże pomimo zróżnicowania czasu poświęconego na kształtowanie analizowanych kompetencji, warto również zauważyć, że spektrum przestępstw badanych przez Straż Graniczną, jako instytucję zajmującą się postępowaniem przygotowawczym, jest znacznie węższe w porównaniu z rodzajami i liczbą przestępstw badanych przez Policję, która jest największym badaczem wszystkich przestępstw (ponad 95% wszystkich przestępstw kryminalnych). Ponadto, rozwijając umiejętności zarówno przyszłego policjanta, jak i strażnika granicznego, należy zwrócić uwagę na treści zawarte w pozostałych modułach szkolenia. Kształcąc kompetencje strażnika granicznego w zakresie rozpoznawania ryzyka i zagrożeń dla bezpieczeństwa własnego i innych osób, uczy się udzielania niezbędnej pierwszej pomocy osobie poszkodowanej oraz samodzielnego radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych, o czym jest mowa w innych modułach szkoleniowych, np. w programie szkolenia Straży Granicznej na moduł „Kontrola granicy państwowej” przeznaczono 20 punktów ECTS³⁵. To samo można powiedzieć o specyfice szkolenia przyszłego funkcjonariusza policji. Rozwijając jego kompetencje, np. w patrolowaniu, zapewnianiu porządku publicznego, prowadzeniu działań prewencyjnych, uczy się oceny sytuacji kryminogennej, postępowania z ofiarami z różnych grup społecznych oraz osobami potrzebującymi pomocy psychologicznej i społecznej, a także różnych

³⁵ *Pasieniečio modulinė profesinio mokymo programa*, [on-line:] <https://www.kpmmpc.lt/kpmmpc/en/profesinis-mokymas-3/programos-ir-istekliai/modulines-profesinio-mokymo-programos/?id=0&search=P43103205> – 10 XI 2022.

taktyk działań policyjnych. W związku z tym rozwijane kompetencje są często wzajemnie powiązane i uzupełniające się, odzwierciedlające nie tyle nazwy czy specyfikę poszczególnych przedmiotów, ile raczej ukierunkowujące przyszłego funkcjonariusza na działanie w konkretnych, realnych sytuacjach. Poświęca się temu należyta uwaga, na przykład w programie szkolenia funkcjonariuszy policji moduł „Bezpieczeństwo i Porządek Publiczny” obejmuje 17 punktów ECTS, a moduł „Zapobieganie Czynom Przestępczym i Wykroczeniom” ma 7 punktów ECTS³⁶, nauczają podstaw procedury karnej i specyfiki procedury prawa administracyjnego. Dlatego też wiedza kryminalistyczna nierzadko jest wkomponowana jako część składowa w zakres innych dziedzin i jest powiązana z integralnymi kompetencjami, które są niezbędne do działania w konkretnych sytuacjach praktycznych.

Warto również zauważyć, że w trakcie studiów kursanci odbywają zajęcia praktyczne, podczas których, wykonując odpowiednie funkcje, mogą zastosować zdobytą wiedzę kryminalistyczną. Jest to zatem odpowiedni dodatkowy czas na utrwalenie praktycznych umiejętności z zakresu techniki i taktyki kryminalistycznej.

Podsumowując, kryminalistyka ma istotne znaczenie w szkoleniu zawodowym pierwszego poziomu zarówno funkcjonariuszy policji, jak i straży granicznej. Cele obu programów nauczania są realizowane poprzez prezentację tematyki kryminalistycznej: ogólnej wiedzy z zakresu kryminalistyki oraz rozwijanie kompetencji szczegółowych. Zarówno w modułowym programie nauczania dla funkcjonariuszy policji, jak i straży granicznej, procesy edukacyjne w szczególności koncentrują się na zdobywaniu wiedzy i umiejętności z zakresu techniki i taktyki kryminalistycznej, przy czym czas poświęcony na kształtowanie kompetencji przyszłego policjanta jest znacznie większy, a zakres tematyki kryminalistycznej znacznie szerszy. Oba procesy edukacyjne dają również możliwość zastosowania tej wiedzy kryminalistycznej w rzeczywistych sytuacjach podczas działań praktycznych.

³⁶ *Policininko modulinė profesinio mokymo programa*, [on-line:] <https://www.kpmmpc.lt/kpmmpc/en/profesinis-mokymas-3/programos-ir-istekliai/modulines-profesinio-mokymo-programos/> – 10 XI 2022.

8.4. Specjalistyczne formy szkolenia kryminalistycznego

Ustawiczne szkolenie zawodowe (rozwój kompetencji) litewskich funkcjonariuszy organów ścigania i ochrony porządku publicznego stanowi integralną część systemu ich kształcenia i jest realizowane w kilku kierunkach:

1. w resortowych placówkach kształcenia zawodowego;
2. w krajowych resortowych i międzynarodowych instytucjach eksperckich;
3. w instytucjach oraz agendach szkoleniowych i operacyjnych Unii Europejskiej (ENFSI, CEPOL, FRONTEX);
4. w innych krajowych i międzynarodowych organizacjach oraz instytucjach specjalizujących się w działaniach związanych z egzekwowaniem prawa, a także innych instytucjach świadczących usługi szkoleniowe.

Z analizy szkoleń prowadzonych przez instytucje szkoleniowe policji i straży granicznej wynika, że w podnoszeniu kompetencji funkcjonariuszy kładzie się nacisk na zagadnienia praktyczne, ale także, choć w niewielkim stopniu, na określone zagadnienia teoretyczne. Wynika z tego, że już w czasie początkowego szkolenia zawodowego podstawy teoretyczne z zakresu kryminalistyki są niezwykle ważne i stanowią wprowadzenie do procesu kształcenia funkcjonariuszy policji na wyższym poziomie. W procesie rozwoju kompetencji zwykle zwraca się uwagę na tematykę kryminalistyczną związaną z aktualnymi badaniami poszczególnych rodzajów przestępstw. Przykładowo, Litewska Szkoła Policji w 2022 r. zorganizowała ośmiogodzinne akademickie szkolenie dla funkcjonariuszy pracujących w krajowych policyjnych jednostkach reagowania, a także dla funkcjonariuszy prowadzących dochodzenia w sprawach o wykroczenia administracyjne i zapewniających egzekwowanie porządku publicznego. Szkolenie to obejmowało problematykę badania wypadków drogowych, w tym kwestie zabezpieczenia i gromadzenia istotnych danych, specyfikę czynności wstępnych oraz możliwości wykorzystania wiadomości specjalnych w badaniu tego typu czynów przestępczych³⁷. Szkoła Straży Granicznej również organizuje kursy doskonalenia kompetencji. Obecnie organizowane są 52 programy szkoleniowe, z których kilka dotyczy problematyki kryminalistycznej, a mianowicie: aktualizacja wiedzy z zakresu weryfikacji i badania dokumentów (24 godziny akademickie), identyfikacja skradzionych pojazdów (36 godzin akademickich), ochrona granicy, śladoznawstwo albo traseologia (po 8 godzin akademickich), poszukiwanie substancji narkotycznych z użyciem psów służbowych

³⁷ *Kvalifikacijos tobulinimo programa „Eismo įvykio vietoje ir eismo įvykių, per kuriuos nežuovo ar nebuvo sutrikdyta žmogaus sveikata, įforminimo ypatumai”*, patvirtinta Lietuvos policijos generalinio komisaro 2022 m. gegužės 16 d. įsakymu Nr. 5-V-518.

(114 godzin akademickich)³⁸. Szkolenie kryminalistyczne w tym zakresie związane jest z funkcjami pełnionymi przez funkcjonariuszy Państwowej Straży Granicznej, dlatego rola techniki kryminalistycznej jest tu szczególnie widoczna. Inne istotne szkolenia związane są z taktyką i metodyką kryminalistyczną, np. szkolenie dotyczące zwalczania handlu ludźmi, które obejmuje specyfikę taktyki przesłuchań, identyfikacji osób podejrzanych itp.³⁹

Należy zauważyć, że w segmencie szkolenia wstępnego zatwierdzono trzy programy szkolenia o różnej objętości, jednak od 2019 r. w Litewskiej Szkole Policji prowadzone są szkolenia wstępne dla początkujących funkcjonariuszy w ramach jednolitego programu obejmujące 240 godzin akademickich (6 tygodni)⁴⁰. Program ten zawiera szkolenie kryminalistyczne w wymiarze 6 godzin akademickich, obejmujące: omówienie pojęcia i celów kryminalistyki, specyfikę oględzin miejsca zdarzenia, działania funkcjonariuszy policji na miejscu zdarzenia oraz jego zabezpieczenie, a także specyfikę poszukiwania, zabezpieczania i zbierania śladów na miejscach wykroczeń. Należy przyznać, że kurs kryminalistyczny o takiej objętości jest niewystarczający do opanowania minimalnych umiejętności niezbędnych do poszukiwania, zabezpieczania i pobierania śladów na miejscu zdarzenia. Ponadto inne szkolenia, takie jak szkolenie z zakresu procedury karnej, zapewniają integralną zdolność do inicjowania postępowania przygotowawczego i wykonywania czynności wstępnych. Wiedza kryminalistyczna jest zatem ważna nie tylko sama w sobie, ale także w odniesieniu do innych nauczanych dyscyplin.

Litewskie instytucje eksperckie również organizują ukierunkowane szkolenia w zakresie kryminalistyki oraz badań/ekspertyz kryminalistycznych. Szkolenia te są zgodne z obecnymi światowymi tendencjami w zakresie podejmowania wyzwań związanych z badaniami kryminalistycznymi i zaspokajaniem codziennych potrzeb policji. W celu koordynacji działań w praktyce, na takie szkolenia zapraszani są w razie potrzeby funkcjonariusze innych organów wymiaru sprawiedliwości. Dlatego też tego typu szkolenia często przybierają formę współpracy międzyinstytucjonalnej i trwają kilka dni. Zarząd Badań Kryminalistycznych Policji Litewskiej (wcześniej Litewskie Centrum Badań Kryminalistycznych) jako wyspecjalizowana instytucja policyjna, prowadzi szereg

³⁸ *Lietuvos pasieniečių mokykloje organizuojami mokymai pagal kvalifikacijos tobulinimo programą*, [on-line:] <https://pasienietis.lrv.lt/lt/veiklos-sritys> – 14 XI 2022.

³⁹ *Kvalifikacijos tobulinimo kursai „Kova su prekyba žmonėmis”*, [on-line:] <https://pasienietis.lrv.lt/lt/veiklos-sritys> – 14 XI 2022.

⁴⁰ *Pareigūnų įvadinio mokymo kursų (pirminės grandies pareigūnams parengti) programa*, patvirtinta Lietuvos policijos generalinio komisaro 2021 m. rugpjūčio 3 d. įsakymu Nr. 5-V-615.

specjalistycznych szkoleń. Analizując treść szkoleń organizowanych przez tę instytucję, warto zwrócić uwagę na trzy najistotniejsze szkolenia zorganizowane w 2022 r., które w znaczący sposób przyczyniły się do doskonalenia działalności policji i innych instytucji ochrony porządku publicznego.

- ✧ Trzydniowe szkolenie z zakresu rejestracji (nagrywania) miejsca zdarzenia z użyciem bezzałogowych statków powietrznych (dronów), w którym wzięło udział 26 funkcjonariuszy przeprowadzających oględziny miejsca zdarzenia z jednostek badań kryminalistycznych komend powiatowych policji⁴¹.
- ✧ Czterodniowe szkolenie na temat identyfikacji zwłok ofiar klęsk żywiołowych i katastrof oraz ich fragmentów było skierowane do funkcjonariuszy Biura Policji Kryminalnej Litwy, Centrum Badań Kryminalistycznych Policji Litewskiej, jednostek badań kryminalistycznych oraz ekspertów Państwowej Służby Medycyny Sądowej⁴². Identyfikacja ofiar klęsk żywiołowych i katastrof jest nowością w praktyce litewskiej policji, a tego rodzaju szkolenie odbyło się po raz pierwszy, dlatego ma ono szczególne znaczenie dla przyszłych działań organów wymiaru sprawiedliwości.
- ✧ Szkolenie z zakresu wykorzystania skanera 3D na miejscu zdarzenia⁴³ miało na celu przekazanie uczestniczącym w nim specjalistom wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych niezbędnych do rejestracji miejsc zdarzenia za pomocą skanera laserowego Leica RTC360 3D, dzięki czemu będą mogli skutecznie utrzymywać miejsce zdarzenia i dokładną lokalizację obiektów (śladów) w otoczeniu.

Litewskie Centrum Ekspertyz Sądowych (LCES) również organizuje różne ukierunkowane szkolenia dla pracowników zajmujących się ekspertyzami, a także dla śledczych uczestniczących w postępowaniu przygotowawczym, prokuratorów, sędziów i adwokatów. Szkolenia obejmują zagadnienia związane z przygotowaniem materiałów do badań, możliwościami i problemami prowadzenia

⁴¹ *Mokymai „Įvykio vietos fiksavimas bepiločiais orlaiviais”*, įgyvendinant Norvegijos finansinio mechanizmo 2014–2021 m. programos projektą Nr. LT06-4-VRM-TF-001, [on-line:] <https://ktc.policija.lrv.lt/lt/naujienos/mokymai-ivykio-vietos-fiksavimas-bepilociiais-orlaiviais-igyvendinant-norvegijos-finansinio-mechanizmo-2014-2021-m-programos-projekta-nr-lt06-4-VRM-TF-001> – 12 XI 2022.

⁴² *Praktiniai mokymai „Masinių nelaimių, katastrofų aukų ir jų dalių identifikavimas”*, [on-line:] <https://ktc.policija.lrv.lt/lt/naujienos/praktiniai-mokymai-masiniu-nelaimiu-katastrofu-auku-ir-ju-daliu-identifikavimas> – 12 XI 2022.

⁴³ *Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro specialistų mokymai „3D skenerio panaudojimas įvykio vietoje”*, [on-line:] <https://ktc.policija.lrv.lt/lt/naujienos/ivyko-lietuvos-policijos-kriminalistiniu-tyrimu-centro-specialistu-mokymai-3d-skenerio-panaudojimas-ivykio-vietoje> – 12 XI 2022.

badan przez biegłych. W listopadzie 2022 r. LCES przeprowadziło pięć szkoleń dotyczących problematyki i możliwości badań lingwistycznych, fonoskopijnych oraz nowych badań kryminalistycznych związanych z telefonami komórkowymi⁴⁴. Pracownicy LCES opracowali około 30 skryptów metodycznych do różnych badań eksperckich⁴⁵. Eksperti LCES realizują także rocznie około 20 zadań (projektów) naukowych, opracowują i wdrażają nowe metodyki i techniki badawcze, a także publikują prace naukowe i szkoleniowe.

Pracownicy instytucji eksperckich uczestniczą również w pracach Europejskiej Sieci Laboratoriów Kryminalistycznych (ENFSI). ENFSI powstała w 1995 r. i zrzesza 71 instytucji z 38 krajów. Do jej głównych celów należą ułatwianie dostępu do informacji na temat innowacji i zagadnień ekspertyzy sądowej oraz zwiększanie jakości badań kryminalistycznych. Litewscy eksperci są członkami wielu jej grup roboczych i komitetów. Uczestniczą w przeglądach oraz opracowywaniu metodyk eksperckich i ich testowaniu w praktyce. Uczestnicząc w działaniach międzynarodowych, naukowcy LCES i Zarządu Badań Kryminalistycznych Policji Litewskiej, w miarę swoich możliwości, przyczyniają się do rozwoju kryminalistyki, biorąc udział m.in. w konferencjach i szkoleniach. Na przykład, w międzynarodowej konferencji z 2022 r., na której omawiano aktualia z zakresu ekspertologii sądowej, kryminalistyki i procedury karnej, wzięło udział około 500 uczestników z ponad 25 krajów⁴⁶.

Analizując tematykę kryminalistyczną przedstawianą przez Agencję Unii Europejskiej ds. Szkolenia w Dziedzinie Ścigania (CEPOL), widać wyraźnie, że nacisk kładziony jest na metodykę kryminalistyczną, czyli badanie i zapobieganie konkretnym rodzajom przestępstw, takim jak przestępczość zorganizowana, przemyt, przestępstwa z nienawiści czy terroryzm. Wymiar ponadnarodowy jest zasadniczą cechą takiego szkolenia, które skupia się na badaniu przestępczości i zapobieganiu przestępstwom, które obejmują działania w kilku krajach⁴⁷. Szkolenia organizowane przez Europejską Agencję Straży Granicznej

⁴⁴ *Lietuvos teismo ekspertizės centras skelbia rudens nuotolinių mokymų sesiją!*, [on-line:] <https://ltec.lrv.lt/lt/naujienos/lietuvos-teismo-ekspertizes-centras-skelbia-rudens-nuotoliniu-mokymu-sesija> – 16 XI 2022.

⁴⁵ *Metodinės rekomendacijos ekspertinių tyrimų užsakovams*, [on-line:] <https://ltec.lrv.lt/lt/metodines-rekomendacijos-ekspertiniu-tyrimu-uzsakovams> – 16 XI 2022.

⁴⁶ *3rd International Scientific and Practical Conference “Current Issues of Forensic Expertology, Criminalistics and Criminal Procedure” in Kyiv, Ukraine*, [on-line:] <https://enfsi.eu/news/3rd-international-scientific-and-practical-conference-current-issues-of-forensic-expertology-criminalistics-and-criminal-procedure-in-kyiv-ukraine/> – 16 XI 2022.

⁴⁷ *Europos teisėsaugos institucijų mokymo agentūros CEPOL informacija*, [on-line:] <https://www.cepol.europa.eu/education-training/what-we-teach> – 11 XI 2022.

i Przybrzeżnej (FRONTEX) koncentrują się głównie na kwestiach związanych z bezpieczeństwem granic, dlatego tematy kryminalistyczne są powiązane z konkretną wiedzą z dziedzin techniki kryminalistycznej, badaniem dokumentów, tropieniem (badaniem śladów traseologicznych), odorologią itp. Tematyka ta również obejmuje konkretne rodzaje przestępstw, takie jak kradzieże pojazdów, fałszowanie dokumentów, przestępczość zorganizowana (np. handel narkotykami, terroryzm)⁴⁸. Litewscy funkcjonariusze aktywnie uczestniczą w szkoleniach organizowanych przez CEPOL i FRONTEX, ponieważ są one istotne z kilku powodów: po pierwsze, ze względu na położenie geograficzne Litwy (mały kraj, granice zewnętrzne z Rosją i Białorusią, kraj tranzytowy); po drugie, ze względu na sytuację geopolityczną (zagrożenia bezpieczeństwa na świecie, napięcia w kontaktach z wschodnimi sąsiadami); po trzecie, Litwa bierze udział we wspólnych operacjach i skoordynowanych działaniach z innymi krajami, zwłaszcza że często staje się krajem tranzytowym dla poważnych przestępstw, takich jak przemyt środków odurzających z Ameryki Południowej przez Litwę do innych państw; po czwarte, uczestnictwo w tych szkoleniach pozwala na adaptowanie dobrych praktyk z innych krajów i dzielenie się własnymi doświadczeniami. Na przykład w czerwcu 2022 r. organizatorem szkoleń CEPOL-u była Akademia Bezpieczeństwa Publicznego Uniwersytetu Michała Romera – na uczelni odbyła się międzynarodowa konferencja, podczas której zaprezentowano zarówno osiągnięcia nauki, jak i pozytywne przykłady praktyki. Omawiano nie tylko ogólne zagadnienia naukowe dotyczące ochrony porządku publicznego, ale także praktyczne kwestie organizacji ochrony porządku publicznego, współpracy krajowej i międzynarodowej między organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości, specyfikę szkolenia funkcjonariuszy tych organów. Należytą uwagę poświęcono także aktualiom kryminalistyki, zwłaszcza dotyczącym badaniu i zapobieganiu przestępczości⁴⁹.

W razie potrzeby funkcjonariusze litewskich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości uczestniczą w szkoleniach organizowanych przez inne instytucje krajowe i zagraniczne. Szkolenia takie organizowane są przez Interpol, Europol, a na Litwie przez różne instytucje wymiaru sprawiedliwości, takie jak Służba Badań Specjalnych Republiki Litewskiej (odpowiednik polskiego CBA), Prokuratura Republiki Litewskiej lub inne instytucje świadczące usługi szkoleniowe.

⁴⁸ *Europos sienų ir pakrančių apsaugos agentūros FRONTEX informacija*, [on-line:] <https://frontex.europa.eu/we-build/building-capabilities/courses/> – 11 XI 2022.

⁴⁹ *Preparing Law Enforcement for the Digital Age*, CEPOL European Research & Science Conference, [on-line:] <https://conference-digital.cepol.europa.eu/cepol-research-science-conference-2021-mru-vilnius/> – 11 XI 2022.

Podsumowując, można stwierdzić, że proces szkolenia i podnoszenia kompetencji funkcjonariuszy przybiera różnorodne formy i jest organizowany na różnych poziomach przez różne instytucje krajowe i międzynarodowe. Szczególny potencjał daje wykorzystanie działań agencji międzynarodowych, takich jak ENFSI, które nie tylko poszerzają wiedzę i umiejętności w dziedzinie badań eksperckich, ale również przyczyniają się do rozwoju międzynarodowej wymiany w tej dziedzinie. Rozwój kompetencji funkcjonariuszy jest wielowymiarowy i obejmuje szeroki zakres tematów, a czas trwania szkoleń różni się i zależy od tematu i charakteru szkolenia (od jednego do kilku dni). W ustawicznym zawodowym szkoleniu litewskiej policji i straży granicznej szczególny nacisk kładzie się na praktyczne aspekty kryminalistyki, mniejszą uwagę poświęcając segmentowi wiedzy teoretycznej. Prowadzone szkolenia są ukierunkowane, często w wąskim zakresie, i ściśle powiązane z konkretną działalnością funkcjonariuszy. Wskazuje to na duże zapotrzebowanie na kryminalistykę jako dyscyplinę naukową, zarówno w ramach wstępnego szkolenia zawodowego, jak i studiów wyższych. Przyszli funkcjonariusze powinni po ukończeniu tych etapów edukacji dysponować minimalną wiedzą z zakresu kryminalistyki. W związku z tym szkolenie wstępne powinno w większym stopniu skupiać się na zagadnieniach kryminalistycznych, ponieważ czas przeznaczony na ten zakres wiedzy w obecnych programach jest zbyt krótki. To budzi uzasadnione wątpliwości, czy osoba, która ukończyła szkolenie wstępne, będzie w stanie odpowiednio reagować na zdarzenia, skutecznie pracować na miejscu zdarzenia, a także stosować wiedzę z zakresu taktyki i techniki kryminalistycznej w późniejszych czynnościach śledczych, jeżeli nie nabyła tej wiedzy już w trakcie odpowiednich studiów.

W dalszych dyskusjach na temat dydaktyki kryminalistycznej warto uwzględnić propozycje wprowadzenia wspólnych standardów dla podstawowego kursu kryminalistycznego na tym samym poziomie kształcenia, nowoczesnych kwalifikacji dla funkcjonariuszy na różnych poziomach oraz odpowiednich dodatkowych programów studiów wykraczających poza „podstawowe” wykształcenie kryminalistyczne. Istotne jest również zachowanie równowagi i harmonii pomiędzy wiedzą teoretyczną a umiejętnościami praktycznymi w kryminalistyce. Nauczanie i studiowanie kryminalistyki powinno być postrzegane jako proces ciągły, rozpoczynający się od studiów, poprzez specjalizację, a kończący się kursami doszkalającymi i rozwojowymi przez całe aktywne życie zawodowe. Ponadto warto rozważyć włączenie pracowników instytucji eksperckich oraz przedstawicieli postępowania przygotowawczego do programów studiów uniwersyteckich.

Jednym z podstawowych obszarów problemowych dydaktyki kryminalistycznej na Litwie jest brak strategii na poziomie państwowym, która mogłaby stanowić element polityki kryminalistycznej. Litwa potrzebuje instytucji

odpowiedzialnej nie tylko za koordynację naukowych badań kryminalistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem wdrażania nowych technologii, ale także za stworzenie kryminalistycznej polityki dydaktycznej, uwzględniającej strategię kształcenia i szkolenia przyszłych pracowników i funkcjonariuszy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, oraz opracowywanie standardów studiów i programów szkoleniowych z zakresu kryminalistyki.

Należy też, mając na uwadze coraz bardziej nasilające się trendy umiędzynarodowienia się przestępczości, dążyć do tworzenia strategii polityki kryminalistycznej w Europie, co wymaga harmonizacji nie tylko teoretycznych paradygmatów kryminalistyki, zbliżonych pragmatycznych systemów rekomendacji, metod i technik zwalczania i prewencji przestępstw, ale również spójnych systemów kształcenia i szkolenia adeptów tych dziedzin w różnych krajach. W tej ostatniej dziedzinie uczelnie i inne placówki zajmujące się dydaktyką kryminalistyczną powinny dążyć do wypracowywania zbliżonych koncepcji kształcenia przyszłych prawników i funkcjonariuszy organów ścigania.

Zakończenie

Zjawisko przestępczości stanowi jedno z największych wyzwań współczesnych społeczeństw, wpływając na bezpieczeństwo, gospodarkę i jakość życia obywateli. Analiza wybranych zagadnień doktryn kryminalistycznych Polski i Litwy, przedstawiona w przygotowanej monografii, ukazuje różnorodne strategie, metody i narzędzia stosowane w celu zwalczania przestępczości. Pomimo odmiennych historycznych i społeczno-politycznych kontekstów, obie doktryny kryminalistyczne wykazują szereg bliskich, a nawet analogicznych cech, takich jak rosnące znaczenie współpracy międzynarodowej, adaptacja nowoczesnych technologii oraz interdyscyplinarne podejście do rozwiązywania problemów kryminalistycznych.

Polska i Litwa, jako sąsiednie kraje o bogatej historii współpracy i wymiany doświadczeń, mają wiele do zaoferowania zarówno sobie nawzajem, jak i społeczności międzynarodowej. Przykłady skutecznych praktyk, innowacyjnych metod badawczych oraz sprawnie funkcjonujących struktur organizacyjnych mogą stanowić inspirację dla innych państw dążących do poprawy efektywności swoich systemów zwalczania przestępczości.

Współczesna kryminalistyka, zarówno w Polsce, jak i na Litwie, rozwija się dynamicznie, odpowiadając na nowe wyzwania związane z globalizacją, postępem technologicznym oraz zmieniającymi się wzorcami przestępczości. Wzajemna wymiana doświadczeń, rozwój wspólnych inicjatyw badawczych oraz współpraca na poziomie operacyjnym są kluczowe dla skutecznego przeciwdziałania przestępczości.

Niniejsza monografia jako element większej całości przedstawia aktualny stan wybranych zagadnień związanych z teorią, metodologią oraz historią kryminalistyki w obu krajach, a także wskazuje na obszary wymagające dalszego rozwoju badań i przedsięwzięć w tym zakresie. Jednym z takich obszarów jest

stałe doskonalenie metod dydaktycznych oraz programów edukacyjnych w kryminalistyce, które przygotują przyszłe pokolenia specjalistów do skutecznego radzenia sobie z wyzwaniami kryminalistycznymi.

Obecnie zespoły autorskie obu krajów pracują nad materiałami do drugiej części monografii. W kolejnych częściach zostaną przedstawione stan oraz perspektywy rozwoju kryminalistyki w Polsce i na Litwie z uwzględnieniem następujących obszarów tematycznych:

- ↪ miejsce techniki i technologii we współczesnym modelu (postrzeganiu) kryminalistyki;
- ↪ zagadnienia taktyki i strategii we współczesnym modelu kryminalistyki;
- ↪ wybrane aspekty problematyki ekspertyzy sądowej we współczesnej doktrynie kryminalistycznej;
- ↪ zagadnienia metodyki zwalczania określonych rodzajów przestępstw we współczesnym modelu kryminalistyki;
- ↪ zagadnienia analizy kryminalnej we współczesnym modelu kryminalistyki;
- ↪ miejsce polityki kryminalistycznej na obrzeżach litewskiej doktryny kryminalistycznej.

Naszym celem jest nie tylko przybliżenie Czytelnikowi krajowych modeli kryminalistyki w Polsce i na Litwie, podstawowych teorii i ich paradygmatów oraz istniejących różnic interpretacyjnych, ale także wskazanie możliwych kierunków zbliżenia koncepcji naukowych kryminalistyki w obu krajach. W dalszej perspektywie dążymy również do harmonizacji teoretycznych, dydaktycznych i praktycznych założeń tej dyscypliny naukowej w naszym regionie Europy. Proces ten ma przyczynić się do formowania się zrębów nowej szkoły kryminalistyki, stanowiącej alternatywę wobec tradycyjnych szkół – germańskiej i wschodnioeuropejskiej. Na Litwie od wielu lat mówi się o możliwościach, przesłankach i perspektywach utworzenia takiej szkoły kryminalistyki, którą wstępnie określa się mianem kryminalistycznej szkoły Międzymorza (albo *Intermarium*), co jest także powiązane z zachodzącymi procesami geopolitycznymi¹.

Redaktorzy

¹ H. Malewski et al., *Geopolitical Factors in the Formation of a New School of Criminalistics in the Intermarium Region of Europe*, „International Comparative Jurisprudence” Vol. 10, 2024 no. 1, s. 130-143.

Bibliografia

- 225 lat policji w Polsce. Policja współczesna*, t. 1, red. P. Majer, M. Seroka, Olsztyn 2017.
- 50-lecie oficerskiego szkolnictwa policyjnego w Szczytnie*, red. M. Goettel, A. Misiuk, Szczytno 2004.
- 85 lat polskiej policji*, red. G. Kędzierska, Szczytno 2004.
- Abramski A., Konieczny J., *Justycjarzysze, hutmani, policjanci. Z dziejów służb ochrony porządku w Polsce*, Katowice 1988.
- Ackermann R. et al., *Schaffung eines einheitlichen europäischen kriminalistischen Raumes*, „Kriminalistik. Zeitschrift für die gesamte kriminalistische Wissenschaft und Praxis” Vol. 74, 2020, Nr. 6, s. 355-363.
- Akademia Sztuki Wojennej. Badawczo-dydaktyczne jednostki organizacyjne*, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Akademia_Sztuki_Wojennej#Badawczo-dydaktyczne_jednostki_organizacyjne.
- Albrecht K. et al., *Der Nachweis von Spermaspuren in der forensischen Medizin*, „Kriminalistik” 2004, nr 8-9, s. 552-558.
- Antykryminalistyka. Taktyka i technika działań kontrwykrywczych*, red. P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, Warszawa 2022.
- Baran E., *Sylwetki polskich medyków sądowych – Leon Blumenstok-Halban*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 48, 1998, nr 3-4, s. 185-189.
- Baster A., *Wykorzystanie śladów linii papilarnych w realizacji funkcji wykrywczej organów ścigania*, [w:] *Studencka Konferencja Naukowa, czerwiec 2011*, red. J. Gajda, Rzeszów 2011, s. 136-145.
- Bednarski J., *Zarys najważniejszych zasad kryminalistyki*, Grudziądz 1935.
- Bekarija Č., *Apie nusikaltimus ir baudmes*, Vilnius 1992.
- Berent J.A. et al., *Statystyczna ocena wyników badań DNA w identyfikacji śladów biologicznych*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 3, 2000, s. 29-33.
- Bertillon A., *La comparaison des écritures et l'identification graphique*, Paris 1898.
- Biblia Tysiąclecia, Stary Testament*, Poznań 2003.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2007.

- Branicki W., Kupiec T., Wolańska-Nowak P., *Badania DNA dla celów sądowych*, Kraków 2008.
- Breitenecker L., *Der Wert der quantitativen CO-Bestimmung für die Kriminalistik und Klinik der CO-Vergiftung*, „Wiener klinische Wochenschrift” Vol. 21, 1939, s. 486-489.
- Brylak J., *Środki dowodowe według Kodeksu postępowania karnego*, arch.ies.gov.pl, [on-line:] https://arch.ies.gov.pl/images/PDF-Paragraf_na_Drodze/2017_PnD/06_2017/Brylak_Srodki-dowodowe-wedlug-Kodeksu-postepowania-karnego_PnD_2017-6.pdf.
- Bryła W., *Zarys historii nauk kryminalistycznych na ziemiach polskich*, „Pharmacopola” Vol. 2, 2022, nr 6, s. 49-76, [on-line:] <https://pharmacopola.pl/repozytorium-pharmacopola-2-6-bryla-kryminalistyka/>.
- Brzęk W., *Laboratoria kryminalistyczne Policji Państwowej*, „Problemy Kryminalistyki” 1980, nr 144, s. 361-366.
- Brzęk W., *Pionierzy kryminalistyki polskiej*, „Problemy Kryminalistyki” 1982, nr 155, s. 154-167.
- Brzęk W., *Początki kryminalistyki w Polsce*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” Vol. 30, 1985, nr 2, s. 321-336.
- Buczkowski K., *Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. prof. Stanisława Batawii – 30 lat działalności (1991-2021)*, „Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany” 2021, s. 67-77.
- Budrevičius K., *Keletas bruozų apie būdus ir priemones, kuriais kriminalinė policija aiškina nusikaltimus*, „Policija” 1931, nr 21, s. 413-415.
- Buras D., *Laboratorium Kryminalistyczne Komendy Głównej Policji Państwowej w latach 1920-1939*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 267, s. 70-73.
- Casper J.L., *Praktisches Handbuch der gerichtlichen Medizin*, Berlin 1857.
- Chrzęszcz B., *Paradygmat według koncepcji Thomasa Samuela Kubna. Analiza metodologiczno-prawna*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” Vol. 10, 2021, nr 1, s. 42-57, <https://doi.org/10.34616/fiuv.2021.1.42.57>.
- Cichocki S., *Wykorzystanie metod statystycznych w kryminalistyce*, „Problemy Kryminalistyki” Vol. 288, 2015, nr 2, s. 3-14.
- Cichoń P., *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827-1846. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2014.
- Cieśla R., *Ekspertyza w ujęciu procesowym i kryminalistycznym*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” Vol. 4, 2013, s. 333-353.
- Czczot Z., Tomaszewski T., *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996.
- Czepelak M. et al., *Historia prawa sądowego. Repetytorium*, Warszawa 2006.
- Dańk W., *Siedem kryminalistycznych złotych pytań z perspektywy kryminologicznej, czyli o związki między kryminalistyką i kryminologią*, [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Kraków 2016, s. 54-69.
- Danisevičius P., *Pagrindiniai trasologijos klausimai*, Vilnius 1967.
- Danisevičius P., *Teismo balistika*, Vilnius 1976.
- Dawniej niż wczoraj. 100 lat polskiej Policji*, red. M. Faldowski, P. Kardela, Szczytno 2019.

- Dlaczego warto studiować psychokryminalistykę?*, SWPS, [on-line:] <https://swps.pl/katowice/aktualnosci/16784-dlaczego-warto-studiuwac-psychokryminalistykę>.
- Dzieje i tradycja*, Akademia Pożarnicza, [on-line:] <https://apoz.edu.pl/uczelnia/dzieje-i-tradycja/>.
- Encyklopedia powszechna z ilustracjami i mapami*, t. 2, red. S. Orgelbrand, Warszawa 1898.
- Encyklopedia PWN, [on-line:] <https://encyklopedia.pwn.pl/>.
- Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy 2*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2011.
- Etyka prawnicza. Zagadnienia podstawowe*, red. S. Sykuna, Warszawa 2018.
- Europos kriminalistikos bendros erdvės 2020 vizijos įgyvendinimo Lietuvoje mokslinė koncepcija*, red. V.E. Kurapka, H. Malevski, S. Matulienė, Vilnius 2016.
- Fedorowski G., *Ludwik Hirszfeld*, Warszawa 1985.
- Filipkowski W., *System rozpoznawania i wykrywania finansowania organizacji terrorystycznych w ujęciu prawnym i kryminalistycznym*, Białystok 2021.
- Franc S., *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” Vol. 8, 2012, s. 185-205.
- Gaca A., *Prawo Jutlandzkie Waldemara II (Jyske Lov) z 1241 roku*, Toruń 2007.
- Gadowska K., *Otwarcie zawodów adwokata i radcy prawnego w Polsce po 1989 roku*, „Prakseologia” Vol. 160, 2018, s. 243-289.
- Gardocka T., Jagiełło D., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2017.
- Gąsiorowski J., *Nowoczesne technologie w kryminalistyce*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” Vol. 21, 2016, s. 73-114.
- Giedroyc F., *Ekspertyza lekarska w dawnych sądach polskich (do końca XVIII stulecia). Przyczynek do dziejów medycyny w Polsce*, Warszawa 1896.
- Głowacz D., Bartosiak Z., *Od Policji Państwowej do Policji*, „Kwartalnik Policyjny” 2014, nr 2, s. 117-124.
- Glusek M., *Początki badań wariografem w Polsce i na świecie*, Kryminalistyka, [on-line:] <https://www.kryminalistyka.org.pl/artykuly/poczatki-badan-wariografem-na-swiecie-i-w-polsce/>.
- Gottlieb S.L., Arenberg S., Singh S., *Crime Analysis: From First Report to Final Arrest*, Montclair 1994.
- Groeger G., *Urzędy śledcze w Polsce i ich centrala w Warszawie*, „Gazeta Policji Państwowej” 1920, nr 42, s. 5.
- Gross H., *Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w.*, Graz 1893.
- Gross H., *Kriminalistische Institute*, t. I, AfK 1898.
- Gross H., *Podręcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki*, oprac. i przekł. J. Kasprzak, Warszawa 2021.
- Gruza E., *Błędy w opiniach biegłych sądowych – w kontekście niesłusznych skazań*, „Studia Iuridica” Vol. 88, 2021, s. 122-135, <https://doi.org/10.31338/2544-3135.si.2021-88.6>.
- Gruza E., *Sześćdziesiąt lat minęło. Historia kryminalistyki na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 20, 2016, s. 11-22, <https://doi.org/10.52097/pwk.5532>.

- Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka – czyli o współczesnych metodach dochodzenia przestępstw*, Warszawa 2020.
- Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008.
- Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2011.
- Grzeszyk Cz., *Etiologia i symptomatologia zagrożeń przestępczością w Polsce*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 3, 2000.
- Grzywo-Dąbrowski W., *Podręcznik medycyny sądowej. Dla studentów medycyny i lekarzy*, Warszawa 1958.
- Gubała W., *Wpływ temperatury na powstawanie endogennych związków toksycznych w aspekcie oceny przyczyny zgonu ofiar pożaru*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 47, 1997, nr 2, s. 157-162.
- Gutekunst W., *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Warszawa 1974.
- Hanausek T., *Kryminalistyka a praca operacyjna*, „Problemy Kryminalistyki” 1988, nr 182, s. 179-182.
- Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1996.
- Hanausek T., *Zarys taktyki kryminalistycznej*, Warszawa 1994.
- Hanausek T., Sławik K., *Wprowadzenie do kryminalistyki i kryminologii*, Bydgoszcz 1995.
- Hanausek T., Szostak M., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.
- Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, red. E. Kube, H.U. Störzer, K.J. Timm, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, t. 1, 1992; t. 2, 1994.
- Hechell F., *Historyczno-krytyczne badania początku i wzrostu medycyny sądowej jako oddzielna gałąź nauki lekarskiej uważanej*, Kraków 1839.
- Hempel A., *Polskie szkolnictwo policyjne podczas okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919-2000. Zarys problematyki*, red. P. Majer, Z. Siemak, Szczepiwo 2000.
- Hirszfeld L., *Historia jednego życia*, Warszawa 2000.
- Historia*, Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, [on-line:] <https://www.amw.gdynia.pl/index.php/o-nas/historia#historia>.
- Historia Akademii*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/o-akademii-historia/>.
- Historia i tradycje*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/wat/historia-i-tradycje/>.
- Historia laboratorium*, Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji, [on-line:] <https://clkp.policja.pl/clk/clkp/historia/historia/66039,Historia-laboratorium.html>.
- Historia Szkoły Orłąt*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/law/historia/>.
- Hołyst B., *Kryminalistyka*, Warszawa 1996.
- Hołyst B., *Kryminalistyka*, Warszawa 2023.
- Hołyst B., *Kryminalistyka*, wyd. 10 zm. i rozsz., Warszawa 2004.
- Hołyst B., *Kryminalistyka*, wyd. 13, Warszawa 2018.

- Hołyst B., *Kryminalistyka*, wyd. 2 rozsz., Warszawa 1975.
- Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna. Diagnoza i praktyka*, Warszawa 2018.
- Horoszowski P., *Kryminalistyka*, Warszawa 1958.
- Hrehorowicz M., *Archeologia sądowa – już kryminalistyka czy jeszcze archeologia?*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” Vol. 29, 2018, nr 1, s. 53–62.
- Ibek A., Konieczny J., Wójcik K., *Analiza śledcza*, „Państwo i Prawo” Vol. 6, 2018, s. 51–65.
- Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie badań biologicznych w transgranicznych postępowaniach karnych (aspekty prawne, metodologiczne i prakseologiczne)*, red. B. Janusz-Pohl, Ł. Pohl, W. Achrem, Szczecin 2022.
- Ignaczak W., *Wybrane zagadnienia analizy kryminalnej*, Szczytno 2005.
- Ignaczak W., Michna P., *Słownik wybranych pojęć z analizy kryminalnej*, „Policja” 2003, nr 4, s. 116–130.
- Innes B., *Bodies of Evidence: The Fascinating World of Forensic Science and How It Helped Solve More Than 100 True Crimes*, New York 2000.
- Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, *Program studiów II stopnia na kierunku kryminologia obowiązujący od 2023/2024 – studia niestacjonarne*.
- Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, *Program studiów II stopnia na kierunku kryminologia obowiązujący od 2023/2024 – studia stacjonarne*.
- Jagiello D., *Nauka kryminalistyki – między dylematami ustawowymi, oczekiwaniami studenta a nakazami teorii i praktyki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 22, 2023, s. 65–80, <https://doi.org/10.52097/pwk.5407>.
- Jagiello D., *Taktyka kryminalistycznych czynności dowodowych*, Warszawa 2019.
- Jarno W., *Okręg Generalny Wojska Polskiego nr III Kielce w latach 1918–1921*, Łódź 2003.
- Jasiewicz B., Kowalczyk I., Kurek J., *Chemia sądowa*, Poznań 2012.
- Jaskłowska M., *Jakie były najpopularniejsze gazety w PRL? – przytaczamy tytuły, wraz z opisami*, Kroniki dziejów, [on-line:] <https://kronikidziejow.pl/porady/jakie-byly-najpopularniejsze-gazety-w-prl-przytaczamy-tytuły-wraz-z-opisami/>.
- Jurek P., *Historia państwa i prawa polskiego. Źródła prawa, sądownictwo. Zarys wykładu*, Wrocław 1998.
- Juškevičiūtė J. et al., *Kriminalistikos vystymosi Lietuvoje perspektyvos*, „Mokslo darbai”, t. 1, Vilnius 1993, s. 65–70.
- Juškevičiūtė J., Kurapka E., Malevski H., *A New Study Model of Criminalistics for the Law Enforcement Officers in Lithuania*, 16th Meeting of the International Association of Forensic Sciences, September 2–7 2002, ed. E. Baccino, Montpellier, 2002.
- Justickis V., Kurapka E., Malevski H., *Ausbildung der Beamten an der Rechtsuniversitaet Litauen gemaess den Grundsuetzen der Bologna-Deklaration*, [w:] *Die Umsetzung des Gemeinschaftsrechts im innerstaatlichen Recht*, Hrsg. H. von Köck, Linz 2005.
- Kaluszyński M., *Alphonse Bertillon et l'anthropométrie judiciaire. L'identification au cœur de l'ordre républicain*, [on-line:] <https://journals.openedition.org/criminocorpus/2716?lang=en>.
- Kasprzak J., *Błędy w jednej sprawie, czyli jeszcze raz o potrzebie znajomości kryminalistyki przez prawników*, [w:] *Kryminalistyka dla prawa, prawo dla kryminalistyki*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Toruń 2010.

- Kasprzak J., *Problem tożsamości współczesnej kryminalistyki*, [w:] *Współczesna kryminalistyka. Wyzwania i zagrożenia*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, M. Zubańska, Szcztyno 2015, s. 7-24.
- Kasprzak J. et al., *Kryminalistyka*, Warszawa 2006.
- Kasprzak J., Kasprzak M., *Forensics as a Science and Practice*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” Vol. 30, 2021, nr 4, s. 315-331, <https://doi.org/10.17951/sil.2021.30.4.315-331>.
- Kasprzak J., Młodziejowski B., Brzęk W., Moszczyński J., *Kryminalistyka*, Warszawa 2006.
- Kasprzak J., Młodziejowski B., Kasprzak W., *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015.
- Keller Ch., *Die Kriminalistik im System der Kriminalwissenschaften, Begriff, eigenständiger, „Wissenschaftscharakter”, Einflüsse auf das Ermittlungs- und Hauptverfahren und epistemologisches Entwicklungspotenzial der Disziplin?*, [on-line:] <https://ksv-polizeipraxis.de/die-kriminalistik-im-system-der-kriminalwissenschaften/>.
- Kędzierska G., *Technika kryminalistyczna w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie po 1990 roku*, „Przegląd Policyjny”, Numer Specjalny 2021, s. 113-160.
- Kirk P.L., *Crime Investigation: Physical Evidence and the Police Laboratory*, New York–London 1953.
- Kirk P.L., *Dochodzenie w sprawie przestępstw. Dowody fizyczne i laboratorium policji*, Clifton 2008.
- Kirk P.L., *The Ontogeny of Criminalistics*, „*Journal of Criminal Law, Criminology and Political Science*” Vol. 54, 1963, nr 2, s. 235-238, <https://doi.org/10.2307/1141173>.
- Klemas A., *Asmenų daktiloskopavimo reikalai*, „*Policija*” 1937, nr 3, s. 49-50.
- Klemas A., *Dar apie pirštų atspaudų ėmimą*, „*Policija*” 1937, nr 8, s. 148-149.
- Klemas A., *Įvykio vietos aprašymas*, „*Policija*” 1937, nr 1, s. 5-6.
- Klemas A., *Nusikaltimų aiškinimas kriminalinės policijos laboratorijoje*, „*Policija*” 1934, nr 21, s. 330-331.
- Klemas A., *Pirštų atspaudų ėmimas*, „*Policija*” 1937, nr 6, s. 107-108.
- Koczur J.A., *Wiedza adwokatów z zakresu kryminalistyki – w świetle własnych badań ankietowych przeprowadzonych na obszarze apelacji katowickiej*, „*Palestra*” 2016, nr 10, s. 50-57.
- Kołecki H., *Zakres i sposób uprawiania kryminalistyki w Polsce*, [w:] *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi*, red. H. Kołecki, Poznań 2008, s. 397-418.
- Koło Naukowe Kryminalistyki i Kryminologii Akademii Sztuki Wojennej*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/kolo-naukowe-kryminalistyki-i-kryminologii-akademii-sztuki-wojennej/>.
- Koźmińska A., *Trucizny i truciele w historii*, „*Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii Sądowej i Kryminologii*” Vol. 45, 1995, nr 7, s. 113-123.
- Krajewski K., *Kryminologia, kryminalistyka, medycyna sądowa*, „*Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii*” Vol. 51, 2001, nr 2, s. 83-92.

- Krikščiūnas R., *Kriminalistikos metodų ir rekomendacijų panaudojimas civilinėje teisenoje: teoriniai ir metodiniai pagrindai*, daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, Vilnius 2002.
- Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2018.
- Kriminalistika. Teorija ir technika*, red. V.E. Kurapka, S. Matulienė, Vilnius 2012.
- Kryminalistyka – ćwiczenia – opis przedmiotu w USOSweb*, Uniwersytet Warszawski, [on-line:] <https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&kod=2200-1CK006>.
- Kryminalistyka i kryminologia – najnowsze doniesienia*, red. M. Maciąg, K. Maciąg, Lublin 2019.
- Kryminalistyka i Nauki Sądowe w zakresie biologia i genetyka sądowa – program studiów*, Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, [on-line:] <https://cnsuw.pl/wp-content/uploads/sites/155/2023/06/KRYMINALISTYKA-I-NAUKI-SADOWE-W-ZAKRESIE-BIOLOGIA-I-GENETYKA-SADOWA.docx>.
- Kryminalistyka i Nauki Sądowe w zakresie chemia sądowa – program studiów*, Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, [on-line:] <https://cnsuw.pl/wp-content/uploads/sites/155/2023/06/KRYMINALISTYKA-I-NAUKI-SADOWE-W-ZAKRESIE-CHEMIA-SADOWA.docx>.
- Kryminalistyka i Nauki Sądowe w zakresie kryminalistyka ogólna – program studiów*, Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego, [on-line:] <https://cnsuw.pl/wp-content/uploads/sites/155/2023/06/KRYMINALISTYKA-I-NAUKI-SADOWE-W-ZAKRESIE-KRYMINALISTYKA-OGOLNA.docx>.
- Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, Szczecin 2011.
- Kuć M., *Zadania kryminologii w świetle współczesnych zagrożeń społecznych*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2012, nr 1, s. 29-50.
- Kuklianskis S., Žurauskas A., *Aktualios procesinės ir kriminalistinės nusikaltimų išaiškinimo problemos*, „Mokslo darbai” Vol. 1, 1993, s. 54-60.
- Kulicki M., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 1994.
- Kulicki M., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009.
- Kulicki M., Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Stęпка L., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2006.
- Kurapka E., *Kriminalistikos dėstymo Lietuvos policijos akademijoje modelis*, [w:] *Policijos pareigūno profesinės, dorovinės bei psichologinės savybės ir jo ugdymas*, Tarptautinės mokslinės-metodinės konferencijos medžiaga, Vilnius 1994.
- Kurapka E. et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, Vilnius 1998.
- Kurapka E., Malevski H., *Analysis of the Lithuanian Law Enforcement Officials' Level of Knowledge in Criminalistics*, 4th European Academy of Forensic Science Conference: Final Programme and Abstracts, Helsinki 2006.

- Kurapka E., Malevski H., *Kriminalistiklehre an Universitäten – Notwendigkeit, Realität oder Problem?* „Kriminalistik. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis“ Vol. XXX, 2005, Nr. 1.
- Kurapka E., Malewski H., *Nauczanie kryminalistyki w Litewskiej Akademii Policji*, „Policijny Biuletyn Szkoleniowy” 1996, nr 3-4.
- Kurapka K., *Specialių žinių panaudojimas administraciniame procese*, daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius 2020.
- Kurapka V.E. et al., *Kriminalistika Lietuvoje 1918–2018 metais*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. XIV tarptautinis kongresas*, Odesa 2018.
- Kurapka V.E. et al., *Kriminalistikos technikos pagrindai*, Vilnius 1998.
- Kurapka V.E. et al., *Kriminalistikos vizija 2020 ir naujos įžvalgos dėl jos ateities*, [w:] *XIII Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*, I dalis, Vilnius 2017.
- Kurapka V.E., Malevski H., *Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje*, „Jurisprudencija” Vol. 18, 2000.
- Kurapka V.E., Malevski H., *Šiuolaikinė kriminalistikos studijų struktūra ir didaktika*, „Jurisprudencija” Vol. 22, 2001, nr 14.
- Kurapka V.E., Malevski H., Matulienė S., *Kriminalistika Lietuvoje 1990–2020: nuo naujų paradigmų paieškos iki realizuotų mokslinių koncepcijų ir ateities įžvalgų*, „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka” Vol. 24, 2020.
- Kurapka V.E., Malewski H., *Kompleksinė kriminalistikos mokymo ir kompetencijos tobulinimo teisės saugos bei justicijos pareigūnams mokslinė koncepcija ir jos realizavimo modeliai*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XV*, Kaunas 2019.
- Kurapka V.E., Malewski H., *Po dvidešimties metų... Straipsnio „Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje” pėdsakais*, „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka”, Vol. 27, Kaunas 2021.
- Kurapka V.E., Malewski H., Kurapka K., *Dar kartą specialių žinių panaudojimo vertinimo baudžiamajame, civiliniame ir administraciniame procese klausimu*, [w:] *The Assessment of the Specific Use of Knowledge in Criminal, Civil, and Administrative Proceedings*, Liber Amicorum Algimantui Urmonui, Vilnius Mykolo Romerio Universitetas, Vilnius 2022.
- Kurapka V.E., Malewski H., Matulienė S., *Mykolo Romerio universitetas ir Lietuvos akademinės kriminalistikos raida europinio bendradarbiavimo link (30-mečio keliai ir klystkeliai)*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*, t. 16, Vilnius 2020.
- Kurapka V.E., Navickienė Ž., Tamelė I., *Pagrindinių kriminalistinės politikos sąvokų klausimu – harmonizavimo vektorius*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XVIII*, Vilnius 2022.
- Kusiak M., *Dzieje Katedry Medycyny Sądowej*, [w:] *Sześćsetlecie medycyny krakowskiej*, t. 2: *Historia katedr*, Kraków 1964, s. 313–380.
- Kwartalnik „Problemy Kryminalistyki”*, Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji, [on-line:] <https://clkp.policja.pl/clk/problemy-kryminalistyki/o-czasopismie/229311,Kwartalnik-Problemy-Kryminalistyki.html>.

- Lazersonas V., *Melvavimo psichodiagnosticska*, „Kriminalistikos žinynas” 1935, nr 3, s. 66-79
- Legut P., *Czy istnieje przestępstwo doskonałe? Omówienie śladów kryminalistycznych ze szczególnym uwzględnieniem ich klasyfikacji*, „Ius et Administratio” Vol. 4, 2022, nr 49, s. 46-69, <https://doi.org/10.15584/iuseta.2022.4.4>.
- Lehmann K., *Schutz von Verbrechern im 18 und 19 Jahrhundert*, „Kriminalistik” 1960, nr 11.
- Lewulis P., *Dowody cyfrowe – teoria i praktyka kryminalistyczna w polskim postępowaniu karnym*, Warszawa 2021.
- Lietuvių enciklopedija*, t. 23, red. J. Girnius, J. Puzinas, Boston 1961.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, [on-line:] https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708#.
- Łabuz P., Kudła J., Safjański T., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze polskich służb ochrony prawa w prawie krajowym i międzynarodowym*, Warszawa 2020.
- Malevski H., *Bendroji kriminalistikos teorija: nuo Hanso Grosso iki Rafailo Belkino... ir kas toliau?*, [w:] *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis*, red. H. Malevski, S. Matulienė, G. Juodkaitė-Granskienė, Vilnius 2022.
- Malevski H. et al., *Die „Gesellschaft der Kriminalisten Litauens” Brücke zwischen den kriminalistischen Schulen Ost-, Mittel- und Westeuropas*, „Kriminalistik. Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis” 2016, Heft 8-9, s. 525-531.
- Malevski H., *Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujos kriminalistinės koncepcijos modelis*, daktaro disertacija, Lietuvos Policijos Akademija, Vilnius 1997.
- Malevski H., Juškevičiūtė J., *Dėl specialiųjų žinių termino apibrėžimo*, „Kriminalinė justicija” Vol. 6, 1997, s. 35-45.
- Malevski H., *Kriminalistikos mokslo atsiradimo ir formavimosi prielaidos bei raida*, [w:] *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*, red. P. Ancelis et al., Vilnius 2009.
- Malevski H., *Kriminalistikos mokslo raida Lenkijoje*, „Jurisprudencija” Vol. 16, 2000, nr 8.
- Malevski H., Kurapka V.E., Navickienė Ž., *Mykolo Romerio Universiteto studentų požiūris į kriminalistikos didaktikos aktualijas*, [w:] *Problemy Współczesnej Kryminalistyki*, red. E. Gruza, T. Tomaszewski, M. Goc, Warszawa 2018.
- Malevski H., Kurapka V.E., Tamelė I., *Мотивы и ожидания студентов – важный фактор в реализации новой бакалаврской программы «Право и криминалистика»*, „Криминалистъ первопечатный” 2021, nr 21-22.
- Malevski H., *Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje*, [w:] *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*, t. 4, red. H. Malevski, G. Juodkaitė-Granskienė, Vilnius 2009.
- Malevski H., *Subject of Criminalistics and Its Research Objects: Place of Criminalistics in System of Sciences*, [w:] *Textbook of Criminalistics*, Vol. 1: *General Theory*, ed. H. Malevski, V. Shepitko, Kharkiv 2016.
- Malevski H., *Nauczanie kryminalistyki w Litewskiej Akademii Policji*, „Policyjny Biuletyn Szkoleniowy” 1996, nr 3-4, s. 80-82.

- Malewski H., *O formowaniu się ekspertologii sądowej – nowej dyscypliny naukowej – słów kilka*, [w:] *Piękno kryminalistyki. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Wójcikiewicza*, red. V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, R. Krawczyk, D. Wilk, Toruń 2023.
- Malewski H., *Oględziny miejsca zdarzenia. Rzeczywistość i perspektywy*, Kraków 1994.
- Malewski H., *Tendencje rozwoju kryminalistyki – utrwalanie modelu „narodowego” czy współtworzenie europejskiej przestrzeni kryminalistycznej?*, [w:] *Kryminalistyka – jedność nauki i praktyki (przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości)*, red. M. Goc, T. Tomaszewski, R. Lewandowski, Warszawa 2016.
- Malewski H. et al., *Didactics and the Views of Students in Lithuania, Ukraine, and Poland on the Necessity of Studying Criminalistics Disciplines*, „International comparative jurisprudence” Vol. 8, 2022, nr 2.
- Malewski H. et al., *Współpraca funkcjonariuszy organów ścigania ze specjalistami pionu kryminalistycznego. Diagnoza i możliwości usprawnienia – doświadczenia litewskie*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 66, 2016, nr 3.
- Malewski H., Kurapka V.E., Tamelė I., *Lietuvos kriminalistų draugijos kongresų apžvalga – akademinė didaktika*, [w:] *17. międzynarodny kongres „Kriminalistika a forenznė vedy: veda, uždėdavė, prax*, 16-17 September 2021, red. Š. Zachar, J. Metėnko, M. Metėnkovė, Bratislava 2021.
- Mańkowski D., *O potrzebie nauczania o przyczynach niesłusznych skazań*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 20, 2023, s. 199-208, <https://doi.org/10.52097/pwk.5553>.
- Marek Z., Bogusz M., Pach J., *Integracja toksykologii klinicznej i sądowej – doświadczenia krakowskie*, „Przegląd Lekarski” Vol. 41, 1984, s. 467-469.
- Matuszewski J., *Najstarszy zwód prawa polskiego*, Warszawa 1959.
- Mazur G., *Zamach na marszałka Józefa Piłsudskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Vol. 60, 2005, s. 407-417.
- Mazur O., *Niesłuszne skazania w Polsce w opinii prokuratorów i policjantów*, „Palestra” 2012, nr 3-4, s. 19-33.
- Meškauskas P., *Valstybės saugumo departamento veiklos antrasis dešimtmetis*, „Policija” 1938, nr 19-20, s. 360-364.
- Mikuła M., *Księga kryminalna miasta Dobczyc 1699-1737*, Kraków 2013.
- Misiūnas E., *Lietuvos policijos rengimo sistema Europos Sąjungos kontekste*, „Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka” 2012, nr 7, s. 300-315.
- Misiūnas E., *Policijos pareigūnų teisinis statusas: disertacija*, Vilnius 2010; K. Vitkauskas, *Policijos personalo rengimas lietuvoje 1990 – 2000 m.*, „Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka” 2011, nr 5, s. 255-275.
- Moszczyński J., Furman K.J., *Wykorzystanie aktywnych metod nauczania w prowadzeniu zajęć z kryminalistyki i prawa*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 20, 2023, s. 209-226, <https://doi.org/10.52097/pwk.5556>.
- Naczelna Rada Adwokacka, *Założenia programowe aplikacji adwokackiej – ramowy program szkolenia*, [on-line:] https://www.adwokatura.pl/admin/wgrane_pliki/file-zal-do-uchwaly-nr-952018ramowy-program-szkolenia-37709.pdf.

- Navickienė Ž., *Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikacijos tobulinimas: požiūris į šio proceso optimizavimą*, „Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos” 2011, nr 21, s. 68–81.
- Navickienė Ž., *Policijos pareigūnų rengimo vadovėlio recenzija: nauji iššūkiai Lietuvos policijos mokslui*, „Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka” 2018, nr 21, s. 83–92.
- Nawrocki Ł., *Gangsterzy z milicji i SB*, Historia do Rzeczy, [on-line:] <https://historia.dorzeczy.pl/prl/116959/przestepczosc-zorganizowana-w-prl.html>.
- Nedzinskas E., Nedzinskienė R., Šliažienė R., *Professional Police Officers Behaviour in Critical Situations*, „Society: Integration: Education” 2020, vol. 5, s. 233–242.
- Niewiadomski L., Kruk H., *Technika kryminalistyczna*, „Kwartalnik Policyjny” 2009, nr 2, s. 18–24.
- Novikovienė L., *Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje*, daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius 2005.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 3, Warszawa 1997.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 4, Warszawa 1997.
- Olber P., *Sztuczna inteligencja i przestępczość przyszłości w kontekście kryminalistycznych badań informatycznych*, „Przegląd Policyjny” Vol. 149, 2023, nr 1, s. 138–155, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0053.7217>.
- Olbrycht J., *Pamięci Prof. Dr Leona Wachholz*, „Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii Sądowej i Kryminologii” Vol. 1, 1951, s. 9–12.
- Olejniczak Z., *Powstanie i rozwój szkół oficerskich Milicji Obywatelskiej w Słupsku i Szczecinie (1945–1972)*, [w:] *Zarys historii szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych*, cz. 1. *Szkoły oficerskie*, red. J. Góralewska, C. Jene, Warszawa 1985.
- Opalska-Kasprzak A., *Nowoczesne metody rekonstrukcji zdarzenia w ujęciu procesowym i kryminalistycznym – zagadnienia wybrane*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” Vol. 19, 2024, nr 21, s. 227–236, <https://doi.org/10.32084/bsawp.6837>.
- Palskys E., *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940). Monografinė studija*, Vilnius 1995.
- Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P., *Kriminalistika*, Vilnius 1985.
- Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Kraków 2016.
- Pikulski S., *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997.
- Płaza S., *Rozwój staropolskiego prawa sądowego na tle tendencji europejskich*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa” Vol. 9, 2006, nr 2, s. 343–367, <http://dx.doi.org/10.18778/7171-955-8.20>.
- Podręcznik medycyny sądowej. Dziewiąta edycja podręcznika Casper*, red. A. Schmidt, Berlin 1905.
- Podstawowe informacje o uczelni*, Akademia Wymiaru Sprawiedliwości, [on-line:] <https://swws.edu.pl/uczelnia/podstawowe-informacje-o-uczelni/>.
- Polska Bibliografia Kryminalistyczna (lata 1990–2000)*, t. 4, red. B. Hołyst et al., Warszawa 2008.

- Pošiūnas P., *Lietuvos teismo ekspertizės instituto veiklos apžvalga ir perspektyvos*, [w:] *Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos*, red. P. Pošiūnas, Vilnius 1996.
- Pošiūnas P., *Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo instituto raida ir jo perspektyvos*, [w:] *Teismo ekspertizės aktualijos*, Vilnius 1991.
- Produkcja arszeniku*, zlotystok.pl, [on-line:] <http://www.zlotystok.pl/sciezka/pl/02zapom.htm>.
- Program aplikacji sędziowskiej*, [on-line:] https://www.kSSIP.gov.pl/sites/default/files/program_aplikacji_sedziowskiej_0.pdf.
- Ptański J., *O upowszechnienie kryminalistyki w pracy organów MO*, „Problemy Kryminalistyki” Vol. 11, 1958, nr IV, s. 110-132.
- Raszeja S., *Dziś i jutro tanatologii sądowo-lekarskiej*, „Archiwum Medycyny Sądowej” Vol. 57, 2007, nr 4, s. 420-426.
- Rejman G., *Stanisław Śliwiński*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008, s. 345-361.
- Rodowód Akademii Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki*, Wojsko Polskie, [on-line:] <https://www.wojsko-polskie.pl/awl/rodowod-awl/>.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), [on-line:] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>.
- Schletz A., *Ludwik Perzyna*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980, s. 97-144.
- Schwarzacher W., *Die Anwendung der Spektrophotometrischen Blutuntersuchung in der gerichtlichen Medizin*, „Deutsche Zeitschrift für die Gesamte Gerichtliche Medizin” Vol. 2, 1923, s. 411-422.
- Šebedevs V., *Mokslinė policija. Nusikaltėlių pažinimo ir nusikaltimų tyrinėjimo metodai*, t. 1, Kaunas 1926.
- Sehn J., *Kryminalistyka a prawo procesowe*, „Nowe Prawo” 1958, nr 6, s. 23-30.
- Sehn J., *Sytuacja kryminalistyki*, „Palestra” Vol. 5, 1961, nr 3, s. 8-12.
- Shepitko V., *Introduction to Criminalistics*, Kharkiv 2021.
- Shepitko V.Y., Malewski H., Kurapka V.E., *Криміналістична дидактика в контексті руху до єдиного європейського криміналістичного простору: погляди студентів Литви та України*, „Вісник Національної академії правових наук України, «Право»” Vol. 29, 2022, nr 4.
- Siemak Z., *Szkoła Główna i Szkoła Oficerska Policji Państwowej w Warszawie w latach 1919-1939*, [w:] *Policyjne szkolnictwo oficerskie w latach 1919-2000. Zarys problematyki*, red. P. Majer, Z. Siemak, Szczepno 2000.
- Skorupka J., *Prawidłowość i proporcjonalność jako kryteria oceny czynności dowodowych*, „Palestra” Vol. 6, 2019, s. 5-18.

- Skubisz-Ślusarczyk S., *O pomyłce sądowej w kontekście wiedzy kryminalistycznej*, „Przegląd Prawa i Administracji” Vol. 120, 2020, s. 255-263, <https://doi.org/10.19195/0137-1134.120.67>.
- Służba mundurowa*, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82u%C5%BCba_mundurowa.
- Służba śledcza i taktyka kryminalna wraz z najważniejszymi wiadomościami z medycyny sądowej, dla użytku policji państwowej, szkół policyjnych i sędziów śledczych: na podstawie dzieł Grossa, Wulffena, Stiebera, Nessegio i inn. oraz wykładów własnych*, red. B. Łukomski, Lwów 1924.
- Solodov I., *Etyka biegłego w procesie karnym*, Łomża 2017.
- Sołtys B., *Czy i jak regulować specjalizacje zawodów świadczących pomoc prawną?*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 1 s. 9-28.
- Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrimo mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas*, Mokslo studija, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius 2012.
- Stambulski M., Kocemba K., *Dydaktyka ma znaczenie. Aplikacja sędziowska i prokuratorska w Polsce*, Wrocław 2020.
- Steinhaus J., *Histologia patologiczna. Metody badania mikroskopowego tkanek i płynów patologicznych*, Warszawa 1904.
- Stojer-Polańska J., *Ślady biologiczne*, [w:] *Kryminalistyka. Przewodnik*, red. D. Wilk, Toruń 2013, s. 217-220.
- Strawiński W., *Funkcja i cele nauki – zarys problematyki metodologicznej*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” Vol. 47, 2011, nr 3, s. 323-335.
- Strona internetowa Studenckiego Koła Nauk Kryminalistycznych Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie [on-line:] <https://sknk.e-wspol.edu.pl/>.
- Studia prowadzone na określonym kierunku*, RAD-on, [on-line:] <https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku>.
- Stulecie więziennictwa*, Służba Więzienna, [on-line:] <https://sw.gov.pl/strona/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-stulecie-wieziennictwa>.
- Sygit B., *Z dziejów kryminalistyki. Bronisław Łukomski – niedoceniony pionier kryminalistyki polskiej*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 12, s. 201-207.
- Szarejko P., *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. 1, Warszawa 1991.
- Szkoła Podchorążych Piechoty*, Wikipedia, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Szko%C5%82a_Podchor%C4%85%C5%BCych_Piechoty.
- Szumowski W., *Biernacki Edmund Faustyn*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 368-370.
- Szumowski W., *Fryderyk Hechel jako historyk medycyny w świetle własnych pamiętników*, [w:] *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz historii nauk przyrodniczych*, t. 9, red. A. Wrzosek, Poznań 1929, z. 1, s. 1-14.
- Szwarc A., KołECKI H., *Identyfikacja kryminalistyczna*, „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych” 1973, nr 1, s. 72-88.
- Śródka A., *Uczni polscy XIX-XX stulecia*, t. 3, Warszawa 1997.
- Śródka A., *Uczni polscy XIX-XX stulecia*, t. 5, *Suplement*, Warszawa 2002.

- Świątek B., *Profesor Bolesław Popielski – uczony, nauczyciel, biegły sądowy*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 47, 1997, nr 2, s. 89-91.
- Teismo medicina*, red. A. Garmus, V.E. Kurapka, A. Cėpla, Vilnius 2000.
- Teoria nauki*, Encyklopedia PWN, [on-line:] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/teoria-nauki;3986513.html>.
- Textbook of Criminalistics*, Vol. 1: *General Theory*, ed. H. Malevski, V. Shepitko, Kharkiv 2016.
- Textbook of Criminalistics*, Vol. 2: *Criminalistic Technique and Tactics*, ed. H. Malevski, V. Shepitko, Kharkiv 2023.
- Thorwald J., *Godzina detektywów*, tłum. J. Dumański et al., Kraków 2010.
- Thorwald J., *Stulecie detektywów*, tłum. K. Bunsch, W. Kragen, Kraków 2009.
- Tidikis R., *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*, Vilnius 2003.
- Tomaszewski T., Girdwoyń P., *Tradycja i przyszłość w nauczaniu kryminalistyki na Uniwersytecie Warszawskim*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 12, 2008, s. 321-329.
- Uniwersytet Warszawski, *Kryminalistyka – opis przedmiotu w USOSweb*, [on-line:] https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_kod=2200-1K006&callback=g_e7ad3cd2.
- Uniwersytet Warszawski, *Uchwała nr 219 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 23 maja 2007 r. w sprawie utworzenia Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego*, [on-line:] <https://monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/Uchwa%C5%82a.aspx?ID=1977&Source=https%3A//monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/2007.aspx>.
- Uniwersytet Warszawski, *Załącznik nr 10 do uchwały nr 414 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie programów studiów na Uniwersytecie Warszawskim – program studiów Bezpieczeństwo Wewnętrzne*.
- Uniwersytet Warszawski, *Załącznik nr 115 do uchwały nr 414 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie programów studiów na Uniwersytecie Warszawskim – program studiów Prawo*.
- Uruszczak W., *Acta Maleficorum Wisniciae. Księga złoczyńców sądu kryminalnego w Wiśniczu (1629-1665)*, Kraków 2003.
- Ustawa Republiki Litewskiej o kryminalistycznej działalności wywiadowczej (Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas), [on-line:] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.434526/asr>.
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668).
- Ustawa z dnia 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 61, poz. 363).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2024 poz. 17, 1228).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2024 poz. 37, 1222, 1248).
- Vabalas-Gudaitis J., *Psichognostikos reikšmė kriminalistikai*, „Kriminalistikos žinynas” 1935, nr 1, s. 10-15.
- Vaitkevičius A., *Nusikaltimų aiškinimo priemonės*, „Policija” 1940, nr 4, s. 67-68.

- Vaitkevičius A., *Voratinklių tyrinėjimų reikšmė nusikaltimus aiškinant*, „Kriminalistikos žinynas“ 1936, nr 8, s. 68-70.
- Vernau I., *Kryminaly w klimacie PRL-u*, Na kanapie, [on-line:] <https://nakanapie.pl/Vernau/blog/kryminaly-w-klimacie-prl-u>.
- Visuotinė Lietuvių Enciklopedija*, t. XIV, Vilnius 2008.
- Vitkauskas K., *Lietuvos policijos pareigūnų rengimo sistema, palyginti su kitų valstybių rengimo sistemomis, išsiskiria tam tikrais teisinio reguliavimo ir valdymo ypatumais*, „Viešoji politika ir administravimas“ Vol. 10, 2011, nr 1.
- Vozgrin I., *Introduction to Criminalistics: History, Fundamentals of Theory, Bibliography*, Saint Petersburg 2003.
- Wachholz L., *Poczet grona nauczycielskiego Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1780-1918*, [w:] *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz historii nauk przyrodniczych*, t. 14, red. A. Wrzosek, Poznań 1934, z. 1-2, s. 1-29.
- Wachholz L., *Podręcznik medycyny sądowej*, Kraków 1899.
- Waszkiewicz P., Rabczuk S., Worek K., *Wykorzystanie dowodów z mediów społecznościowych w postępowaniu cywilnym. Perspektywa badawcza*, [w:] *Granice prawa. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Siemaszki*, red. P. Ostaszewski, K. Buczkowski, Warszawa 2021.
- Widacki J., *Kilka uwag o kryminalistyce jako nauce empirycznej*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 30, 1980, nr 3, s. 225-231.
- Widacki J., *Początek i koniec kryminalistyki*, [w:] *Abiit, non obiit. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2013, s. 1415-1431.
- Widacki J., *Stulecie polskich detektywów*, Kraków 1992.
- Widacki J., *Współczesny zakres nazwy „kryminalistyka”*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” Vol. 12, 2013, nr 1, s. 37-47.
- Wielki R., *Intelligence-led Policing. Informacyjna strategia działań służb policyjnych*, [w:] *Inspiracje i wspomnienia dedykowane pamięci Jerzego Koniecznego*, red. J. Widacki, Kraków 2021, s. 217-230.
- Wielki R., *Wstęp*, [w:] *Wprowadzenie do analizy dowodowej w procesie karnym*, Opole 2020, s. 2-4.
- Wiktorska P., *Prawo karne i kryminologia na tle metodologii badań w naukach prawnych*, „Prawo w działaniu” Vol. 53, 2023, nr 7, s. 114-126, <https://doi.org/10.32041/pwd.5307>.
- Wilk D., *Przeprowadzenie czynności badawczych*, [w:] *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, red. M. Kała et al., Warszawa 2023, s. 47-58.
- Włodarczyk R., *Rozwój i współczesne możliwości wykorzystania śladów biologicznych. Kryminalistyczne badania biologiczne na przykładzie przestępstw na tle seksualnym*, Lublin 2018.
- Włodarczyk R., *Ślady biologiczne w przestępstwach na tle seksualnym*, Szczytno 2017.

- Włodarska A., *Kryminalistyczne oględziny miejsca zdarzenia na przykładzie wypadku drogowego*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” Vol. 20, 2016, nr 3, s. 121-132.
- Wojtkiewicz-Rok W., *Zakład Medycyny Sądowej Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1898-1946 i jego kierownicy – prof. Włodzimierz Sieradzki i prof. Bolesław Popielski*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” Vol. 47, 1997, nr 3, s. 227-236.
- Worek K., Waszkiewicz P., *Nauczanie kryminalistyki*, [w:] *Wokół kryminalistyki. Nauka i praktyka. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Widle*, red. D. Zienkiewicz, Toruń 2021.
- Wójcikiewicz J., *Sytuacja kryminalistyki (60 lat później)*, „Palestra” Vol. 66, 2021, nr 9, s. 9-19, [on-line:] <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/9-2021/artukul/sytuacja-kryminalistyki-60-lat-pozniej>.
- Wzorek D., Woźniakowska D., *Czym jest kryminologia?*, [w:] *Kryminologia. Teoria i praktyka*, red. P. Chomczyński, P. Frąckowiak, D. Woźniakowska, Warszawa 2024, s. 3-16.
- Zadworna S., *Rola kryminalistyki w zwalczaniu szkodnictwa leśnego*, „Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska” 2023, nr 1, s. 1-15, <https://doi.org/10.31261/PPGOS.2023.01.04>.
- Zamiara K., *Leon Wachholz – twórca nowoczesnej polskiej medycyny sądowej*, „Farmacja Polska” Vol. 66, 2010, nr 6, s. 425-428.
- Zieniewicz I., *Świadomość znaczenia wiedzy kryminalistycznej w pracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości*, „Przegląd Prawa i Administracji” Vol. 120, 2020, s. 265-270.
- Zirk W., Vordermaier G., *Kriminaltechnik und Spurenkunde. Lehrbuch für Ausbildung und Praxis*, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar–Dresden 1998.
- Zubańska M., *O niezbędności rzetelnej wiedzy kryminalistycznej, czyli rola wyższego szkolnictwa policyjnego w edukacji funkcjonariuszy organów ścigania*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” Vol. 22, 2023, s. 281-294, <https://doi.org/10.52097/pwk.5422>.
- Zubańska M., *Nowoczesne narzędzia techniki kryminalistycznej a niewykryte przestępstwa sprzed lat – czy sprawcy powinni się bać?*, „Przegląd Policyjny” Vol. 3, 2016, nr 123, s. 157-174, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.5716>.
- Zubańska M., Knut P., *Niewykryte przestępstwa sprzed lat, nowoczesne narzędzia techniki kryminalistycznej i policyjne Zespoły ds. Przestępstw Niewykrytych, czyli crimen grave non potest esse impunibile – cz. I*, „Problemy Kryminalistyki” Vol. 298, 2017, nr 4, s. 8-19, <https://doi.org/10.34836/pk.2017.298.2>.
- Zubańska M., Knut P., *Niewykryte przestępstwa sprzed lat, nowoczesne narzędzia techniki kryminalistycznej i policyjne Zespoły ds. Przestępstw Niewykrytych, czyli crimen grave non potest esse impunibile – cz. II*, „Problemy Kryminalistyki” Vol. 299, 2018, nr 1, s. 14-24, <https://doi.org/10.34836/pk.2018.299.4>.

Аверьянова Т.В. et al., *Криминалистика*, Москва 2007.

Беленски Р., *Криминалистика*, Първо издание, София 2006.

- Белкин Р., *Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики*, Москва 2001.
- Белкин Р., *Курс криминалистики*, Третье издание, дополненное, Москва 2001.
- Билевичюте Э., Дерешкявичюс Э., Курапка К., *Криминалистические основы деятельности адвоката-уполномоченного представителя в административном процессе Литвы*, [w:] *Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*, 8-я (внеочередная) международная научно-практическая конференция, Издательский Дом СПбГУ, Санкт-Петербург 2012.
- Винберг А., *Предмет и метод советской криминалистики*, [w:] *Криминалистика*, Ч. I, red. А. Винберг, С. Митричев, Москва 1950.
- Гардаускас Ю., *Повышение эффективности использования достижений науки и техники в работе органов внутренних дел по борьбе с преступностью*, [w:] *Внедрение достижений науки и техники в практику борьбы с преступностью* (тезисы республиканской научной конференции), Вильнюс 1986.
- Головин А.Ю., *Криминалистическая систематика*, Москва 2002.
- Гросс Г., *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*, Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г., Москва 2002.
- Декарт Р., *Избранные произведения*, Москва 1950.
- Зорин Г.А., *Теоретические основы криминалистики*, Минск 2000.
- Криминалистика*, red. А. Васильев, Москва 1971.
- Криминалистика*, red. А.Я. Вышинский, Б.С. Ошерович, М.С. Строгович, Кн. 1: *Техника и тактика расследования преступлений*, Кн. 2: *Методика расследования отдельных видов преступлений*, Советское законодательство, Москва 1935-1936.
- Криминалистика*, red. С.А. Голунского, Москва 1959.
- Криминалистика*, изд. 2-е, испр. и доп., red. С.П. Митричев, Н.А. Селиванов, М.П. Шаламов, Москва 1973.
- Криминалистика социалистических стран*, red. В. Колдин, Москва 1986.
- Курапка В.Э. et al., *Осуществление принципа состязательности в деятельности представителя защиты в Литве с применением средств криминалистики*, [w:] *Перспективы развития уголовно-процессуального права и криминалистики*, Материалы 2-й международной научно-практической коференции (Москва 11-12 апреля 2012 г.), Издательский дом «Юриспруденция», Москва 2012.
- Малевски Г., *В поисках собственной модели обучения – метаморфозы криминалистической дидактики в Литве*, [w:] *Модели преподавания криминалистики: история и современность*, red. Н.П. Яблоков, В.Ю. Шепитько, Сборник научных трудов, Апостиль, Харьков 2014.
- Малевски Г., *Периодизация истории становления и развития криминалистики*, [w:] *Проблемы современного состояния и пути развития органов предварительного следствия*, Материалы Всероссийской научно-практической конференции 28-29 мая 2010 г. Часть 2., Москва 2010.

- Малевски Г., *Специальные знания – краеугольный постулат концепции криминалистики Ганса Гросса и их современная интерпретация*, „Криминалист пер-вопечатный” 2012, nr 5, s. 108-121.
- Митричев С., *Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук*, „Социалистическая законность” 1952, nr 3, s. 37-41.
- Найнис Й., *Деятельность Научного общества судебных медиков и криминалистов Литовской ССР*, [w:] *Судебная травматология и новые методы исследования в борьбе с преступлениями против личности* (тезисы докладов пятой расширенной научно-практической конференции Научного общества судебных медиков и криминалистов Литовской ССР), Каунас 1981.
- Палскис Э., *О криминалистической стратегии (к постановке вопроса)*, [w:] *Использование современных достижений науки и техники в деятельности следственных органов*, (Тезисы республиканской научной конференции), red. С.И. Стачекас, Вильнюс 1981.
- Потапов С.М., *Принципы криминалистической идентификации*, „Советское государство и право” 1940, nr 1, [reprint w:] „Вестник Университета им. О.Е. Кутафина (МГЮА)” 2015, nr 12, [on-line:] <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-kriminalisticheskoy-identifikatsii/viewer>.
- Советские криминалисты. Краткий библиографический справочник*, red. Т.В. Аверьянова, Н.Н. Лысов, Нижний Новгород 1991.
- Филиппов А.Г., *О системе отечественной криминалистики*, „Государство и право” 1999, nr 8, s. 15-26.

Spis tabel

1. Służba mundurowa: Policja	193
2. Służba mundurowa: Straż Pożarna	195
3. Służba mundurowa: Służba Więzienna. Obecna nazwa szkoły: Akademia Wymiaru Sprawiedliwości (AWS)	196
4. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Akademia Sztuki Wojennej (ASzWoj)	197
5. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Lotnicza Akademia Wojskowa (LAW)	198
6. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego (WAT).....	198
7. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Akademia Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki (AWL)	199
8. Służba mundurowa: Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Obecna nazwa szkoły: Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte (AMW).....	200
9. Zestawienie uczelni mundurowych i kierunków, które w programach nauczania zawierają treści kryminalistyczne	202
10. Dane dotyczące liczby godzin i form zajęć z zakresu kryminalistyki dla kierunku prawo	212
11. Lista kierunków studiów kryminalistycznych prowadzonych w publicznych instytucjach w Polsce według stanu na 2023 r.	217
12. Cechy porównawcze efektów nauczania ilustrujące osiągnięcia poszczególnych jednostek kwalifikacyjnych, modułów szkoleniowych i kompetencji kwalifikacji funkcjonariusza policji i straży granicznej	252
13. Charakterystyka porównawcza tematyki kryminalistycznej prezentowanej w modułowym programie szkolenia zawodowego funkcjonariuszy Policji i modułowym programie szkolenia zawodowego Straży Granicznej	255

Spis rycin

1. Powiązania pomiędzy standardem zawodowym administracji publicznej, opisami kwalifikacji, działaniami w zakresie egzekwowania prawa a potrzebami szkoleniowymi i ich realizacją.....	249
--	-----

SUMMARY

Crime Control in the Polish and Lithuanian Doctrines of Criminalistics

Part 1

History, Theory, Teaching

The authors of the book aim to outline the major approaches and achievements of Poland and Lithuania in the field of criminalistics, which may inspire further research and practical implementations. Analyzing the differences and identifying similarities prepares the ground for a better understanding of effective strategies of crime control.

The editors of this collective monography adopted an unorthodox model of the publication where, on the one hand, criminology serves as a lens presenting the current state, problems, and tendencies of crime prevention and control in Poland and Lithuania, and on the other hand, it is hoped that readers will become active participants of the process thanks to their reflection on it and comparison of the ideas. To this end, the book contains alternating chapters by Polish and Lithuanian authors that have corresponding titles and similar structures, but often differ significantly in their content; this is intended to familiarize readers with particulars of the field in both countries, and also to let them assess and compare respective paradigms and scientific approaches.

A single volume would not allow us to describe fundamental issues related to crime control in our countries with sufficient clarity, therefore we decided to present them in parts and the publication is split into volumes. The first part of the monography, entitled *History, Theory, Teaching*, contains eight chapters (four for each country) devoted to selected issues concerning the history, theory and methodology as well as the teaching of criminalistics.

Chapter 1, *The Origins of Criminalistics in Poland* written by Prof. Renata Włodarczyk, Dr. Irena Malinowska, and Dr. Mariusz Michalski, comprises a detailed analysis of the historical development of the field and presents key stages and influential figures that contributed to the shaping of criminalistics in Poland. The sections of the chapter focus on early manifestations of the interest in crime detection since the Middle Ages in Poland. The authors describe the first attempts at systematization of the ideas as well as the early techniques used by the courts of justice and law enforcement agencies. The examples illustrate the evolution of the original methods into more sophisticated procedures. In general, the chapter explains the multifaceted and dynamic process of shaping the discipline and shows numerous historical experiences and contemporary achievements which, considered together, give a solid base to further development of criminalistics in Poland.

Chapter 2, *The Origins of Criminalistics in Lithuania*, was written by Prof. Vidmantas Egidijus Kurapka, who outlined the historical circumstances of the beginning of criminalistics in Lithuania and its development after WWI and later in Soviet times. We want to stress that the endpoint of the historic chapters of the monography was set for 1990; a breakthrough year in the history of Lithuania and Poland. A detailed analysis of the origins of the paradigm change in criminalistics in both countries after 1990 and the reform of the law as well as the structures of prosecution and judiciary will be discussed in further parts of the monography.

Chapter 3, *Contemporary Paradigms of Criminalistics in Doctrinal Views of Scholars in Poland*, was written by Dr. Paweł Łabuz. It is an in-depth analysis of the latest trends, theories, and methodologies dominating in Polish criminalistics. It aims to elucidate how contemporary paradigms shape the practice and theory of criminalistics in Poland and what lines of research are currently deemed most promising. It shows a comprehensive image of the prevalent tendencies and challenges in Polish criminalistics. It also shows the way the dynamic developments in research affect the practice of crime control, stressing the significance of the ethical and legal aspects of introducing new technologies.

Chapter 4, *Contemporary Paradigms of Criminalistics in Doctrinal Views of Scholars in Lithuania*, was written by Prof. Henryk Malewski. The author describes the views of scholars in Lithuania on fundamental concepts of criminalistics which prevail in the East European school of the field. He analyzes the ideas concerning the object and subject matter of criminalistics as well as ongoing changes in its definition and scope. Additionally, he touches upon the issues related to the system and function of criminalistics and presents its basic methods.

Chapter 5, *Theory and Methodology in the Contemporary Model of Criminalistics in Poland*, was written by Dr. Paweł Łabuz, who makes an astute analysis of the theoretical foundations and methodological framework, which determine the contemporary approach to criminalistics in Poland. The chapter is intended to present the most important theoretical paradigms and advanced research methods that constitute the keystone of the practice of criminalistics. Łabuz shows a broad picture of the theoretical and methodological basis of contemporary criminalistics. He explains how the dynamic technological progress and interdisciplinary approach contribute to the evolution of the field, highlighting the importance of ethical and legal aspects in the context of modern criminalistics practices.

Chapter 6, *Theory and Methodology in the Contemporary Model of Criminalistics in Lithuania*, was written by Prof. Henryk Malewski. It presents the views of Lithuanian scholars concerning basic theoretical and methodological issues in the present-day model of criminalistics in Lithuania where the “theory and methodology of criminalistics” is one of the four basic elements of this academic discipline along with the techniques, tactics, and methods of controlling individual types of crime. The chapter analyzes essential paradigms of the theory of criminalistics (from the vision of Hans Gross up to its contemporary interpretations) together with its structure, the concept of the general theory of criminalistics, and the system of detailed theories, especially the theory of individualization in criminalistics.

Chapter 7, *Teaching of Criminalistics in Poland*, was written by Dr. Grażyna Kędzierska and Dr. Piotr Lewulis, who present a comprehensive overview of the system of education and training of criminalistics in Poland. The chapter discusses the development of educational curricula, teaching methods, and institutions involved in training future experts in the field. It clearly shows the important role of instruction in developing the skills of aspirant specialists. It presents both the historical context and contemporary educational practices, stressing the importance of interdisciplinarity, hands-on experience, and constant improvement of curricula in step with the changing needs and challenges of contemporary criminalistics.

Chapter 8, *Teaching of Criminalistics in Lithuania*, was written by Prof. Henryk Malewski, Prof. Vidmantas Egidijus Kurapka and Prof. Žaneta Navickienė. The first two sections: *The Concept and Place of Teaching in the Criminalistics Triad ‘Science–Training–Practice’* and *Criminalistics in Higher Education* were authored by Prof. Vidmantas Egidijus Kurapka and Prof. Henryk Malewski. The other two sections: *Criminalistics Education in Prosecution Agencies* and *Forms of Specialized Training in Criminalistics* were prepared by Prof. Žaneta Navickienė.

The chapter presents scholarly concepts concerning the teaching of criminalistics and their practical implementation in the education of lawyers and law enforcement agents in Lithuania.

As part of a larger whole, the monography shows the present state of selected issues related to the theory, methodology, and history of criminalistics in both countries as well as indicating the areas in need of further study and development. One of them is the continuing improvement of teaching methods and curricula which prepare the next generations of specialists to meet the challenges in criminalistics.

Further parts of the monography will present the current state and perspectives of progress of criminalistics in Poland and Lithuania, covering the following areas:

- ⇒ the place of technics and technology in the contemporary model (perception) of criminalistics;
- ⇒ the issues of tactics and strategy in the contemporary model of criminalistics;
- ⇒ selected aspects of expert evidence in the contemporary doctrine of criminalistics;
- ⇒ the problems of controlling specific types of crime in the contemporary model of criminalistics;
- ⇒ the issues of criminal analysis in the contemporary model of criminalistics;
- ⇒ the place of criminal policy on the fringes of the Lithuanian doctrine of criminalistics.

Beyond familiarizing the reader with the local models of criminalistics in Poland and Lithuania as well as fundamental theories, their paradigms and current interpretational differences, the authors' aim is to present the potential for bringing closer scholarly concepts of criminalistics in both countries and, furthermore, work towards harmonizing theoretical, didactic, and practical aspects of this academic discipline in our region of Europe. This should hopefully contribute to establishing the rudiments of a new school of criminalistics in between the Germanic and Eastern European traditions. The possibilities, assumptions, and perspectives of such a school of criminalistics, tentatively called the Intermarium School, has long been discussed in Lithuania in view of the contemporary geopolitical processes.

Keywords: criminalistics, doctrines of criminalistics, theory and methodology of criminalistics, history of criminalistics, crime control and prevention, tactics of criminalistics, investigation techniques, methods of criminalistics, strategy of criminalistics, policy of criminalistics, teaching criminalistics, model of criminalistics in Poland, model of criminalistics in Lithuania

O autorach

Bartosz Błaszczak – doktor nauk społecznych, absolwent Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego. W kręgu jego zainteresowań badawczych znajduje się problematyka z obszaru nauk o bezpieczeństwie, kryminologii, szczególnie w problematyce mniejszości narodowych i etnicznych. Wykładowca akademicki Wyższej Szkoły Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu.
ORCID: 0009-0002-0457-4434

Grażyna Kędzierska – doktor nauk prawnych z zakresu kryminalistyki, absolwentka chemii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pracę doktorską z kryminalistyki obroniła na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Przez wiele lat była pracownikiem Akademii Policijnej w Szczytnie. Jej naukowy teren poznawczy, odzwierciedlony w publikacjach, to kryminalistyka i kryminologia. W latach 1999-2012 była pracownikiem naukowo-dydaktycznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Dydaktycznie przez wiele lat związana była z Uniwersytetem w Białymstoku. W latach 2000-2022 pracowała w Niepaństwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Białymstoku. Zainteresowania: historia kryminalistyki, film. Autorka ponad stu publikacji oraz redaktorka i współredaktorka pozycji książkowych takich jak: *Leksykon policyjny* (2001), *Policja–Etyka–Kościół* (2002), *Unia Europejska – wyzwanie dla polskiej Policji* (2003), *Policja a przemoc. Przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci* (2004), *85 lat polskiej policji* (2004), *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych* (2010), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki* (2011), *25 lat Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku. Księga Jubileuszowa* (2021). Jest również sekretarzem czasopisma naukowego NWSP *Zagadnienia Społeczne* oraz członkiem Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.
ORCID: 0000-0002-8825-9644

Vidmantas Egidijus Kurapka – doktor nauk społecznych (prawo), profesor (od roku 2001) związany z Instytutem Prawa Karnego i Procesowego Uniwersytetu Michała Römera. W latach 1994-2010 prorektor ds. naukowych tegoż uniwersytetu, absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Wileńskiego. W latach 1975-1990 współpracownik Litewskiego naukowego instytutu ekspertyzy sądowej (ekspert, kierownik wydziału). Autor i współautor ponad 180 publikacji naukowych i metodycznych, był kierownikiem 6 projektów naukowo-badawczych, ekspert Litewskiej Rady Naukowej. Zainteresowania naukowe: teoria kryminalistyki, polityka kryminalistyczna, historia i technika kryminalistyczna, ekspertologia, zarządzanie.
ORCID: 0000-0001-6153-0716

Piotr Lewulis – doktor, adiunkt w Katedrze Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Dyrektor Centrum Nauk Sądowych UW, gdzie wcześniej pełnił funkcję kierownika Studiów Podyplomowych Kryminalistyki i Prawa Dowodowego. W pracy dydaktycznej ze studentami kładzie szczególny nacisk na ścisłą integrację teorii z praktyką kryminalistyczną, czerpiąc z wcześniejszego doświadczenia zawodowego w roli obrońcy w postępowaniach karnych. Jego badania koncentrują się na dowodach cyfrowych, cyberprzestępczości oraz nowoczesnych technologiach w wymiarze sprawiedliwości.

ORCID: 0000-0002-8303-0971

Paweł Łabuz – doktor nauk prawnych, absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalizuje się w prawie karnym, procedurze operacyjnej i karnej, prawie policyjnym, zarządzaniu informacją kryminalną i gospodarczą oraz systematyce wywiadu, zwalczaniu przestępczości zorganizowanej w całym jego spektrum: kryminalistyki, psychologii sądowo-śledczej i kryminologii. Adiunkt Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Przemysłu i Profesor Uczelni Biznesu i Nauk Stosowanych „Varsovia”.

ORCID: 0000-0002-7795-1571

Henryk Malewski – doktor nauk społecznych (prawo), profesor (od 2001 roku) związany z Akademią Bezpieczeństwa Publicznego Uniwersytetu Michała Römera (Wilno, Litwa), absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Wileńskiego. W latach 1976-1983 ekspert w laboratorium kryminalistycznym MSW Litwy. Od 1983 r. nauczyciel akademicki, w tym i na uczelniach polskich. Autor licznych artykułów naukowych, monografii i podręczników akademickich. Specjalizuje się w zagadnieniach teorii i techniki kryminalistycznej, postępowania karnego ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystywania wiadomości specjalnych w czynnościach dochodzeniowo-śledczych, ekspertologii sądowej oraz dydaktyki kryminalistycznej.

ORCID: 0000-0002-0124-2242

Irena Malinowska – doktor nauk społecznych, absolwentka Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Wykładowca i uczestniczka międzynarodowego szkolenia Agencji Unii Europejskiej ds. szkolenia w dziedzinie ścigania (CEPOL). Autorka blisko 120 publikacji naukowych, w tym monografii w obszarach: bezpieczeństwa państwa, kryminologii, zorganizowanej przestępczości kryminalnej, migracji ludności, tożsamości kulturowej, handlu ludźmi, wspólnych zespołów dochodzeniowo-śledczych (JIT). Członek Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego oraz Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego. Zainteresowania naukowe: kryminologia, zaginięcia ludzi, kulturowość. Wykładowca akademicki Pomorskiej Szkoły Wyższej w Starogardzie Gdańskim.

ORCID: 0000-0002-9194-3121

Mariusz Michalski – doktor nauk prawnych, absolwent studiów doktoranckich Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania naukowe: kryminalistyka, prawo karne, prawo policyjne oraz nauki o bezpieczeństwie. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych i kilkunastu monografii. Członek Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego, Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. Stanisława Batawii. Pracownik naukowy Wydziału Prawa i Bezpieczeństwa Akademii Nauk Stosowanych im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach.

ORCID: 0000-0002-2268-9537

Žaneta Navickienė – doktor nauk społecznych (prawo), profesor (od roku 2019) związana z Akademią Bezpieczeństwa Publicznego Uniwersytetu Michała Römera, absolwentka tegoż uniwersytetu. W latach 1997-2007 służyła w strukturach dochodzeniowo-śledczych policji (śledczy, st. śledczy, naczelnik komórki). W latach 2007-2014 pracowała w Litewskim Centrum Szkolenia policji na stanowiskach zastępcy wydziału ds. Szkolenia, a następnie na stanowisku kierownika. Obecnie pracuje w Lietuvos geležinkeliai SA (Koleje litewskie) na stanowisku kierownika ds. antykorupcyjnych. Równocześnie od 2011 r. wykłada na Uniwersytecie Michała Römera. Zainteresowania naukowe: bezpieczeństwo publiczne, dydaktyka kryminalistyczna, taktyka kryminalistyczna, organizacja działalności organów ścigania, prewencja korupcji.

ORCID: 0000-0002-8402-6333

Renata Włodarczyk – dr hab. inż., prof. Collegium Balticum Akademii Nauk Stosowanych, biegły Sądu Okręgowego w Szczecinie. Autorka wielu publikacji z zakresu kryminalistyki, bezpieczeństwa wewnętrznego, pożarnictwa, w szczególności analiz biologicznych, medyczo-sądowych i kryminalistycznych materiału

ludzkiego. Interesują ją przede wszystkim najnowsze trendy w badaniach genetycznych i morfologicznych szczątków włosów i tkanek, wykorzystywanych w ekspertyzach sądowych i kryminalistycznych. Interesuje się nie tylko rozwojem medycyny sądowej z elementami medycyny i kryminalistyki, ale także zagadnieniami wpisującymi się w kryminologiczne aspekty pojedynczych i seryjnych przestępstw seksualnych.

ORCID: 0000-0001-7871-6728

Henryk Malewski – doktor nauk społecznych (prawo), profesor (od 2001 roku) związany z Akademią Bezpieczeństwa Publicznego Uniwersytetu Michała Römera (Wilno, Litwa), absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Wileńskiego. W latach 1976-1983 ekspert w laboratorium kryminalistycznym MSW Litwy. Od 1983 r. nauczyciel akademicki, w tym i na uczelniach polskich. Autor licznych artykułów naukowych, monografii i podręczników akademickich. Specjalizuje się w zagadnieniach teorii i techniki kryminalistycznej, postępowania karnego ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystywania wiadomości specjalnych w czynnościach dochodzeniowo-śledczych, eksper-tologii sądowej oraz dydaktyki kryminalistycznej.

Paweł Łabuz – doktor nauk prawnych, absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalizuje się w prawie karnym, procedurze operacyjnej i karnej, prawie policyjnym, zarządzaniu informacją kryminalną i gospodarczą oraz systematyce wywiadu, zwalczaniu przestępczości zorganizowanej w całym jego spektrum: kryminalistyki, psychologii sądowo-śledczej i kryminologii. Adiunkt Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Przemysłu i Profesor Uczelni Biznesu i Nauk Stosowanych „Varsovia”.

„Monografia pod względem koncepcji ujęcia omawianej problematyki niewątpliwie jest opracowaniem oryginalnym, nowatorskim. Jest to pierwsza tego rodzaju publikacja dająca możliwość zapoznania się w jednym dziele z genezą rozwoju, teorią, dydaktyką kryminalistyki z perspektywy naukowców z dwóch krajów, z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych, kulturowych i społeczno-politycznych rozwoju tej dyscypliny naukowej. Pomysł bardzo ciekawy, wart kontynuacji i rozszerzenia jeszcze na inne obszary kryminalistyki, co zresztą zapowiadają autorzy recenzowanego opracowania”.

dr hab. Mieczysław Goc, prof. UR
Uniwersytet Rzeszowski, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne

„Książka wypełnia istotną lukę w dotychczasowym piśmiennictwie, prezentując w jednym miejscu i porządkując liczne zagadnienia związane z porównawczymi badaniami na Litwie i w Polsce w dziedzinie historii kryminalistyki oraz teorii i metodologii we współczesnym modelu kryminalistyki. Autorzy niemało uwagi poświęcili współczesnym paradygmatom kryminalistyki w doktrynalnych poglądach naukowców, edukacji i kształceniu kryminalistycznemu”.

prof. dr Ryšardas Burda
Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-185-6

9 788383 681856